

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

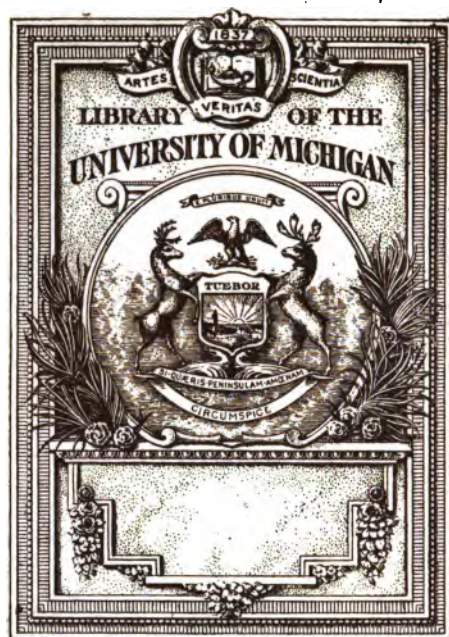
Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

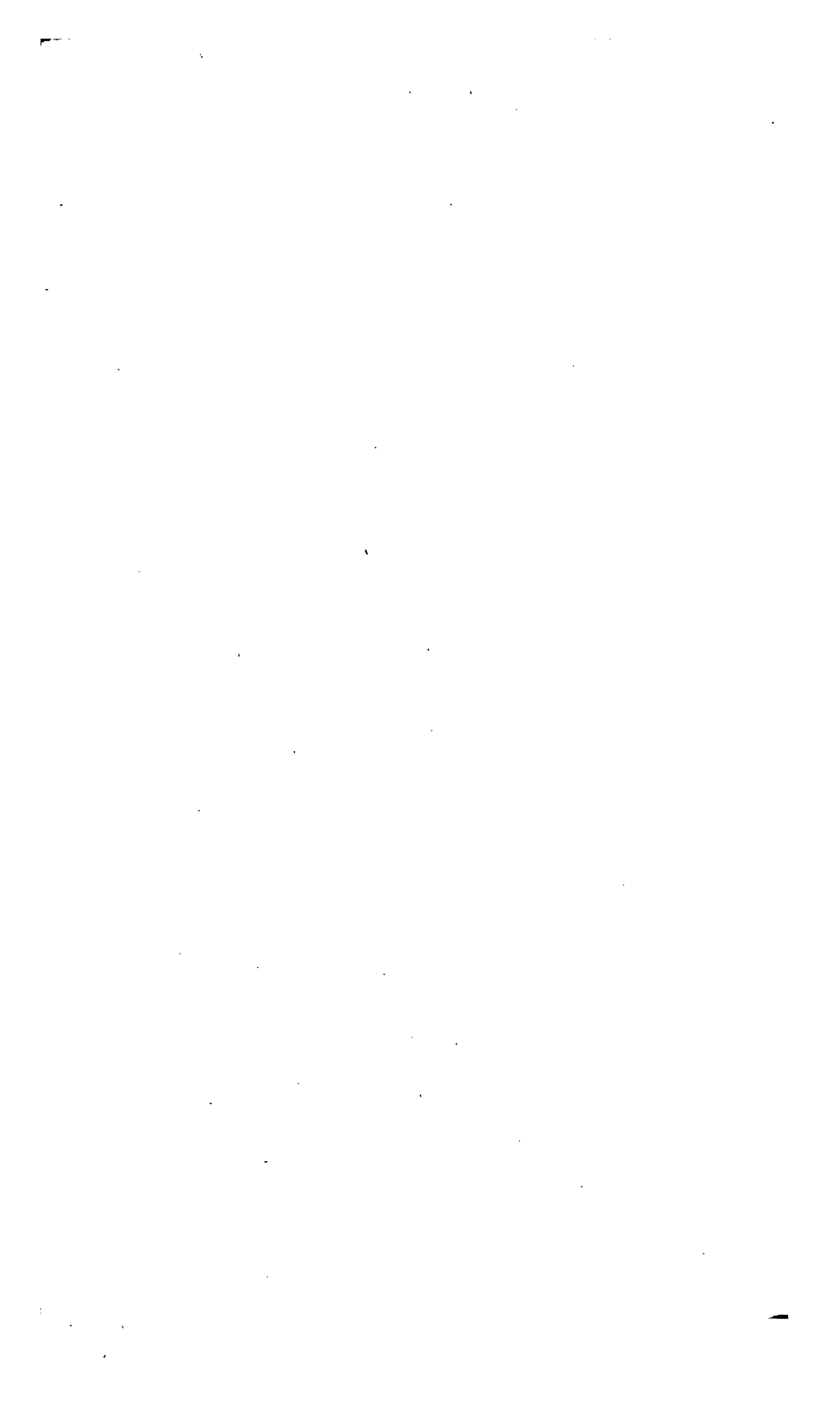
J. H. KRELAGE.

DH
187
-V78

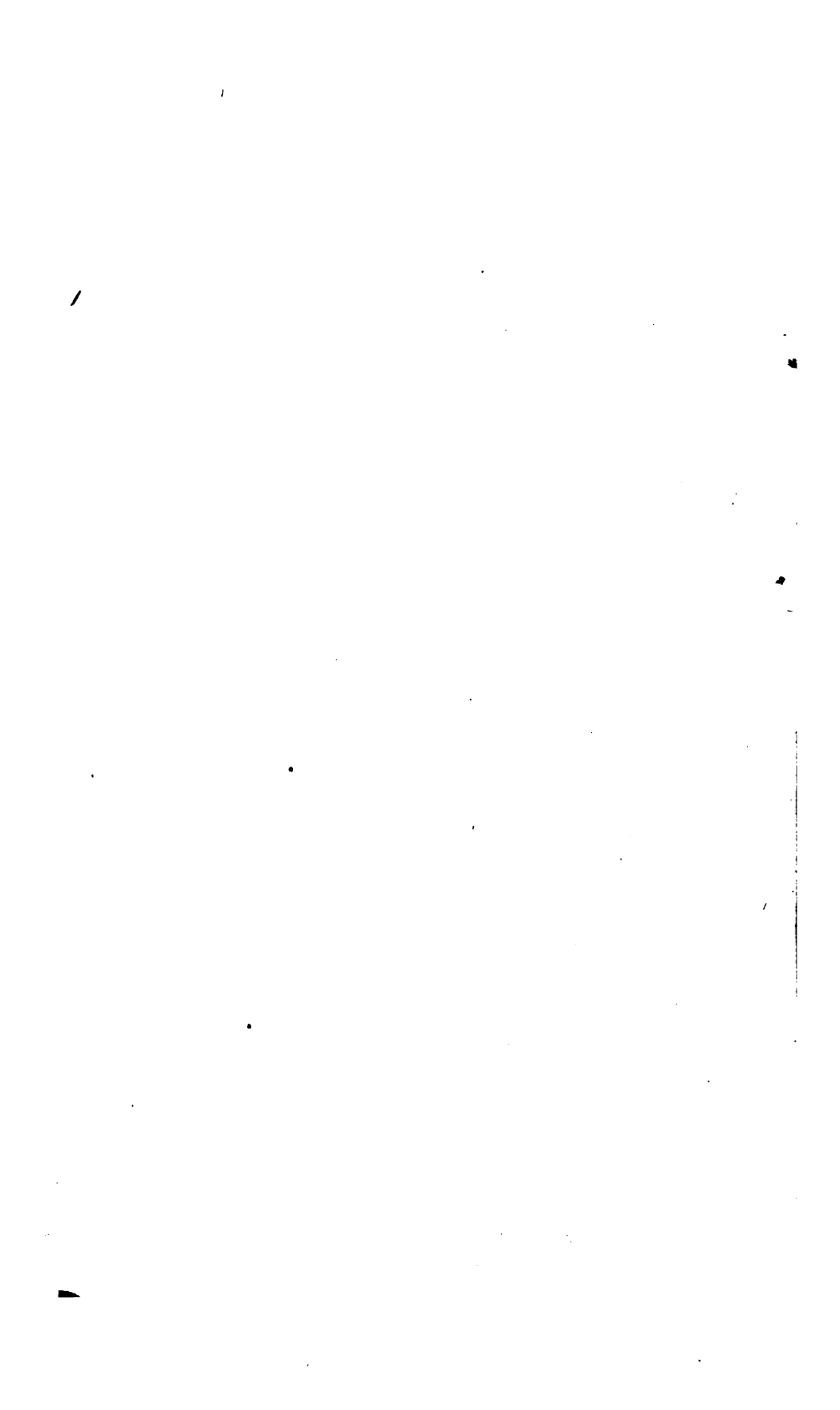

**NEDERLANDSCHE
BEROERTEN.**

**NEDERLANDSCHE
BEROERTEN.**

INDONESIA

THE NETHERLANDS

NEDERLANDSCHE BEROERTEN

onder

FILIPS II.

Op last van H. M. de keizerin-koningin
MARIA THERESIA,

beschreven door

H. J. J. van der Vynckt
H. J. J. VAN DER VYNCKT,

in leven Raadsheer in den Raad van Vlaanderen, enz.

*Met de aantekeningen der beide onlangs
verschenen Brusselsche uitgaven, alsmede
van den Nederduitschen Vertaler.*

EERSTE DEEL.

TE AMSTERDAM, BIJ
J. C. SEPP EN ZOON.

1823.

1937

1937

1937

V O O R R E D E .

DES

NEDERDUITSCHEN VERTALERS.

„*Troubles des Pays-Bas.* Dit is het een-
„vondig hoofd van een zeer net in mediaan-
„quarto gedrukt werk van 942 bladz., dat in
„'t geheel geen titelblad heeft, van hetwelk
„slechts zes afdrukken ter wereld bestaan, en
„niettemin, zoo ons dunkt, tot de merkwaar-
„digste geschiedboeken onzer eeuw behoort.
„De schrijver is de Heer VAN DER VYNCKT,
„lid van den Staatsraad van Vlaanderen, te
„Gend, die dit werk den 16. Maart 1765
„voltooide, en door wien de Heer Graaf VAN
„COBENTZL, toenmalig Gevolmagtigd Minister
„der Keizerin-Koningin MARIA THERESIA in de

4 Mar. 21. E.H.W.

11-2-34
N.C. 6 f

Brusfel het Eerste Deel van eene Fransche uitgave, bezorgd door den Heer Mr. J. TARTE, (*oadeet*,) bij den boekhandelaar HUBLOU, en, ongeveer gelijktijdig, of liever onmiddellijk daarna, bij den boekhandelaar LACROSSE, in de zelfde stad, eene andere Fransche uitgave, volledig in drie deelen, bezorgd door den Heer Baron DE REIFFENBERG, thans Hoogleeraar aan de Hooge School te *Leuven*. Nog eene Fransche uitgave, kort te voren te *Parijs* aangekondigd, heeft geenen voortgang gehad. Van den Heer TARTE bezitten wij nu ook het tweede en derde (vóórlaatste) deel.

De gedachte Parijsche uitgave zoude eene vertaling geweest zijn van de Hoogduitsche vertaling, te *Zurich*, in 1793, of, zoo gezegd werd, reeds in 1774 te *Göttingen* uitgegeven. Daarentegen laten zich de Zuricher uitgevers dus stellig uit: „Sedert” (de bovenstaande aankondiging van den Hoogleeraar SCHLÖTZER) „bleef niet alleen, hetgeen onbegrijpelijk is, de wensch — en wel van zulk eenen deskundigen — on vervuld, maar wij

NEDERDUITSCHEN VERTALERS. IX

„herinneren ons zelfs geen enkel spoor, dat,
„hetzij vroeger, hetzij van toen af — eenig
„bearbeider der Nederlandsche Geschiedenis,
„dit boek ook slechts bij naam gekend,
„veelmin hetzelfde geraadpleegd hebbe.”

Terwijl intusschen ook de Heer DE REIFFENBERG, in zijn uitmuntend *Discours Préliminaire* (hetwelk wij, vooral over de belangrijkheid der daarin voorkomende opgave van, hetzij nog slechts in handschrift zijnde, hetzij geheel of ten deele gedrukte, min bekende bronnen en bouwstoffen voor de Vaderlandsche Geschiedenis, niet mogen nalaten medetedeelen, doch, ten einde de uitgave van het werk zelve niet te vertragen, tot achter ons laatste deel verschuiven) van de gewaande Hoogduitsche vertaling van het jaar 1774 melding maakt, nam de tegenwoordige Vertaler de vrijheid, dien geleerden briefswijze eene nadere inlichting deswege te verzoeken, en had Z. Ed. de beleefdheid te antwoorden gemeend te hebben te mogen aangaan op de nauwkeurigheid van de gedenkschriften van de *Académie de Bruxelles* (Tom. III.

Journal des Séances, p. xl. 9. Février 1779), waarmede ook het *Supplément* van den doorkundigen DE FELLER overeenstemt, doch, sedert, te vergeefs gepoogd te hebben zich die uitgave van 1774 te verschaffen, noch door zijne nasporingen eenige verdere blijk van het bestaan derzelve te hebben verkregen, en derhalve te onderstellen dat men, welligt, van het aankondigen dezer voorgenomen vertaling, te voorbarig tot de werkelijke uitgave besloten had.

De tegenwoordige Vertaler heeft mitsdien, behalve de, zeer vrije, Hoogduitsche vertaling van 1793, enkel de beide uitgaven van de Heeren TARTÉ en REIFFENBERG voor zich gehad. In die van eerstgemelden Heer vindt men nog eene Aanteekening van den Heer DE MÉAN, bij zijn leven Raad ter Rekenkamer van de Keizerin MARIA THERESIA, en belast geweest met het nazien der drukproeven van den eersten druk, op bevel van den Graaf VAN COBENTZL bewerkstelligd. Deze aanteekening bevindt zich, in handschrift, en met de jaarteekening van 1765, voor de eerste bladzijde van het *drukproeven-exemplaar*, hetwelk in bezit was ge-

bleven van den genoemden heer DE MEAN, uit wiens nalatenschap de eerste Brusselsche uitgever hetzelfde bekwam. „Dit werk” zoo luidt de gedachte aantekening, „is geschreven door den Heer „VAN DER VYNCKT, Raadsheer van H. M. Keizerin Koningin in den raad van Vlaanderen, en lid „van de Keiz. Kon. Maatschappijen in de Nederlanden. Die schrijver, reeds door andere prijszwaardige werken bekend, paarde met vele „kandigheden eenen helderen geest en zeer „juist oordeel; en, indien wijlen zijne Excell. „de Heer Graaf VAN COBENTZL hem vergund „heeft uit bronnen te putten tot welke geen „ander geschiedschrijver toegang had, zal het „niet bevreemden dat men in dit werk niet „alleen nieuwe bijzonderheden en daadzaken „vindt, maar dat ook sommige gebeurtenissen „daarin uit een ander oogpunt worden voorgesteld dan waaruit de vorige geschiedschrijvers dezelve hadden beschotwd, kortom dat „daarin andere oorzaken worden voorgedragen, dan die, waaraan geschiedenis tot nog „toe de rampen onzer voorvaders in eenige

„tijdyakken der Nederlandsche beroerten had
 „toegeschreven. De heer VAN DER VYNCKT
 „schreef en sprak het latijn en vlaamsch zeer
 „naauwkeurig; maar het fransch was hem niet
 „even gemakkelijk. Ik ben dus belast geweest
 „met de verbetering van dezen druk, en tevens
 „met het toezigt dat er slechts vijf exemplaren
 „van getrokken werden; zoodat deze verzame-
 „ling van drukproeven het zesde uitmaakt. Wan-
 „neer ik van verbeteringen spreek, versta ik al-
 „leen die van bewoordingen of taalgebruik.
 „Doch zal men bespeuren dat mij menige feil
 „ontsnapt is; overigens ben ik genoodzaakt ge-
 „weest er eenige te laten overblijven, om gee-
 „nen geheel nieuwen vorm te geven aan het
 „werk van den heer VAN DER VYNCKT, die zelf
 „eenē herziening verlangd had, doch uit hoofde
 „van zijnen arbeid, zijnen hoogen ouderdom en zij-
 „ne uitmuntende kundigheden wel verdiende dat
 „men hem de achting betoonde van zijne schrijf-
 „wijze niet ten eenemaal te veranderen.”

Zoo oordeelde ook de heer DE REISSENBERG,
 toen hij vernam dat de boekhandelaar LACROSSE

NEDERDUITSCHEN VERTALERS. XIII

het geluk had gehad zich een der vijf afdrucken (1) te verschaffen, en hij denzelven aanmoedigde om het werk uit te geven, zoo als het was, „oordeelende dat gedeeltelijke, altoos onvolledige, verbeteringen het oorspronkelijke van dezelfs eigendommelijke kentrekken konden berooven, het gezag van hetzelfde, „willigt mogten verzwakken, en aan het geheel „eene voor de waardij des werks onvoegzame „en ongevallige veelkleurigheid zouden geven.” En zoo hebben wij den geachten hoogleeraar daarin gevolgd, liever dan den heer TARTE, die hier en daar de uitdrukkingen en bewoordingen van het oorspronkelijke naar zijnen nieuwen smaak verandert, zonder altoos, om maar het éene voorbeeld op de eerste bladzijde der

---

(1) Het bestaan van het *drukproeven-exemplaar* kan aanleiding gegeven hebben tot de vergissing van de *Zuricher* uitgave, die van zes exemplaren spreekt, gelijk ook in eene *additie* op pag. 316 van het eerste deel van REIGNOL's *Dictionnaire Bibliologique* verkeerdelijk het getal van zes wordt opgegeven.

inleiding te noemen, (waar hij *comme par le vœu du destin* in plaats van *quasi fortuitement* stelt,) altoos met volkomene getrouwheid den zin des schrijvers te bewaren.

Zoo geeft ook de laatstgenoemde heer een *Discours préliminaire*, hetwelk meer dan tweede deel van deszelfs eerste deel bestaat, en, gelijk al wat door zijne welversneden pen wordt geschreven, in velerlei opzigt lezenswaardig is; doch, als ten eenemaal aan de vroegere geschiedenis des vaderlands en vooral aan die der Berboerten vreemd, menkel over den tegenwoordigen toestand uitweidende, door ons wordt achterwege gelaten. Beide Brüsselsche uitgaven zijn overigens van *Aansteekeningen* voorzien, van welke de meest belangrijke achter elk deel zullen worden overgenomen, terwijl ook hier en daar eene enkele door ons zal worden bijgevoegd.

En wat zoude ons nog omtrent het belangrijke van het werk zelve te zeggen staan. De Schrijver, (te Gend den 6. Maart 1691 geboren) leefde zoo nabij aan den door hem beschreven tijd, dat hem uit zijn aanzienlijk, raadsheerlijk ge-

flacht (reeds in het jaar 1341 vindt men eenen JAN VAN DER VYNCKT als Schrijver van Gend genoemd,) vele overleveringen der zelf gehandeld hebbende personen moesten zijn overgebleven, die wel, voor het juist inzicht der zaken, meer bevorderlijk mogen zijn dan de dore, zoo niet met bewimpeling der wezenlijke bedoeling opgeferde staatsbescheiden, die den gewonen geschiedschrijver tot éenigen leiddraad verstrekken. En indien keizerin MARIA THERESIA het op haren last geschreven werk van genoeë gewigt achtte om hetzelfde, zeker alleen ter onderrigting der aartshertogen en voornaamste staatslieden, ten getale van slechts vijf exemplaren te doen drukken, indien onze boekrijke, en met de dagelijks elkander verdringende toewisselingen zoo bezig gehoudene tijd aan twee gelijktijdige uitgaven te *Brussel*, waarvan de eene, behalve met de inschrijving van Zijne Majesteit onzen Koning, en van Hunne Hoogheden den Prins en Prinses van Oranje en Prins FREDERIK der *Nederlanden*, met die van ruim vijfdehelfhonderd Zuid-Nederlanders prijkt, vol-

doening kan geven, zoo zal zeker ook in onze Noordelijke Nederlanden de zucht tot het onderzoek der voorouderlijke geschiedenis niet zoo zeer verflaauwd zijn, dat aldaar geene belangstelling te verwachten ware voor een werk, waaruit, naar het gevoelen van den oordeelkundigen HEEREN, de gewoonlijk miskende waarheid zal blijken, „dat de omwenteling der Nederlanden van voren noch voorzien noch verlangd was.” Voor de hier en daar voorkomende vreemdsoortigheid van den stijl is reeds reden gegeven; ingeslovene drukfeilen verzoekt de uitgever goedgunstig te verschonen.

Wat wij hier laten volgen, offchoon door den Heer TARTE niet medegedeeld, is aan het hoofd van het oorspronkelijke geplaatst, onder den titel van *Mémoire sur la direction et la forme de l'histoire des Pays-Bas*, en als de *Voorrede des Schrijvers* aan te merken.

VERTOOG over het beleid en
den vorm der Geschiedenis van
de Nederlandsche Beroerten.

De geschiedenis der Nederlandsche Beroerten maakt een belangrijk stuk uit in de jaarboeken des tijds, inzonderheid voor de provinciën die zoo lange daarvan het bloedig schouwtooncel zijn geweest.

In- en uitlandsche Schrijvers hebben de taak op zich genomen om het verhaal daarvan op de nakomelingschap overtebrengen. Zij zijn velen in getal, en hebben niet alle even zeer aan het voorgestelde doel beantwoord. Bij het doorbladeren derzelven heeft men dus voorzorgen te nemen, en eene keuze te doen.

Gedurende die heillooze beroerten, werden de handelende personen door de ontbreidelde hartstogten tot allerlei uitsporigheden aangespoord; de geschiedschrijvers waren daar niet,

stry van; verbittering en partijdigheid komen menigmaal in hunne schriften voor. Door onderzoek, vergelyking en overeenbrenging, hebben die van het eerste en tweede opvolgend geslacht, ontdaan van het eerste vuur hunner voorouders, veel licht over de zaak verspreid. Het is even zoo gelegen met de beroerten van Duitschland, Frankryk en Engeland, die, in het vervolg, op de Nederlandsehe zoo veel invloed en betrekking hebben gehad, dat zij, ter zelfder tijd, en wegens het zelfde onderwerp, wesenlyke bestanddeelen zijn geworden van eene even zeer noodlottige omwenteling, door welke twee derde gedeelten van Europa bij besmetting werden aangedaan.

De beroerten in de naburige Rijken kunnen oorspronkelyk verschillende oorzaken gehad hebben, als zoo vele onderscheidene vuren, die, zich aan elkander mededeelende, eindelijk den grooten brand deden ontstaan.

Ik heb enkel den oorsprong van die der Nederlanden nagespoord, en getracht tot de bron opteklimmen. Ik meen deze gevonden te hebben in de vereeniging van beide, de Spaansche en Vlaamsche natiën, bijkans eene eeuw te voren, toen het hun lot was, door onderscheidene onvoorziene gebeurtenissen, onder de regering van éénen Opperheer zamengevoegd te worden. Van het eerste oogenblik af aan bleek en bij de Souvereinen, en bij de volken, hoe weinig zij met elkander overeenstemden, hetgeen niet veranderde; het was tusfchen de beide natiën als het ware een kwalijk gekoppeld houwelyk; de eene fcheen niet naar de andere gemaakt te zijn.

Ik heb een vrij vlugtig overzigt gegeven van de beide eerste regeringen, die van Koning Filips I. en van Keizer V., gedurende welke er inderdaad geene groote opfpraak of fcheuring was; doch men kan opmerken door hoe

vele beweegredenen tot tweespalt en werkingen van eene natuurlijke afkeerigheid de zaak is voorbereid geworden, en hoe wederkeerige naarijver, zwarte kuiperijen, versmadingen, mishandelingen, wreede wraaknemingen, duizenden punten van ontevredenheid, en zelfs kleinigheden, die ernstig werden, gedurende die beide regeringen, de eene natie tegen de andere voorinnamen.

Alle deze menigvuldige ontevredenheden werden bemanteld, gesmoord, ontveinsd; maar de vergiftigde bodem deed de noodlottige kiem ontspruiten, door welke, bij het vermenigvuldigen der oorzaken, zoo vele rampen moesten voortgebracht worden.

Onder Filips II. kwam het tot de jammerlijke uitwerking. Het karakter van dien Koning, doldriftige en eierzuchtige raadslieden, het ongelukkig tijdsgewricht, zoo vele vreemde en toevallige oorzaken, deden het sedert een

aantal jaren smeulend vuur bij dien zamenloop van brandstoffen in vlam ontfleken, waarop de verschrikkelijke uitbarsting volgde die het onderwerp onzer geschiedenis is.

Alzoo ik in het zamenstel mijns werks de tijdsorde gevolgd ben, heb ik mij bevligtigd om de gebeurtenissen en voorvallen te verhalen, naar gelang zij, zoo in het algemeene als bijzondere, geschied zijn, met de omstandigheden, die daarvan de drijfveeren ontdekken. Het veld is ruim. De burgeroorlog heeft eene halve eeuw geduurd, en is op zoo vele plaatsen, op zoo verschillende wijzen, en altoos met dezelfde verbittering en wreedheid van wederzijde uitgebarsten, dat ik, om het spoor daarvan te volgen, dikwijls van stof heb moeten veranderen. Ik geloof echter niet eenige mij bekende wezenlijke of gedenkwaardige bijzonderheid te hebben overgeslagen of verzuimd.

Ik heb het onderwerp ontdaan van verschei-

dene ongewaarborgde of fabelachtige vertelsels, die, op geen gezag of waarschijnlijkheid steunende, hunne bron enkel in vooringenomenheden of volkswaan hebben.

Indien ik eenige daadzaken of historische trekken met te veel beknoptheid of te zwak behandeld heb, en men mij de eer doet van mij die aantewijzen, vlei ik mij die te kunnen verbeteren, en, zonder benadeeling van het werk, op de plaatsen waar het nogt noodig geoordeeld worden, de noodige uitbreiding, versterking, of opheldering bijtebrengen.

Nog zoude men tegen mij kunnen inbrengen, dat ik te zeer van het hoofdonderwerp ben afgeweken door wijdoopige verhalen van de beroerten van Frankrijk, Engeland, en zelfs Schotland. Ik beken dat die uitweidingen mij somtijds verre gevoerd hebben, maar de rede daarvan is opgegeven, en meer dan eenmaal herhaald. De afleiding, welke die

vreemde zaken te weeg bragten, deed den burgeroorlog in de Nederlanden ontstaan en van duur zijn. Zonder de zoo duidelijke bescherming van Engeland, zonder den oorlog der Ligue in Frankrijk, die den Koning van Spanje zoo zeer verontrustten en bezig hielden, is het niet natuurlijk, noch begrijpelijk, dat de in opstand zijnde gewesten, na de verlede rampen, zich zoo lange tegen de magt van dat vermogend Rijk hadden kunnen staande houden.

Het blijkt uit de gebeurtenissen dat de oorlog in Vlaanderen zijne houding verkreeg, door dien welken men in Frankrijk en Engeland voerde, en dien ten gevolge sterker of slapper werd. Gedurende het laatste der Ligue en bij al de groote ontwerpen welke zij hadden moeten doen slagen, duurden de Nederlandsche beroerten voort, doch waren de bedrijven zwak en kwijnend. Het was een zoo met de wa-

pening en uitrusting der groote vloot, welke men de onoverwinnelijke noemde, en met de togten, door de Engelschen op de Spaansche kusten gedaan. De stagen en weerstagen hadden invloed op de Spaansche zaken.

In dit opzigt loopen derhalve die uitstappen niet over ten verstand van vreemde zaken; de samenhang is blykbaar. De kroonen van Frankryk en Engeland hebben, door hunne afleidingen, de veroveren in de Nederlanden gevoed en onderhouden, en Spanje magteloos gemaakt. Zij hebben maar gedurende al den tyd, middelfyk of onmiddelfyk, den oorlog gevoerd. De oorlog niet alleen behoort hier voor een groot gedeelte toe, maar de daarop gevolgde vrede is ook nog van werk.

Ik heb overigens nooit de bestemming van dit werk ik het nog verloren; deze is van zaken aard, dat blootelyk oppervlakkige en onbepaalde opgaven niet voldoende zouden zijn;

het ſchcen mij niet noodig te zeggen wat het was, en er een kort begrip van te geven, wanneer ik iets wilde aanhalen of mij daarop beroepen.

Daarín, zoo wel als ten aanhalen van het hoofdonderwerp, heb ik de ſchrijvers, die algemeen door de beste erkend worden, te raade genomen, en hen dikwijls genoemd,

Wat de handſchriften en gedrukschriften van dien tijd zelve betreft, welke ik bezig af gezien heb, was inſgelyks behoedzaamheid nodig; deze hebben mij gedienend voor het karakter der perſonen, voor de bijzonderheden en bijkommende omſtandigheden. Zij verpanden zich gewoonlijk plaatselyk tot de oorden waar men ze opgeſteld heeft. Doch de geest van opſtand en de voorwendſels welke de eerzucht in eene algemeene omwenteling vindt, ſtralen er gemeenlyk in door.

De oorspronkelyke ſtukken, die in de archie-

*ven van het Hof bewaard worden, zijn beflis-
send over twijfelachtige of betwistte punten.
Ik heb het geluk gehad daarvan de mededeeling
te bekomen, en uit de bron te putten. Ik heb
getracht daarvan partij te trekken, en het
voegzaam geoordeeld dit te zeggen, om bij
sommige gelegenheden mijn verhaal te be-
vestigen.*

*Eindelijk heb ik gedaan wat ik vermogt; om
deze lange en belangrijke geschiedenis, voor-
heen zoo verward, en nog sporen van dui-
sterheid hebbende, tot klaarheid te brengen,
en haar het kenmerk van onpartijdigheid en
waarheid te geven.*

INLEIDING.

Onder de groote staatsomwentelingen, door de geschiedenis tot ons overgebracht, zal die, welke de Belgische provinciën in de zestiende eeuw hebben doorgestaan, en welke men gemeenlijk de Nederlandsche Beroerten noemt, altoos bij uienemendheid merkwaardig blijven.

God, die in zijne oordeelen die vreeselijke teistering over deze gewesten had toegelaten, kon alleen dezelve voor eenen volflagenen ondergang behoeven.

Onze voorouders durfden niet hopen dat hunne nakomelingschap zich eenmaal van die wederwaardigheden zoude verheffen; veelmin vóorzagen zij dat, uit zoo vele gruwelen en eenen verdelgenden oorlog van tachtig jaren, te midden der staatsstormen en, als het ware gewillig, een nieuwe mogendheid zoude geboren worden, en dat een derde gedeelte van deze gewesten, en wel de meest afgelegene en minst

omslagig, en wordt ten laaste, tot walgens toe, las. Lieden, in hoogen stand verheven, hebben daartoe den tijd niet; hunne weinige vrije oogenblikken zijn te kostbaar.

Thans, nu het tijdverloop sedert die selle beroerten het verledene opgehield: vele geheimen ontwikkeld en het oordeel tot rijpheid gebracht heeft, zonde het misfehen doenlijk wezen een beredeneerd zamengevat kortbegrip der Nederlandische Beroerten opstellen, hetwelk, zonder te treden in zaken van enkel tijdelijk, sints lange te niet geraakt, belang, wapenbedrijven van weinige beduidenis, of bijna vergetene bijomstandigheden, zich tot het wezenlijke zoude bepalen.

De vroegere geschriften hebben de stof gezuiverd; men kan zich aan het daadzakelijke houden om de bron en de eerste verwijderde en naaste aanleidende oorzaken der omwenteling, den noodlottigen samenloop van andere toevallen, de handelende personen en hunne bedrijven, de vorderingen en het verval, de hinderpalen en derzelver vereffening; kortom de goede en kwade keniteekenen aantewijzen van het ongeneeslijk geworden aanstekend euvel.

Zulk een kort Begrip in het oog hebbende, is het, mijns achtens, noodig, een weinig hooger dan de tegenwoordige eeuw opteklimmen

om den oorsprong en de eerste vonken van den lateren brand optesporen.

Ik houde mij overtuigd dat de Spaansche en Vlaamsche landaarden met elkander in onmin waren, van het oogenblik af dat zij onder den zelfden gebieder stonden. [4.] De wederzijdsche afkeerigheid heeft nooit ongehouden; wanneer zij zich van tijd tot tijd blijkbaar voordeed, werd zij wel gesmoord, maar alleen om op nieuw met te meerder felheid uittebarsten.

De meeste historiefchrijvers zijn het omtrent dit gróndbegrip eens. Zij schrijven de beroerten toe aan het misverstand, den ingewortelden haat en rijd tuschen de beide landaarden; maar zij zeggen niet waarom die haat zoo hevig en zoo diep geworteld was.

Men vindt gronden daarvoor in de verscheidenheid der geaardheid, der zeden en gewoonten, in het verschil der regeringsstelsels, in den natuurlijken spijt van eene vermogende natie, wanneer zij zich in eene andere ingelijfd en als het ware opgeslokt ziet. Alle deze redenen worden bevestigd door de geschiedenis, welke wij behandelen; maar er zijn nog andere, voor de fouvereinen en voor de volken zeer merkwaardig, gegrond in bijzondere gebeurtenissen en bedrijven, die den tegenzin versterkten.

Tot dat einde moet hier en daar de staat van

zaken onder de beide vorige regeringen in verband gebragt worden met die van Philips II., gelijk wij dit oppervlakkig zullen trachten te doen, voor zoo verre het tot ons hoofdoogmerk zal dienen.

De eerste verbintenis, of, om zoo te spreken, de eerste kennismaking tuschen Spanje en de Nederlanden, had plaats door middel van het dubbele huwelijk van den aartshertog Philips van Oostenrijk met de infante, en van zijne zuster met den infant van Spanje, gesloten in 1495.

EERSTE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Verblutenis tusſchen Spanje en de Nederlanden.

Spanje, als het ſchiereiland beſchouwd, tusſchen de zee en de Pyreneſche gebergten beſloten, was deſtijds aan het overige gedeelte van Europa bijna vreemd.

Men had er eeuwen toegebragt met het bevechten der Mooren en Arabieren, die bijna de ganſche uitſtrektheid vermeerſterd hadden. Toen de chriſtelijke legerhoofden eenige gewesten van de ongelooſigen hernamen, maakten zij elk derzelven tot een afzonderlijk koningrijk, even gelijk dit bij de Mooren had plaats gehad.

Zij betwiftten elkander vervolgens die koningrijken door onderlinge oorlogen; maar eindelijk, geraakten alle deze ſtaten, door huwelijken, erfopvolging, overheerſching of verovering, onder elkander vermengd, en Spanje, Portugal daaronder niet begrepen, in twee voorname rijken, Caſtile en Arragon, gedeeld.

De oorlogen en omwentelingen, die deze verdeling te weeg gebragt hadden, maken eene afzonderlijke geschiedenis uit, in zich zelve merkwaardig genoeg, doch met ons onderwerp in geene betrekking staande.

Genoeg zij het, aantestippen dat, omstreeks het einde der vijftiende eeuw, Isabella, koningin van Castilie, gehuwd was met Ferdinand, koning van Arragon, en dat beide gezamenlijk het koninkrijk Grenada van de laatste Moorische vorsten veroverden. Men noemde hen de katholieke koningen, en zij worden als de eerste souverainen van Spanje beschouwd.

Zij leefden met elkander, minder als echtgenooten, dan als twee ten naauwste aan elkander verknochte vorsten; elk hunner beheerschte zijne staten en had zijnen bijzonderen raad, ofschoon nagenoeg in den zelfden geest en naar de zelfde grondbeginselen.

Een aantal grooten, voor het meerdergedeelte afkomstig van oude koningen, of op zulke afkomst aanspraak makende, vormde eene tweede soort van kleine koningen. Zij hadden zich het bezit der groote kroongooderen aangematigd, en bezaten de voornaamste waardigheden bij erfregt; hunne onderleenenmannen verdrukten zij straffeloos. Het hof ontzag hen, en liet de ongeregelde ooglukkende toe, uit hoofde van de

dienſten, in de inlandſche oorlogen of in die re-
gen de Mooren, reeds door hen bewezen, of
voor het vervolg nog van hen te wachten.

Omſtreeks dien tijd werd de Nieuwe Wereld
bij ſtukken en brokken ontdekt, doch men
kende noch de wezenlijkheid noch de waarde
derzelve, en de joden alleen dreeven daar eenen
woekerhandel. Spanje was destijds niet naar
evenredigheid der uitſtrektheid bevolkt, en de
bevolking zelve armzalig.

De Nederlanden, daarentegen, beſtonden uit
onderscheidene gewesten, met elkander vereenigd
na vele oorlogen, geſchillen, erfeniſſen, koop-
pen en andere verdragen, van welke inſgelijks
bijzondere geſchiedeniſſen beſtaan, die hier niets
ter zake doen.

De voornaamſte zamenvoeging was geſchied on-
der de beide laaſte hertogen van Burgundie; na-
derhand werden nog een paar gewesten daarmede
vereenigd, zoodat daaruit de Nederlandſche kreits
ontſond, bekend onder den naam van Burgun-
diſchen kreits, en beſtaande uit zeventien gewes-
ten, (of agtien, het land van Kamerijk daaron-
der begrepen,) waarvan het meerderdeel wel zoo
vele Spaanſche koninkrijken waard waren.

Derzelver grondgebied was wel bevolkt, de
akkers wel bebouwd. De adel leefde van zijne
goederen op het land; zonder groote prachtwer-

tooning, maar welgezeten. De rijkverheid der ingezetenen, de vele fabrieken en manufacturen van dit arbeidzame volk, waren oorzaak geweest van eenen rijken handel met de naburen, de hanze-steden, de koopsteden en republieken van Italie, en, middellijk door deze, met de schalen van den Levant. De groote steden waren vermogend, en derzelver inwoners insgelijks. Alle standen bloeiden door vertier en overvloed.

Elk dezer gewesten had reeds te voren zijne handvesten, wetten en costumen gehad, onder welker bescherming een ieder tegen verdrukking beveiligd was, en op welke ook de natie in het algemeen ten hoogste prijsstelde.

Deze vrijheid en die handvesten veroorzaakten, wel is waar, menig misverstand, menige verwarring en menigen burgeroorlog, waardoor meer dan eenmaal de handel en de fabrieken op het punt stonden van te niet te gaan, gelijk het dan eindelijk door de beroerten der zestiende eeuw gebeurde.

Maar in dien tijd waren de verliezen spoedig hersteld, en, bij de burgeroorlogen, ging wel de handel van de eene stad naar de andere over, doch het land bleef in bloei.

Maria, erfvorstin van Burgundie, had alle de Nederlanden ten huwelijk gebragt aan den aarts-

hertog van Oostenrijk, sedert keizer Maximiliaan I., en was in 1483 overleden, twee kinderen nalatende, den aartshertog Filips en de prinses Margaretha.

De aartshertog Filips was de souverein der Nederlanden; alzoo het de gewoonte des tijds was, aan de vorsten bijnamen te geven, werd hij eerst *Philippe Croit- Conseil*, en naderhand *Philippe le Beau* of *le Bel* genaamd, gelijk hij inderdaad de schoonste vorst was van zijne eeuw.

Deze prins, in dit land geboren en opgevoed, werd er aangebeden door zijne onderdanen; in den bloei zijns leeftijds zijnde, bemindte hij de vermakelijkheden, en hield een luisterrijk hof.

Het was in 1495 dat het voorstel gedaan werd tot het dubbele huwelijk van den aartshertog en zijne zuster, met den infant en de infante van Spanje.

Tot op dien tijd hadden de Spaansche en Vlaamsche natiën niets met elkander uitstaande gehad. Zij waren te land door geheel Frankrijk, en aan de zeezijde door den geboten oceaan van elkander gescheiden. Ook hadden zij zeer verwarde begrippen van elkander; immers onze oude kronijken maken, ter gelegenheid van dit huwelijk, eene beschrijving van Spanje, als ware het van Mingrelie.

Keizer Maximiliaan en de koning van Arragon, hadden dit plan sedert eenigen tijd be-
raamd, ten einde te verhinderen, dat Frankrijk,
door eenige verbintenis, voet kreeg in den
eenen of anderen der beide, aan hetzelfde ter
wederzijde aangrenzende, staten.

Vele cnvoorziene toevalligheden waren er
noodig om eene toenadering tusſchen de beide
natiën te weeg te brengen, en hen, bij erfregt,
onder één opperhoofd te vereenigen. De Span-
jaarden, tuk op hunne regten, zouden de in-
fante niet aan den aartshertog noch aan eenigen
anderen vreemden vorst gegeven hebben, indien
zij de troonopvolging in het eigen koninklijk
huis niet verzekerd hadden geacht.

Hunne Katholieke Majesteiten hadden eenen
mannelijken telg en vier dochters.

De infant Don Jan, vermoedelijke erfgenaam,
werd de steunzuil van het koninklijk huis, door
zijn gelijktijdig huwelijk met de aartshertogin
Margaretha.

De oudste der dochters, de infante Isabella,
was reeds gehuwd met Alfonsus, prins van Por-
tugal en eenigen zoon van Jan II. Haar ge-
maal stierf in de zevende maand na deszelfs
huwelijk, doch zij hertrouwde weldra met Em-
manuel, koning van Portugal, en vollen neef
en opvolger van Jan II. Portugal de zoom zijn-

de van het vaste land, werd dit huis door de Spanjaarden niet als vreemd beschouwd.

Het dubbele huwelijksvoorftel zijn beflaggekregen hebbende; bragt eene koninklijke vloot de infante Johanna, jongfte dochter van Spanje, naar Zeeland. De aartshertog, die te Wenen bij den keizer zijnen vader geweest was, kwam om dien tijd van Duitschland terug; en ontmoette de Prinſes te Lier in Braband, waar de trouwplegtigheid, den 18. october 1495, zonder groote praal plaats had, wordende de huwelijksfeesten weinige dagen daarna te Bruseſel met den grootſten luister gevierd.

De vloot lag ten anker in de haven van Zeeland, en de aartshertog bragt zijne zuster, na den afloop der feestvieringen, naar Middelburg, alwaar zij ſcheep ging met de edellieden, die haar naar Spanje waren komen afhalen.

Op deze reis, overviel der vloot een zwaar onweder, hetwelk dezelve op het punt bragt van te vergaan, en haar aan de kusten van Engeland wierp, alwaar zij drie weken ten anker bleef liggen.

De prinſes was inmiddels aan wal gegaan; alwaar zij, met al haar gevolg, ten kostelijkſte onthaald werd door den koning Hendrik VII; waarna zij hare reis voortzette, en, niet zonder

nieuwe stormen en tegenwinden, te Sant-André in Biscaye aanlandde. Vandaar begaf zij zich naar Burgos, waar het huwelijk, in het bijzijn van Hunne Katholieke Majesteiten, met de schitterendste luister gevierd werd.

Nog duurde de vreugde over dit huwelijk in de beide Staten, toen dezelve gestoord werd door eene droevige gebeurtenis. De infant Don Jan, erfgenaam van Spanje, nog slechts zestien jaren oud, en van een zeer teeder gestel, overleed in het eerste jaar van zijn huwelijk. Dit verlies stortte het hof en geheel Spanje in droefheid en onsteltenis.

Men sloeg het oog op de infante Isabella, koningin van Portugal. Zij en haar gemaal, koning Emmanuel, werden genood naar Spanje te komen; zij trokken door geheel Castilie en Arragon, werden erkend en plegtig tot troonopvolgers in beide koninkrijken uitgeroepen.

De koningin van Portugal beviel van eenen prins, genaamd Michaël, in 1498, en overleed kort daarna in het kraambedde.

Deze jonge prins, de eenige straal van hoop, werd te Grenada opgevoed met alle mogelijke voorzorgen en behoedzaamheid, doch hij overleed in minder dan twee jaren daarna.

Deze drie ongevallen, in zoo korten tijd op elkander gevolgd, wierpen alle uitzigten omver

op welke men in Spanje gerekend had, en deden de zaken geheel van gedaante veranderen.

De opvolging was thans met alle regt op den aartshertog Filips en de aartshertogin Johanna gevallen, die de naasten waren tot den troon.

Hunne Katholijke Majesteiten kenden de verdiensten van den aartshertog, hunnen schoonzoon niet genoeg. Hij stond in goede vriendschappelijke betrekkingen met koning Lodewijk XII en was gezien in Frankrijk; hun was dit niet aangenaam.

Men had hem overigens bij hen in een ongunstig licht gesteld, als eenen vorst die enkel aan zijne vermaken verslaafd, goedig, ligt te leiden, gemeenzaam, te vrijgavig, en altoos omringd was van hovelingen, die hem ten eenemaal beheerschten.

Naar deze begrippen, was aan het hof van Spanje besloten, hem van Frankrijk af te trekken, hem uit de handen der Vlamingen te nemen, en hem naar Spanje te doen komen, om aldaar zijn verblijf te nemen, en zich aan de zeden der natie te gewennen.

Tot dat einde werd aanstonds na den dood van prins Michaël van Portugal, de bisschop van Cordova naar Vlaanderen gezonden, met eene uitnoodiging aan den aartshertog en de

naartshertogin, om zich naar Spanje te begeven.

De bisschop had zijne voorschriften om het beraamde plan bij hen smakelijk te maken, en hem naar de wenschen van Hunne Katholijke Majesteiten te stemmen.

Hij slaagde gedeeltelijk in zijnen last, en de reis werd bepaald. Nopéns het overige liet de vorst zich niet uit, en had hij ook geen lust om zich daarmede te vereenigen. De toestand van Spanje, van het hof en van de regering was hem bekend, en hij had geene gunstige denkbelden daarvan. Hij wist hoezeer men zich beijverd had om de opvolging voor de koningin van Portugal en haren zoon te verzekeren; zijne hovelingen, die noch voor Spanje, noch voor de bedoelde verandering gezind waren, sterkten hem in zijn besluit. Hij was volkomen vooringenomen voor zijn vertrek, en op zijne hoede tegen elke onderhandeling, welke men over dit onderwerp zoude aanstellen.

Toen de voorgenomene reize bij het algemeen bekend werd, had men er, ik weet niet door welk voorgevoel, geene goede verwachting van. Men voorzag, en men voorzeide openlijk, dat deze reis nutteloos zoude zijn, of niet dan kwade uitwerkingen zoude hebben voor de

vereeniging, welke men tusſchen de beide zoo zeer verwijderde natiën wilde bewerkſtelligen. De ongunſtige verwachting werd verſterkt, toen men vernam op welke wijze en langs welken weg de reis naar Spanje zoude geſchieden, en daarbij de gelegenheid des tijds en de netelige omſtandigheden bedacht, in welke de eerſte ſamenkomst ſtond plaats te hebben.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Eerste reis van het Aartshertoglijk paar naar
Spanje.

Bij den eersten toefiel tot de reis, had koning Lodewijk XII. aan het aartshertoglijk paar, door een gezantschap, den doortogt door Frankrijk doen aanbieden, en die noodiging was aangenomen.

Filips de Schoone en zijne gemalin, begaven zich omstreeks het einde van den herfst van 1501 op weg, met een talrijk gevolg van louter lustige en heethoofdige jonge lieden, blakende in weelde.

Het onthaal in Frankrijk was even prachtig. De aartshertog deed eene plechtige intrede te Parijs, en nam zitting in het parlement in hoedanigheid van pair des rijks.

Hij hernieuwde en bevestigde de verdragen en verbonden met Frankrijk, en vertoefde met zijne gemalin en geheelen stoet langer dan veertien dagen te Blois, waar zich het hof bevond, hetwelk eene menigte feesten en vermakelijkheden, naar den smaak des tijds, ter hunner cere instelde.

In alle steden, welke zij doortrokken, werd hun, op uitdrukkelijk bevel, alle mogelijke eer bewezen. Zij doorreisden op die wijze geheel Frankrijk, trokken over de Pyreneeën, en kwamen eerst in de maand januarij te Fontarabie.

Na hetgeen hierboven gezegd is over de gevoelens en de ontwerpen van het Spaansche hof, zal men ligtelijk gissen hoe zeer die reis naar Frankrijk, en al die liefkozingen en prachtbe-tooning, in Spanje mishaaagd hadden. Daarvan bleek echter niets, en het onthaal was even luisterrijk als in Frankrijk.

Hunne Katholijke Majesteiten kwamen hun te gemoet tot Burgos, alwaar de eerste zamenkomst plaats had. Van daar trokken Hunne Majesteiten, het aartshertoglijk paar, en beider gevolg naar Toledo, alwaar Filips en Johanna, door alle de stenden, met de bij zoodanige gelegenheden gebruikelijke plegtigheden en volkstoebuiging, tot vermoedelijke trooperfgenamen uitgeroepen werden.

De prachtige feesten, stierengevechten, en schouwspelen, te Toledo en in andere steden, duurden eenen geruimen tijd, en alles geschiedde aanvankelijk met vele eensgezindheid. De vreugde verkoelde eerst toen men, eenige maanden daarna, tot ernstiger handelingen kwam. Men had gewenscht dat de aartshertog zijn verblijf

in Spanje vestigde, en zich aan Frankrijk onttrok, maar deze vorst was niet gezind om zijn leven te slijten onder eene natie, aan welke hij weinig behagelijks vond, noch om zijne verbonden te verbreken.

De ministers van wederzijde behandelden deze punten en andere, in veelvuldige zamenkomsten, om uitwegen te vinden; maar vruchteloos: het kwam er toe dat men geschil kreeg. De Spanjaarden schoven den blaam der weigering op de Vlamingen, en dezen lieten het aan geen wederwoord ontbreken; zoo verbitterde de twist tuschen natie en natie, en terwijl alle over- en wederspraak slechts te meer verhitte, maakte de vorst zijn ongenoegen kennelijk, door te verklaren, dat hij naar Vlaanderen wilde terug keeren.

’t Was in het hardste van den winter. (1502.) De aartshertogin, zijne gemalin, was zwanger, en niet ver van haar kraambedde. De koning van Arragon, haar vader, bevond zich in Catalonië, waar de Franschen, op het punt van den oorlog aantevangen, Perpignan bedreigden. In weerwil van dit alles ging de aartshertog afscheid nemen van de koningin Isabella, bij welke hij verwijtingen en bittere klagten moest vernemen, en hij vertrok, zijne gade in Spanje latende, met zijn gansche Vlaamsche hof, den

weg wederom over Frankrijk nemende, en de zuidelijke provinciën, Languedoc, Provence, en Dauphiné bezoekende; hij werd zoo gevaarlijk ziek te Lyon, dat men, bij de eerste narigt, in de Nederlanden bezorgd was, doch zag men hem welhaast wedergekeerd.

De Spanjaarden, geraakt door zijn overhaast vertrek, vonden daarin nog meer ergernis omdat de reis wederom, in zulke bedenkelijke omstandigheden, juist over Frankrijk geschiedde, en zij maakten overal ruchtbaar, wat hun op het hart lag, en wat zij den vorst en zijne Vlaamsche raadslieden te verwijten hadden. Dezen wreekten zich, bij hunne terugkomst, met, in hunne verhalen en gesprekken, Spanje in geen voordeelig licht te stellen.

Kortom, deze eerste overkomst slaagde slecht, gelijk men het voorzgd had, en het is te gelooven dat deze soort van scheuring diepe wortelen van oneenigheid, verachting en afkeer schoot, bij de soeverijnen en bij het volk.

Filips de Schoone, sedert de in Spanje gedane reis nog meer over de Spanjaarden en hunne manieren misnoegd, leed nog een ander hartzeer dat huisfelijk kan genoemd worden. Het werd zoo lang mogelijk, voor het algemeen verborgen gehouden, doch was, in vervolg van tijd, aan iedereen bekend.

De Infante, zijne gemalin, had van tijd tot tijd vlagen van krankzinnigheid. Zij beminde haren gemaal op het teederste; maar hare liefde verkeerde weldra in eenen zoo ijsfelijken minnenijd, dat men daarvan somtijds schrikkelijke uitwerkselen zag. Deze was hare heerschende ongesteldheid, doch kwam het euvel somtijds eensklaps en geweldig bij andere aanleiding; en somtijds zonder aanleiding.

Daarvan had men een zonderling voorbeeld bij de geboorte van prins Karel, (die naderhand de groote keizer Karel V. werd.) Het aartshertogelijk paar had deszelfs verblijf te Gent, in het paleis, 't welk thans nog het Prinsenhof genoemd wordt.

Den 25. Februarij 1500, was er een groot feest aan het hof. De aartshertogin, ten einde harer zwangerheid, woonde hetzelve bij, prachtig gekleed. Maar zij ging een oogenblik uit, onder voorwending van eenige behoefte; hare dames, bemerkende dat zij niet spoedig wederkwam, zochten haar, en men vond haar, alleen, en in arbeid; op eene zeer gevaarlijke, en geenszins voor die doorluchtige verlossing bestemde, plaats. Zij werd in tijds geholpen, en bragt dien monarch gelukkig ter wereld. Het daarbij voorgevallene werd niet ruchtbaar, omdat alles wel afliep, en de algemeene luidruchtige vreugde over de

geboorte van den jongen prins alle navorsching daaromtrent smoorde.

Geen schrijver heeft, zoo verre ik weet, deze bijzonderheid opgeteekend, die op eene wel betwaarde en geloofwaardige overlevering van Gent, waar het geval gebeturd is, berust. Dezelve komt volmaakt overeen met de gesteldheid der plaats zelve, die nog bestaat, en door de vreemdelingen, wanneer zij door Gent reizen, bezigtigd wordt. Het is eene kleine kamer, op de gragten uitzien- de, aan den hoek van eene grootere, bijkans aan den zolder en onder het dak. Men heeft dezelve een weinig verfraaid, in den smaak van een kabinet met eenen kleinen schoorsteen, die, even als de muren rondom, met afbeeldingen uit het leven van keizer Karel V., in half verlieven werk, versierd is. Deze verfraaijing is van nieuweren tijd, want men ziet op de deur van den ingang, die klein is, het wapen van den marquis van Gastanage, gouverneur der Nederlanden, die in 1690 in het Prinsenhof gehuisvest was, en waarschijnlijk het bevel tot de uitwendige versierfelen gegeven heeft. Nadien het een oud gebouw is, dat dikwijls herstel noodig heeft, zijn er hier en daar bogen en scheuren weggenomen en gestopt, maar het is niet lang geleden dat men nog, in het vertrekje, dirdelijk de overblijfselen van eene pijp

en andere kentekenen zag van het gebruik, waartoe het in 1500 diende.

Wij hebben opgemerkt, dat de aartshertog, bij zijn vertrek in 1502, zijne gemalin in Spanje gelaten had, de zee in dat jaargetijde niet bevaarbaar zijnde. Zij was in hare zwangerheid ver gevorderd, en ontroostelijk over 's vorsten afreize, zoo dat men eene ontijdige verlossing vreesde.

Om haar te voldoen, werd haar eene vloot tegen het voorjaar beloofd, aan welke men inderdaad deed arbeiden. Haar kraambedde was voorspoedig; prins Ferdinand werd in 1503 te Alcala geboren. Deze was naderhand keizer Ferdinand I.

Naauwelijks was de lente verschenen, of zij ontving brieven van den aartshertog, haren ge-
maal, om haar te nooden naar Vlaanderen te komen. Zij drong nu zoo sterk op de uitru-
ting der vloot aan, en betoonde zoo veel on-
geduld om te vertrekken, dat men genoodzaakt was haar eenige dagen, haars ondanks, te Me-
dina del Campo optehouden. Zonder dit zoude zij vertrokken zijn, zonder de koningin, hare moeder, die op weg was om haar te ontmoeten, te zien. Zij nam afscheid van de koningin, ging een paar dagen daarna scheep, deed de reis geluk-
kig, en kwam reeds in de Nederlanden, waar

zij met de grootste vreugdebewijzen ontvangen werd.

Kort na hare aankomst, viel haar minneijver wederom op eene der jonge dochters, welke zij uit Spanje had medegebragt; terwijl zij zich verbeeldde dat de aartshertog door haar schoon hoofd haar bekoord was, deed zij haar dit affnijden en haar aangezicht kerven, zelf daarbij tegenwoordig zijnde.

De vorst was daarover uitgelaten; hij liet zijne mistoegedheid blijken door woorden en gedragingen. Het geval was niet te verbloemen, en kwam tot de kennis van het publiek. Het bragt het hof in gisting, en drong tot in Spanje door, alwaar Hunne Katholijke Majesteiten het met zoo veel vordriets vernamen, dat zij beide eene ziekte daarvan behaalden.

Koning Ferdinand herstelde; maar de koningin hield er eene kwijning van, van welke zij niet kon opkomen, en die, gepaard met andere ongesteldheden, tot waterzucht oversloeg, en haar kort daarna deed bezwijken.

Isabella, koningin van Castilië, overleed te Medina del Campo, den 26. november 1504. Zij was eene groote vorstin, en daarvoor door gansch Europa erkend.

De Spanjaarden betreurden haar opregtelijk, en lieten niet na, bij het verkondigen van haren

roem, te doen weten dat het verdriet over hare familie in Vlaanderen hare dagen verkort had.

Het was genoegzaam bekend dat de koningin het plotseling en overhaast vertrek des aartsbisschops, en zijne weinig innemende wijze van scheiden in 1502, ter harte had genomen. Haar laatste wil droeg blijken daarvan.

Een artikel van denzelfden hield in, dat, bij afwezendheid van de infante Johanna, hare dochter, of deze niet willende, of niet kunnende, regeren, koning Ferdinand van Aragón, haar vader, het regentschap en bestuur over Castilië zoude hebben, tot dat prins Karel, haar kleinzoon, den ouderdom van twintig jaren zoud bereiken. [b.]

De uitdrukking *no pudiendo* (niet kunnen) toont genoegzaam aan, dat de koningin overtuigd was van de onbekwaamheid harer dochter tot de regering; maar niet minder klaarblijkelijk is hare ontevredenheid over den aartsbisschop, haren schoonzoon, van wien in het geheele testament geen woord gerept wordt. Ook was die vorst, toen hij het vernam, ten hoogste daarover gebelgd.

Vastelijk besloten hebbende dit testament niet te erkennen, beval hij plegtige lijkefeesten, die in St. Gudula te Brussel gevierd werden, en in welke de wapenkoningen, met groote

staatlie, Filips en Johanna uitriepen tot koning en koningin van Castilie, Leon, Toledo, Grenada, vorst en vorstin van Arragon en de beide Siciliën, enz., 't geen gevolgd werd door groote vreugdbedrijven in alle de provinciën. Het koninklijk paar besloot naar Spanje te vertrekken, en de reis over zee te doen.

Middelwerijl, en intusfchen dat de vloot zeilvaardig werd gemaakt, kwamen in de Nederlanden eene menigte ambassadeurs, envoyés en afgevaardigden; er kwamen er van het koninkrijk Castilie om de nieuwe souverainen te hooeden om daarvan bezit te nemen; er kwamen er van den koning van Arragon om te onderhandelen.

De Katholijke Koning had, aanstonds na den dood van de koningin, zijne gemalin, in het openbaar den titel van Castilie afgelegd, en Filips en Johanna, te Medina del Campo, met alle vereischte plegtigheid doen uitroepen; maar hij begeerde, krachtens den uitersten wil der koningin, zijn bestuur te behouden.

De gezanten van den koning van Arragon, Femeira en Conchillo, vonden koning Filips onverzettelijk op dit stuk; hij verklaarde stellig dat hij geen regentschap zoude erkennen, dat koning Ferdinand den titel van administrator, welken hij aangenomen had, moest afleggen, het koninkrijk

Castilie en deszelfs onderhoorigheden verlaten, en zich naar Arragon begeven. Niettegenstaande deze duidelijke verklaring, bleven de gezanten in hunne onderhandelingen voortgaan, en nieuwe onwerpen en middelen van vergelijk voorstellen.

Koning Ferdinand de Katholijke, dien de Spaansche geschiedschrijvers tot eenen held, en eenen aartsstaatkundigen van den eersten rang maken, over wien zij onder dien benamingen geheele boeken geschreyen hebben, was inderdaad een groot monarch, gelijk gebleken was door zijne heertogten in Italie, op Navarra en elders; doch zijne veroveringen ware niet alle van den echten stempel.

Vreemdelingen, die meermalen met hem gehandeld hadden, waren niet geneigd om zijne opregtheid, belangeloosheid en goede trouw te prijzen. De koning zijn schoonzoon, zelf, hield deze grootelijks in verdenking, en mistrouwde hem zeer; niet zonder reden, gelijk zal blijken.

Terwijl de Arragonische gezanten hunne onderhandeling langzaam en zonder vrucht op het touw hielden, smeedde Conchillo, die, offchoon aan den anderen ondergeschikt, zijnen bijzonder last had, in het geheim een ander ontwerp. In weerwil van den toestand der koningin, vond hij door zijne kuiperijen toegang tot haar, en

overreedde haar om toetstemmen in het regentschap van den koning, haren vader. Hij bragt haar tot sterker stap: eenen brief, namelijk, aan hem te schrijven, in welken zij betuigde, dat zij, wanneer het testament van de koninginne zaliger niet genoegzaam was, het regentschap voor hem door eene nieuwe oorkonde zoude bevestigen, zelfs wanneer haar gemaal dit niet mogt willen. [c.]

Deze brief was geschreven, en het pakket, waarin dezelve met andere stukken van dien aard was ingesloten, gereed ter verzending, toen het geheim uitlekte of verklikt werd. [d.]

Het is ligt nategaan, welke werking zulk eene verklaring, bij den toenmaligen staat van zaken, in Spanje zoude gedaan hebben. Koning Filips was bij de ontdekking daarvan verontwaardigd, en raadpleegde slechts zijne gramschap. Men ontnam der koningin alle de Spanjaarden en alle hare vrouwen, twee slechts uitgezonderd, met verbod om naar Spanje te schrijven; hare overige bedienden werden van hare vertrekken verwijderd, voor welke wachten werden geplaatst.

De zwakke geestgesteldheid der prinses werd daardoor tot woede gedreven; 't voorwendfel om haar nog enger optesluiten. Daarvan werden regtelijke bescheiden en verklaringen opgemaakt, een ambtelijk berigt van den staat harer ziekte ver-

vaardigd, en dit alles naar Spanje verzonden. De koning, ten hoogste verbitterd, riep den bijstand van Frankrijk in, en wilde een nieuw verbond sluiten om koning Ferdinand met geweld uit Castilie te drijven.

Al dit rumoer was echter van geen langen duur, uit hoofde van den loop, dien de zaak in Spanje nam.

De castiljanen hadden weinig liefde voor den koning van Arragon; hij was hun om meerder eene reden verdacht; maar zij waren zeer met de koningin, zijne dochter, begaan; zij keurden geenzins alles goed wat ten hare opzigte geschied was.

De gevangenzetting van Conchillo was eene schennis van het regt der volken, en eene geweldbetooning, die de trotschheid der natie beledigde. De zaakgelasten, welke Filips en de keizer, zijn vader, in Spanje hadden, werden aangespoord om hunne meesters te smeken dezen twist te doen ophouden door het huis der koningin op den ouden voet, en Conchillo in vrijheid te herstellen.

Zij moesten koning Filips vermanen den koning van Arragon en de natie niet te verbitteren; hem waarschauwende dat er, zoo hij geene betere partij koos, welligt lieden waren, vermoegend en moedig genoeg om zijne koninkrijken voor hem te sluiten.

Koning Ferdinand, van zijnen kant, had den koning zijnen schoonzoon, den pas afgesneden ten aanzien van den bijstand van Frankrijk; hij had met die kroon een verdrag gesloten, zoo als het de omstandigheden vorderden, en zich alle voorwaarden laten welgewallen. Hij had zich met dezelve verbonden door een huwelijk aantegeaan met Germaine de Foix, de nicht van koning Lodewijk XII, en eene jonge vorstin, die, ingeval van mannelijk oir, de gebeurlijke opvolging voor de Arragonische staten, welke men in Vlaanderen voor zoo onmisbaar hield, merklijk zoude veranderd hebben.

De keizer kwam insgelijks in het midden om den storm te doen bedaren. Conchillo werd losgelaten, het huis der koningin op den ouden voet hersteld, die vorstin bevredigd, en het regentschap aan koning Ferdinand gelaten, gedurende de afwezigheid van Hunne Majesteiten en tot derzelver aankomst in Spanje.

Aldus hield deze twist, die zoo veel gerucht en beweging veroorzaakt had, derwijze op dat er niet meer van gesproken werd, en de verzoening tusschen den koning van Arragon scheen volkomen te zijn.

Nog bleef er een verschil te vereffenen met Frankrijk, hetwelk uit hoofde van de nieuwe verbintenis welke die mogendheid met den ka-

tholijken koning had aangegaan, en het daarop gevolgd, reeds vermelde, huwelijk, de gedachten had doen oprijzen van eenen oorlog met koning Filips, die daarover zeer te onvreden was; men deed van wederzijde bedreigingen, doch kwam men, in weerwil van deze, tot eene minnelijke schikking; en zoo was alles afgelopen.

Nu kwam het nog slechts op de reis aan: De koning van Arragon had eenige schepen naar de kusten van Zeeland gezonden. Men voegde daar nog een vijftigtal andere bij, die in de havens van Middelburg zeilree lagen, en deze talrijke vloot had hare volle lading.

De koning, de koningin, de ministers, de dames, de officieren, de hovelingen en een zeer groot gevolg van minderen, met de lijfwacht en zelfs eenige duitſche troepen, gingen ſcheep.

DERDE HOOFDSTUK.

Tweede reis van den koning en de koningin van Castille naar Spanje. Overlijden van beide hunne Majesteiten.

Hunne Majesteiten en het geheele hof kwamen te Middelburg in de maand december 1505, en vertoefde daar eene wijl, den intrek nemende in de abtdij, totdat de laatste voorbereidselen gemaakt waren.

Deze abtdij, toen nog in wezen, was van de orde der Predikheeren, toegewijd aan Onze Lieve Vrouw, en zeer vermogend en het priemaatschap voerende over Zeeland. De koning hield er het zeventiende kapittel van het Gulden Vlies den 17. december 1505, in hetwelk hij, hoezeer met minder plegtigheid dan naar gewoonte, uit hoofde van het op handen zijnde vertrek, de tien opengevallen plaatsen in de orde vervulde.

Onder anderen werden Wolfgang, graaf van Furstenberg, en Don Jan Manuel, door hem tot ridders geslagen. De eerste was een duitsch edelman, beroemd om zijne voorzigtigheid en grondige letterkunde, door keizer Maximiliaan, op verzoek van den koning, zijnen zoon, be-

noemd om dezen, in hoedanigheid van Mentor, naar Spanje te vergezellen. De tweede was een groot heer van den voornaamsten Spaanschen adel, een afstammeling, gelijk zijn huis het althans beweerde, van de oude koningen van Leon. Hij was in dienst geweest van den koning van Arragon, en, dezen uit misnoegen verlaten hebbende, had hij naar de Nederlanden de wijk genomen, waar de koning van Castilie hem niet alleen toeliet, maar hem tot zijnen gunsteling en vertrouwden maakte. Er zal nog verder van hem gewag gemaakt worden. Uit het voorgaande, en hetgeen volgen zal, blijkt dat hij niet de laatste was om het vuur der tweedragt rurschen de beide vorsten aantestoken.

Eindelijk vertrok deze groote vloot, met den eersten gunstigen wind, den 9. januarij, die, naar onze hedendaagsche tijdrekening, in 1506 zoude vallen. Maar naauwelijks seinde men de engelsche kust, of er ontstond brand in het admiraalschip, op hetwelk zich Hunne Majesteiten met het geheele hof bevonden; de andere schepen kwamen te hulp, en het blusfchen gelukte met vele moeite.

Twee dagen daarna, verstrooide een schikkelijke storm de vloot bijna ten eenemaal; met verlies van eenige schepen, en beschadiging van andere, werd het admiraalschip nevens de ove-

rige, op de engelsche kust geworpen, en bereikten zij met groote moeite de haven van Falmouth, waar Hunne Majesteiten aan wal gingen, gelijk onmiddellijk door derzelver gevolg geschiedde.

Koning Hendrik VIII. deed hen op het luis-terrijkste ontvangen, en gaf bevel tot de huisvesting van het hof en het onderhond der talrijke manschap, gedurende de twee maanden, welke men besteedde tot het kalfateren der schepen.

De beide monarchen zagen elkander menigmaal te Windsor. Zij vernieuwden hunne oude verbonden, maakten nieuwe plannen, gaven elkander wederkeerig de versierselen van het Vlies en den Koufband, en scheidden in groote vriendschap bij het vertrek der vloot, die weder in zee stak, en andermaal tegenwinden ontmoeten, eindelijk in het laatste van April 1506 te Corunna in Galicie aanlandde.

Koning Filips had deze reis, in het ongunstig jaargetijde ~~bruy~~ met overhaasting, ondernomen, welligt om de maatregelen te verijdelen, welke koning Ferdinand nam om zich in het regentschap te handhaven. En inderdaad, offchoon deze een eskader tot naar Zeeland gezonden had om den overtocht gemakkelijk te maken, kon hij niet gelooven dat men zich gehaast zoude hebben, om die reis in het midden van den win-

ter te doen, toen hij vernam dat de geheele vloot genoodzaakt was geweest zich in de Engelsche havens te redden; berigt krijgende dat de Koning, zijn schoonzoon, na het langdurig verblijf aldaar, weder zee stond te kiezen, beval hij door geheel Spanje openbare gebeden voor de gelukkige overvaart.

Nog steeds zijn verblijf houdende in Castilië, was hij naar Valladolid getrokken, met oogmerk om Hunne Majesteiten aan de kust van Asturie, waar men hen verwachtte, te ontvangen; doch hunne aankomst in Gallicie deed hem van weg veranderen; bij begaf zich naar Molina, en toefde daar, meenende hen te Compostilla te ontmoeten.

Hunne Castiljaansche Majesteiten, en het geheele hof, ontscheept zijnde, verwijlden op twee of drie plaatsen, om rust te nemen na de vermoeijenissen der reis. Dit oponthoud van weinige dagen vrijdelde alle de genomene maatregelen, en alle hoop van vrede tusschen de beide koningen.

Men had, met schijn van goeden uitflag, eene onderhandeling aan den gang gehouden, die hunne geschillen bij de eerste zamenkomst hadden doen beslechten; maar Filips, door zijne hovelingen en eenige misnoegde Castiljanen aangehitst, veranderde van gedachte. Hij hervatte

zijn eerste voornemen om den koning van Arragon naar zijn rijk te doen vertrekken, en hun het regentschap van Castilie te doen verlaten; hij verklaarde zich deswegens met zoo vele trotschheid, dat hij de bedachte zamenkomst verried, en eenen anderen weg nam om zijnen schoonvader niet te ontmoeten.

De aardsbisshop van Toledo, naderhand kardinaal, Ximenez, en allen, die, van beide zijde, tot de minnelijke schikking hadden moeite gedaan, zagen zich door deze onverwachte verhindering teleurgesteld. Zij deden hun uiterste om de onderhandeling weder aanteknoopen, en eindelijk gelukte dit. De Katholijke koning deed afstand van het regentschap, en beloofde naar Arragon te vertrekken, waarmede het groote oogmerk en voornaamste artikel behaald was, zoodat er slechts welstaanshalve eenige voorwaarden werden bijgevoegd.

Na deze overeenkomst, werd een mondgefprek beraamd, ter voldoening en stichting van het volk.

Dit had plaats op het open veld in de vlakten van Zanabria. [e.]

De koning van Castilie verscheen daar met groote praal, omringd van zijn hof, zijne lijfwacht en Duitsche troepen; [f.] de koning van Arragon, zeer eenvoudig, en slechts vergezeld van zijne gewone wacht, op muilezels gezeten.

De beide koningen omhelsden elkander en gaven elkander alle bewijzen van eene volkomene verzoening, waarna zij zich naar een kluizenaarscel, de eenige woning in dit oord, begaven, gevolgd door den Aartsbisfchop Ximenez.

Don Jan Manuel, van wien hierboven gefproken is, was tot grootschatbewaarder van Castilie benoemd; hij had zich ingedrongen in de zaak der verzoening, en in het regelen der bijeenkomst, [g.] bij welke hij aan de zijde van zijnen meester verfcheen, nevens eenige andere Castiljanen, wier tegenwoordigheid niet aangenaam was voor den Katholijken koning, die nogtans zijn ongenoegen ontveinsde.

De zelfde Don Manuel, die zijnen invloed wel wist te doen gelden, volgde ook de koningen naar de kluis, maar naauwelijks waren zij in gesprek gekomen of Ximenez zeide hem op eene vasten toon: „hier Manuel, de koningen willen „ongestoord zijn; gij en ik vertrekken van hier, „en laten hen bij hun onderhoud alleen.” Terwijl opende hij de deur. Don Manuel, ten eenemaal verbaasd, liet zich door Ximenez geleiden, die aan den drempel gekomen, vervolgde: „ik zal hier de deurwaarder zijn,” en daarop terug ging en de deur toefloot. [h.] Men heeft niet vernomen dat de koning, of zijn

gunsteling, zich over dezen hoon gevoelig hebben betoond.

Nu bezwoer de aartsbisfchop de monarchen, om, voor hun beiderzijdsch belang vrienden te worden. De zamenkomst duurde meer dan twee uren, en zij fcheidden, uiterlijk, in goede vriendschap.

De eenige omftandigheid, welke men nog gewenscht hadde, ontbrak. Koning Ferdinand zag zijne dochter niet. Hij wilde niet vragen om haar te zien, en van de andere zijde werd daarvan niet gerept.

Na de overeenkomst, vertrok de koning van Aragon naar zijne ftaten, van waar hij over zee ftak met de koningin Germaine de Foix, zijne nieuwe gemalin, om zich naar Napels te begeven. [1.]

De koning en koningin van Castilie, benevens hun talrijk hof, trokken naar Benevento, Valladolid, en andere fteden van hunne ftaten, waar zij met pracht hunne intrede hielden. Zij vertoefde nog eene wijl in het nabij Burgos gelegen karthuiserklooster van Mirafior, van waar zij in die hoofdstad van het oude Castilie kwamen. Men was daar ijverig bezig met de toebereidfelen tot de daar te gefchieden krooning, en het eene vreugdfeest volgde op het ander.

Op zekeren dag, toen Don Manuel die al meer en meer in gunst klom, eene luifterrijke

partij gaf, ter gelegenheid dat hij tot gouverneur van Burgos benoemd was, bereed de koning, na den maaltijd, eenige van deszelfs paarden, speelde vervolgens in de kaatsbaan, en dronk, zich sterk verhit hebbende, eene groote hoeveelheid koud water.

Des nachts had hij koorts met zijdewee. Den volgenden dag nam de ziekte toe, en den derden oordeelde men hem in gevaar.

Alle geneesheeren snelden toe; en, alsöf de tegenstrijdigheid zich overal moest vertoonen, de Spaansche wilde hem op hunne wijze behandelen, de Vlaamschen beweerden zijn gestel beter te kennen, zoodat de koning, gedurende hunne zeer ernstige woordenwisfelingen, bijna zonder eenige hulp bleef.

Den zesden dag van zijne ziekte, overleed hij, des ochtends van den 25. september 1506, in den ouderdom van 28 jaren.

Deze onverwachte dood ontzette de geheele wereld. Hij was van een sterk ligchaamsgestel, in goede gezondheid, [*k.*] en de kracht zijner jaren.

Het zijdewee, hetwelk hem in zoo weinige dagen had weggesleept, gaf veel te denken aan het hof en aan geheel Europa.

Maar toen de tijding in de Nederlanden kwam, hadde dezelve bijkans eenen opstand veroorzaakt.

Het volk had reeds van vergiftiging geroepen, tijdens de gevaarlijke ziekte van dien vorst te Lyon, bij de terugkomst van zijne eerste reis naar Spanje in 1502.

Bij de tweede rouwmare, was er algemeene verslagenheid, en slechts ééne kreet van wraak.

Men noemde den stichter en de redenen der moorddaad, en men hield zoo vast aan het denkbeeld van de vergiftiging des konings, dat dit eene beweegreden was om Karel V. weezin inteboezemen tegen de reis naar Spanje, toen hij in 1517 voor het eerst daarheen toog; de volksmeening heeft zich tot in onze dagen zoo zeer staande gehouden, dat, offchoon men een zoo lang geleden onderwerp uit het oog verloren hebbe, oppervlakkig onderrigte lieden, nog heden ten dage zullen zeggen, dat koning Filips de Schoone, toen hij bezit was gaan nemen van zijne koninkrijken in Spanje, aldaar, bij zijne aankomst, door de Spaanjaarden vergeven is geworden.

Deze ramp, verzwaard door den staat der zaken en de omstandigheden van den tijd, werd gevolgd door eenen anderen, die niet minder beklagelijk was.

De koningin Johanna, zijne weduwe was zwanger, en nabij hare bevalling. Men wilde haar naar Valladolid brengen, doch, onder

weg te Torquemada vertoefd hebbende, stond zij er op om daar te blijven, en verlostte daar, van de infante Catharina, twintig dagen na den dood des konings, gelukkig genoeg, wat de bevalling betreft; doch de verstandelijke ongesteldheid vertoonde zich bij deze gelegenheid sterker dan immer.

Zij gaf zich aan eene zoo onmatige droefgeestigheid over, dat zij ten eenemaal haar verstand verloor.

Men moest haar met geweld van het graf des konings afrukken. Zij floot zich op, wilde niemand zien, noch van zaken hooren spreken, en weigerde standvastig eenig staatsstuk te onder-teekenen, zoodat men genoodzaakt was om van hare weigering eene verklaring optestellen, opdat de staatsraad (*junta*) eenige, geen uitstel lijdende, bevelen konde uitvaardigen.

De afkeer, in Spanje tegen de Vlamingen opgevat, doch bij het leven des konings verbloemd en ontveinsd, barstte nu overal uit.

De koninklijke raad werd naar Palestina verlegd; onder voorwendsel van dien te hervormen, werden de Vlamingen, en de genen die er door hun toedoen waren ingekomen, er uitgestooten.

De geheele talrijke stoet van Vlamingen en vreemdelingen, met Hunne Majesteiten uit de Nederlanden gekomen, was aan de beleedigin-

gen der Spanjaarden blootgesteld en van elkeen verlaten.

De ministers maakten bekend dat de vrijgevigheid en onbedachtzame geldspilling van den overledenen koning de koninklijke schatkist had uitgeput, en onder dit voorwendsel weigerde men aan alle deze lieden, niet alleen hunne jaarwedden, maar zelfs een voorschot om naar huis te keeren.

De meesten hunner, zich aldus mishandeld ziende, namen hunne toevlugt tot de koningin, stelden een smeekschrift op, waarin zij hunnen toestand met de levendigste kleuren afschilderden, en kwamen, na veel omslags en verdriet, in hare tegenwoordigheid.

Zij gaf hun gehoor voor een getralied deurenvenstertje, want op geene andere wijze naderde men haar; nadat zij hunne klagten vernomen 'en hun smeekschrift aangenomen had, antwoordde zij, dat zij zich met niets bemoeide dan met God voor de ziel des konings, te bidden. Geen andere troost was er; zoodat het grootste gedeelte veel moeite had om naar het Vaderland terug te keeren, terwijl, bij derzelver aankomst, het gerugt van het vergif toenam, en tegelijkertijd de verfoeijing der Spanjaarden.

Eindigen wij de geschiedenis der koningin met eenen enkelen trek. Men had gehoopt dat de tijd

hare kwaal zoude verzachten, maar dezelve werd ongeneeslijker en de aanvallen menigvuldiger.

Binnen weinig tijds daarna, kwam zij des nachts aan het karthuizerklooster te Mirafior, (waar het lijk des konings was bijgezet,) en deed de doodkist openen, in weerwil van de bijzijnden, die dit poogden te beletten, doch hare woevende begeerte niet durfden wederstaan. Zij bleef langen tijd dit lijk onbewegelijk aanzien zonder te spreken of eene traan te vergieten; liet toen de doodkist sluiten, en op een rouwkoets zetten, die haar rijtuig moest volgen; en trok aldus door geheel Castilie.

Zij was, aan het hoofd van dien lijkstoet, in zwart laken en eene kap van de zelfde stof gehuld, met eenen wijden mantel over dit alles heen. De stoet trok alleen des nachts voort, bij den schijn van een aantal flambouwen, die door bedienden te voet en te paard gedragen werden.

Zoo trok men door van stad tot stad, van dorp tot dorp. De koningin verbleef daar over dag, deed het lijk in de bare nederzetten, aldaar den lijkdienst verrigten door hare kapellanen, en hervatte den optogt bij het aanbreken van de nacht.

Deze nachtelijke tochten duurden lange genoeg om elks medelijden te verwekken. Hare verbeelding was toen getroffen door het een of ander wonderdadig voorbeeld van het op-

wekken van dooden door kracht van gebeden, waarmede men in vroeger tijd hare zwakgeestigheid vermaakt had.

Bij hare ongesteldheid, heerschte nog altoos een overblijffel van minnenijd. Zij deed die gansche bedevaart zonder eene enkele van hare vertrouwden. Op de verblijfplaatsen, deed zij aan alle vrouwen den toegang tot het lijk verbieden, en wat de kloosters betreft, welke zij op weg aantrof, indien het er een van nonnen was, verkoos zij met haar geheele gevolg op het open veld te vernachten, liever dan er in te gaan.

Eindelijk werd het lijk naar Grenada gebragt; de koningin verliet het niet dan noode, en om zich in een koestel optesluiten, waar zij weigerden den dag te zien. Zij wilde daar enkel de benedenste vertrekken, of de vochtige en ongezonde kelders bewonen, onthield zich van spijs en drank, zoodat men haar niet dan met moeite eenig voedsel konde doen nemen.

Het was in dien jammerlijken toestand, dat de koning, haar vader, haar bij zijn tweede regentschap van Castilie zag, Hij werd daardoor, tot tranen toe, getroffen.

Op zijnen aandrang nam zij tot haar verblijf het kasteel Tordefillas, gezond en aangenaam gelegen, en ruim gebouwd. Zij bragt daar hare overige levensdagen door, bediend gelijk het voor

de grootste koningin der wereld voegde, en met eenen talrijken hofstoet, die echter de droevigste was die immer bestaan had gehad. Met den tijd kwam men zoo ver, dat men met zonderlinge tijdkortingen, voor eenige oogenblikken hare naargeestigheid verdreef. Zij nam zelfs welvoegelijker kleeding aan, spijsde weder in bijzijn van haar hof, en schepte lucht in de tuinen, doch zelden en in goede vlagen. Vreemden zag zij nooit, noch wilde zij van staatszaken hooren. Er was geene genezing voor hare mijmerende droefheid, in welke zij tot den ouderdom van 76 jaren voortleefde. Zij overleed in het zelfde kasteel van Tordesilla den 4. April 1555.

Ziedaar het historisch kortbegrip van de eerste regering sedert de vereeniging van Spanje en de Nederlanden: een kort tijdvak, maar vol gebeurtenissen, die geenszins geschikt waren om de vereeniging te bevestigen tusschen twee natiën, zoo vreemd aan elkander, en die tot nog toe zoo weinig gemeenschap gehad hadden.

Ook klaagde men van wederzijde; en wat het wezenlijkste bleek te zijn, was eene aanhoudende oneenigheid tusschen de souverainen en die tot hen toegang hadden, en eene algemeene en overgeërfde afkeerigheid tusschen de volken.

VIERDE HOOFDSTUK.

Minderjarigheid van de kinderen van koning Filips I.

Bij den dood van dezen koning van Spanje, bestond de koninklijke familie in twee prinzen en vier prinsessen, allen zoo jong van jaren, dat prins Karel (die naderhand keizer Karel V. werd,) slechts zes en een half jaar oud was, de andere naar evenredigheid.

De onverwachte dood des konings had grootte veranderingen kunnen veroorzaken, en het was natuurlijk die te verwachten.

De naauwelijks gestichte, en in hare nieuwe grootheid nog onvolkomene Spaansche monarchie, was blootgesteld aan netelige verlegenheden. Verschillende volken, op eenen grooten afstand van elkander, kwalijk eens in begeerten en belangen, maakten daarvan de onderdanen uit. Zij waren omringd en doorsneden van vermogende naburen, die derzelve vergrooting niet dan met tegenzin hadden aangezien.

Het huishoudelijk bestuur des koninkrijks was vrij slecht gesteld. De bijkans plotselinge dood des konings, had grooten en kleinen onthutst. Zon-

der voorafberaamde schikkingen voor een tusfchenbestuur of regentschap, in den droevigen staat der koningin, scheen alles eene alleronrustigste minderjarigheid te doen vreezen. Echter was derzelver aanvang stil genoeg, en had men tijd om adem te scheppen.

Het is te gelooven dat de dood des konings, die zijne onderdanen zoo zeer ontzette, niet minder de naburen verbaasd had, die op eene zoo onvoorziene gebeurtenis niet voorbereid waren.

Koning Lodewijk XII. regeerde in Frankrijk; hij en zijn eerste staatsdienaar, de kardinaal George d'Amboise, stelde prijs op braafheid en goede trouw. Lodewijk XII. was Lodewijk XI. niet. De overleden Koning had altoos met Frankrijk in goede verstandhouding geleefd, en offchoon die tusfchen beide verbroken of voor korten tijd verflaauwd was geworden, had altoos de goede boven de kwade genegendheid de overhand, en nu laatstelijk, na de verzoening, had koning Filips zijne Familie en zijne Vlaamsche staten den koning van Frankrijk aanbevolen; dit werd als eene soort van testament beschouwd, en koning Lodewijk wilde dit als eene reden aanvoeren waarom hem de handen gebonden waren, gelijk hij zeide tegen degenen die niet nalieten den oorlog aanteraden.

Op die wijze gaf Frankrijk geene ongerustheid, en dit was van groot aanbelang, en in dien tijd beslissend.

In Engeland regerde Hendrik VII. nog. Die monarch, de Salomon van Engeland gebijnaamd, was niet tuk op vreemde oorlogen.

Gedurende zijne geheele regering bezig met het uitdoven der partijzucht, had hij, door zijn huwelijk, de koninklijke takken van Lancaster en van York, die onder de benaming van de Roode en Witte Roos zoo berucht geworden zijn, en Engeland zoo lange verdeeld en den troon met bloed bezoedeld hadden, in zich vereenigd.

Hij had nog tegen de bedriegers te kampen, die uit de nog smeulende oude verdeeldheden van tijd tot tijd tegen hem opstonden; maar eenmaal de rust in zijn koninkrijk hersteld hebbende, regeerde hij daar vreedzaam, zonder iets tegen zijne naburen te ondernemen of hen te verontrusten.

De koning van Arragon, gelijk gezegd is, was, na de zamenkomst te Zanabria, naar Arragon vertrokken, en van daar naar Napels.

Hij bevond zich op de zee van Italie, toen hij den dood van den koning, zijnen schoonzoon, vernam, en het bleek dat hij daarover gevoelig getroffen was.

Hij hield alle de mogendheden van Italie in ontzag. Hij was in dat land veel meer gevreesd dan bemind, en hij wist dit zeer wel. Hij droeg zorg om zijne nieuwe staten van de noodige verdedingsmiddelen te voorzien, en was wel bedacht om zijn eigen werk te behouden, zonder daarom uit het oog te verliezen van weldra vreedzaam naar Castilie wedertekeeren, en aldaar een tweede regentschap uitte oefenen.

Aldus was er, onder alle de mogendheden, die ongerustheid hadden kunnen verwekken, alleen Portugal, dat zich scheen te roeren.

De Portugezen hadden zich de gelegenheid wel willen te nutte maken. Men heeft hierboven kunnen zien dat de erfenis van Spanje hun eenmaal in een gunstig uitzigt gestaan had; deze hun toen ontsnapt zijnde, zouden zij er wel lust toe gehad hebben in die netelige omstandigheden, die eene verdeeling van Spanje schenen te voorspellen. Zij deden eenige pogingen aan de zijde van Frankrijk en elders, doch vruchteloos, en, door niemand ondersteund wordende, waren hunne eigene krachten te gering voor het groote oogmerk, dat weldra in rook verdween.

Om alle deze redenen, en door een zonderling, tegen alle waarschijnlijkheid aanlopend, geluk, bleef Europa in vrede, en het rijk, dat een zoo groot verlies kwam te lijden, had den

rijd en de middelen om schikkingen te maken en zich op vasten voet te stellen.

In de Nederlanden besloten de afgevaardigden van alle de provincien, als Staten-Generaal vergaderd, nadat de eerste schrik voorbij was, eenpariglijk, de bescherming van keizer Maximiliaan I. interoepen voor de koninklijke familie en den staat, en hem de voogdij en het regentschap aanrebiēden.

Zoude men, twintig jaren te voren, toen bij den dood van [de hertogin van Brunswijk, zijne gemalin, deze voogdij hem gewapenderhand betwist werd door die [gewesten, die het zoo weinig met elkander eens waren, dat er een hevige en bloedige burgeroorlog uit ontfond, — zoude men toen hebben kunnen gelooven, dat die zelfde gewesten eenmaal tot den zelfden vorst in de zelfde zaak hunne toevlugt zouden nemen, en hem eene plegtige bezending naar het hart van Oostenrijk zouden doen?

De keizer ontving de afgevaardigden minzaam, en nam hunne aanbieding aan. Hij begaf zich op reis naar de Nederlanden om de regeering aldaar te regelen.

Hij benoemde in de eerste plaats tot algemeene landvoogdes, en om het opzigt te hebben over de opvoeding der koninklijke familie, de aartsbischopstogin Margaretha, zijne dochter.

Het was die prinses, van welke reeds gewag is gemaakt. Zij was slechts drie jaren oud, toen zij ten gevolge van den vrede van Arras van 1482, ten huwelijk bestemd werd voor den dauphin, (naderhand koning van Frankrijk, Karel VIII.) Offchoon zij, in het volgend jaar, 1483, naar Frankrijk gebragt, en, te Amboise met den dauphin getrouwd, als dauphinc agt jaren lang werd opgevoed, werd het huwelijk, nooit voltrokken. Karel VIII. huwde de erfgename van Bretagne, en prinses Margaretha kwam in de Nederlanden terug.

Het was de zelfde ook, de eenige zuster van Filips den Schoonen, die, in het jaar 1495, bij het dubbele huwelijk, getrouwd werd met Don Jan, infant van Spanje; die binnen het jaar daarna overleed.

Terwijl zij van eene vrolijke geaardheid was, verhaalt men van haar eene aardigheid, welke men bij de degtigste schrijvers vermeld vindt.

De Spaansche vloot, die de infante, hare schoonzuster had overgevoerd, bragt haar naar Spanje bij haren gemaal. Een hevige storm dreef dezelve op de Engelsche kust, gelijk gemeld is. In het felste van dien storm, had zij de tegenwoordigheid van geest om haar grafscrift te maken, 't welk zij op eenen arm-

band deed insnijden, om in geval van schipbreuk herkend te worden. Het luidde als volgt:

*Gi-git Margot gentille damoiselle,
Deux-fois mariée, et morte pucelle.*

Na het overlijden van den infant, in de Nederlanden teruggekomen zijnde, trouwde zij voor de derde maal met Philibert II., genaamd de Schoone, hertog van Savoye, die in 1504 zonder kinderen overleed.

De aartshertogin, zijne weduwe, keerde wederom naar Vlaanderen bij haren broeder terug, die bij zijn laatste reis naar Spanje, haar teederlijk zijne familie aanbeval.

De geschiedschrijvers zeggen eenparig dat deze vorstin niet alleen schoonheid en vrolijkheid van gemoed bezat, maar ook verhevenheid van geest, en eene verwonderlijke scherpzinnigheid in de teederste en gewigtigste zaken.

De wijze hoe zij hare bekwaamheden gebruikte, verschaftte haar het volkomen vertrouwen van den keizer haren vader. Zij floot, als het ware onder vier oogen, met den kardinaal de Amboise, in 1508, het verbond van Kamerijk tegen de republiek van Venetie.

Keizer Karel V., haar neef, bediende zich veel van haren raad, en betoonde haar altoos het zelfde vertrouwen.

In 1529, had in de zelfde stad Kamerijk dat luisterrijk congres plaats, van hetwelk alle geschiedbeschrijvingen gewagen, op hetwelk deze vorstin, met Louise van Savoye, hertogin van Angoulême en moeder van François I., dien vrede sloten, die, om harentwil de Damesvrede genoemd is.

Hare regering over de Nederlanden was wijs, voorspoedig en vreedzaam, zij vond veel behagen te Bergen, waar prins Karel en zijne drie zusters eenigen tijd met haar woonden. De twee andere kinderen, de infant Ferdinand, en de infante Katharina, werden in Spanje opgevoed. Zij regeerde de Nederlanden tot op haren dood. Zij overleed te Mechelen den 1. december 1530. [1]

Na de algemeene landvoogdij, volgde het huis van den prins, zamengesteld onder de leiding van keizer Maximiliaan. De oudste prins was Karel, op wien de groote bestemming wachtte, welke hij zoo wel vervulde gedurende eene even roemrijke als voor alle eeuwen gedenkwaardige regering.

Deze prins had tot gouverneur Willem de Croij, heer van Chièvres, een man die reeds te voren in groot aanzien stond.

Koning Philips de Schoone had aan hem, bij zijn vertrek naar Spanje, het bestuur over de Nederlanden, gedurende zijne afwezigheid, opgedra-

gen. De franſchen zeggen dat koning Lodewijk XII. hem, uit kracht van het testament van koning Philips, tot gouverneur van den perſoon des prinſen benoemde. Anderen zeggen dat dit door den keizer geſchiedde, 'tgeen waarſchijnlijk is; of liever zal het ten genoeg van beiden geweest zijn.

De heer van Chièvres was niet minder aanzienlijk door bekwaamheden en verdienſten dan door geboorte. Zijne verkiezing vond algemeene goedkeuring. De opvoeding van zijnen kwekeling verſchafte hem grooten roem. Doch werd hij naderhand beſchuldigd van het vertrouwen zijns meesters te misbruiken. Hij was het jongſte lid van zijn huis, en zonder kinderen. Zich van 's vorſten gunst bedienende om zich zelve en zijne neven te verrijken, haalde hij zich den nijd zijner tijdgenooten op den hals. Zijn rijkdom baarde achterdocht. Hij maakte zich eindelijk zeer gehaat bij de Vlamingen, en in Spanje was zijn gedrag en dat zijner aanhangelingen derwijze uitgekreten, dat het eenen algemeenen opſtand ten gevolge had. Er zal gelegenheid zijn nog nader van hem te ſpreken; doch niet tot zijn voordeel.

De onderwijzer van Karel V. was een man, wiens vermaardheid nog heden ten dage voortduurt, gelijk hij in der tijd ten toppunt van aanzien ſteeg. Hij werd Adriaan Floriszoon (de zoon

van Floris) genoemd, en had eenen eerzamen burger en behanger te Utrecht tot vader.

Hij was op een dorp in Holland pastoor geweest. De landvoogdes, hertogin van Savoye, had in eene zijner preken smaak gevonden, zorgde voor zijne bevordering, en maakte hem deken van St. Pieter te Leuven. In deze hoedanigheid was het, dat hij zitting kreeg in het ministerie en den raad van regering in Spanje.

Hij werd vervolgens bisschop van Tortosa. Paus Leo X. maakte hem, in 1517, kardinaal, en na den dood van dien paus beklom hij den Heiligen Stoel.

Hij bevond zich destijds in Spanje, en was nooit te Rome, noch in Italie, geweest. Vierendertig kardinalen, die hem nimmer gezien hadden, verkozen hem, in zijne afwezigheid, den 9. januarij van het jaar 1521, dat naar den tegenwoordigen stijl 1522 zoude zijn.

Deze was paus Adriaan VI. die niet van naam wilde veranderen. Het is de zelfde, die in de geschiedenis der Conclaves, door de Italianen en Franschen d'Ertuse en Derthusen genaamd wordt, bij verandering van den latijnsche naam van zijn bisdom Tortosa, *cardinalis episcopus derturiensis*.

Hij was een man van uitstekende braafheid en groote geleerdheid; echter had hij niet het geluk

om den Romeinen, die omtrent hunne pausen zeer ongemakkelijk zijn, te behagen. Hij regeerde slechts achttien maanden, en overleed te Rome den 14. September 1523.

Jean Sauvage, voorheen voorzitter van den raad van Vlaanderen, was nog lid van den geheimen raad, en werd kanselier van den prins. Deze waren, met weinige anderen, de voornaamste ministers, die in den raad van state, en die van justitie en van finantien, op den zelfden voet als te voren de zaken bestuurden.

Het opzigt over de lichaams oefeningen van den prins had de heer de la Chaux, een edelman van Bourgogne, meen ik, of van Franche-Comté. Hij was groot-stalmeester en een gunsteling geweest van koning Filips I., dien hij op zijne beide reizen in Spanje vergezelde. Hij behield zijne waardigheid van groot-stalmeester, en had gelegenheid om zich bij den jongen vorst bemind te maken.

Deze was over het algemeen de vorm, welke de regering der Nederlanden verkreeg onder het bestuur van de hertogin van Savoye, en die gedurende de geheele minderjarigheid plaats had. De ministers waren volkomen eensgezind, de provincien van buiten en binnen in vrede, de volken in overvloed, en de handel bloeiende.

Maar de Spaansche koningrijken werden, bij

het onverwachte overlijden des konings, in zeker opzigt, zoude men zeggen, aan de voorzienigheid overgelaten.

Gelukkig voerde aldaar een groot man het roer van staat. Dit was de kardinaal Francois Ximenez de Cineros, aartsbisfchop van Toledo, generaal van Spanje. Hij had wel alle zijne bekwaamheden, en somtijds nog geluk daarenboven, noodig, om er het gezag van den minderjarigen en afwezigen fouverein, en het bestuur, op eenen goeden voet te handhaven.

Hij was geboortig van Tordelaguna, [*m*] eene kleine ftad in het koningrijk Leon, van adellijke doch niet verhevene afkomst. Als franciskaner monnik, had hij alle de graden van zijne orde doorloopen; biechtvader van koningin Ifabella geworden zijnde, werd hij lid van haren staatsraad, aartsbisfchop van Toledo, en eindelijk haar eerste staatsdienaar.

Hij deed in het ministerie groote dienften aan koningin Ifabella en koning Ferdinand, die, na den dood der koningin, hem den kardinaals-hoed bezorgde, welken hij van paus Julius II. in 1507 verkreeg.

Deze was, in waardigheid en in bekwaamheid de eerste man van Spanje. Esprit Fléchier, bisfchop van Nîmes, heeft de gefchiedenis der kardinaals befchreven. Men ftemt algemeen over-

een met hetgeen deze, zoo in het geestelijke als tijdelijke, tot zijnen lof vermeldt.

Hij blijkt een man geweest te zijn, vol ijver voor de Godsdienst, deugdzzaam, belangeloos, en gerechtigheidlievend; maar men ziet ook dat zijne deugd gestreng en onbuigzaam was; hij ging op eene beslissende en gebiedende wijze op het doel aan, en slaagde veelal door gezagbetoon in gevallen, waarin anderen zich teleurgesteld zouden hebben gezien. Door eene langdurige ondervinding, kende hij den geest zijner natie en den loop der zaken volkomen, en besliste onbescroomd.

Zoodra de ziekte des konings gevaarlijk geacht werd, riep Ximenez alle de grooten en ministers, die aan het hof of in den omtrek waren, bijeen. De ongesteldheid der koningin was gebleken; zij weigerden openlijk eenig deel aan de regering te nemen, of zich tot iets te verledigen. Men onderzocht snel, en onder al de onrust en ontfeltenis, welke de gevaarlijke toestand des konings veroorzaakte, de regten van den keizer en van den koning van Arragon tot de voogdij over de koninklijke familie; men kwam tot geen besluit daaromtrent, en de aartsbischof Ximenez zelf, werd, onftuimig genoeg, tot regent van het koninkrijk benoemd, in geval van het overlijden des konings.

Ten gevolge dezer schikking vatte de Cardinaal, de koning des anderen daags overleden zijnde, de teugels der regering aan, en werden zijne uitgegevene bevelen door geheel Spanje zonder tegenspraak aangenomen en uitgevoerd, zoodat het regentschap zich aldaar vestigde en de zaken er even vreedzaam als in de Nederlanden geregeld werden.

Het ministerie in dat land, bij de Spanjaarden de-raad van Vlaanderen genoemd, werd op eene aangename wijze verrast door de narigt van deze gelukkige omstandigheid, nopens welke men bij de eerste tijding van den dood des konings zeer bekommerd geweest was, en men schepte moed.

Men overlaadde den aartsbischof van Toledo met loftuitingen, en knoopte de naauwste betrekkingen aan met dezen nieuwen regent, die van zijne zijde zich daarvoor zeer gereed betoonde.

Niettemin ontmoette de regent, in zijn bestuur, neteliger moeilijkheden dan in Vlaanderen plaats hadden. De Spanjaarden morden over de te groote dienstvaardigheid welke hij den Vlamingen betoonde; oude geschillen onder de Spaansche grooten werden weder opgewarmd, en elk dezer geschillen gold eenen oorlog uit hoofde van de magt der huizen, die zich voor de eene of andere partij verklaarden. Hij had het geluk alle deze hin-

derpalen te overwinnen, en het koninkrijk uit- en inwendig in vrede te houden.

Eene andere omstandigheid vereischte van zijne zijde groote omzigtigheid. Hij had het regentschap aangenomen met oogmerk om door dit middel te gereeder den koning van Arragon in bezit van hetzelfde te stellen, met wien hij zich in het geheim verstond; maar hierin ontmoette hij sterke tegenkantsing. [n] Sommige der voornaamste Spaansche grooten wilden daarvan niet hooren, en stelden den keizer Maximiliaan voor, dien zij bij brieven en doof afgevaardigden daartoe verzochten; deze monarch scheen daartoe de hand te leenen; zoodat men eene schromelijke scheuring te gemoet zag.

Frankrijk kwam in het midden; de keizer en de katholieke koning stemden in zeker opzigt toe om zich aan deszelfs uitspraak te zullen houden. Lodewijk XII, en de kardinaal d'Amboise, zijn eerste staatsdienaar, onderzochten hunne regten; beide waren grootvaders van den jongen prins, maar de zaak betrof Castilie, welks eigene koningin nog leefde, en de katholieke koning was haar vader. Dit regt werd in Frankrijk geacht het meest gegronde te zijn. De keizer vond zich daardoor beleedigd; doch duurde zijn misnoegen slechts eenige maanden, en tot dat het verbond van Kamerijk alle deze vorsten tegen de republiek Venetie vereenigde.

De koning van Arragon was in 1507 van Italië teruggekomen en had den kardinaalshoed voor den aartsbischof Ximenez medegebragt.

De weg was gebaad om zijne aanspraak op het regentschap te doen gelden. Men stelde zijne wezenlijke regten in het licht. De uiterste wil van koningin Isabella, de minnelijke beslisning van Frankrijk, de toestemming van de koningin, zijne dochter. De steden en gemeenten namen, voor het meerdergedeelte, genoegen in deze redenen, [o] en de katholieke koning werd ten tweeden male tot regent en bestuurder van Castilië bevestigd, en deed aldaar zijne intrede, als in zegepraal, een jaar nadat hij van daar als het ware verjaagd was geworden. Hij vond zelfs, door de latere toedragt der zaken, middel om zich daarin te handhaven tot zijnen dood in het jaar 1516.

Koning Ferdinand was dan de beheerscher van de koninkrijken van Castilië, wat den rijtel en de inkomsten betreft, maar de kardinaal Ximenez bleef het metterdaad.

Hij onderhield steeds zijne briefwisseling met de vlaamsche ministers, en zond zelfs geregeld aanmerkelijke geldsommen daarheen tot onderhoud van het hof, waartoe hem de ontdekking van Amerika, waaraan men toen voordeelen begon te trekken, de middelen gaf. Hij had ook

zijne geheime kondschap, en wist zeer wel dat men daar misbruik maakte van de jeugd en de goedheid des meesters, om zich te verrijken en zijnen invloed te verkoopen.

Daartoe echter behoefde hij geene geheime narigten; de buitensporigheid was er tot eene hoogte gedreven, over welke de algemeene klagten zich luide deden vernemen.

De kardinaal liet zich daarover sterk uit in zijne brieven, en begeerde in elken derzelven de tegenwoordigheid van den prins uit naam van de geheele natie.

De heer de Chièvres, die zich, in die klagten, offchoon niet regtstreeks, gekapitteld vond, was daarover zeer gevoelig, doch, om de waarheid te zeggen, zonder zich te beteren. Zijn voormalige groote naam verloor zich meer en meer, en onze meest waarheidslievende en opregte schrijvers bewimpelen, niet tegenstaande hunne bescheidenheid, zijn omkoopbaarheid niet.

De heer de Chièvres en zijne partij, vast besloten hebbende de reis naar Spanje te beletten of zoo veel mogelijk althans te vertragen, durfden zich niet op den kardinaal wreken, of ondernemen zijn gezag in Spanje omvertestooten. Wat zij bedachten, was hetzelfde te verzwakken, door hem eenige amptgenooten toe te voegen.

Men zond den deken van Leuven derwaards, om zitting te nemen in den raad van state of van regering, misfchien ook om hem te verwijderen; want hij was hem lastig als niet met hem van de zelfde denkwijis zijnde.

Eenigen tijd daarna, werd ook de groot-stalmeester, heer de la Chaux, daarheen gezonden, en, later, nog een kamerheer van den prins, een hollander, dien hij met zijn vertrouwen ver eerde, Amersdorf genoemd.

Deze nieuwe staatsdienaren werden in Spanje wel ontvangen, en namen zitting in den raad van regering. De kardinaal, hun vele beleeftheid bewijzende, en huu mededeelende wat hij goedvond, hield steeds zijne streng vast, en bleef als eerste minister te werk gaan even als voorheen.

Het ministerie van Vlaanderen, echter, had, onder den naam van den souverain, die bij hetzelfde zich tegenwoordig bevond, het overwigt boven dat van Spanje verkregen, en de beslissende besluiten gingen van Brusfel uit. Men had de nadeelige gevolgen daarvan ondervonden, inzonderheid in de begeving van ampten en begunstigingcn. De omkoopng, over welke men zoo zeer in Vlaanderen klaagde; was door de Vlaamsche ministers mede in Spanje in zwang gebragt, en hunne bescherming was vrij openlijk te koop.

Daarvan waren eenige voorbeelden geweest, die opspraak hadden gemaakt.

De koning van Arragon, de onophoudelijke klagten, moede, verklaarde zich daarover in krachtige bewoordingen, hij had een afkeer van alle de Vlaamsche ministers. Hij was vooral sedert lange gebelgd op den heer de Chièvres, en zoodra de deken van Leuven aangekomen was, had hij dezen over den staat der zaken onderhouden en hem menigmaal de verwijdering van den heer de Chièvres, en de middelen daartoe, voorgesteld. De deken verontschuldigde zich altoos van daartoe medetewerken.

Destijds, bragt het algemeene misnoegen velerlei valsche geruchten in Spanje in omloop. Men verzekerde, dat de prins, door de Vlamingen betooverd, besloten had dat land niet te verlaten; dat hij stilzweigend van Spanje afstand deed, en er nooit komen zoude; dat de regering en de welvaart der natie voortaan zoude afhangen van de hebzucht en de luimen van eenige Vlaamsche heeren.

Deze geruchten gaven stoffe tot andere bedenkingen. In Spanje was de infant Don Ferdinand, aldaar geboren en opgevoed; hij was slechts twee jaren jonger dan zijn oudste broeder. Zijn huis was zamengesteld uit een aantal aanzienlijke lieden, allen Spanjaarden, die

hunner eigene bevordering in die van hunnen meester beoogden. Het is te gelooven, dat, van deze zijde, het plan om den infant op den troon te zetten, dat reeds bij de Spanjaarden veel ingang begon te krijgen, niet tegengestaan werd.

Men vleide dien jongen prins niet al wat zijne eertucht kon streken. Men bragt daarbij zelfs eene verschijning in het spel; een eervwaardige kluizenaar vertoonde zich voot den infant, eens toen deze op de jagt was, sprak hem moed in, met de belofte van de hoogste grootheid, en verdween eensklaps.

De infant werd door deze streken niet verleid; hij liet zich niet verstrikken en gedroeg zich niet alle voorzigtigheid.

De kardinaal, die steeds op de afreize van prins Karel bleef aandringen, wist niet meer hoe de groothen en het volk over de in het oog loopende verfragting te vrede te stellen; hij waarschouwde menigmaal dat er gevaarlijke gevolgen van deze werkeloosheid te vreezen waren; en toen de booze praktijken niet oogmerk tot de verheffing van den infant gebleken waren, onthield hij zich van iets op eigen gezag te doen; doch zond eenen renbode naar Vlaanderen, om een dadelijk redmiddel te eischen en voortestellen, hetwelk ook eenigen tijd daarna aan-

gewend werd; het was de hervorming van het gehele huis van den infant; alle amptenaren en bedienenden van hetzelfde werden veranderd, hoezeer de prins zich ook daartegen verklaarde.

Innschen kwam, ten aanzien van het zelfde onderwerp, eene andere omstandigheid tusschen beide. De katholieke koning, steeds verbijtend tegen den heer de Chièvres, had, onverminderd zijne klagten en bedreigingen jegens den ~~deken~~ van Leuven, eenige pogingen gedaan bij het hof van Vlaanderen om De Chièvres uit het bewind te doen zetten; hij was hierin niet geslaagd, en het verdriet daarover deed hem tot een ander uiterste overgaan.

Twee of drie jaren voor zijnen doot, maakte hij te Burgos een geheim testament, [p.] door hetwelk hij de geheele monarchie van Spanje aan den meergenoemden infant Don Ferdinand gaf, met uitsluiting van den kroonprins Don Karel, deszelfs oudsten broeder. Niet alleen gaf de koning hem zijne staten van Arragon en Italie, maar ook die van Castilie, en de grootsmeesterschappen der aan de kroon verknochte militaire orden, bewerende daarover uit kragt van den uitersten wil van Koningin Isabella te kunnen beschikken. Dit testament des konings bestond lange, doch bleef geheim. Indien het

na zijnen dood bekend geworden ware, zoude het vreemde tooneelen in Spanje veroorzaakt hebben, in de tijdsomstandigheden en de gezindheden in welke de natie zich bevond; doch de koning zelf, aangefpoord door zijn eigen berouw, en door goeden raad daarin bevestigd, bewilligde, in zijne laatste ziekte, dat het in zijne tegenwoordigheid verbrand, en dus de zaken in derzelver natuurlijken staat hersteld werden.

Gelijk hierboven gezegd is, was de monarch in zijn tweede huwelijk getreden met Germaine de Foix, zuster van den beroemden Gaston de Foix, die in 1512 in den slag van Ravenna sneuvelde, en nicht van koning Lodewijk XV.

Van deze jonge koningin hoopte en verwachtte geheel Arragen eenen koninklijken telg. De koningin zelf wenschte dit meer dan iemand; maar de koning vorderde in jaren, en nam af in gezondheid; de geschiedschrijvers verhalen dat zij hem eenen minnelustwekkenden drank toediende, die zoo kwalijk werkte dat hij in eene doodelijke kwijning verviel.

Die groote koning, van krachten beroofd en altoos ziekelijk, sleepte zijn lijden door geheel Arragon. Hij trok, om eenig verblijf te nemen, van stad tot stad, voornamelijk naar de grenzen van Portugal heen, waar de lucht goed

is; hij had op die wijze te Trucillo vertoefd, en kwam van daar in een armzalig gehucht van eenige hutten, Madrilejo of Madrigalejo geheeten, (want het was ter naauwernood bekend,) alwaar eene zware onmagt hem belette verder te trekken, en hij zich tot den dood bereidde.

Daar liet hij het testament halen, hetwelk hij twee jaren te voren te Burgos gemaakt had. Het werd, door eenen zijner raden, voor zijn bed, gelezen, en aanstonds in zijne tegenwoordigheid verbrand. Hij beval een ander te vervaardigen, van den zelfden inhoud, voor prins Karel. Het regentschap en het bestuur zijner staten, gedurende diens afwezigheid, in overweging nemende, scheen hij verlegen omtrent de keuze van eenen persoon.

Men stelde daartoe den kardinaal Ximenez voor, die niet tegenwoordig en op dat tijdstip in niet te groot aanzien bij hem was: „het is een man van stuggen aard,” zeide hij, „die zich niet weet te voegen, en alles „tot het uiterste drijft.” Niemand durfde hem in de rede vallen. Hij bedacht zich een poos, en hernam toen: „hij is evenwel een braaf „man, wiens bedoelingen zuiver zijn, en die „ons lief heeft.” Hij benoemde hem daarop tot bestuurder van alle zijne staten, hetgeen in het testament, of bij wijze van codicil, werd

aangeteekend. Deze oorkonden werden in der haast opgesteld, omdat er geen tijd te verliezen was, en door den koning onderteekend.

Een oogenblik daarna, trad de koningin, die met den uitersten spoed nagecisd was, in het vertrek; hij verloor alle besef, en stierf in hare armen, in dit gering gehucht, den 23. januarij 1516 in den ouderdom van twee en zestig jaren.

De kardinaal Ximenez ontving de zijding van 's konings dood en deszelfs testament met den zelfden renbode, ten aanvaardde aansonds het be-heer van het rijk.

De bisschop van Tortosa (voorheen deken van Leuven,) bragt eene volmagt van den prins en den raad van Vlaanderen te woorschijn, door welke, in het geval van het overlijden des konings, aan hem het regentschap was opgedragen. De kardinaal handhaafde zijn regt, en het testament des konings, zonder daarvan aftegaan, doch bood den bisschop aan, hem tot amptgenoot aantenemen, in afwachting van de bevelen van den prins.

Zij kwamen op dien voet overeen, en zonden gezamenlijk of afzonderlijk koerier op koerier naar Vlaanderen, om kennis te geven van den dood des konings van Arragon, en aan-tedringen op het vertrek van den jongen vorst

naar Spanje, alwaar diens tegenwoordigheid onvermijdelijk noodzakelijk werd; zij voerden daar, bij de ongelegenheden aan, in welke zij zich dagelijks uit hoofde der nieuwe verandering bevonden.

De afgevaardigden, welke zij na de Nederlanden hadden gezonden, waren verbaasd toen zij aldaar het dralen zagen in de roebensidelen tot de reis, van welke weinig of niet gesproken werd, en zij laakten openlijk dit gedrag en het verzuim in eene zoo dringende zaak, nadat geheel Spanje misleid was geweest door de beloften en berigten, welke men er uitgesproken had nopens de komst van den, aldaar zonder verwijl verwachten, prins. Het ministerie van Vlaanderen bekreunde zich weinig om dit beklag; het erkende evenwel dat de dood des konings van Arragon de Spaansche reis noodzakelijk maakte; doch ontstond er eene zwarigheid, die dezelve nog eenen geheelen zomer deed uitstellen.

Tot op dien tijd, heette de aartsbisschop Karel, die zich te Brussel bevond, *monseigneur*, of *monseigneur le prince*, en somtijds kortweg *monseigneur*. De Fransche gevolmagtigden, die tot die soort van congressen kwamen, welke men *journees* noemde, en die gemeenlijk van jaar tot jaar verdaagd werden om, gedurende de min-

derjarigheid, de grenscheidingen te bepalen, waren afgevaardigd *aan den keizer en monsieur*.

In Spanje droeg de prins den naam van Karel, en de infant dien van *Ferdinand*, waardigheids-halve zonder eenige bijvoeging.

In het jaar 1515 was Karel meerderjarig verklaard, en in het jaar daaraanvolgende, bij het overlijden van den koning van Arragon, zijnen grootvader, zond hij brieven van kennisgeving aan alle mogendheden, die dezelve met pligtbetooningen van rouwbeklag en gelukwensching beantwoordden.

De paus, het heilige collegie, de keizer, alle de andere vorsten gaven aan Karel den titel van Katholieke Majesteit, en Koning van alle de koninkrijken van Spanje.

Deze wenk werd spoedig gevat. Men deed te Brusfel, met groote plegtigheid, den lijkdienst houden voor den overledenen koning, waarna Karel, door de wapenkoningen, uitgeroepen werd tot koning van Castilie, Leon, Arragon, de beide Siciliën, enz. met de geheele litanij van tijtlen, welke de koningen van Spanje sedert gevoerd hebben.

De nieuwe koning gaf, door rondgaande brieven, aan de geregtshoven kennis van de tijtels, welke hij aanvaard had. Men ontving die, in de Nederlanden, met toejuiching.

Van de Spaansche zijde was schroomvallige tegenspraak te voorzien, omdat koningin Johanna, op welke de troonopvolging van alle die rijken blijkbaar overgeërfd was, zich aldaar nog in leven bevond. Den kardinaal werd de last opgedragen om het besluit in Spanje te doen aannemen; hij ontmoette werkelijk vele zwaarigheden, want, toen hij de bischoppen, grooten, en grootofficiëren bijeengeroepen had; bragten eenigen hunner, reeds vooraf te onvreden omdat de beschikking in Vlaanderen had plaats gehad, daartegen de wetten, de voorbeelden en hunne eeden in; 'er waren er, die meenden dat de aartshertog zich vergenoegen konde met den titel van administrator, dien de koning van Arragon in Castilie gevoerd had.

Een hunner, door eenige anderen beaamd, zeide statiglijk, dat de aartshertog zich te zeer spoedde om de titels van de koningin, zijne moeder, op zich te nemen, en dat hij bij haar leven, of meer medelijden met hare ongesteldheid, of meer hoop op hare herstelling behoorde te hebben.

Ximenez, de gevoelens aan het weifelen ziende, zoude welligt niet geslaagd zijn, hadde hij niet, te juister ure, den gebiedenden toon aangenomen, die hem gemeenzaam genoeg was.

Hij kwam in drift, ontbond de vergadering,

en zeide hem, dat de koning hun eene gedane zaak bekend maakte, maar niet hen raadpleegde over iets dat te doen ware; hij beval op den zelfden toon aan den stadyoogd van Madrid onverwijld Karel van Oostenrijk uitroepen tot koning van Spanje, gezamenlijk met de koningin, zijne moeder. De laatste bijvoeging gaf eenige voldoening.

De uitroeping geschiedde op de gewone wijze te Madrid, door geheel Spanje en de Indische staten, en men sprak er niet meer van.

Na dat dit in orde gebragt was, hervatte hij het plan der reize; dit was zoo menigmaal mitgesteld en tegengewerkt, dat de koning, indien hij zich aan zijne Vlaamsche ministers hadde willen houden, of niet eindelijk zijn gezag had doen gelden, nooit Spanje zoude gezien hebben.

Het plan van den raad van Vlaanderen was Spanje aan de zorg van den kardinaal Ximenez overtelaten, er op allerlei wijze uit te halen al wat men konde, op gevaar van alles te verliezen door de omwentelingen met welke het, voor en na, bedreigd werd.

Men had den vorst van zijne eerste jeugd af, eenen tegenzin daartegen ingeboezemd door alles wat men daartoe bevorderlijk achtte; zoo had men hem bij elke gelegenheid het voorbeeld bijgebragt

van den koning, zijnen vader, wiens vergiffiging' men, gelijk het gemeene gewicht die vermeldde, met daarbij verzonnen omstandigheden bevestigde; dit, en andere indrukken van dien aard, hadden vele jaren geduurd; maar, naar mate de prins in jaren vorderde, opende hij de oogen, omving menig geheim berigt, onderrichtte zich al te naauwkeurig, naar den zin der borwelingen, nopens den toestand van Spanje, en verklaarde daarheen te willen reizen; men beval de vloot welvaardig te maken; maar terwijl men van den eenen kant daaraan arbeidde, werd het werk van den anderen kant vertraagd; men ontbood schepen van Spanje, en trok het bevel daartoe zansfonds weder in; de vaart werd van het eene jaar tot het andere uitgesteld; die praktijken hadden jaren lang geduurd, en waren eindelijk zoo lompe en kennelijk, dat niemand er meer door misleid werd.

Sedert langen tijd, waren die in Spanje verslacht geweest; de kardinaal Ximenez en eenige anderen van den eersten rang waren er nooit door bedrogen geworden; maar eindelijk begreep de geheele natie dat men met haar den spot dreef, en eischte openlijk de zamenroeping der algemeene staten. Het regentschap durfde die niet weigeren, doch bepaalde derzelver zamenkomst

op eenen ver afzijnden termijn, om tijd te winnen en maatregelen te kunnen nemen.

Intuschen werd door den kardinaal, de onverdachte leden van den staatsraad, de grooten en hoofden der orden, een verzoogschrift, bij wijze van brief, opgesteld, hetwelk slechts eenigen tijd daarna diende. In hetzelfde werd de toestand van Spanje, met kracht van welsprekendheid, naar waarheid geschilderd, nevens de ongelegenheden, veroorzaakt door dit voorbeeldeloos viervoudig verbond, de grondwetten van alle de koninkrijken van Spanje, die, elke op zich zelve, de vreemdelingen van de regering uitsloten, de klagten van het volk, de misbruiken, van welke men de Vlaamsche ministers beschuldigde, de groote gevaren die te vreezen stonden. Ten besluit smeekten de verzoekers, in naam van geheel Spanje, den vorst om zijne hulp, en bezwoeren hem de zorg op zich te nemen voor de algemeene welvaart en rust, met stuiting van de hebzucht en toomloosheid van enkele lieden.

De kardinaal Ximenez had daar bijzondere brieven, ter opheldering, bijgevoegd, en eindigde met te zeggen: „Kom, Sire! om deze „stormen te doen bedaren; zij, die zich zoo „luide beklagen, zijn er niet ver af van in op „stand te komen.”

Bij het openen van deze brieven, (welke men goede zorg gedragen had hem in eigene handen te doen toekomen,) was Karel getroffen van verbazing.

Omfstreeks den zelfden tijd, had hij een lang onderhoud met den keizer, zijnen grootvader, die in de nabijheid van Brabant gekomen was. Men meende eerst dat zij met elkander gesproken hadden over de te nemen maatregelen om Karel tot Roomsch-koning te doen kiezen. Doch men heeft naderhand geweten, dat de keizer hem sterk had aangeraden, onverwijld naar Spanje te reizen, zonder iemands raad te vragen, daar hij niet dan afrading zoude ontmoeten.

De prins had toen slechts den ouderdom van zestien jaren bereikt; doch zijn gezond verstand deed hem het heilzame der vermaning gevoelen; de berigten uit Spanje bevestigden hem daarin, en ontdekten de aanslagen die er plaats hadden. Hij nam zijn besluit bij zich zelve, en beval ernstiger dan ooit de toebereidselen tot zijne reis te bespoedigen, zonder aan iemand verdere opening te geven.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Reis van Koning Karel naar Spanje.

Deze laatste bevelen hadden betere uitvoering dan de vorige, en de vloot stelde zich weldra in staat om te vertrekken. De ministers hadden bemerkt, dat 's konings reis vastelijk besloten was, zonder dat zij daartoe medegewerkt hadden. Zij durfden geene verdere beletselen of vertragingen meer in den weg leggen; integendeel, nadien zij gaarne allen, zoo veel als zij waren, de reis wilden mededoen, beijverden zij zich om dezelve te bevorderen, en daarvan aan hunne vrienden in Spanje kennis te geven; terwijl zij aan den anderen kant zich moesten verschoonen, bij die, welke zij in de Nederlanden achterlieten, en zoo lange met de verzekering geveid hadden dat de reis geen plaats zoude hebben.

Keizer Maximiliaan, de staatsaangelegenheden met de naburige mogendheden zonder overhaasting geregeld hebbende, had eene laatste bijeenkomst met den koning, zijnen kleinzoon, gaf hem onderrigtingen voor de gevallen, die mogten

voorkomen, nam een teeder affcheid van hem, en vertrok naar Duitschland.

Onmiddellijk daarna, begaf zich koning Karel naar Zeeland; het was in de maand juli 1517; en niettemin, hetzij toevalligerwijze hetzij door kunstgrepen, draalde men nog met het vertrek tot den 10. augustus, wanneer de koning zich te Middelburg met zijn geheele hof inscheepte, [7.] en naar Spanje stevende. Het zij hier aangemerkt, dat deze eerste reis van den koning door zijn eigen wil alleen geschiedde, tegen den raad van allen degenen, die hem omringden; en tegen den wensch van het gansche volk.

De vloot nam haren koers naar Corunna in Gallicie, doch door tegenwinden verbijsterd zijnde, kwam zij aan de kust van Aviedo in Asturie, waar zij zoo weinig verwacht werd, dat de bewoners der rotsen aldaar, die menigmaal door zeeroovers geteisterd werden, te wapen liepen, en op de hen onbekende vloot dappet vaarden.

Men heeschte alle de vlaggen en wimpels der zeeschepen op, en zond sloepen vooruit, om hun toeteroepen: „Spanje, Spanje, de katholieke koning.” Die goede lieden, van hunne dwaling teruggekomen, sprongen in het water, en kwamen de knien des konings omhelzen, dien zij met luide vreugdekreten tot Villa Vicoja ver-

gezelden, alwaar hij den 19. september aankwam.

Hij vertoefde in die kleine stad, waar de infant zijn broeder, alle de grooten en de geheele hooge adel binnen kort aankwamen. De connestabel de Valasco, heer van deze streken, beval dadelijk van alle kanten naar de onvruchtbare plaatfen, waar het talrijk hof en alle de bijkomelingen op de wijze van een krijgsheir gelegerd waren, levensmiddelen aan te voeren.

Deze omstandigheid was zelfs oorzaak dat aan vele anderen, die op weg waren om zich bij het hof te voegen, aangeschreven werd terug te blijven, tot dat de koning verder landwaarts in, of naar de groote steden kon trekken, waar genoegzaam onderhoud zoude te vinden zijn.

De pas ontscheepte ministers trokken daarvan partij, om de eerste zamenkomst met den kardinaal Ximenez te ontduiken. [r.] Deze kardinaal was oud en lag ziek, eenige dagreizen verre van daar. Opgetogen van vreugde bij de eerste mare van de aankomst zijns meesters, had hij nieuwe krachten bekomen; schreef eenige brieven, en had geenen anderen wensch dan om hem te begroeten; doch men nam het evengenoemde voorwendfel nevens andere te baat, om zijn bezoek uittestellen, hetwelk men be-

loten had zoo lang men konde te beletten. Reeds is gezegd welk het plan der Vlaamsche ministers was. Indien het slechts van hen hadde afgehangen, zoude de koning zijn vast verblijf in de Nederlanden hebben genomen, en al het bewind in hunne handen hebben gelaten; het was hun reeds gelukt, in Spanje de zelfde kunstgrepen aan te wenden, welke zij zoo lange in de Nederlanden hadden uitgeoefend; met list, bij verrassing, door hunnen invloed en altoos uit eigenbaat, hadden zij zich al meer en meer de begeving van alle ampten, bedieningen of begunstigingën aangematigd, en den kardinaal Ximenez slechts de moeilijke taak gelaten om het gemor te stillen en het gezag des konings te handhaven.

De Spaansche reis verbrak dit plan, doch geenszins hunne hebzucht; zij waren wel voornemens de zelfde rol te blijven spelen, en aan de bron zelve te putten; van twee groote hinderpalen, welke zij te vreezen hadden, was er eene opgehouden te bestaan door den dood van den koning van Arragon; er bleef noch slechts het gezag en de groote invloed van den kardinaal op de geheele natie; zij kenden zijnen weinig toegesfelijken aard. Er werd dus besloten hem te doen wankelen of te doen vallen.

Gedurende de overvaart en sedert de aankomst in Spanje, hield men niet op zijne

dwingelandij uittekrijten, en te herhalen dat, terwijl de ouderdom en zijne ongesteldheden zijne verdrietelijkheden hadden vermeerderd, zijn omgang onverdragelijk geworden was.

De koning luisterde niet gereedelijk naar die kwade geruchten, en men durfde ze niet verder drijven. Men moest tijd winnen en alle zaken omkomen en opheldering beletten, te meer daar zij wel onderrigt waren dat hij niet lang meer zoude leven, en bijna reeds op sterven lag.

Hij was inderdaad zeer ziek; het algemeen gerucht was in geheel Spanje, dat een langzaam vergif hem sedert eenigen tijd verteerde, en dit zelfde gerucht schreef zulks onbewimpeld aan zijne Italiaansche vijanden toe.

Het lag genoeg in den geest der eeuw, den dood van groote personaadjen aan vergif toeschrijven; men ziet daarvan vele voorbeelden; de geheele wereld was met dit begrip behebt, en zag vergif of tooverij ook in de natuurlijkste sterfgevallen.

Maar in dit geval zijn de omstandigheden te eenpariglijk bevestigd en te zonderling, om over het hoofd gezien worden.

Men verhaalt, dat de kardinaal, tien maanden voor zijnen dood, van Madrid naar Aranda reizende, op weg het middagmaal hield in een vlek genaamd Bos-Equilas, wanneer de provin-

ciaal der franciskanen en een monnik van die orde, door hem bescheiden, daarheen trokken. Op eenige mijlen afstands kwam een gemaskerd ruiter met losfen teugel op hen aanrennen, en zeide hun: „Indien gij den kardinaal gaat zien, „vaders, haast u dan; treft gij hem voor zijnen „maaltijd, zegt hem dan dat hij niet ete van „eene schoone forel, welke men hem zal voor- „dienen, want zij is vergiftigd. Indien gij het „ongeluk hebt van te laat te komen, heeft hij „slechts om zijne ziel te denken.”

De monniken kwamen bezweet en ademloos aan, terwijl hij van tafel opstond. Zij deden hunne boodschap, doch de kardinaal antwoordde, zonder zich te ontzetten, dat het niet de eerste maal was dat hem zulk een ongeluk overkomen was, en dat hij zijn vertrouwen stelde in de voorzienigheid.

Men voegt er bij, dat de uitwerking van het vergif zich vertoonde aan de uiterste deelen des lichaams, en hem het bloed onder de nagelen deed uitspatten, en dat men hem sedert van dag tot dag zag afnemen en al gaande weg uitdroogen.

Een schrijver zegt, dat de koning, eindelijk den aandrang niet kunnerde wederstaan van hen, die hem van zijne eerste jeugd af hadden opgevoed, eenen brief ondertekkende, waardoor hij

hem, met de toegenegenste bewoordingen, naar zijn aartsbisdom zond, en dat deze brief zijne dagen verkortte. [s.]

Volgens anderen, is er nooit zulk een brief geschreven, en was ook de kardinaal reeds ziel-togende op den tijd toen dien hadde kunnen aankomen.

Wat bij alle deze verschillende meeningen zeker blijft, is dat de kardinaal Ximenez den koning zijnen meester niet zag, en dat hij den 8. november 1517, in den ouderdom van 81 jaren, overleed.

Ware het niet geweest om die algemeene overtuiging, in welke men in Spanje was, en om de omstandigheden welke men er bij verhaalde, zoude een minister, na groote werkzaamheden, tot zulken ouderdom gekomen, wel zonder hulp van vergif zijne loopbaan hebben kunnen eindigen.

Tot de togten en rustdagen, tot welke de koning door zijne hovelingen geraden werd, behoort zijne reis naar Tordefillas; deze was een der eerste, en werd onvermijdelijk geacht. Hij ging de koningin, zijne moeder, begroeten, en toen hij bij haar werd ingelaten, terwijl slechts weinige lieden bij haar waren, en ofschoon zij van zijne komst verwittigd was geweest, betoonde zij hem, zegt de geschiedenis, zoo vele onverschilligheid en on-

gevoeligheid als of hij de onbekendste vreemdeling geweest ware.

De bischop van Tortosa werd in dit jaar, 1507, kardinaal, en volgde Ximenez op in den rang van eersten minister; in deze hoedanigheid verzelde hij den koning op zijne togten naar de meeste steden van zijn rijk. De krooning geschiedde in de maand februarij 1518, te Valladolid, met de grootste pracht.

Bij het doorreizen van zijne staten, deed de koning vele gunstbewijzen, deelde geschenken uit, en verblijdde geheel Spanje met zijne tegenwoordigheid. Zoo ook de kardinaal, zijn staatsdienaar, die de eenige was van alle Vlaamschen, wien de algemeene haat niet trof. In de twee jaren tijds, welke Karel in Spanje doorbragt, won hij de persoonlijke achting en liefde zijner volken.

Maar wat hij aan de eene zijde won door zijne goedheden en volkbelievende geaardheid, verloor hij aan de andere zijde door de schreeuwende buitensporigheden van zijne laatst medegekomene ministers.

De heer de Chièvres, de heer Sauvage, en eenige andere ondergeschikten van dat slag, niet meer den koning van Arragon noch den kardinaal Ximenez te vreezen hebbende, gingen voort in hunne praktijken met zoo weinig verbloeming en zoo

veel ombeschaamdheid, dat zij alle standen beledigden.

Eene gevaarlijke gisting deed zich op verscheidene plaatsen bespeuren; de koning alleen misfchien was daarvan onkundig; van klagten en gemor kwam men tot bedreigingen; aan schotschriften en oproerige gesprekken ontbrak het niet in de steden en in de dorpen. Men beschuldigde de Vlamingen van de snoodste knevelarijen en landsdieverij; men zeide onder anderen dat zij koper en ander slecht bijmengsel hadden doen komen, waarmede zij alle de muntspeciën vervalscht hadden. Te Burgos, Valladolid, en Segovia, waar men riep dat Spanje aan plündering was prijsgegeven, kwam het volk in opstand.

Daarbij kwam eene gebeurtenis, die de, reeds eene zoo dreigende houding hebbende, misnoegdheid ten toppunt voerde.

Het aartsbisdom van Toledo stond open sedert den dood van den kardinaal Ximenez. Het daaraan verknochte primaatschap, benevens de overgroote inkomsten, doen dit kerkbezit in Spanje als een pausschap beschouwen. Vele mannen van het grootste aanzien door hunne geboorte en verdiensten hadden daar uitzigt op. Een van deze was Don Alonzo van Arragon, een natuurlijke zoon van den overledenen kaho-

lijken koning, en alzoo oom des konings. Toen hij zich op weg begeeven had om den koning te ontmoeten, werd hem een bevel toegezonden om naar huis te keeren; hij was reeds aartsbischof van Saragossa, en deze hoorn had eene uitwerking alsof de trompet geblazen werd. Na verloop van vele kuiperijen, misleidingen en kunstgropen, vernam men dat deze waardigheid opgedragen was aan Willem de Croy, eenen neef van den heer de Chièvres. Deze Willem de Croy was reeds in de Nederlanden voorzien met het bisdom van Kamerijk en de abdij van Afflighem, en had ten hoogsten negentien jaren bereikt. Paus Leo X., overreed door den sterken aandrang, die bij hem in den naam van koning Karel gedaan werd, had hem in het vorig jaar kardinaal gemaakt. Ciaconius, van zijne bevordering tot het kardinaalschap sprekende, noemt hem *juvenis et fere puer*.

Bij de Spanjaarden werd dit opgevat als eene blijk van verachting over de geheele natie. De geestelijkheid, adel en burgerstand vatteden de wapenen op. Dit was het beslissend sein tot eenen openbaren opstand. Thans vertoonde zich een federt eenigen tijd beraamd verbond, 't welk, met den schijn van godsdienst bedekt, de heilige junta genoemd werd. Dertien der voornaamste steden van Castilie namen daarin deel,

en verjaagden de koninklijke beampten en ontvangers, of wierpen hen de vensters uit. Andalusië, Arragon met deszelfs onderhoorig gebied, kortom geheel Spanje, uitgenomen alleen het koninkrijk van Grenada, trad toe tot het verbond, en volgde het voorbeeld der Castiljanen.

Dertig duizend man kwamen te velde, en vormden weldra een aanmerkelijk krijgshेर. voorzien van geschut en alle krijgsbenoodigheden. Men vermoedde dat Frankrijk het verbond aanstookte, en aan hetzelfde geld en oorlogsbehoeften versprekt had.

Don Jan Padilla, en Maria Pacheco, zijne echtgenoote, stelden zich aan het hoofd van dit heir.

Deze Padilla had eertijds gediend, en verstond het handwerk. Hij was een groot heer en zeer vermogend te Toledo. Zijn geslacht behoorde tot de Spaansche grandes; en bezat de graaffschappen Buendia en St. Gadea. Tot de zich openlijk verklarende zamengezworen, (want er waren vele heimelijke, en alle misnoegden, grootelijks, behoorden er toe,) telde men nog Don Ferdinand d'Avalos, eenigen uit de huizen van Giron, Pimentel, Ulloa, Nunez, Quintanilla, de graven van Luna, Salva-reirra, en anderen.

Ook bij de geestelijkheid waren meer heimelijke deelnemers dan die zich openlijk verklaarden; een abt en prior van Valladolid speelde eene groote rol; doch die zich het meest voordeed, was de bisschop van Zamora, van het huis Aforio. Hij was meer dan zeventig jaar oud, maar zoo driftig, dat hij voor zijn hoofd alleen een soort van leger aanwierf, over 't welk hij in persoon het bevel voerde. Er staat op-temerken dat hij onder die troepen drie honderd gewapende Priesters had, die meer geruchts en gewelds maakten dan de anderen.

Deze burgeroorlog moest alles doen vreezen; de woedend uitgebarste opstand scheen in zijnen aanvang veel gevaarlijker dan die, van welken vijftig jaren later de Nederlanden het tooneel waren, ofschoon hij niet de zelfde gevolgen had.

Het heil der opstandelingen, door de vrijwillige bijdragen van zoo vele voornamen, en van bijkans alle steden ondersteund, was naauwelijks te veld gekomen, of het trok, hoegenaamd geenen tegenstand ontmoetende, naar de verblijfplaats van het hof, alle steden en dorpen, die niet van de partij waren, plunderende en verwoestende. De ijsfelijkheden van moord en brandstichting paarden zich met deze vijandelijkheden.

De zamengezworenen verspreidden openlijk verklaringen, in welke zij, met tekennengeving der uiterste verfoeiing van de Vlaamsche ministers, dreigden hen te gaan opligten om hen te straffen voor hunne roofzucht, en voor het misbruik dat zij van de jeugd en het geduld des konings hadden gemaakt.

Dezen, wien de bewegingen en de voorteenen van dezen vreesfelijken storm voor deszelfs uitbarsting niet onbekend konden geweest zijn, hadden, door hunne eerzucht, door hunne hebzucht, verblind, niet alleen verzuimd daarop orde te stellen, maar zelfs het kwaad verbloemd en verheimelijkt. Op het eerste gerucht, vlugtte de heer de Chièvres naar Biscaille tot aan Bilbao, met al wat hij van zijne schatten kon medenemen, gereed om bij de eerste kwade tijding scheep te gaan. Allen die in zijne praktijken gedeeld hadden, vloden langs verschillende wegen, en begaven zich insgelijks naar Bilbao, waar zij eenigermate in veiligheid waren, omdat er bezetting lag, en aldaar aan de vloot gearbeid werd.

De koning zag zich van zijne voornaamste ministers verlaten. Men had de algemeene misnoegdheid en de wanhoop des volks zorgvuldig voor hem bedekt en verborgen gehouden. Hij werd daarvan slechts door de uitwerkselen inge-

licht, toen er geen hulpmiddel meer was. Niets was in gereedheid om zulk een opstand te keeren. Niettemin werden bevelen gegeven tot het verzamelen van troepen, binrenslands en van elders; en men bereidde zich tot den krijg.

De verlegenheid was te grooter, omdat de koning, juist ter zelfder tijd, de narigt ontving van zijne verkiezing tot het Duitsche keizerrijk, waardoor hij genoodzaakt was zich onverwijd naar Duitschland te begeven.

Hij riep de standen te Toledo bijeen, alwaar hij, op het voorstel om eene geldschieting bij gelegenheid van zijn onvermijdelijke reize als nieuwverkoren keizer, enkel bittere klagten moest hooren, en de weigering van het meerdergedeelte der staten, tot dat de Vlamingen van het Spaansche grondgebied verdreven zoude zijn.

ZESDE HOOFDSTUK.

Verkiezing van Karel V. tot het keizerrijk. Zijn vertrek.
Einde van den opstand in Spanje.

Keizer Maximiliaan I. den 12. januarij 1519 overleden zijnde, was er een tusſchenregering van zes maanden. De meeningen waren in de keurvergadering verdeeld tusſchen twee mededingers, Karel koning van Spanje, en François I. koning van Frankrijk; maar, niettegenſtaande de kuiperijen en de bemoeijingen van Frankrijk, werd Karel den 28. junij 1519 tot keizer verkozen, en de keurvorst van de Pfaltz bragt hem de oorkonde zijner verkiezing naar Spanje.

Er is reeds gezegd hoe die monarch, bij het ontvangen van deze aangename tijding, bezig gehouden werd met het te keer gaan van den gevaarlijken opſtand, die aldaar was uitgeborſten.

Eene verkiezing tot het rijk, die, in de Nederlanden, zijne onderdanen zoo zeer verheugde, en tot zoo vele vreugdefeesten aanleiding gegeven had, bragt in Spanje eene ten eenemaal tegenovergeſtelde uitwerking te wege.

De volksberoerten werden daardoor te heviger.

Men riep luide dat dit de voltooiing was van het plan, om hen tot slavernij te brengen; dat, gelijk de infant Don Ferdinand reeds naar Duitschland vertrokken was, de koning hem volgen zoude om niet wedertekeeren; dat, alzoo hij hen overliet aan de verdrukking en plundering der Vlaamschen, men hem raadde die, met al wie hun toegedaan was, mede te nemen, nadien het volk besloten had hen, tot op den laatsten die blijven zoude toe, te verdelgen; dat men geene koningen meer begeerde, maar gemeenebesten zoude oprigten naar de wijze der italiaansche steden.

Hunne bedrijven beantwoordden aan hunne woorden, en de opstand werd al heeter en heeter. Karel V. stelde zijne reis zoo lang mogelijk uit om de beroerte te stillen; doch daar was geen middel toe, en, noodzakelijk moeiende vertrekken, stelde hij eene junta van regentschap in, met den kardinaal van Tortosa aan het hoofd, nevens eenige vertrouwde Spaansche heeren, die den koninklijken raad uitmaakten.

Na eenige andere schikkingen beraamd en bevelen gegeven te hebben nopens den burgeroorlog, vertrok de keizer in de maand mei 1520.

Men begrijpt dat de heer de Chièvres, en het gansche Vlaamsche gevolg, mede van de reis waren, die het eerst op Engeland gerigt was,

alwaar de keizer aan land ging, om koning Hendrik VIII. te zien, en zich vervolgens, na de oude verbonden vernieuwd en tot nieuwe ontwerpen schikkingen gemaakt te hebben, naar de Nederlanden begaf om den tijd der kroning afte wachten, die in de volgende maand oktober te Akén moest plaats hebben.

Hij bleef echter steeds zijne bevelen geven wegens den oorlog in Spanje, waarvan de tijdingen niet gunstig waren, en hem grootelijks ontrustten.

Want de zamengezworenen, stoutter gemaakt door het vertrek van den keizer, en gebruik makende van hunne meerderheid, verwoesteden het land, en namen de steden en vestingen weg. Zij maakten zich meester van Valladolid, van waar de kardinaal-regent en de koninklijke raad op hunnen aantogt de vlugt namen. De kardinaal werd door de vijandelijke partijgangers gevangen genomen, en naar de stad teruggebragt, alwaar hij met eerbied en onderwerping gehuisvest werd. Men hield hem gevangen, met eene wacht ter eere, meer dan tot bedwang. Hij ontsnapte met eenen enkelen priester, en snelde te paard naar Medina de Rio Seco, waar de rebellen hem des anderen daags alle zijne bedienden en have toezonden.

Zoodanig was de algemeene vereering, welke

men in Spanje voor hem had, bij uitsluiting van alle andere Vlamingen, welke men tot den dood vervolgde.

De bischop van Zamora, de heetste der zamengezworenen, bedacht eenen afzonderlijken krijgsgtog. Hij ging met eene sterke afdeeling en zijne 300 gewapende priesters Tordesillas vermeesteren, waar de koningin-moeder haar verblijf hield. Hij deed de poorten van het kasteel openen, vermoeide de koningin door zijne huldiging en die van zijn volk, deed haar open hof houden, gaf haar zijne 300 priesters tot lijfwacht, en noodzaakte haar in het openbaar te middagmalen.

Men wilde haar doen regeren; maar zij weigerde standvastig en met gezagbetoon, iets te onderteekenen of zich met eenige zaken te bemoeijen.

Zij deden onderscheidene besluiten in haren naam afkondigen, zonder melding te maken van den keizer en koning, haren zoon, en be raamden zelfs te haren aanzien een plan, dat ongerijmder was dan al het overige, namelijk, haar, in den toestand waarin zij zich bevond, met den hertog van Calabrie te huwen.

Deze hertog van Calabrie was Ferdinand van Arragon, zoon van Frederik, koning van Napels, die, opvolger van zijnen neef geweest zijnde

in dit rijk, daarvan in het jaar 1501 ontzet was geworden door de vereenigde wapenen van de koningen van Arragon en van Frankrijk. Gonfalso de Cordua, een beroemd veldheer van den koning van Arragon, verjoeg daarna de Franschen van daar, en de katholieke koning behield Napels voor zich en zijne nakomelingen, koning Ferdinand nam de wijk naar Frankrijk; en overleed te Tours in Touraine, in het jaar 1504.

Ferdinand, zijn zoon, hertog van Calabrië en prins van Tarent, werd naar Spanje gebragt. Hij leefde daar stil, als in eervolle gevangenis, te Xativa, in het koninkrijk van Valencia, alwaar hij het kasteel bewoonde. Daar was het, dat de afgevaardigden der opstandelingen, na hem als den laafsten telg van het Arragonsche bloed hunnen eerbied te hebben betoond, hem het opperbevel over hunne legers en de hand van koningin Johanna gingen aanbieden. De prins verwierp hun aanbod met zoo vele verachting, dat hij hen niet in het kasteel wilde toelaten, nog zelf er buiten gaan om hun gehoor te verleenen.

Karel V., van deze grootmoedige weigering onderrigt zijnde, rekende die den prins tot groote verdienste toe, deed hem aan het hof komen, schonk hem het ridderreeken van het Gulden

Vlies, en overladen met alle weldaden. Vervolgens gaf zij hem Germaine de Foix, weduwe van den katholijken koning Ferdinand, ten huwelijk. De prins had geene kinderen met haar, even min als met Donna Mencia de Mendoza, zijne tweede gemalin. Hij overleed te Valencia, alwaar hij onderkoning was, in het jaar 1551.

Zijne zuster Charlotte was gehuwd met Gui XVI graaf van Laval, eene dochter van wien deszelfs regten overbragt in het huis van Tremouille.

Het is uit dien hoofde dat de hertogen van Tremouille hunne aanspraken op het koninkrijk van Napels ontleenen, welke zij met protesten op sommige vredescongresfen hebben willen doen gelden, en dat zij thans nog den titel voeren van prinsen Talmont en Tarent.

Middelerwijl was het koninklijk leger te veld getrokken. Don Frederic-Henriques de Cabrera, amirante van Castilie, was van Catalonie gekomen en had het bevel over hetzelfde aanvaard. De connestabel had troepen aangebragt, en er waren er van elders gekomen, zoodat men zich in staat bevond om den vijand opte zoeken.

De beide krijgsheeren naderden elkander allengs. Padilla, de bevelhebber der opstandelingen, had te lang getoefd. Hij verwachtte den

bischof van Zimora, die van zijnen romanescen rogt terugkwam. Deze voegde zich werkelijk bij hem; maar inmiddels was de graaf van Haro van eene groote versterking bij de koninklijke armee gekomen.

Alle de magt van wederzijde aldus vereenigt zijnde, was een bloedige veldslag te verwachten, die daar het lot van Spanje zoude beslissen.

Deze had plaats in het laatst van november 1520, in de vlakten van Villa-Lata en in de nabuurschap van Medina del Campo. [1.]

Het gevecht begon met eenen aanval op Villa-Lata zelve, waarvan Padilla zich wilde meester maken; zijn voetvolk vond er eenigen tegenstand, de koninklijke ruiters storte op hetzelfde met voordeel.

Padilla kwam in vollen galop met zijne geheele ruiters aan, en het gevecht werd algemeen. Hij deed tot drie of vier malen, zeer geregeld en met eene verbazende ontfermigheid, in het front en in de flank eenen aanval op de koninklijke ruiters; hij werd telkens teruggeworpen, en toen de koninklijke infanterie ter juister ure mede aan het gevecht deel nam, voltooide dit de nederlaag zijner ruiters, die zich geheel verstrooide; vervolgens vielen de koninkliken op het vijandelijk

voetvolk, en maakten daaronder, niettegenstaande deszelfs schoone verdediging, eene bloedige slagting. Een gedeelte daarvan wierp zich onder de wallen van Villa-Lata, en gaf zich naderhand over; anderen wierpen hunnen wapenen weg, en werden op genade gevangen gemaakt.

De slag was beslissend, en de nederlaag volkomen. Na de verstrooiing van het heer, bereikten eenige vlugtelingen de bergen, alwaar velen, uit wanhoop, zich zelven ombragten, met zich in den afgronden te storten. De bisschop van Zamora trok mede over de bergen van Navarra, en vlood zoo diep in Frankrijk, dat men naderhand niet meer van hem hoorde.

Padilla en eenige andere opperhoofden werden in het heetste van het gevecht gevangen genomen; ook al het geschut en overigens een groote buit viel den koninklijken in handen.

De uitkomst van dezen veldslag maakte een einde aan den oorlog, en smoorde den opstand. Eenigen tijd daarna werden Padilla en eenige anderen onthoofd. [v.] De steden en grooten, die in de zamenzwering deel hadden genomen, werden door den kardinaal-regent in genade bij verdragen aangenomen. Het was alleen te Toledo, dat Maria Pacheco, de gemalin van Padilla, die de overblijffelen van den opstand bijeenverzamelde, eenen hardnekkigen oorlog voerde. Eenige

maanden daarna, echter, gaf ook Toledo zich over, en haar paleis aldaar, het schoonste van Spanje, werd gesloopt.

De kardinaal had, met al dat hij een Vlaming was, den roem van Spanje bevredigd en de natie verzoend te hebben, uitgenomen Valencia en eenige andere steden van dat koninkrijk, welke men niet kon onderwerpen tot in 1522, wanneer de keizer, bij zijne tweede komst in Spanje, aldaar zelf de rust herstelde.

De beroerten in Spanje, die zoo groote ongerustheid verwekt hadden, eindigden in 1522, en in het zelfde jaar eindigden ook zij, die zoo openlijk beschuldigd geweest waren van ze te hebben doen ontstaan, en er aanleiding toe te hebben gegeven.

De heer de Chièvres en zijn neef stierven beide. De laatste, die zich nooit naderhand in Spanje had durven vertoonen, had zich in Vlaanderen blijven ophouden. De oom, met den keizer wedergekeerd, schitterde niet gelijk te voren in het land waar men hem zijn vroeger ongelijk verweet.

Bij de andere reizen des keizers, volgden beide het hof. De keizer bevond zich toen te Worms, alwaar de rijksdag gehouden werd. De kardinaal aartsbischof van Toledo, primaat van Spanje, bischof van Kamerijk, en bezitter van eene

menigte andere kerkelijke voordeelen, beminde een tijdverdrijf, dat meer overeenkomstig was met zijne jeugd dan met zijne hooge waardigheden; het was de jagd. Op zekeren dag daarvan terugkomende, viel hij van het paard; hij stierf aan dezen val te Worms den 6. januarij, in den ouderdom van twee en twintig jaren.

Vier maanden daarna, den 28. mei, stierf in de zelfde stad, aan eene ziekte, de heer de Chièvres. Hij had geene kinderen, gelijk gezegd is, van Donna Maria Magdalena de Hamale. Zijne neven erfden zijne onmetelijke goederen, uitgenomen hetgeen hij aan de stichtingen besteed had, waarvan onder anderen te Heverle, bij Leuven, prachtige gedenkteeken zijn.

Nadat de oorlog in Spanje gelukkig geëindigd was, trok de keizer ten tweeden male in 1522 daarheen, bragt door zijne tegenwoordigheid de nog overige bewegingen in rust, en herstelde den vrede in dit gedeelte van het vaderland, na den fellen opstand, die hetzelfde gedurende vier of vijf jaren verwoest had, en die in zijne gevolgen het verlies van deze monarchie had na zich kunnen slepen.

De vurige haat, die tot nog toe tuschen de beide natien bestaan had, verkoelde insgelijks. De oorzaken en voorwendselen waren ook niet

de zelfde; de kardinaal van Tortosa was paus, en de heer de Chièvres en zijn neef waren overleden.

Keizer Karel deed nog in zijnen leeftijd vier andere reizen naar Spanje, gaf de regering in handen van inboorlingen, en bragt zoo vele orde en geregeldheid in dezelve, dat men zeer te vreden was, en er onder zijne geheele regering geene beweging of muiterij plaats had.

Hij bediende zich van een staatkundig middel om de kabal en onderneemingen voor te komen van de grooten en van vermogende niets te doen hebbende lieden, die daartoe in verzoeking geraken wanneer zij geene bezigheid hebben. Hij bevredigde de eerezucht der voornaamsten, overlaadde hen met tijtels en eerbewijzen, en trok hen in zijn gevolg. Zij stelden er hunnen roem in dat zij hem door geheel Europa in zijne oorlogen en menigvuldige reizen mochten volgen, en maakten groote verteeringen daarbij.

Die politieke tooverslag had bijna overal plaats gedurende zijne regering. Deze monarch, die over zoo verschillende volken heerschte, schikte zich wel genoeg naar den aard van elk derzelve, om ze elk naar zijne wijze te regeren; hij kende hunne talen, en nam hunne zeden aan, zoodat zijne tijdgenoten betuigen dat hij van afstand tot afstand een ander man was, wan-

meer men hem in Duitschland, Spanje, Italië en Vlaanderen zag handelen.

Terwijl het hoofdoogmerk van dit werk altoos is, zoo beknopt de geschiedenis het toelaat, de beschrijving te geven van de Nederland-sche Beroerten, en van derzelver oorsprong, heb ik gemeend dat daartoe (offchoon van verre bijgehaald,) mede behoorde de tegenstrijdschen twee natiën, die gelukkig hadden kunnen zijn, indien het lot dat hen vereenigde, ook de gezindheden der souvereinen en die der volken hadden overeengebragt.

Wij hebben gezien hoe vele bijna aanhoudende toevalligheden, en hoe vele veranderingen, de tweespalt gevoed, en diepe sporen van haat, wrok en wraakzucht nagelaten hebben.

Aldus kan het gansche voorgaande verhaal beschouwd worden als eene inleiding tot de beroerten, die eens uitbarssten onder de regering van koning Filips II.

Ik heb zoo even gezegd, dat er, na het uitdooven van den Spaanschen opstand bij den aanvang van de meerderjarigheid van Karel V., geene openbare scheuring meer plaats greep tuschen de beide natiën, tot aan het einde zijner regering. De keizer wist beter dan iemand dat de gezindheden der beide natiën niet met elkander overeentebregen waren, en dat deze tegenstrij-

digheid noch geheel zonder redenen, noch geheel toevallig was; te duidelijke trekken hadden dezelve gekenmerkt. De deesfem der oneensgezindheid bleef altoos op den bodem, en gistte voort; ook ondernam die vorst niet denzelven wegt nemen, maar hij vergenoegde zich met elke derzelve afzonderlijk te regeren, en de uitwerkselen der ontevredenheid en de gelegenheden daartoe te voorkomen.

Overigens waren de grootheid en de angst van dezen keizer, voor wien Europa en de andere werelddeelen beefden, te aanzienlijk om niet zijne onderdanen in ontzag te houden. Doch behoefde hij daartoe geen geweld; hij was meer bemind dan gevreesd.

Ik geloof mij te mogen ontslaan van verder in de geschiedenis van Karel V. te treden. Zijne levensbedrijven, zijne overwinningen en verbazende voorspoed, maken eene afzonderlijke geschiedenis uit. Zij bestaat, zeer wel beschreven, in onderscheidene talen, en vertoont ons de roemrijkste en gedenkwaardigste regering, die immer bestond.

Maar voortaan zoude het een bijwerk zijn bij het onderwerp hetwelk wij behandelen, omdat, zoo gezegd is, de beroerten niet tot zijne regering behooren; integendeel waren de zaden van tweedragt, die, bij zijne minderjarigheid en

onder de vorige regering, uitgebarsten waren; gesmoord, en de uitwerkselen daarvan gedurende zijn leven opgeschort, echter om, na zijnen dood, bij gelegenheid van nieuwe aanleidingen, met te meerder kracht optekomen en in felle vlam te ontfteken.

Bij zijn leven was er noch muiterij, noch opstand, ter oorzake van den haat der Spanjaarden of Vlamingen tegen elkander; het vuur smeulde onder de asch.

Ik zal slechts in het voorbijgaan melding maken van den opstand der Gentenaren in 1539, omdat deze volstrekt niets met Spanje of de Spanjaarden gemeen hadt. Het was eene volksbui, aan welke niemand van naam deelachtig was. Integendeel werden dezen verdreven, vervolgd. De deken en gilden, onbeschofte lieden, die in dien tijd zeer te vreezen waren, bezwijmeld door voorregten, welke zij niet verstonden, of op welke zij boogden zonder ze te bezitten; hadden eene weigering ten voorwendsel genomen om aan het muiten te slaan. Zij hadden aanvankelijk tot eenige navolgers de kleine stad Audenaerde, tegen het gevoelen en zonder de inwilliging van de steden, kastelen en staten van de geheele provincie Vlaanderen. Zij drevan hunnen zonderlingen opstand tot groote buitensporigheden en beestachtige wreedheden,

naar de wijze van den teugelloos gemeen. Karel V. kwam in persoon om hem ten onder te brengen, en bevredigde alles en herstelde de rust, met hun het meerendeel van die hatelijke voorregten, het zij wezenlijke, het zij ingebeeelde, aftenemen, die hun zelve lastig waren. Maar dit rumoer, gelijk gezegd is, had niets gemeen met de verledene beroerten, noch met die twintig jaren later uitbarsten.

Doch blijft ons overig het einde van deze regering te vermelden, omdat dit aanleiding gaf tot groote veranderingen en noodlottige gevolgen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Afstand van keizer Karel V.

Deze roemrijke regering eindigde met den vrijwilligen afstand van dezen grooten monarch, die zich, bij zijn leven, ontheefde van alles wat, onder de menschelijke zaken, voor grootheid gehouden wordt.

Een zoo zonderling en zeldzaam voorbeeld (’twelk wij niettemin in onze dagen nagevolgd hebben gezien,) heeft aan onze voorouders, en sedert, stof te vele redeneringen geleverd; en de ware beweegreden daartoe is welligt nog te gissen.

Men heeft eene zoo buitengewone daad willen toeschrijven aan eene verzadigdheid van de regering, naar het denkbeeld, ’t welk de dichter Corneille aan Augustus in den mond legt, wanneer deze tot Cinna zegt, van den menschelijken geest sprekende:

*Il se ramène en soi, n'ayant plus où se prendre,
Et monté sur le faite, il aspire à descendre.*

Anderen hebben beweerd dat de onderneming tegen Algiers, en de belegering van Metz, die

niet met het gewone geluk geslaagd waren, hem zoo zeer tegengestaan hadden, dat hij daardoor het ernstig voornemen had opgevat om zich in stilte te begeven; maar dit waren zeer geringe zaken om zijne roem te verduisteren, in vergelijking van de groote bedrijven van vroegeren tijd.

Het is waar, dat door een zoo geheel werkzaam leven, zijne reizen en zijne aanhoudende bezigheid, zijne gezondheid zeer geleden had. Hij was sterk met de jigt geplaagd en leed aan het graveel; een vroegtijdige ouderdom geleek bij hem naar afgeleefdheid, toen hij nog slechts vijftig jaren bereikt had.

Men heeft eene andere reden van weezin bij den grooten keizer gegist; koning Filips, zijn eenige zoon, had te vroeg geregeerd; door zijn Engelsch huwelijk, en den bij die gelegenheid gedanen afstand van Napels en Milaan, was het verschil van geesten geaardheid tusfchen vader en zoon zeer merkelyk geweest; zij dachten niet altoos gelijk, en de volgzzaamheid van den zoon had vele uitzonderingen. [x.]

Hij had te kennen gegeven geen genoegen te nemen in de vestiging van het huis van Medicis te Florence, waarvoor de keizer eenen oorlog ondernomen had, maar hetwelk men, om over geheel Italië te heerschen, aan de

Spaanfche monarchie hadde moeten toevoegen, Toscane in het midden gelegen zijnde.

De overdragt van het rijk op Ferdinand, den broeder van Karel V., was insgelijks een voorwerp van naarijver. Koning Filips had het reeds met geen goed oog aangezien, dat men, eenige jaren te voren, zich zoo zeer gehaast had om hem tot Roomsch-koning te kiezen. [y.]

Er waren nog eenige andere aanduidfelen van misverftand tusfchen den keizer en zijnen zoon, en, hetzij om deze redenen, of om andere, of om alle te zamen, de keizer volhardde in zijn besluit om afstand te doen van alle zijne kroonen en staten.

Rondgaande brieven werden uitgevaardigd ter bijeenroeping van alle afgevaardigden en ftenden der provinciën om deze plegtigheid bijzewonen.

De bepaalde dag was den 25 October 1555, en de afstand geschiedde in de groote zaal van het hof te Brusfel, alwaar de keizer, in tegenwoordigheid van Maximiliaan, koning van Boheme, Emmanuel Philibert, hertog van Savoye, van de koninginne wedewen van Frankrijk en Hongarije, zijne zuster, Maria, koningin van Boheme, Christina, aartshertogin van Lottharingen, de grooten der onderscheiden natiën, de ridders van het Gulden Vlies en alle de

stenden van den staat, alle zijne Nederlandsche staten aan den koning van Engeland, zijnen zoon, afstond. Philibert van Brusfel deed de aanspraak in naam des keizers, waarna de keizer zelf eenen geruimen tijd het woord voerde. Zijn zoon, eenen voetval voor hem doende, verontschuldigde zich omdat hij de Fransche taal niet sprak, en de bisschop van Arras (Granvelle) deed in zijnen naam de pligtpleging van dankzegging.

Men bemerkte dat de keizer, bij zijne redevoering, zeer gevoelig werd, gelijk mede alle de tegenwoordig zijnden. De afstand van Spanje en die van het rijk geschiedden op andere dagen, en de laatste werd, bij oorkonde, aan keizer Ferdinand toegezonden.

Na deze reffende plegtigheden ging de groote vorst in Zeeland scheep met zijne beide zusters, weduwen van Frankrijk en Hongarije, en landde te Laredo in Biscaye. Hij nam kort daarna zijnen intrek in het klooster van den Heiligen Justus, in eene aangename ligging, nabij de grenzen van Portugal, hetwelk hij reeds voor lange tot zijn verblijf gekozen had. Hij overleed aldaar den 26. September 1558.

TWEEDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Regering van koning Filips II.

Met den afstand en het eenzame leven van den keizer Karel V. begon de regering van den koning zijnen zoon, Filips II.

Deze nieuwe regering bragt op elkander volgende nieuwigheden weder, die altoos hatelijk zijn, inzonderheid bij ijverzuchtige volken, op hunne vrijheid verzot, en aan ongedwongene gehoorzaamheid gewoon.

Reeds in den beginne waren de voorttekenen niet gunstig. De nieuwe koning, achterhoudender van aard dan zijne voorgangers, deed geen vertrouwen blijken jegens de inboorlingen, en dezen sloegen hem zoo naauwkeurig gade, dat zij altoos op hunne hoede en ten zijner aanzien achtendochtig waren.

Alle degenen die de gebeurtenissen van zijne regering beschreven hebben, missen niet ons eene karaktersticht van dezen koning te geven, maar

zijn meestal, wat zijnen inborst en geaardheid betreft, overdreven. Zie hier wat men als onpartijdig en door de onderwinding gestaafd, kan aannemen.

Deze vorst was geboren en opgevoed in Spanje; hij had uit neiging en gewoonte, den aard zijner natie aangenomen.

De ernst en trotschheid, die den Spanjaarden eigen schijnen te zijn, waren bij hem tot een uiterste gedreven, en hij bemoeide zich zelfs met de hofstatie in zoo verre dat er vele aangenomen begrippen en plegtigheden zijn, welker invoering zich van zijne regering dagteekent.

Van eene ijsskoude bedaardheid zijnde, had hij nimmer, ook niet in zijne jeugd, dat opgeruimd gelaat getoond, dat goede dagen voorfelt en de vorsten zoo zeer doet beminnen wanneer men hen slechts ziet.

Zijne weinig aanvallige manieren behaagden de buitenlanders niet. Hij was, zeer jong zijnde, in Frankrijk geweest, op zijne eerste reize om den keizer zijnen vader in de Nederlanden te bezoeken. Men had hem aan het hof eerbewijzen en liefkoozingen bewezen, maar hij had er niet befallen, [z.] en de Franschen waren niet over hem te vrede.

In Engeland had men ter naauwernood ontzag voor hem, [zz.] en hij werd daar, in de ge-

meenzame verkeering, niet anders dan de ge-
maal der koningin genoemd.

Iemand heeft van hem gezegd dat hij enkel
voor de Spanjaarden geschikt was, en de Span-
jaarden voor hem.

Voor het overige, norsch, met enkele woor-
den sprekende, en bijna ongenaakbaar; altoos
peinzende, vol wantrouwen en achterdocht, was
hij zoo achterhoudend jegens degenen die met
hem arbeidden, dat hij, hetzij uit gebrek aan
vertrouwen, hetzij omdat zij niet naar zijn ge-
noegen stelden, meestal zelf schreef.

Zijn stijl was goed, maar zijne brieven waren
zeer lang. Men heeft van hem gezegd dat hij,
voor eenen koning, te veel eigenhandig bleef,
en er is, bij voorbeeld, onder de papieren van
Granvelle, nevens meer andere dergelijke, een
brief van zijne hand gevonden, niet minder dan
achttien bladzijden groot, en door hem aan dien
minister geschreven tot geen ander einde dan
om aan denzelfen in plaats van eene aanmerkelijke
som, die van hem gevraagd was, een *jubiläum*
te zenden.

Op de verzoekschriften die hem ter hand
kwamen, stelde hij wijidloopige beantwoordin-
gen vaelder dan besluiten.

Zijne secretarissen moesten hem dagelijks een

algemeen verslag geven van al wat bij elk in zijne afdeeling was voorgevallen.

Niettegenstaande hunne werkzaamheid en die aanhoudende berigtgeving, en 's konings eigen arbeidzaamheid, was hij besluiteloos en buitengewoon dwalende. Er werden dagelijks in zijne tegenwoordigheid jontas en raadsvergaderingen gehouden, zonder iets te beslissen; hij behield altoos het besluit aan zich, en somtijds bepaalde hij zich, langen tijd daarna, tot de eene of andere voorgedragene meening, maar altoos alsof zij van hem zelve kwame, omdat hij er op gezet was om alles naar zijnen wil alleen te doen.

Zijne gezanten en ministers aan de vreemde hoven mochten in dringende zaken hem courier op courier zenden; hij liet de bodeu wachten, en gaf zijn antwoord eerst na eenen geruimen tijd, en dikwijls nog zeer dubbelzinning.

Later zal optemerken staan, dat deze besluiteloosheden en uitstellen, in de hitte der beroerten, veel nadeel en ongelegenheid veroorzaakten.

War het godsdienstige betreft, deed Filips II., ingenomen met den titel van katholieken koning, dien hij bij uitnemendheid voerde, denzelven gelien waar en hoe het zijn magt. Hij liet

zich ook veel op dien ijver voorstaan, en in zijne brieven aan de landvoogdes, aan den kardinaal Grauvelle en anderen, gebeurde het hem zelfs te verklaren dat hij liever alle zijne koninkrijken verliezen, of sterven wilde, dan de minste afwijking te dulden of eenige verandering toetelaten in het katholieke geloof of de tucht der kerk.

Deze vorst had in Spanje begrippen medebragt, overeenkomstig dit algemeene vooroordeel zijner natie. Men had hem in zijne jeugd zonder ophouden de onlusten voorgehouden, in Spanje veroorzaakt door de schreeuwende misbruiken der Vlaamsche regering gedurende en bij het einde der minderjarigheid van zijnen vader; zij waren nog in versche gedachtenis; de oorlogen, welke Karel V. in Duitschland en elders had te voeren, werden in Spanje oorlogen om den godsdienst genoemd, en men heette alle zijne vijanden zonder onderscheid, ketters.

Het ongeluk wilde dat, omstreeks dien tijd, al wat de Nederlanden omringde, in beroerte en gisting was. De wederdoopers en lutherschen, in Duitschland, het Calvijnschap in Frankrijk, de afscheuring van Engeland, hadden in die landen de verderfelijkste burgeroorlogen veroorzaakt.

De bloei van den koophandel van de Neder-

landen met die naburige staten gaf vele gelegenheden om daar de nieuwigheden uittevoeren. Er was geene mogelijkheid geweest dat de dwalingen der naburen er niet zouden ingeslopen zijn, en dat de leerstellingen der voornamste ketteren en van duizend andere scheurmakers er hun gif niet zoude verspreid hebben. Maar tot dus verre, leed er de openbare rust niet door, en de besmetting was niet zoo sterk dat zij eenigen invloed op het koninklijk gezag kon doen vreezen, of dat men zich genoopt hadde moeten vinden om, ontijdig en eer het noodig ware, middelen van geweld daartegen te gebruiken.

Overigens was de koning onderrigt van de beroerten in Frankrijk en verloor die niet uit het oog; hij was overtuigd dat die geenszins van zoo verwoestende gevolgen zouden geweest zijn, waren zij niet in den beginne ongestraft gebleven en als het ware toegelaten geworden: *Laat ons wijs worden door het voorbeeld onzer naburen*, (schreef hij in eenen brief aan den kardinaal Granville,) *wij moeten geheel tegenovergestelde beginselen volgen.*

Hij had in Engeland zijn verblijf gehouden na zijn huwelijk met de koningin Maria; hij had er de onlusten gezien, welke de omverwerping van den godsdienst onder Hendrik VIII.,

vader der koningin, ten gevolge had gehad, en de treurtooneelen die er dagelijks voorvielen om denzelven te herstellen, veelal ook op aanleiding van de tegenstrijdigheden in de wetten en voorregten eener zoo lastige en moeilijk te regeren natie.

Hij wist ook dat de verandering van den godsdienst in eenen staat nimmer plaats heeft zonder den staat zelve te schokken, en dat die verandering veelal zich met eenen opstand paart, of daarvan het voorwendfel is.

Alle deze ongelegenheden van de Nederlanden willende afwenden, meende hij de middelen te hebben gevonden om den godsdienst aldaar op onwrikbare grondslagen te vestigen, en alzoo de grooten en het volk binnen de palen hunner pligten jegens de kerk en den souverain te houden.

Deze middelen waren geweldig, ontijdig, en misfschien gevaarlijker dan het kwaad. Hoofsche vleijers echter prezen ze, en hielpen ze beramen; de landaard in het algemeen was den koning maar al te verdacht; er kwamen persoonlijke hatelijkheden bij, die den kwaden indruk onuitwischaar maakten. Doch was de tijd van daarmede te beginnen nog niet gekomen, en men ontwierp het plan daartoe nog slechts in het geheim en onder eenen valschen schijn.

Intusſchen had de koning, bij zijne troonbeklimming, het rijk in oorlog gevonden met Frankrijk. Deze krijg duurde ſedert 1557, en werd voornamelijk in Italie en in Picardije gevoerd.

In 1557 was dezelve voorſpoedig door het winnen van den ſlag van St. Quentin.

De hertog van Savoye, gouverneur der Nederlanden, voerde het bevel over de armee van Spanje; hij deed eene beweging om op Henegouwen te trekken en lokte aldus de voornaamſte magt van den vijand daarheen; intusſchen had hij, door eene afdeeling, St. Quentin doen in het oog houden, en zoodra de vijand zich had blootgeſteld, kwam hij dezelve met zijn gansche heer belegeren.

Zij was in goeden ſtaat, en werd in dien tijd voor ſterk gehouden, doch was ſlecht van bezetting voorzien.

De admiraal de Coligni, die in de geſchiedenis der Franſche beroerten zoo vermaard is, bevond zich in de nabijheid, en wierp zich, op de eerſte narigt der belegering, met eenige verſterking, in de veſting; daarbij kwam naderhand nog eenige hulp, en, terwijl desnietteenſtaande de belegering voortgezet werd, deed de connes-tabel de Montmorenci, die in de Franſche geſchiedenis niet minder beroemd is, met de gansche

Fransche armee eene herkenning; doch, zende dat het niet mogelijk was het beleg te doen opbreken, trok hij zich naar La Fère terug.

De hertog van Savoye, ziende dat hij in vollen marsch was, en daarin eenige onregelmatigheid bemerkende, zond hem den graaf van Egmond met alle de ruitery in den rug, die onverhoeds op hem aanviel, en hem zoo veel werks verschafte dat de Spaansche infanterie den tijd had om zich in slagorde te stellen. De slag werd weldra algemeen; de Franschen gedroegen zich dapper; doch vertoonden zich de gevolgen der verrassing; eene bende ruitery veranderde in grooten galop van stelling, en bragt het overige des heers in het denkbeeld dat zij op de vlugt toog; dit veroorzaakte algemeene schrik en verwarring, en alles geraakte verstrooid.

Het geschut, de pakkaadje en 3000 gevangenen werden genomen, en onder de laatste de connestabel, de maarschalk d'Alban de St. André en onderscheidene heeren van aanzien.

Deze overwinning werd behaald den 10. augustus 1557, op St. Laurentsday; de daarvan ontvangene tijding verblijdde Filips zoo zeer, dat hij bij die gelegenheid de belofte deed, welke hij naderhand in Spanje nakwam, van het prachtig Escuriaal te bouwen, 't welk hij aan den Heiligen Laurentius wijdde.

De stad St. Quentin hield zich nog steeds; doch zestien dagen daarna werd zij stormenderhand genomen, en de admiraal benevens eenige hoofdofficieren daarbij gevangen gemaakt.

Het volgende jaar 1558 was even voorspoedig; de zelfde graaf van Egmond behaalde, na eenen bloedigen veldslag, den 16. julij, eene volkomene overwinning over het Fransche heer onder bevel van den maarschalk de Terult, welken hij bij Gravelingen had ingehaald. De maarschalk de Terult, werd daarbij gekwetst, en insgelijks gevangen genomen.

Zoo vele herhaalde verliezen deden Frankrijk besluiten, om op het herstel van den vrede te werken; de gevangene connestabel en admiraal werden gelast daartoe voorstellen te doen.

De connestabel vooral deed al wat in zijn vermogen was; hij had daartoe meer dan eene bijzondere reden; wij zien uit de gedenkschriften van dien tijd, dat hij zich doodelijk verveelde in zijne gevangenschap of liever in zijne afwezigheid van het hof, wel wetende dat de heeren de Guise zich daar van alle gezag meester maakten, en den oorlog deden voortzetten om hem verwijderd te houden.

Hij verijdelde deze maatregelen, en sloot, daartoe volmagt verkregen hebbende, den vrede op voor Frankrijk zeer vernederende voorwaarden.

De gezanten van wederzijde, in vrij grooten getale, onderhandelden over het uiterlijke van het verdrag in een kongres te Vaucelles, bij Chateau-Cambresis, en vervolgens te Chateau-Cambresis zelve, waar hetzelfde den 3. april 1559 plegtig onderteekend werd.

De koning van Spanje, die zich sedert den afstand van Karel V. in de Nederlanden had onthouden, had dien tijd gebezigd om zich naauwkeurig berigt te laten geven van de staatsverrigtingen, gewoonten en gebruiken des lands. Hij had het sterke en zwakke daarvan leeren kennen door een omstandig verflag, dat hem op zijn bevel daarover gedaan was geworden; hij had zich in perfoon daarvan onderrigt door de reizen, welken hij in de provinciën deed.

Want, terwijl de oorlog in Picardije op de grenzen gevoerd werd, bezocht hij de afgelegene gewesten, en trok van hoofdplaats tot hoofdplaats om daarvan bezit te nemen, zich te laten huldigen en de voorregten te bezweeren.

Deze huldigingen geschieden overal met veel plegtigheid en luister; het hof vergezelde hem op zijne reizen, en de provinciën onthaalden hem met groote pracht.

De voordeelige vrede, welken hij met Frankrijk gesloten had, veroorloofde hem naar Spanje

se reizen; hij verklaarde ook aanstonds zijn voornemen daartoe, en beval de noodige toebereidselen. De ondervonden voorspoed zijner wapenen, noch die gebrekkige vrede, die de rust en veiligheid van alle deze gewesten verzekerde, hadden niets in zijn plan veranderd; integendeel waren er met Frankrijk geheime maatregelen genomen ter bevordering van de beraamde ontwerpen; in allen gevalle liet de vernedering van Frankrijk niet meer vreezen dat derzelver uitvoering van die zijde eenige hindernis zoude ontmoeten.

's Konings ijver ontbrandde in eenen tijd toen men het minst daaraan dacht, omdat alles in volkomene rust was. Maar de ministers wilden de vruchten, die zij daarvan gehoopt hadden, niet verliezen. Toen reeds arbeidde men in het geheim te Rome aan de oprigting der nieuwe bisdommen, en aan de ontwerpen, die zoo vele tegenstrijdigheden en beroerten moesten doen geboren worden.

Het vredeverdrag was grootelijks ten voordeele van den hertog van Savoye, den landvoogd der Nederlanden. Frankrijk herstelde hem in het bezit van alle zijne staten, welke hetzelfde gedurende den oorlog bezet had gehad, en hij stond zich in het huwelijk te verbinden met Margaretha, hertogin van Berry, en zuster

van koning Hendrik II. Daardoor kwam de landvoogdij open, en dezelve werd verzocht en bekuipt door den prins van Oranje, door den graaf van Egmond, en door de hertogin van Lotharingen.

Deze vorstin was Christina van Denemarken, de dochter van koning Christiern II. en van Isabella, de zuster van Karel V. Zij was bij hare eerste echtverbintenis gehuwd geweest met François 's Forza, hertog van Milaan, en een tweedenmale met François, hertog van Lotharingen. Sedert 1545 was zij weduwe van den laatstgemelden.

Het algemeen gevoelen was dat de graaf van Egmond tot landvoogd zoude benoemd worden. Deze vleide zich met ~~zich~~ dien, dat de onlangs door hem bewezene diensten in den veldslag van St. Quentin en Gravelingen hem tot eene vermogende aanbeveling daartoe zouden verstrekken.

Den prins van Oranje ontbrak het niet aan invloed ter ondersteuning van zijn aanzien; maar, gewoon verder en scherper te zien, begreep hij dat de landvoogdij in dien toestand van zaken niet aan eenen Vlaming zoude gegeven worden.

Hij arbeidde dus mede tot de benoeming van de hertogin van Lotharingen, en zoude, indien die gelukt ware, thans weduwenaar zijnde van

zijne eerste gamalin, met de dochter der hertogin in het huwelijk zijn getreden.

Men verwachtte sinds lange 's konings beslissing, toen men vernam dat de hertogin van Parma uit Italie aankwam, en dat de landvoogdij voor haar bestemd was.

Dit was Margaretha van Oostenrijk, eene natuurlijke dochter van Karel V. met eene jonkvrouw van Audenaerde, genaamd Margaretha van der Genst; zij werd te Brussel opgevoed door mevrouw van Savoye, en naderhand op aanbeveling van haren vader, door de koningin van Hongarije, landvoogdesse der Nederlanden.

Bij de verzoening tuschen paus Clemens VII. en den keizer, was zij als het ware het onderpand derzelve, verloofd wordende aan Alexander van Medicis, destijds hertog van Parma, in het koninkrijk Napels; zij was toen slechts tien of elf jaar oud, en haar gemaal telde er zevenentwintig.

Deze Alexander ging bij het algemeen door voor eenen neef van Zijne Heiligheid, maar er zijn goede redenen om te gelooven dat hij een pauselijke zoon was. Het huwelijk werd eenige jaren daarna voltrokken, en Alexander, op de puinhoopen van de republiek, die zijn vaderland was, tot eersten hertog van Florence verheven.

Zijne waardigheid en zijn perfoon waren beide bij de Florentijners zeer gehaat, en, zeer liederlijk van gedrag zijnde, vond hij er zijnen dood in het eerste jaar van zijn huwelijk, 1531, door eenen zijner neven in het bedde vermoord wordende.

Zeven jaren later knoopte paus Paulus III. met den keizer, voor deze prinses, een tweede huwelijk, wat de jaren betreft, niet minder ongelijk dan het eerste, namelijk met Octavio Farnese, 's pausen kleinzoon, zijnde de prinses twintig jaren oud, en Don Octavio slechts dertien.

De koninklijke benoeming tot de landvoogdij werd, kort daarna, gevolgd door de aanstelling van de stadhouders in de provinciën. De prins van Oranje behield het stadhouderschap over Holland en Zeeland; dat van Utrecht werd daarbij gevoegd. De graaf van Egmond bleef in dat van Vlaanderen en Artois. De graaf van Mansfeld werd te Luxemburg aangesteld; de baron van Molembois in Henegouwen; de graaf van Ahrenberg in Friesland. De baronnen van Courières en van Montigni kregen Fransch Vlaanderen, de laatste daarenboven de stad en het land van Doornik. Aan de graven van Oostfriesland en van Barlaimont werd het bewind opgedragen over de provinciën Limburg en Namen. Het stadhouderschap over Gelderland en

Zurphen werd niet begeven. De graaf van Hoorne had het eenen tijd lang bediend, en was thans benoemd om den koning te vergezellen; toen de graaf in Spanje was, werd zijn stadhouderfchap aan den graaf van Meghem geschonken.

Het bevel over de troepen werd op de volgende wijze besteld. De Vlaamsche kavallerie, uit 3000 man bestaande, werd in veertien kornetten of benden van ordonnantie verdeeld. Deze ruitery was in gansch Europa zeer beroemd. Karel V. had zich van dezelve met voordeel in zijne oorlogen bediend. Alle de stadhouders en eenige andere Vlaamsche heeren hadden ieder een dezer kornetten onder hun bevel.

Wat het ministerie betreft, stelde de koning drie, nevens elkander bestaande, kollegien in, die, elk voor zijn vak van beheer, naauwkeurig omschrevene lastbrieven hadden, zonder in elkanders werkzaamheid te kunnen vallen.

De raad van state was zamengesteld uit den prins van Oranje, de graven van Egmond en Hoorne, Antonie Perenot van Granvelle, bisschop van Arras, den graaf van Barlimont, en Viglius van Zuichem, besturende voorzitter.

De drie laatsten, nu, maakten uit wat men de *Consulta* vormde. De landvoogdes kon, ingevolge haren last, alleen met deze consulta

raadplegen, en mogt in andere zaken, geschikt om aan den raad van staten te worden medege-
deeld, niets zonder de consulta doen. Deze
last was geheim, en alleen der landvoogdes to-
narigt dienende en om zich daarnaar te gedra-
gen; doch dezelve werd, als ware het opzet-
telijk, bekend gemaakt. Men begreep aan-
sonds, en de ondervinding bevestigde, wat
daarvan het oogmerk was.

Barlaimont, aan het hoofd der geldmiddelen
geplaatst, was, naar het gemeen gerucht, een
groot minnaar daarvan, dikwijls afwezig, een
hoezemvriend van den bisschop. Viglius, of-
fchoon doorkundig, was inschikkelijk en gesle-
pen, zoodat de consulta zich tot den bisschop
alleen bepaalde wanneer deze het wilde.

Zij, die naar de landvoogdij gestaan hadden,
ontveinsden het verdriet der teleurstelling. Zij
hadden in de voorkeur, die aan de hertogin
van Parma gegeven was, genoeg kunnen ne-
men. Deze was eene prinses van den bloede,
den Vlamingen aangenaam, als in hun land
geboren en opgevoed zijnde. Zij had den naam
van eene verstandige en weldadige vorstin; zij
konden haar behulpzaam zijn geweest in de rege-
ring, en haar vertrouwen hebben gewonnen.

Maar, ziende welken gang van zaken haar
was voorgeschreven, hoe beperkt haar gezag

was, en dat de bisfchop van Arras alleen het geheele ministerie waarnam, en alleen den sleutel van het geheim van Spanje had, werden zij wrevelig, en vatteden eenen onverzoenlijken haat op tegen dien bisfchop.

Zij waren van den aanvang der nieuwe regering af misnoegd geweest; zij bespeurden bij alle gelegenheden hoe zeer men hen verdacht hield, dat men hen enkel welstaanshalve raadpleegde, en over reeds befliste en beklonkene zaken; dat men aan groote ontwerpen arbeidde, welke men zorgvuldig voor hen verborgen hield.

Deze misnoegdheid der voornaamste heeren was meer dan genoegzaam om invloed te hebben op den geringeren adel, en zich van dezen over het volk te verspreiden, zoo dat dezelve weldra wortel vatte en bijna algemeen werd.

Het gedrag van het hof, en de wijze hoe de zaken behandeld werden, droegen veel daartoe bij; iedereen zag dat de regering van koning Filips I. en van Karel V. niet meer bestonden.

Deze vorsten, ligt te genaken, volkbelievend en minzaam in hun voorkomen, waren, in de Nederlanden, als in het midden van hunne familie geweest, en men was gewoon geweest hen van nabij te zien. [bb.] Karel V. sprak vijf talen, en bezigde die met gemakkelijke naar de spraak van het land in hetwelk hij zich begaf.

Filips II. sprak, te Londen en te Brussel, niet dan spaansch; zijne kleeding was spaansch; wanneer hij zijn gehoor verleende, wanneer hij in het openbaar verscheen, wanneer hij zijne godsdienstoefening hield zelfs, was alles naar de hofceremonien afgemeten en afgepast. De grooten van zijnen landaard volgden veelal zijn voorbeeld; de zaken werden met eene gemaakte langzaamheid behandeld, en dikwijls te ontijde.

Het viel niet moeilijk aan het volk het verschil te doen gevoelen tusschen deze terugstootende handelwijze en de vrijheid en ongedwongenheid der vorige regering.

De menigte had reeds opgemerkt, dat de koning, wanneer hij zijne intogten had gehouden, of de groote steden ten tijde zijner inhuldiging genaderd was, zich gewoonlijk achter in zijne koets had verborgen gehouden, en zich onttrokken had aan de nieuwsgierigheid van zijn volk, dat zamengeloopen was uit verlangen om hem te zien; dit werd toegeschreven aan verfmading, en aan de diepste verachting voor de natie.

Bij deze gelegenheid zal het niet te onpas zijn een uitstap te doen, om de ontmoeting te vermelden, die den zelfden koning meer dan twintig jaren later in een gelijk geval gebeurde. Het was in 1581, toen hij, zonder slag

of hoot, het geheele Koninkrijk Portugal, bij
erflegt, verkregen had, na den dood van den
laatsten Koning en kardinaal Hendrik.

Philips II. ging bezit nemen van dat rijk, en,
hetzij uit eigen naberaad of op aanraden, hij
gedroeg zich daar op den geheel tegenoverge-
stelden voet dan voorheen; en liefkoosde de
Portugezen ongemeen. Hij kleeedde zich naar
den portugeschen trant, ontving hunne afge-
vaardigden met de statie van afgezanten, ver-
toefde op zijnen togt naar Lisfabon in de steden,
om aan de Portugezen, met uitsluiting van alle
anderen, gehoor te verleenen, en deed zijne
intogten te paard.

Op den dag toen hij van Elvas te Campo-
Major kwam, werd hij opgehouden door eene
burgervrouw van de geringste klasfe, die zich
voor zijn paard stelde, en hem in het portugeesch
toeriep: *Olhay Senhor que vos queremos ver-
come os ontros.* (Hou, Sire! wij willen u zien
even als de anderen!) Eene andere vrouw, te
Santarem, keek hem stijf in het aangezicht, en
riep: *'t Is jammer dat gij onder die ver-
stekte Castiljanen regeert.* De koning, die
een minzaam voorkomen aannam dat hem niet
eigen was, kortswijlde daarover, en betuigde
dat zulk slag van vrijpostigheden hem vermaak
deden.

Om terug te komen tot ons onderwerp, alle toebereidselen werden gemaakt voor de reis des konings; hij had alle de staten der Nederlanden naar Gend beroepen tegen de, toen aanstaande, maand augustus, 1559; zijn voornemen was de hertogin van Parma, zijne zuster, plegtiglijk in hare waardigheid van landvoogdes te bevestigen, afscheid te nemen van de staten, en hun zijne laatste bevelen te geven.

Maar voor de bijeenkomst der staten, was er eene onweersbui opgekomen, de voorloopster van zwaarder stormen, doch die in haren aard niet de gevolgen hadde moeten hebben welke zij naar het vertrek des konings had, en waar tegen men in andere tijdsomstandigheden niet verlegen zoude geweest zijn een middel te vinden; doch de gemoederen verhitteden zich, en elke tegenspraak werd eene beleediging.

Aanstands na de vrede van Château-Cambresis, toen het verblijf van eene groote armee onpoedig geworden was, had de koning de duitsche en vreemde troepen, gelijk mede eenige spaansche regimenten, afgedankt of weggezonden. Er bleven in het land nog ongeveer drie of vier duizend man van die oude infanterie, die zoo vermaard was in hare eeuw; derzelyer vertrek werd van tijd tot tijd uitgesteld. De koning voorzag zeer wel dat hij, bij de onwikkeling

en uitvoering van zijne altoos verborgen gehouden ontwerpen, dezelve benoedigd zoude bevonden wezen, en wenschte ze in het land te houden.

Zij waren langs de fransche grenzen ingekwartierd en gecantonneerd; het volk beklaagde zich sterk daarover.

Inderdaad waren die troepen van de hoogste bevelhebber tot den geringsten soldaat, zeer tot last; onhandelbaar, opgeblazen door hunnen laatste voorspoed tegen Spanje, geloofden zij dat het brandschatten of plunderen van geheel Vlaanderen niet toereikende was om hen te beloonen. Zij leefden naar hun welgevallen in hunne kwartieren, en verdrukten het volk onbarmhartiglijk.

Men deed daarvan sterke voorstellingen, tot zelfs bij den koning, dien men daarmede alle dagen lastig viel, en ten laatste maakten alle de staten daarvan eene gemeene zaak.

Bij dit legerkorps waren twee legioenen of *terces*, welke de koning bestemde om te blijven, ten einde, in de plaatshebbende omstandigheden, het land niet ten eenemaal te ontblooten; dit voornemen was bekend, en hij had, om hem eenigermate in den landaard intehjven, het eene legioen aan den prins van Oranje en het andere aan den graaf van Egmond gegeven; maar deze

staatkundige vergelijking baare niet; men eische openlijk dat zij met de anderen zouden weggezonden worden; en hoe ijveriger men op liet wegzenden dier troepen aandrang, hoe meer men ook de achterdocht der spanjaarden versterkte, die zich verbeelden dat eene geheel gereed zijnde zamenzwering slechts naar derzelver vertrek wachtte om uittebarsten.

De Vlamingen daarentegen, dit vertrek gestadig uitgesteld ziende, riepen luide dat de wandaden der spaansche bezettingen op hoog bevel geschiedden, om het land van stuk tot stuk te verwoesten, er vasten voet te houden, en de anderen, zoodra men wilde, te doen terugkomen om deszelfs ondergang te voltoojen.

De koning, zelfs geen vast besluit nemende, verklaarde zich niet bepaaldelijk; hij wilde den tijd afzien, en gaf nu en dan mondeling eenige hoop, ter stilling van het gemor, dat ten hoogsten geklommen was omdat de oude wrok tusschen de beide natien met woorden en daden was opgewakkerd; alle dagen vielen er wederzijdsche uitjouwingen en vechtpartijen voor; burgers en soldaten waren bij deze aanhoudende ongeregheden doodgeslagen geworden.

Inmiddels was mevrouw de hertogin van Parma te Brusfel aangekomen. De koning, de

hertog Octavio van Parma, haar gemaal, de prins Alexander, haar zoon, (sedert lange met den koning aldaar aanwezig, waren haar, met het gansche hof, te gemoet gereisd, en zij was allerprachtigst ingehaald geworden.

De tijd naderde voor het vertrek des konings, die bepaald had te Gend te zullen vertoeven:

TWEEDE HOOFDSTUK.

Vergadering der Algemeene Staten van alle de Nederlanden
te Gend. Reis des konings naar Spanje.

In de maand julij van dit jaar, begaf koning Filips II. zich naar Gend: zijn gevolg was prachtig en talrijk; de hertog, de hertogin, en de prins van Parma behoorden tot hetzelfde, alsmede de hertog van Savoye, de buitenlandfche gezanten, de minifter, de drie raden, en de geheele hooge adel der zeventien provinciën.

Groote feesten hadden te dezer gelegenheid plaats. De koning hield er, met de grootfte plegtigheid, het drieënwintigfte kapittel van het Gulden Vlies, en vervulde de veertien opengevallen ridderplaatfen. Dit kapittel was het luisterrijkfte dat men immer gezien had; het feest duurde drie dagen, den 23., 24., en 25. julij. Ook was dit het laafte, nadien, sedert, de koning en de andere opperhoofden der orde, alleen, zonder kapittel, de benoemingen gedaan hebben *ex indulto apostolico*.

Gedurende alle die prachtvertooningen en hofvermaken, waren de afgevaardigden van de ften van alle provinciën te Gend verfchenen.

De plegtige, opening der vergadering geschiedde op den bepaalden dag. De koning begaf zich daarheen met de hertogin van Parma, zijne zuster, welke hij tot algemeene landvoogdesse der Nederlanden bevestigde. De bisschop van Arras, Granvelle, voerde het woord voor den koning, hij beval hun de zorg voor den alouden katholijken godsdienst hunner voorvaderen, en tot derzelver handhaving de strenge nakoming van de plakaten van zijnen vader en van hem zelven, benevens gehoorzaamheid aan de landvoogdes, en beloofde in de Nederlanden terug te zullen komen. [cc.]

De monarch had zich, gedurende zijn verblijf te Gend, in de provinciale raad van Vlaanderen vervoegd, ter plaatse van deszelfs gewone vergadering. Terwijl hij nog te Brusfel zijn verblijf gehouden had, was hij te Mechelen geweest, en had zitting genomen in den grooten raad, om aan denzelven de zelfde vermaningen op het stuk van godsdienst te doen. Beide staatsligchamen ontvingen bovendien de rondgaande brieven, die aan de andere raadsvergaderingen en gerechtshoven, bij welken de koning niet geweest was, in derzelver residentien waren toegezonden.

Doch alle de van zijnentwege gedane aanspraken, en de inhoud der brieven, strekten

behoorlijk om de waarnemingen en handhaving van den godsdienst, en de strikte nakoming der op dit stuk uitgevaardigde plakaten, in algemeene bewoordingen aan te bevelen en te gelaaten, zonder in eenige omschrijving of bepaling of slechts vermelding te treden, van een enkel der nieuwe middelen welke men voorhad aanvoeren ter bevestiging van het geloof, en met welke men zich destijds in het geheim en zonder zich daarover te verklaren ernstig bezig hield.

De vergaderde staten, insgelijks, reppen daar niet van; maar zij eischten beide het vertrek der spaansche en vreemde krijgsbenden, en dat er ter bewaring der binnenlandsche plaatsen, naar het voorbeeld van den keizer, den doorluchtigen vader des konings, niet dan nationale troepen gebruikt wierden.

Zij vorderden mede dat in den raad van state geen vreemdeling zoude toegelaten of gebruikt worden. Dit scheen bepaaldelijk te doelen op den heer de Granvelle, die van Franche-Comté was, en reeds vele benijders en vijanden had.

De koning, zeer geraakt over deze openlijke, krachtige, en eenparige eischen, deed op het eerste punt ten antwoord geven dat hij na verloop van vier maanden zijne troepen zoude intrekken.

Wat zijne andere ontwerpen betreft, merkt handelde daarover, wel is waar, slechts in het geheim en geestzins in het openbaar, doch die had niet weggenomen dat men daarvan onder de hand het een en ander had laten uitlekken, misschien om de gevoelens te peilen.

De koning had niet verdriet vernomen dat die ontwerpen hindernissen en onoverkomelijke tegenbrevingen ontmoetten; dat de geestelijkheid, de adel, en de burgerland zich met hun uiterste vermogen verzetten zouden tegen de oprigting der nieuwe bisdommen, en tegen die aansoek bij den Roomschen Stoel tot dat einde, dat, wat de inquisitie betrof, de naam alleen een gruwel was voor de Vlamingen, die tot alles in staat waren om zich daarvan te bevrijden.

Hij was niet te vreden over het dralen van het hof van Rome, alwaar tegen de oprigting der nieuwe bisdommen zwarigheden gevonden werden, welke men niet voorzien had, en die reikens op nieuw nitstel hadden veroorzaakt. De koning, en nog meer zijn minister, de bisschop van Arras, hadden zich geveid de bulle ten nitvoer te kunnen brengen voor 's konings vertrek, en Granvelle gevoelde dat die moeilijke zaak op hem alleen zoude rusten.

In de Nederlanden, was het algemeen gevoel-

len, dat de koning naar Spanje vertrok, om
hond westerkusten. Zoo was het algemeen
gerucht als hij wijze van voorgoed, en losse
uitstrooifels zonder zekerheid en zonder grond-
lieden er niet meer aan twijfelen. Vopr-
barige geruchten loopen somtijds de grootste
gebeurtenissen vooruit, en raden de waarheid
als bij toeval.

Men had toen aanzien van de haffelling der
stadhouderfchappen en van het ministerie, bij
de laatst door den koning gedane benoemingen,
bemerkt, dat de meesten, die daaronder begre-
pen niet voldaan waren, en die hier daaronder
begrepenen nog veel minder.

De keuze fchoon te zeer naar een bepaald
toest gefchoeid; het geheele zamenftel was als
hetzelfde maarmaat en gewigt en hantfche
evenradigheid afgest, om daardoor groote ont-
werpen aantetduiden die in de afwezigheid moe-
ten worden uitgevoerd. Men leidde, en (uit
af, dat de koning, zich niet Willende bloot-
stellen, en hoegenamd geene last hebbende dat
immer in de Nederlanden terug te komen, de
inborelingen zelve, met heraan zijnen dienst
te verbinden, wilde gebruiken om oitot, zijne
bedoeelingen medetewerken; het volk Deedde er
bij, en hen de vrijheid benedien om het Na-
derland te dienen.

Alle deze losse geruchten hadden de gemeenderen tot eene zekere onverschilligheid gestemd over de reis des konings, en zijn al of niet terugkomen.

De koning, ofschoon steeds begeerig te vertrekken, begreep zeer wel dat hij zijn plan onvoltooid liet, en dat er bij zijne afwezigheid vele moeilijkheden zouden te beredden zijn. Het was blijkbaar dat hij zeer weinig te vreden vertrok, en leemmannen en onderdanen achterliet die het even zoo weinig waren.

Na een verblijf van eene maand te Gend, begaf zich de koning naar Vlisfingen, in Zeeland, waar de vloot op hem wachtte. De hertogin landvoogdes, haar gemaal, haar zoon, de hertog van Savoye, derzelver rijkje hofhouding, de edellieden des lands, en alle de afgevaardigden der staten begeleidden den monarch naar Zeeland.

De prins van Oranje bevond zich, met de anderen, te Vlisfingen. De heer d'Aubry du Mouriez, gewaagt, in zijne gedenkschriften over de republiek der vereenigde Nederlanden, van een vrij zonderling gesprek, 't welk zijn vader (die langen tijd ambassadeur van Frankrijk in 's Gravenhage geweest was) vernomen had van eenen daarbij tegenwoordig geweest zijnde vertrouweling van den prins. Hij zegt:

„Dat de koning van Spanje, gereed zijnde om ſcheep te gaan, in het voorbijgaan den prins van Oranje aantrof; dat hij ſtaan bleef om hem met eenen toon van verontwaardiging voortehouden dat hij degeen was, die, door geheime kuiperijen, zijne ontwerpen tegengewerkt en derzelver uitvoering verhinderd had; dat de prins daarop nederig geantwoord hebbende dat alles uit eigen-beweging door de ſtaten gedaan was, de koning, uit zijne gewone koelbloedigheid komende, en hem bij de vuist vatte en hem ſchuddende, in gramſchap hem zoude toegevoegd hebben: *no no los estados, ma vos, vos, vos*; (een woord van verachting, gelijk het *toi, toi*, in het franſch.) [*dd.*] De prins wenschte den koning eene goede reize in de haven, zonder in het ſchip te gaan, gelijk vele anderen deden.” Om goede redenen zoude men bijna zeggen.

Eindelijk ging de vloot den 26. augustus 1559 onder zeil, en bragt den koning met zijn gevolg naar Spanje, alwaar hij voor altoos zijn verblijf nam, aldus met eene veertigjarige regering de waarheid bevestigende van de voorspelling, dat hij niet in de Nederlanden zoude wederkeeren.

Daar wij ons nu op het punt bevinden van die groote uitbarſting, bij welke het lange

onder de asche fneulend vuur ontvlamde, schijnt het mij eigenaardig toe, alvorens de be- roerten zelve te beschrijven, de stemming der gemoederen, de geest en het verlangen van de grooten en het volk der Nederlanden, des- tijds, het karakter van hen, welken wij in het treurspel de voornaamste rollen zullen zien spe- len, en eindelijk den aard, de beweegredenen en den samenhang der zaken, die te berde gebragt werden, te onderzoeken.

Wat het eerste betreft zoude men kunnen zeggen dat de geheele natie in het algemeen ontevreden was. Zonder alle de bijzonderheden der vorige regeringen, welke wij in het eerste boek van dit werk, sedert 1495, kortelijk aan- gestipt hebben, zoo men zich die herinnert, uit het oog te verliezen, zal men in dezen tijd voortstoets bij vele gelegenheid den ouden over- geërften, kwalijk gedempten, afkeer tusschen de beide hattiën, telkens uit sterker kracht ver- levendigd, ontmoeten; en tweespalt, die zoo gemakkelijk is in beweging te brengen, dat er, wanneer die eenmaal bewogen is, niet meer, wanneer men mogt willen, stilstand aan te bren- gen is.

Het is zeker dat de bijzonderheden in de tij- delijke gebeurtenissen niet op alle menschen eenen gelijken indruk moesten maken. Het gros

des volks, bij voorbeeld, had geen belang in de bijzondere ontevredenheid, of neiging of vriedrijetelijkheid van eenige grooten.

Wéinig bekommerde het den Vriezen, nog halve wilden, en ander volkje van dat slag, of het bij de geestelijkheid een bisschop meer, of een abt minder, zoude wezen; niettemin ergerde dit de, met den stroom blindelijk en als haars ontwetens medegesleepte, menigte.

De spanjaarden, van den eersten der grootsten tot den geringsten krijgsknecht, gedroegen zich slecht en niet hoort jegens de ingezetenen. Zij hoopten zich te wreken over het leed, 't welk het spaansche bewind hen eertijds had aangedaan, en de omstandigheden schenen hun gunstig onder deze regering; zij roemden er op.

Die van den hoogen adel der Nederlanden hadden er het zelfde denkbeeld van, en waren er sinds lange op bedacht om dit geweld te keeren. Onverminderd de algemeene en bijzondere redenen van ontevredenheid voor elken kunner, was het gebeurd dat deze en gene mede oorzaak had om zich te beklagen over de schandelijkheden, beleedigingen, krakeelen, kleinigheden zelfs, welke men in andere tijden niet opgehaald zonde hebben; alles werd in aanslag gebragt om de partij te versterken, die van dag

tot dag toenam door belang van geld, familiën of vriendschap, zoodat ongevoeliglijk, allengs, de adel van den tweeden rang, zoo in de steden als ten platten lande, het meerdergedeelte der overheidsperfonen, en de welgezetenen meer of minder, aandeel namen aan de maatregelen der gemeenschappelijke verdediging.

In zulken toestand, zal het niet moeilijk zijn het volk te winnen, wanneer men aan hetzelfde aantoonst dat het om de bekorting van deszelfs vrijheid en voorregten te doen is.

Zie daar hoe van stap tot stap, het misnoegen bijna algemeen werd. Meer behoefde er niet om op onderscheidene plaatsen de brandstoffen zamentehooopen, die bij het eerste vonkje vuur zouden vatten, en er was meer dan een brandpunt in den boezem des lands en in de nabuurschap.

Zoodanig was de gesteldheid der Nederland-sche provinciën bij den aanvang der beroerten. Men mogt bijna zeggen dat de deesem der tweespalt aanving te gisten bij het begin der regering zelve. Het verloop van vier of vijf jaren sedert, en het gebeurde met de uitgelekte ontwerpen, hadden zamengewerkt om deze gisting te versterken, en die aan alle standen in den staat medetedeelen. Om den draad van het

verhaal hierna, door kwalijk geplaatste aanmerkingen, niet aftebreken, zal ik de gesehefchets daarvan hier ontwerpen.

Ik zal het zelfde doen ten aanzien der hoedanigheden en het karakter der grooten, die daarin een zoo aanmerklijk aandeel hadden.

Willem van Nassau, prins van Oranje, was zonder twijfel de eerste en meest gedachte.

Hij was in Dutschland geboren, en in zijne jeugd onder de Luterfchen opgevoed; welke geloofsbegrip zijn vader had aangenomen.

Ik zal niets zeggen van zijn huis; deszelfs doorluchtige afstamming is genoegzaam bekend. [ee.]

Keizer Karel V. had hem zeer jong tot edelknaap aangesteld bij de koningin van Hongarije, zijne zuster, landvoogdesse der Nederlanden.

Hij was vervolgens edelknaap van den keizer, werd zijn vertrouweling en erkende gunsteling, en diende hem in de vereerendste betrekkingen.

Door de bescherming van dezen monarch, kwam hij tot die rijke erfenis van Châlons-Oranje, [ff.] een huis zoo vermogend in de beide Burgundiën en in de Nederlanden, dat overgaan was op zijnen oom en neef, van welken hij erfgenaam was; eene erfenis, die hem, buiten tegenpraak, tot den rijksten in het land gemaakt had.

Met dezen middelen deed hij eer aan zijne

hooge geboorte en waardigheden, en leefde in alle opzichten rijk. Zijne gezantschappen en zijn stadhouderschap over Holland en Zeeland, ten tijde van Karel V. en daarna, maakten hem algemeen geëerbiedigd en bemind.

Hij was niet minder bij de buitenlanders in aanzien uit hoofde van zijne huwelijken, zijne wa- gen en vrienden in Frankrijk, en Duitschland; vooral was hij zeer geacht in Duitschland.

Hij was een man van eenen schranderen geest en moedig hart, vast in zijne besluiten, dis- penskend, van eene onverfaagde en hardnekkige bedaardheid, een groot staatsman van verre voor- uitziende. Wanneer hij na rijp overleg tot eene onderneming besloten had, liet hij niet los; en in den grootsten tegenspoed was zijne stand- vastigheid onwrikbaar en zijne vindingrijkheid onuitputtelijk.

Hij werd *de Zwijger* genoemd, omdat hij weinig sprak; maar zijn stilzwijgen was wel- sprekend, zijn spreken bekorend. Het itali- aansche spreekwoord: *Tacendo parla, parlando incante*, pastte op hem in allen deele.

De overdrevene lofuitingen van zijne aanhan- gelingen aan den eenen kant zoo wel als aan den anderen kant, de zwarte aantijgingen der spanjaarden ter zijde gesteld, blijkt het uit zijne daden, dat hij een groot man was, en dat,

ware hij naar eisch en zonder tegenkanting, in zijne ontworpenen ondernemingen gediend en ondersteund geworden, de Nederlanden zoo ten eenemaal aan Spanje zouden ontslipt zijn, dat dit geen duim breedte lands behouden hadden.

Het vervolg van deze geschiedenis zal doen zien, hoe menigmaal de prins van Oranje alleen den langen en wreeden oorlog gaande hield, en met alle de ongelijkheid van zijne magt tegen alle de krachten van Spanje, zich in het evenwigt stelde tegen dat vermogend, en in dien tijd zoo geduchte, rijk, hetwelk, eindelijk, zich gelukkig schatte met, door eene moorddaad, van hem verlost te worden.

Lamoral, prins van Gavre, graaf van Egmond, was insgelijks een edelman van den hoogsten rang. Zijn, van ouds uit Holland oorspronkelijk huis, had aan Gelderland souvereine hertogen gegeven. Zijne moeder, erfgename van het huis van Luxemburg-Fiennes, had aan dat van Egmond onmetelijke goederen in Vlaanderen aangebragt, die ten deele nog bestaan.

Deze heer was aangebeden in zijne stadhouderschappen van Vlaanderen en Arbois. Hij was het, dien de volksstem met de landvoogdij doodverfde, toen de hertogin van Parma daartoe benoemd werd.

Hij was in alle opzichte een groot heer, hield eenen grooten staat, en was grootmoedig, oprege, openhartig, onbaatzuchtig en van eene edele vrijmoedigheid.

Overigens was hij een goed veldheer, van onverfaagde dapperheid; hij had groote voordeelen behaald in den oorlog tegen Frankrijk en de andere vijanden, en aan Spanje uitstekende diensten bewezen. [gg.]

Hij had echter minder vooruitzicht en geslepenheid dan de prins van Oranje, die hem in het kabinet overtrof, even als Egmond den prins in den oorlog.

Voor den tijd der beroerten waren zij geene vrienden, maar een zelfde belang knoopte eene onverbreekbare verbindtenis tusschen hen. Zij hadden beide, ter zake van de benoeming tot de landvoogdij de zelfde teleurstelling ondergaan. Zij zagen zich beroofd van het vertrouwen 't welk zij onder Karel V. genoten hadden, en door hunne diensten meenden verdiend te hebben. Reeds misnoegd zijnde, bevonden zich beide in verdenking en werden nagegaan; de gemeenheid van het gevaar haalde den band van vereeniging nauwer toe. Men heeft voorschriften gevonden, uit Spanje aan de lanvoogdes gezonden, door welke haar bevolen werd, verdeeldheid tusschen hen te bewerken, en eene vriendschap, die zoo veel

ongerustheid verwekte, te doen verstoren. Doch was dit van geen gevolg; zij waren door eenen te sterken band aan elkander verknocht.

Filips van Montmorenci, graaf van Hoorne, was admiraal ter zee, en dapper en ondernemend tot vermetelheid toe. Hij had groote diensten in de oorlog gedaan. Een tijd lang had hij de stadhouderschappen van Gelderland en Zutphen waargenomen, en werd benoemd om den koning naar Spanje te vergezellen; alwaar hij een paar jaren bleef, middelerwijl het stadhouderschap van Gelderland aan den Graaf van Meghen gegeven werd. Behalve de algemeene redenen tot misnoegen, was dit voor den graaf van Hoorne daartoe eene reden te meer, die hem zeer ter harte ging, en om welke hij inzonderheid op Granvelle gebeten was. Gedurende zijn verblijf in Spanje, had hij in dat land gewigtige ontdekkingen gedaan en in de kaart gelezen, door middel van eenen schrijver, dien de koning veel gebruikte. Men wil zelfs dat hij in eenige verbindtenis stond met Don Carlos, den kroonprins. In vervolg van tijd, trok de prins van Oranje partij van de verbindtenissen welke de graaf er had aangeknoopt. Hij liet zich in den aanvang der beroerten door zijne onrustige geaardheid vervoe- ren; hij bemde de verdeeldheden; zijn gedrag

was vrij ongelijk; het was meer uit vrees dan uit vertrouwen, dat men hem niet vervolgde.

Floris van Montmorenci, zijn broeder, dien men baron van Montigni noemde, werd tot tweemaal toe door de landvoogdes en de edelen der Nederlanden naar Spanje gezonden. Bij zijn tweede verblijf, inefde hij aldaar met den markgraaf van Bergen, zijnen togtgenoot. Er zal gelegenheid zijn om van hem, onder het bewind van den hertog van Alba, nader te gewagen.

Ook zal nader gesproken worden van de graven van Hoogstraete, Broderode, Kuilenburg; en anderen, naar gelang zij op het tooneel verschijnen, gelijk mede van die van de spaansche partij, met name van den vermaarden kardinaal Granvelle.

Doch hebben wij dienstig geacht de hier flauwelijk geschetste karakterteekening van de voornaamste heeren voor alle ander verhaal te doen voorafgaan, en om van hen een algemeen denkbeeld te geven, en om niet in nuttelooze herhalingen te moeten vallen wanneer zij genoemd zullen worden in de geschiedenis der beroerten, van welken zij de aanzienlijkste bedrjvers waren.

Zij, welker bewezene diensten de spaansche regering zoo weinig achtte, en welken dezelve

in hare dwinglandij zoo zeer mishandelde, waren de uitstekendste heeren der Nederlanden.

Zij allen kwamen daarbij droevig om; uitgenomen de prins van Oranje, die alleen door zijne voorzigtigheid die rampen overleefde, en vervolgens voor zijn hoofd alleen al den last des oorlogs en der wraak op zich nam.

DERDE HOOFDSTUK.

Aanvang der Beroerten in de Nederlanden.

Het juiste begrip van den aanvang is niet bepaald, omdat het ontstaan der beroerten niet van eene enkele gebeurtenis, maar van verscheidene, afhing.

Dit is de reden, waarom de schrijvers hetzelfde willekeurig opgeven; sommigen beginnen met Karel V., en treden dadelijk ter zake, alsof alles een gevolg daarvan ware.

Anderen beginnen te laat, en spreken slechts van den tijd toen men reeds de wapenen had aangegord en alles in rep en roer was, zonder zich met den oorsprong en de eerste oorzaken intelaten.

Het komt mij voor, dat men zich houden konde aan het tijdstip, 't welk onmiddelijk volgde op het vertrek van koning Filips II. naar Spanje, namelijk aan het jaar, 1560, toen de door de provinciën verspreidde zaden des opstands ontkiemden in de netelige harrewarrijen, die dagelijks over het een of ander even zoo

moetlijk onderwerp oprezen; en het bleek dat men van wederzijde verschil zocht.

Er staat op te merken, dat de staat van zaken, onmiddellijk na de inscheeping des konings, grootelijks van gedaante veranderde.

De menigte menschen, die den koning begeleid hadden, geraakte verspreid bij de terugkomst uit Zeeland.

Mevrouw de landvoogdes begaf zich naar Brussel met den raad van state, en degenen, wier verblijf aldaar, uit hoofde van hunne amptsbedieningen, volstrekt noodzakelijk was. De hertog van Savoje nam afscheid, en ging zijn huwelijk vieren in Frankrijk, om van daar naar zijne staten terugtekeeren.

Alle de overigen verspreidden zich; die stadhouderschappen of andere waardigheden bekleedden begaven zich naar hunne bestemmingen, de anderen naar hunne landgoederen; want vele edelen van den eersten en tweeden rang hadden zich door buitensporige geldspillingen in verlegenheid gebragt, nadien zij in geene deele, bij de reizen welke de koning deed, en bij zijn langdurig verblijf in de provincien, voor de spanjaarden hadden willen onderdoen.

Gedurende en na den oorlog, was het land langen tijd vol krijgsbenden en vreemdelingen geweest, en de koning had daarvan een grooten

stoet gehad, die er thans niet meer was. Men zag er dus een groote ledigheid en ontvolking aan het hof, in de steden en op het land.

Daarbij was er eene ongemeene moedeloosheid, bedrijveloosheid en achteloosheid; alle standen in den staat schenen in eene soort van verstijving vervallen; allen vestigden het oog op de toekomst en verbeidden in stugge sulte wat zij kwaads mogt baren. De regering was verlegen, en traag in hare handelingen.

Mevrouw de hertogin, woonde, geregeld de vergaderingen van den raad van state bij; maar hare tegenwoordigheid kon de leden niet tot eenstemmigheid brengen; meestal waren de gevoelens verdeeld, en de zaken leden daardoor.

Een der eerste onderwerpen, die te berde gebracht werden, was de wegzending van het nog overgeblevene gedeelte der spaansche troepen, welke de koning beloofd had, na verloop van vier maanden te zullen terugroepen. Deze tijd was verschenen, en er verliepen nog maanden, daarna.

De ontevredenheid en klagten namen derwijze toe, dat de staten verklaarden niet meer in derzelver onderhoud te willen voorzien.

Om het volk te bevredigen, deed Hare Hoogheid die troepen naar Zeeland marcheren om aldaar de transportschepen afte wachten in welke

zij zich zouden inschepen, en middelerwijl zond zij berigt op berigt naar Spanje.

De lastbrief van Hare Hoogheid was zeer bepaald; zij moest den koning van de geringste bijzonderheden, die dagelijks voorkwamen, onderrigten, en niets zonder de *consulta*, die gemeenlijk met de anderen van den raad van state oneenig was; ook had zij onophoudelijk te schrijven en waren hare secretarissen met arbeid overstelpd.

In Spanje, echter, werden deze benigtbrieven met alle de traagheid van het hofceremonieel ontvangen en behandeld, men antwoordde niet, of zeer laat, men zag met verachting daarop neer, en beschouwden den aandrang der landvoogdes als het gevolg van eene ijdele vrees, terwijl de zaken in Vlaanderen zeer ernstig waren.

Na al den verloren tijd, kwam eindelijk een beslissend antwoord; de koning beval koellijk dat de troepen in hunne vorige kwartieren zouden terugtrekken, omdat hij besloten had hen nog eenigen tijd in de Nederlanden te houden.

Toen dit kortgevatte bevel der landvoogdesse toekwam, was de uitvoering daarvan onmogelijk geworden; hadde men hen hunne oude kwartieren weder willen doen betrekken, zij zouden er niet dan door de bresfche ontvangen, en

op den weg beleedigd zijn geworden. Het was niet mogelijk hen in Zeeland te laten, waar de haat tegen de spanjaarden zoo sterk was, dat de werklieden den arbeid aan de dijken verlieten, dreigende geheel Zeeland te willen laten overstroomen en met hen ontsomen. [hh.]

Deze wanhopige woede verschrikte de landvoogdes en de regering; de *consulta* zag er geen middel voor; de raad van state nog minder: de minister alleen (Granvelle) wilde de bevelen des konings ten uitvoer brengen, en stelde daartoe maatregelen voor; doch eindelijk erkende hij de noodzakelijkheid van de troepen onverwijd te doen vertrekken, en den koning de dringende redenen onder het oog te brengen.

Men heeft nooit wel begrepen uit welk staatkundig inzicht men de baldadigheden van eene handvol manschappen, die deze verwoesting aanrigten, stijfde. Ik wil gelooven, dat, uit hoofde van de ontkiemende onlusten, de klagten der belanghebbenden in eenig opzicht overdreven waren; doch was er ten minste ook waarheid in; men had daarover bitter geklaagd terwijl de koning nog in het land was; deze grieven waren bevestigd geworden door die der Zeeuwen. Het was gemakkelijk de waarheid of het be-

drog te onderzoeken, en niet minder de strooperijen te keer te gaan van die hoop soldaten, die naar de gewoonte van hunne natie in dien tijd, met vrouwen en kinderen belast, de inwoners en derzelver naburen straffeloos plunderden. Er was een opzet bij deze toelating, of het was uit verachting dat men niet naar de klagen hoorde.

Hoe het zij, de drie of vier duizend man, die de vlamingen zoo zeer verbitterd hadden, trokken af, en de landvoogdes schreef de goede redenen daartoe aan den koning, die, lange daarna, den schijn aannam van het genomen besluit goedtekeuren, offchoon naderhand bleek dat zijne gevoeligheid daarover hem niet uit het gemoed was gegaan.

Braband had geenen bijzonderen stadhouder, gelijk de andere provinciën en had er ook voorheen geenen gehad, nadien het aangemerkt werd als de verblijfplaats van den vorst of van de regering. Nu werd voorgesteld er eenen te benoemen; dit voorstel werd in den raad van state door den prins van Oranje en de anderen ondersteund. Granvelle verzette er zich tegen; zoo was het een schot in de lucht, dat geen doel trof.

De bijeenroeping der algemeene staten der gewesten werd met meerder omflags en leven,

diger aandrang ter tafel gebragt, men streefde met kracht naar deze bijeenroeping onder voorwendsel van de behoeften van den staat. De hertogin op dit stuk in het naauwgedrongen, was genoodzaakt eindelijk te verklaren, dat Zijne Majesteit haar uitdrukkelijk verboden had zoodanige bijeenroepingen te doen, of de algemeene vergaderingen te gedogen voor deszelfs terugkomst in de Nederlanden.

Zij nam echter op zich, zoo zij zeide, zonder vergunning des konings eene vergadering van het Gulden Vlies bijeenroepen, waartoe zich ten laatste de vorderingen bepaald hadden.

Deze vergadering werd te Brussel gehouden; eenige stukken werden aan dezelve medegedeeld, en er werd over verscheidene onderwerpen geraadpleegd. Onder dit alles hadden er geheime zamenkomsten plaats, in welke de verwijdering van den kardinaal Granvelle te berde gebragt en beraamd werd.

Het zal hier de voegzame plaats zijn om te gewagen van dien minister, die zoo vermaard is in de geschiedenis der beroerten, welke men voor het grootste gedeelte op zijne rekening stelt.

Mijn oogmerk is niet zijne bijzondere levensgeschiedenis te schrijven. Een benedictijn van de congregatie van St. Vanno heeft in 1753 gedenkschriften, tot deze geschiedenis strekkende,

publiek gemaakt, in welke zich bouwstoffen bevinden, die in orde gebragt en geschikt kunnen worden, gelijk het voor zulk een werk behoort.

Het tegenwoordige is te kort van bestek tot dat einde, en bevat te vele andere onderwerpen om zich hiermede lang optehouden. Zijne afbeelding en karakterfchers zullen er slechts een klein gedeelte van beslaan, ter noodige opheldering van de tijdsomstandigheden.

Hij heette Antonie Perrenot, was de zoon van Nicolaas, heer van Granvelle, en werd achtereenvolgens bisschop van Arras, aartsbisschop van Mechelen, van Besançon, en kardinaal.

Hij was niet zoo laag geboren als zijne vijanden het verspreid hebben, door de overdrevene verachting, die thans nog bij het volk bestaat. Men heeft gezegd dat hij de kleinzoon van een hoesmid was; eenige schrijvers, zelfs Strada, schijnen het te bevestigen, maar beter onderrigte lieden zijn van de onwaarheid daarvan overtuigd.

Zijne familie, naar Besançon verplaatst, was oorspronkelijk van Ornans, eene kleine stad in Franche-Comté of Opper-Bourgogne, alwaar zijne voorouders overheids- en andere stedelijke ampten bekleedden. Zijn overgrootvader was burgvoogd van Ornant in 1482.

Zijn vader, Nicolaas, wel is waar, had zich

boven zijn geslacht verheven, en te Besançon het hotel van Granvelle, met het landgoed van dien naam, aangekocht en aan zijne nakomelingſchap nagelaten.

Hij was een kwekeling van Mercurius d'Arbois, mede uit Franche-Comté van afkomst en een Pimontezer van geboorte, minister en kanſelier van Karel V. die hem tot graaf van Gattinara verhief, overigens genoegzaam bekend in de geſchiedenis en als kardinaal overleden.

Nicolaas Perrenot was bij het bailluwſchap van Ornant advocaat des konings geweest, en vervolgens raadsheer in het parlement van Dôle. De graaf van Gattinara zorgde voor zijne bevordering, trok hem in het ministerie, en droeg hem de aanzienlijkſte bedieningen op. Hij werd in de gewigtigſte onderhandelingen gebruikt, en verkreeg het vertrouwen van den keizer. Hij was bij het kongres van Calais, over de zaken van het rijk, en te Trente bij opening van de kerkvergadering. Hij werd allengs de plaatsvervanger van den kardinaal Gattinara, en verkreeg, bij diens overlijden, bijkans alle deſzelfs waardigheden en bewind. Hij ſtierf op den rijksdag van Augsburg in het jaar 1550.

Antonie, zijn zoon, was de oudſte van elf kinderen. Hij was voor de kerk beſtemd, en van zijne kindsheid met prebenden voorzien.

Hij studeerde met het beste gevolg, aan de hooge scholen van Dôle, Padua, en Leuven, niet alleen in het vak van godgeleerdheid, en in de regten, maar ook in de geschiedenis en fraaije letteren.

Hij sprak en schreef zeer goed in vijf talen. Zijn vader bragt hem zeer jong aan het hof, en, een wel uitziehd jongeling zijnde, en van een schoon voorkomen, had hij het geluk den ketzer te bevallen, die hem, in den ouderdom van vijftewintig jaren, het bisdom van Orvas schonk, hem in de gewigtigste zaken gebruikte, en zich van hem op zijne veelvuldige reizen deed verzellen. Bij het afstaan der regering, beval hij hem aan den koning, zijnen zoon, als eenen man, die allerbekwaamst, en in de landszaken het meest ervaren was.

Het is te verwonderen, dat deze aanbeveling hem gunstig zijn kon bij eenen vorst, ten den geaardheid van Filips II.; maar Graafvelle was reeds in de voorbaat geweest, en was met den prins in kennis en briefwisseling, eer dezelve immer in de Nederlanden kwam.

In het vervolg, bestudeerde hij zoo wel den geest en het karakter van den koning, dat hij deszelfs vrij ondoorgrondelijke gezindheid doorgrondde, en zijne meening wist te raden. Hij erkende dien godsdienstijver, dien Filips II. al-

zoos met zoo vele vertooning deed uitblinken, en betiefde hem daarin door zijne plannen en ontwerpen, die het meest geschikt waren om te belagen aan den geest van gestrengheid en dwinglandij, tot welken die vorst van nature geneigd was. Van daar die nieuwigheden in zaken van godsdienst en staat, aan welker invoering men zonder ophouden arbeide.

De langtmilige indrukken, die den koning bijbleven tegen de voornaamste heeren der Nederlanden, werden toegefehreven aan zijne inblazingen, welke hij na's konings vertrek voortzette; want hij had zich tot eene gelijkvormigheid van geest gevormd in het schrijven van die langdradige brieven en bezigten, welke hij altoos in den stijl des konings bewerkte, die daarin groot behagen vond.

Mevrouw de landvoogdes bewees hem in dien tijd vele achting, om nauwkeurig te voldoen aan den last, haar gegeven door den koning. Misschien ook beviel haar zijne gevatheid op alles, of in allen gevallen zijne overmoedbare werkzaamheid; doch in het vervolg, toen zij hem nader had leeren kennen, mistaagde hij haar zeer.

Paus Pius IV. verheef hem tot kardinaal den 26. februarij 1561, onder agttien benoemingen welke hij dien dag deed. De hertogin land-

voogdes had hem den hloed verschaft, maar ook middelyk aan den paus te schryven, (400 men daarvan het gerucht olties loopen) buiten weten van den koning en van Granvelle zelve.

Het geheim daarvan (zoo den lats van was) werd opgehouden door den nieuwen kardinaal, die de karteekenen van zyne waardigheid niet aanvaarde, alvorens de Koninklijke toestemming verkregen te hebben, die hem iniste spoedig te volgen.

Doch dit werkte niets uit bij zijne vijanden; men behandelde het als eens pots, en het werd een nieuw onderwerp van spottarmijst oft hem in minachting te brengen en hem belachelijk te maken.

De kardinaal had zich niets lange den haat berokkend dat grooten, en den nijd der anderen; zijn gedrag jegens elkeen gaf daar aanleiding toe.

Hij was heerschzuchtig; verschaftte gunsten, ampten en kerkelijke voordeelen aan zijne verwanten en vrienden; somwijlen begunstigde hij zonder ander belang of inzicht, dan om de aanbevelingen der heeren tegentewerken.

Niet te yrede met het bezit alleen van het vertrouwen zijns meesters, praalde hij daarmede tot ergernis van het hof en van de stad.

Zelden of nooit verscheen hij aan het hof der hertogin; hij was met haar op reis, of in

het zelfde paleis geherbergd, zonder haar te zien. Men wist echter dat zij aan elkander bijkans alle uren briefjes schreven; de cardinaal bediende zich somtijds van den gebiedenden toon, en nam het niet kwalijk dat men van deze briefwisseling wist.

Behalve in het groote paleis, 't welk hij te Brusel bewoonde, nam hij dikwijls zijn verblijf in een huis op den heuvel van Eterbeek [ii.], alwaar hij in het geheim zijne brieven voor Spanje opstelde. Gelijk het gemeen hem destijds, en nog meer naderhand, de uitvinding roefschreef van alle de rampen der vervolging en der be-roerten, werd dit huis te Eterbeek, in de taal des volks, *de smisse* geheeten, in welke de slavernij met vuur en staal gesmeed werd.

De cardinaal leefde prachtig; hij had eene menigte bedienden, kostbare leverijen en rijtuigen; hij was ongenaakbaar voor de minderen, doch vernederde de grooten op allerlei wijze.

Hij maakte de vertooning van den raad van state bijtewonen. Maar wanneer hare hoogheid de vergadering scheidde, ging de kardinaal gemeentlijk met Barlaimont en Viglius in eene andere kamer, om de zaak in de consulta op nieuw te behandelen, of den schijn daarvan aantenemen.

Deze beleedigende gemaaktheid griefde de andere heeren van den raad van state, of van

de *juntas* (kommisfien;) in welke het uwbordviel, zoo zeer, dat zij zijnen ondergang zwoeren. De prins van Oranje werkte in ftiltandaraan; maar in het hotel van Egmond, dat voorieder-een openftond, fprak men er aan tafel van.

Destijds bevond zich te Brusfel een raadsheer in den geheimen raad, Simon Renard, geboortig van Vefoul in Franche-Comté; een man van geest, en zeer bekwaam onderhandelaar, maar ftug en verwaand van aard, en een fcherp hekelaar. Hij was een begunftigde van de beide Granvelles, vader en zoon; hij was door hunne gunst bevorderd, en was wel geflaagd in zijne gezantschappen naar Frankrijk en naar Engeland; maar nadien men daarover weinig te vrede was, voor zoo verre het tractaat van Vaucelles betrof, kwam de kardinaal bij hem in verdenking van hem dit gefchil berokkend te hebben, en wel zoo hevig, dat hij zijn doodvijand werd.

Renard voegde zich bij de partij der misnoegden; hij was altoos in het hotel van Egmond, en terwijl men zich op den voet gefield had van den kardinaal hatelijk en verachtelijk te maken, en er van tijd tot tijd fchotschriften, hekeldichten en pasquinades uitkwamen, werd Renard, om zijn vlijtig vernuft,

voor den opsteller van het grootste gedeelte daar openbaar geschriften aangezien.

Bij eenen maaltijd, die op zekeren dag gehouden werd ten huize van den heer de Grobeldone, viel het gesprek toevallig op de onmadige kosten van de leverijen, waartoe het voorbeeld van den eenen den anderen medescepte. Iemand stelde voor daarin de manier van andere natiën te volgen, en zich door de tegenovergestelde zuinigheid te onderscheiden; men vernamte zich daarmede gedurende het overige van de maaltijd, waarbij de rijke leverijen van den kardinaal over den hekel werden getmaald; de graaf van Egmond werd gekozen omgile nieuwe mode te regelen en in te voeren, en den anderen daze deed deze alle zijne beklenden in grōf peperenzoutkleuren laken kledend; zonder eenig afzetfel. Dit viel zoo zeer in den smaak, dat alle de kleefmakers van Brusfel niet genoeg waren om die nieuwe soort van leverijen te vervaardigen; waarbij, ter onderscheiding, slechts eene verschillende kleur genomen werd voor de groote omslagen aan de nieuwen of armkappen, die in dien tijd gedragen werden. Op die armkappen, nu, werden zinnebeelden en aanspelingen gestikt, als roode hooften, hooften met monnikskap-

pen, enz. alles ter aanduiding van verachting voor den kardinaal.

Toen de gouvernante het eerst van deze nieuwe mode hoorde, lachte zij er over, en het publiek insgelijks; men wil dat zij een van die gestikte armkappen naar Spanje zond, om den koning te verlustigen. Maar toen de kardinaal den zin der aanspelingen begreep, en daarover op zijne wijze naar het hof geschreven had, begon men meer erg daarin te zien; hare hoogheid vond zich genoodzaakt die hoofden en monnikskoppen te verbieden; daarop werden de leuzen in eenen bundel pijlen veranderd, welk beeld naderhand voor de vereenigde provinciën, bij de unie van Utrecht aangenomen werd, met de zinspreuk: *Concordia res parva crescunt*. De spotleverijen en paskwillen bleven nogtans in zwang, en vermaakten het volk, terwijl men met de uiterste zorg aan de verwijdering des kardinaals arbeidde.

Ik heb gezegd, dat de vergadering van de Vliesridders, die om dien tijd te Brusfel gehouden werd, daarin genoegzaam genomen; doch niet eenpariglijk. Terwijl men de partij wenschte te versterken, poosde men den hertog van Aerschor, een magtig heer, die, ijverig katholiekgezind zijnde, alle deze raadslagen, in welke hij de godsdienst betrokken zag, afkeurde.

Overigens wist hij, dat zij, onder zich, den kardinaal bij uitstekendheid den Spanjaard noemden, als of hij nog meer spaansch was dan de Spaanfchen zelve. Hij was om meer dan eene reden aan het spaansche hof verknoght; hij was een achterneef en erfgenaam van den heer de Chièvres, en wilde met de ministers niet in onmin komen.

Hij verklaarde zich op dit stuk, en zelde dat hij zich niet vermeten wilde den koning voortschrijven van welke personen deze zich behoorden te bedienen, en verontschuldigde zich van daarin verder te treden.

De graaf van Arenberg, die diegeen was die hem opening had gedaan, kreeg daarover woorden met den graaf van Egmond. De gouvernante werd daarvan onderrigt, en kwam in het midden om eene verzoening tusfchen hen te bewerken; maar het voornaam geheim was uit-
lekt.

Ondertusfchen had men befloten de klagten en beschuldigingen tegen den kardinaal onmiddellijk voor den koning te brengen. De brief was opgesteld, medegedeeld, en verscheidene malen veranderd en verbeterd geweest. Eindelijk, in het net gefchreven, werd dezelve onderleekend door den prins van Oranje, den graaf van Egmond en den graaf van Hoorne,

die slechts sedert weinige dagen van Spanje terug was gekomen.

Deze brief was gedagteekend den 11. maart 1562, en behelsde, wat den zakelijken inhoud betreft, ter eerbiedige inleiding, dat hun pligt hun gebiedt de gewigtige bezigheden des konings te onderbreken, om te zijner kennis te brengen hetgeen zij lange hadden uitgesteld; dat de voornaamsten over de regering der Nederlanden hebben nagedacht, en erkenden dat de kardinaal Granvelle daar alleen het souverein gezag uitoefent en naar zijne willekeur regeert. Zij verzekeren dat de overtuiging daarvan zoo sterk geworteld is in het hart der Vlamingen, dat men niet te hopen heeft van dezelve uiteroeijen, zoo lange hij in het land zal zijn. Zij herhalen dat de zaken der provinciën nimmer eenigen voorspoed zullen hebben, zoo lang de kardinaal die besturen zal. Zij smeaken den koning daarin spoedig te voorzlen, ten einde het algemeen misnoegen en den achteruitgang der zaken te voorkomen. En om te doen blijken dat zij niet naar het beheer staan, smeaken zij Zijne Majesteit hen te verwijderen van den raad en van de regering, omdat noch hun belang noch hunne eer hun veroorloven met Granvelle zitting te hebben. Dat zij hopen dat hunne diensten en de beden van zoo

welen van dezelfde goede ondertanen niet ver-
smaad zullen worden, om eenen enkelen, die
zoo gehaat is, te begunstigen. Zij voegen
daarbij eene lofspraak op de hertogin land-
voogdes, en zeggen, ten aanzien van den
godsdienst, dat het gemeene volk zeer met
ketterij besmet is, doch dat, noch de tegen-
woordigheid noch het voorbeeld van den kar-
dinaal daarin betering te weeg brengen.

Men heeft beweerd dat deze brief onder-
schept, doch niettemin aan zijne bestemming
verzonden werd, na voorafgaande beraadslaging,
en met bijvoeging van aanmerkingen en ophel-
deringen.

De koning was langen tijd zonder er op te
antwoorden. Joachim Hopperus zegt, in zijne
ongedrukte gedenkschriften, van welke hierna
zal gesproken worden, dat, na lang beraad,
de koning er den 6. juni 1563 op antwoordde.
Het beraad was zeker zeer lang, nadien het
tijdverloop tusschen maart 1562, de dagteek-
ning van den brief, tot op het antwoord in
juni 1563, vijftien maanden bedraagt.

Nog was dit antwoord zeer dubbelzinnig of
liever weigerend: de koning prijst daarin hun-
nen ijver en hune verknogtheid, en belooft
in het land te komen, zoodra zijne zaken
hem zulks zullen toelaten. Middelerwijl, zegt

hij, zoude het hem aangenaam zijn indien een
homer overkwam om hem bij monde iader
te onderrigten. Want, zoo luidde het een soe-
te; het was zijne gewoone niet leenigen zijner
ministers zonder grond te verdenken.

In die vijftien maanden tijds, waren er vele
dingen gebeurd. De misnoegdheid nam van
dag tot dag toe; de partij der grooten ver-
sterkte zich; de adel begon maatregelen te nes-
men, en sprak van eedverbintenissen en over-
eenkomsten; het volk werd bedorven door de
met ketterij besmette naburen, en riep om
vrijheid.

De hekelschriften tegen den kardinaal werden
met koenheid verspreid, en terwijl alle pijlen
op hem gericht waren, werd hij in een affchu-
welijk licht gesteld.

Te dier tijd waren er academische spelen van
eene bijzonderen aard in gebruik. Elke stad
had haar letterkundig genootschap en kamer
van rederijkers. De fraaije vernuften sneden
op in verzen en in onrijm, veelal in de lands-
taal, doch ook in vreemde talen, naar den
smaak des tijds. Wij hebben nog eenige van
die vlugtige stukjes, die in der tijd hoogelijk be-
wonderd werden, doch het thans weinig zou-
den zijn. Er waren raadsels, vraagstukken,
optelossen, en prijzen daarmede te winnen.

Terwijl alles den indruk kreeg van de oprijzende onlusten, begon men zeer reedere vragen voorsteltellen op het stuk van godsdienst, die minne baan lieten ter beantwoording. Men schold in die geschriften de regering en den kardinaal minister. Het hof wilde derzelver voortgang stemmen, met zulke gevaarlijke voorstellen te verbieden en te veroordeelen, en die retorikers en andere genootschappen opteheffen of opteschorten, tot groot misnoegen der liefhebbers, die zich daarever wreekten in rijm en onrijm, 't geen de blaauwboekjes tot in het ontelbare deed vermenigvuldigen.

De voorstellingen, welke de voornaamste heeren meer dan eens gedaan hadden over de magt en de dwingelandij van den kardinaal, en het misbruik, hetwelk die vreemdeling maakte van het aan hem, met voorbijgaan van de edelen des lands, opgedragene gezag, waren wel van weinig vrucht geweest, doch daardoor was het vertrouwen des landvoogdes grootelijks aan het wankelen gebracht. Het had haar mishaaagd zoo ten eenemaal van den minister aftehangen: zij had bemerkt dat de, zoo menigvuldige, voorstellen, door haar voor Spanje ingezonden, niet opgevolgd werden, dan in zoo verre Granvelle die goedgekeurd had, en dat haar doen en la-

ten, even zeer als dat van alle anderen, onder zijn toezigt stond.

Hare Hoogheid gevoelde de billijkheid der klagen, hoorde die gevoelig aan, en begon zelf op de verwijdering des kardinaals te werken. De misnoegde heeren hadden, het zij elk voor zich, het zij somwijlen aan het hoofd zijnde van het ligchaam der edelen, aan de landvoogdes betruigd, niet meer den raad van state te willen bijwonen, zoo lang de kardinaal daarbij zoude zijn, even gelijk zij dit aan den koning geschreven hadden.

Zij deden hun woord gestand, bezochten den raad niet meer, en verlieten Brussel. De prins van Oranje, en de, graven van Egmond en Hoorne, verklaarden zich openlijk. Zij hadden, elk afzonderlijk, brieven van den koning ontvangen, om den eenen of anderen hunner te nooden naar Spanje te komen, ten einde Zijne Majesteit beter intelichten, vooral de graaf van Egmond, dien men wenschte daarheen te lokken, doch die zich daarvan, even als de anderen, verontschuldigde.

Thomas van Armentières, de vertrouwste van de secretarissen der hertogin landvoogdes, werd derwaards gezonden, met eenen breed omschrevenen, en juist op de tijdsomstandigheden passende, last. Hij was daarenboven voorzien van

de oorspronkelijke stukken, die dienen moesten om de verwijdering des kardinaals te weeg te brengen, en van de geheime inzigt van Hare Hoogheid daaromtrent. Hij slaagde zoo wel in deze gevaarlijke onderhandeling, dat hij, in weerwil van allen tegenstand, het oogmerk bereikte.

De koning had hem aanvankelijk veelvuldige malen, en telkens langdurig, gehoor verleend, doch was onverbiddeijk gebleven. Alleenlijk had hij, op de brieven van zijne zuster en van de heeren, in algemeene bewoordingen, geantwoord, dat hij maatregelen zoude nemen om alle zijne onderdanen te bevredigen, in afwachting van zijne eigene overkomst in de Nederlanden om daaraan de laatste hand te leggen.

De kardinaal, die zeer wel onderrigt was van de gansche bekuiping, ging voort met den koning vertrouwelijk te schrijven. Hij verzocht zijn ontslag, zoo zijne vijanden verspreidden, hetzij omdat alle die moeilijkheden hem waarlijk begonnen tegensteaan, hetzij uit vrees voor vergif of moord, waarmede ter Aup omloopen de geruchten hem bedreigden.

Hoe het zij, op zekeren dag begaf hij zich naar Hare Hoogheid, betoonde zich goedsmoeds, en gaf haar kennis dat de koning hem vertof gaf om voor eenige maanden naar

Bourgogne te reizen, met den heer de Chantoumay, zijnen bloeder, die terug kwam van zijn gezantschap in Frankrijk, om hunne moeder te bezoeken, die zeer hoogbejaard en ziek was. Hij vertoonde de koninklijke brieven daarover aan de landvoogdes, die het aan eenige heeren liet weten. Deze tijding werd bijkans in een enkel oogenblik algemeen zuchtbaar, en het volk bewees daarover groote blijdschap.

Niettemin draalde hij nog eenige maanden, gedurende welke zijne vijanden niet zonder ongerustheid waren. D'Armentières kwam terug, en stelde hen gerust, maar niet genoegzaam omtrent de mogelijkheid van de terugkomst des kardinaals na afloop van zijne reis.

Men wilde echter hem zijn verblijf zoel on aangenaam maken als mogelijk was; de hekelschriften, de beledigingen werden verdubbeld; men sloeg gedenkenningen, van welke sommige liefhebbers in Holland er nog in hunne verzameling hebben; men nam de gelegenheid van een gemaskerd gezelschap te bate, om aldaar een gedrocht te doen verschijnen in de gedaante van eenen duivel, met eenen grooten vossestaart, eene kardinaalsafbeelding voor zich uit jagende, met aanspeling op dien *Renard*, van wien hiervoren gesproken is, wiens goetigheid hoogelijk geroemd werd om deze luchten.

Eindelijk vertrok de kardinaal, met al den publieken haat beladen, van Brusfel naar Befançon, den 10. maart 1564.

De prins van Oranje, de graven van Egmond en van Hoorne, namen wederom zitting in den raad van state; de anderen hervatteen hunne bedieningen zoodra de kardinaal vertrokken was. Zelfs bevliegidan zij zich om eene meer dan gewone werkzaamheid in het bezorgen der zaken van hun beheer te doen blijken; doch, altoos nog ongerust wegens de terugkomst der ministers, die zich steeds in Franche-Comté bevond, waren zij bedacht om hem verder te verwijderen. Mevrouw de hertogin, die het met hen eens was, schreef daarover naar Spanje, te kennen gevende dat het verblijf van den kardinaal in de nabuurschap te verdacht was, en de ongerustheid niet wegham. Het werd niet raadzaam geoordeeld hem naar Spanje te roepen. Hij begaf zich welhaast naar Rome, waar hij eenen langen tijd zijn verblijf hield, alomtrent op de zelfde wijze bleef te werken als hij in Vlaanderen gedaan had.

Want, in briefwisseling gebleven zijnde met zijne vrienden, begunstigde en zendelingen aldaar, kreeg hij geregelde kondschap van al wat daar belangrijks voorviel in de bewegingen die sedert plaats grepen; en nadien het hof van

Spanje hem bij voorkeur boven die van den lande zelve, de landvoogdes niet uitgezonderd, over alle die zaken raadpleegde, hadden zijne voordragten den zelfden invloed als voorheen, offchoon langs eenen grooten omweg.

Om zijne geschiedenis aanstonds ten einde te brengen: de koning maakte hem onder-koning van Napels, van 1571 tot in 1580, wanneer hij naar Spanje bescheiden werd, alwaar hij eene soort van regentschap uitoefende, terwijl de monarch bezit ging nemen van Portugal, na den dood van den kardinaal Hendrik.

Hij had met vele moeilijkheden te worstelen gehad in zijn onder-koningschap van Napels; hij ontmoette er wederom in Spanje gedurende zijn regentschap, waar hij voorzitter was van den hoogen raad van Italië; het ging hem even zoo in zijn aartsbisdom van Besançon, hetwelk hij in 1585 verkreeg.

Hij overleed te Madrid, den 22. september, aan eene slepende koorts, in den ouderdom van zeventig jaren.

Na dit zamengevat kortbegrip van het leven van den kardinaal Granvelle, die zoo vermaard was in de omwenteling der Nederlanden, en op wien wij bij gelegenheid op onderscheidene plaatsen zullen hebben terugtekomen, zal het noodig zijn ook te gewagen van hen, die bij-

zondenlijk aan hem vermoethen waren, en welke men door den naam van kardinalisten onderscheidde.

Karel, baron, wederhand graaf van Barhaimont, was zonder tegenspraak een heer van den eersten adel in de Nederlanden; hij had gediend in de vorige oorlogen, maar hij had zich sedert lange aan den bisschop van Arras gehouden, toen hij bemerkte hoe zeer deze in gunst kwam; hij was ridder van het Gulden Vlies, en aan het hoofd van het beheer der geldmiddelen gesteld. Hij verzamelde niets om zich in de laatstgemelde hoedanigheid staande te houden, en zag zich menigmaal genoodzaakt om de partij des kardinaals te nemen in de veelvuldige onaangenaamheden in welke men dezen wikkelden. Hij was ook door den kardinaal tot lid der confulta gekozen, en werd voor zijnen voornaamsten aanhangeling gehouden, 't geen hem gehaat maakte. Zijne vijanden verschoonden hem niet in de hekelschriften en paskwilen, die verspreid werden, en vonden op hem aantemerkten dat hij te zeer gezet was op zijn belang, en te kruipend voor eenen heer van zijne geboorte. Hij wordt genoemd en met de zelfde kleuren afgeschilderd in het verweerschrift of contra-manifest, door den prins van Oranje in 1580. uitgegeven. De graaf van

Barlaimont was, twee jaren te voren, in 1578, te Namen, overleden.

Viglius *ab Aylva* van Zuichem, een Vries, is te bekend om lange bij hem stilte staan; zijne geleerdheid, zijn aanzien, en zijn ongemeene rijkdom zullen nooit ophouden in de Nederlanden vermaand te blijven.

De *analecta Belgica*, in 1743 in het licht gegeven door den heer Hoyneck van Papendrecht, aartsbischof van Mechelen, laten daaromtrent niets te wenschen over; men kan daaruit de werken van Viglius, zijne brieven, en zijne levensomstandigheden volkomen leeren kennen.

Men erkent zijn karakter in zijne werken zelf. Zijne diepe geleerdheid, welprekendheid en krachtige stijl daargelaten, ziet men er al de kunst van den geslepensten hoveling in. Zeer verre vooruitziende, wist hij zich te onttrekken aan die hatelijke diensten, die in dien tijd zoo gemeen waren, en hij stuurde zijn scheepje door de stormen heen op eene wijze die altoos in aanzien en in gunst deed blijven. Met veel bescheidenheid en buigzaamheid, had hij het geluk van te dagen in zijne bevoordering, en in die van eene sekere verwanten en vrienden, en van bijna de geheele vriesche natie; hij was een erkend aanhangeling van den kardinaal, maar zijne wijze van doen maakte

hem minder gehaat dan vele anderen; hij had gelegenheid om de provinciën dienst te doen, en durfde standvastigheid betoonen tegen den hertog van Alba, den trotschten en stijfhoofdigen der Spanjaarden, en dit verzoende hem ten eenemaal met de Vlamingen. Ook vindt men niet dat zij veel kwaads van hem gezegd hebben, of dat hij mishandeld geweest zij in het gedrang der woeligste volksbewegingen.

Joachim Hoppers, mede een Vries, geboortig van Sneek, tijd- en landgenoot en vriend van Viglius. Hij is doctor geweest te Louven, raadsheer in den grooten raad, in den geheimen raad, en eindelijk in den hoogen raad te Madrid, waar hij zegelbewaarder werd, en in het jaar 1576 overleed.

Deze was een tweede aanhangeling en begunstigde van den kardinaal Granvelle, wiens huisgenoot hij geweest was; hij heeft twee jaren onder hem gewerkt. Zijn gedrag had dat van Viglius ten voorbeeld gehad, en was omtrent het zelfde; zij hielden de vertrouwelijkste briefwisseling.

Hij heeft, onder andere werken, een deel van eenige ongedrukte stukjes geschreven, getiteld: *Recueil et Memorial des Troubles du Pays Bas*, geregeld verdeeld in vier afdeelingen, en deze in onderscheidene hoofdstukken.

Hetzelve behelst eene nauwkeurige geschiedenis van hetgeen meer in het geheim behandeld was geworden in de raadplegingen van den raad van state en van den geheimen raad, onder de regering van de hertogin van Parma, tijdens het vertrek des konings in 1559 tot 1566, wanneer de koning het besluit nam om in de Nederlanden terugtekomen; een besluit dat geveinsd was, of naderhand veranderd werd, dat althans niet uitgevoerd werd, en waarvan het achterblijven der uitvoering van onherstelbare gevolgen was, toen men er den hertog van Alba heenzond.

Deze verzameling is afgeschreven geworden; de afschriften worden zorgvuldig in sommige kabinetten bewaard. Ik heb er een, hetwelk mijn vader voor meer dan zeventig jaren ten geschenke bekwam. Op den rug is aangegevend dat het uit het kabinet kwam van Viglius. Het afschrift, hetwelk berustte bij het aartsbisdom van Mechelen, is gedrukt en publiek gemaakt geworden in het jaar 1743, door den heer Hoyneck, in zijne *Analecta Belgica*, II. Deel, 3 Afdeel.

Joachim Hoppers, gemeenlijk genaamd Hopperus, had hetzelfde bij wijze van aantekeningen opgesteld, naar gelang de zaken bij de raadplegingen van den raad van state voorkwa-

men, en niet in allen opzichte naar de tijd, waaraan zij gebeurden, hengen voor de orde van het verhaal eenigzins hinderlijk is.

Hopperus had te Orleans gefundeerd, en wilde zijne verzameling in het fransch fchrijven. Ik weet hoe zeer die taal aan veranderingen onderhevig is, en hoe vele zij er ondergaan heeft in de twee eeuwen, die verloopen zijn sedert hij fchreef. Maar bij vergelijking met andere gefchriften van dien tijd, ziet men dat het zijne nocht bevallig nocht natuurlijk is. Er zijn zelfs eenige onverftaanbare woordfchikkingen in, misfchien door toedoen van den af-fchrijver. De heer Hoynek had mij verzocht, alvorens het handschrift van Mechelen uitgeven, eenige duistere afzichten met het mijne te vergelijken; maar wij vonden daarin de zelfde onverftaanbaarheid.

Ik ben over die gedenkfchriften van Hopperus breedvoerig geweest, omdat men die tot nog toe als een evangelie befchouwd heeft. Gefchiedfchrijvers, zelfs die de Nederlandfche Berboerten befchreven, hebben daarmede groot nut getrokken, en het is blijkbaar dat Strada zich er van bediend heeft.

Werkelijk werd Hopperus in het algemeen voor een braaf en waarheidlievend man gehouden. Hij heeft in fomnige gelegendheden zijnen

goeden wil vóór het vaderland betoond; en heeft op geene onbescheiden wijze gefchreven. Hij kon de verborgenste geheimen weten, en zeer vele zaken gingen dóór zijne hand en onder zijn oog; maar men moet niet vergeten dat hij een kwekeling en afhanging van den kardinaal was. Viglius en hij hadden menigmaal in het begane feilen te verbloemen en te bewimpelen, en zeer twijfelachtige stellingen in den geest van het hof staande te houden. Zij gebruikten in hunne bijzondere schriften de zelfde redenen als in het openbaar; het opstel er van was gemaakt.

Ik zal op sommige plaatsen doen zien hoe vele daadzaken, die in het wezenlijke waar waren, verbloemd of overgeslagen, en naar de omstandigheden voordoneig voorgedragen zijn, en deze gedenkchriften zullen, in den loop van dit werk, menigmaal gebruikt en aangehaald worden, met de voetzame antwijzingen.

Om den draad van het hoofdonderwerp te bevatten: men heeft kunnen opmerken dat twee geschilpunten, die aanleiding gegeven hadden tot het aanvangen van den twist, tot hun beslag gekomen waren: de wegzending der Spaansche troepen, dóór eene daad van eigen gezag, die naderhand, offchoon ongearne, goedgekeurd

werd; en de verwijdering van den kardinaal Granvelle, die zoo vele moeite en kuiperijen gebaard had, en, eindelijk, gelukt was tot de tevredenheid der Vlamingen, maar niet zoo veel weerzin van het hof van Spanje, dat hetzelfde daarover den diepsten wrok behield. Het bewijs daarvan zag men, toen, twee jaren later, de potlige leverijen, de aan den koning geschreven brieven, en alle de pogingen, tegen den kardinaal gedaan om hem uit het land te doen vertrekken, zoo vele punten van beschuldiging opleverden in het lijfstraffelijk regtsgeding tegen de graven van Egmond en Hoorne.

Zoo waren die geschillen eerder gesmoord dan uitgebluscht, en de tweedragt stond gereed op nieuw te ontbranden.

Aan voorwendselen daartoe ontbrak het niet; vier andere beraadslagingen waren ten tapijte, van nog heeter aard, en van wederzijde met zoo veel hardnekkigheid staande gehouden, dat het er toe kwam de wapenen optevatten, en kerkschennis en openbaar oproer daarvan de gevolgen waren.

Deze hoofdpunten waren: de oprigting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden; de voorgenomene invoeering der inquisitie; de strenge bevelschriften op het stuk van gods-

dienst, en de afkondiging van het concilie van Trente. Om de denkbeelden niet te verwarren over deze onderwerpen, die elk eene omstandige opheldering vereischen, heb ik gemeend elk derzelven best afzonderlijk en in een bijzonder hoofdstuk te moeten behandelen.

~~men oeffende het met het handt op de~~
~~regering en men hadt de handt op de~~
~~regering en men hadt de handt op de~~
~~regering en men hadt de handt op de~~
VIERDE HOOFDSTUK.
~~regering en men hadt de handt op de~~

Oprigting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden.

Wij hebben hierboven opgemerkt dat koning Filips II. daartoe het voornemen had gehad van den aanvang zijner regering af, en dat hij zich met ijver daarmede bezig had gehouden gedurende zijn verblijf in de Nederlanden.

Het aanzoek daartoe was bij het hof van Rome gedaan, en over de zaak werd in het geheim onderhandeld. Men zal ook opgemerkt hebben dat er, noch in de drie raadsvergaderingen, noch in die der algemeene staten, noch in de voorstellen uit naam des konings, noch in zijne aanspraken, iets dergelijks aan den dag gekomen was. De koning en de kardinaal hadden zich geveleid de bulle daartoe gemakkelijck te zullen bekomen, en in werking te brengen gedurende dat hij zich in den lande bevond; zij werden over de vertraging der uitvaardiging zeer ongeduldig. Inderdaad stond de koning op het punt van te vertrekken, en was hij reeds in Zeeland om sloop te gaan, toen

doctor Semius, die re naar Biflichthung braga, in de maand augustus 1559. Deze doctor Semius was in het geheim naar Rome gezonden geweest, om de bulle te verzocken, en verkreeg achternvolgende twee nieuwe biddommen, dat van 's Hertogenbosch en anderhand dat van Antwerpen, ter beloning.

Den koning, die zijn vertrek niet langer kon uithellen, bleef niet anders overig, dan de uitvoering opgedragen aan de hertogin van Parma, de landvoogdes, en aan den kardinaal, met dringende aanbeveling om daaraan de hand te houden.

Niettegenstaande de geheimhouding en het groot geheim, waarmede men over de bulle van oprigting onderhandeld had, was er iets van uitlek, en de ongerustheid gaande gemaakt.

Tot nog toe had de misnoegdheid zich enkel bepaald tot den adel van den eersten en tweeden rang, en tot het volk bij weerlag. Maar bij deze nieuwigheid, sloegen zich de hooge en lage gottschijkheid mede tot de partij, en schreeuwden deze luider dan de overigen. De staten van alle de provincien maakten gezamenlijk zaak, en men bereide van alle kanten den krachtigsten tegenstand.

De metropolicanen, gelijk de keurvorsten van Trier en Keulen, de aartsbischop van Rheims,

steden in het strijdperk, en deden vertogen te Rome. De bisschop van Utrecht, die van Kamerrijk, Doornik, en Arras, de eenigen der Nederlanden destijds, voegden zich daarbij, met alle de abten en monniken; vooral toen men vernam dat de inkomsten der nieuwe bisdommen getrokken zouden worden uit de abdijen, kloosters en stichtingen, en dat men sprak van opheffingen, zamenvoegingen, inlijvingen, wereldlijkverklaringen, verdeelingen, en *commendes* of overdragen, eene ongebruikelijke bewoording, en bij vele lieden niet bekend.

De provinciën, de wereldlijken en de steden, beriepen zich op hunne voorregten in de samenstelling der staten, van welke de geestelijkheid een wezenlijk lid uitmaakte.

Die zich het meest onderscheidden, waren de staten van Brabant, hoewel de anderen niet achterlijk bleven om hen te ondersteunen. Meer dan 30,000 gulden werden uitgegeven voor goedachten en oordeelvellingen van de voornaamste hooge schoten en allen die den naam hadden van bekwame canonisten of regtsgeleerden te zijn, in alle gedeelten van Europa.

De betoogschriften van de beste pennen van dien tijd, behelsden redenen en gronden, steunende op de groote beginselen van het goddelijk en menschelijk regt, de grondwetten

der provinciën, en de handvesten van elke derzelve.

Men betoogde de blijkbare onregtmatigheid bij ontstentenis van voorbeeld, nadien het in dit land ongehoord was, verdeelingen van bisdommen, of overdragten van abtdijen, of vergevingen van godsdienstige stichtingen tegen den zin der stichters, te lijden. Men voerde daarbij de openbare rust en welvaart aan, en zelfs het belang van den koophandel.

Alle deze stukken werden naar Rome gezonden, en bezorgd aan zekeren du Moulin, een man van groote bekwaamheid en een kundig regtsgeleerde, die onderwijzer geweest was van den markgraaf van Bergen. Hij was eenigen tijd vroeger heimelijk vertrokken, en had zich naar Rome begeven, voorzien van aanbevelingen aan den paus, de kardinalen en de grootofficieren van het hof, de generaals der ordens en de vreemde ministers, benevens goede crediet- en wisselbrieven.

Werkelijk roerde hij zoo vele snaren, en bragt hij zoo vele beweegraderen in werking, dat de koning, door het brusselsch ministerie van de heimelijke zending van du Moulin onderrigt, al zijn gezag en invloed bij het hof van Rome noodig had om in zijn voornemen te slagen.

Ik heb in den beginne gezegd, dat het eerste voorstel bij den paus niet die gemakkelijkheid had ontmoet, welke de koning en de kardinaal er van verwacht hadden.

De zaak was voorgedragen, en ter beraadslaging genomen, onderzocht en weder onderzocht, door alle de congregatiën, de eene voor, en de andere na, overwogen, en door al den verderen omflag heengevoerd geworden, eer de paus een besluit nam.

Men was te Rome verwonderd, het oprigten van niet minder dan twaalf bisdommen en drie aartsbisdommen te gelijk te zien vragen voor eene uitgestrektheid lands, gelijk die van onze provinciën.

In Italie is er een grooter getal, en men vermeedert die gaarne; maar men dacht er te Rome niet even zoo over ten aanzien der buitenlanders.

Alle deze bedenkingen hadden gewerkt, en mischien waren ook sommige van geheimer aard niet zonder invloed geweest; zoo dat, bij de tegenspraak, welke de zaak van zelve ontmoette, de onderhandeling slepende bleef, en de tegenpartij den tijd had om hare maatregelen te nemen, al den gezegden regtsgeleerden raad intewinnen, en den verderen wederstand te be-ramen; maar niet genoeg om het werk zelve

te beleten. De Moulin kwam te laat om de genomen besluiten te doen veranderen, en kon slechts de uitvaardiging ophouden, terwijl men hemel en aarde tegen de werkelijke invoering bleef bewegen.

Eene bijkomende omstandigheid hielp nog de uitvaardiging vertragen. François van Vargas, gezant van Spanje te Rome, daar met het hof in oneenigheid zijnde, kon niet regtstreeks te werk gaan; en aan de zijde van dat hof haastten men zich niet om hem voldoening te geven.

Door deze vertragingen en de schoorvoetende wijze, waarop deze zaak te Rome behandeld was geworden, werden de tegenstrevers in Vlaanderen bemoedigd. Offschoon de bulle uitgevaardigd was, zonden de staten van Brabant, in naam van alle de andere, hunne afgevaardigden, de heeren Serclaes en Nijll, naar Madrid.

Deze bezending, welker oogmerk vooraf door den kardinaal berigt, en die op zich zelve aan Spanje weinig aangenaam was, werd daar koel ontvangen; na langdurig uitstel, zond men de afgevaardigde terug met het oude, reeds zoo menigmaal van de zijde des konings gebezigde, antwoord; men zeide hun dat de inlijving niet bij wijze van overdragt geschiedde, en dus geen inbreuk maakte op de vrome bedoelingen der stichters; dat de oprigting der bisdommen

enkel strekte tot handhaving van het katholijk geloof en tot het behoud der kloosters en heilige plaatsen, die, zonder de zorgen van Zijne Majesteit, in groot gevaar waren van te niet te gaan, gelijk men uit het voorbeeld der naburige staten zag.

Niettegenstaande deze afwijzing, gaven die van Antwerpen het niet op, en zonden, voor hun hoofd alleen, een andere bezending naar Spanje. Zij betoogden het zoo veel klems, dat het verval en den ondergang van den koophandel en van hun crediet het gevolg zouden zijn van de instelling der nieuwe bisdommen, dat, gelijk Hopperus stellig zegt, „hun, op „hun lang aanhouden, het voorregt werd toegkend, dat in hunne stad geen bisdom zoude „gevestigd worden, tot dat Zijne Majesteit „zoude overkomen.”

Inmiddels was de bulle tot de oprigting der nieuwe bisdommen gekomen; zij is van paus Pius IV. en draagt de dagteekening van 4 *idus maii* 1559. Alle de beletfelen welke wij opgegeven hebben, verhinderden niet dat zij in sommige plaatsen gereeder dan in andere ontvangen werd, te midden der tegenstrevingen en klagten, met welke de in werking bringing gepaard ging.

Men wil dat koning Filips de II. deze op-

rigting van bisdommen ter harte nam, en dat hij alles aangewend had om die te bewerkstelligen, als een behoedmiddel tegen de ketterijen; hij was van het nut daarvan volkomen overtuigd, en zijne ministers deden hun best om de anderen er van te overreden. Men had sedert langen tijd alle die algemeene redenen, met welke men alle de klagen en vertogen beantwoordde, gelijk tot afwijzing van de afgevaardigden der staten van Brabant gediend hadden, onder het gemeen verspreid.

Het hof vleide zich dat de instelling den Vlamingen smakelijker zoude zijn, indien men het hatelijke der nieuwigheid er van afnam; daarom werd bij monde en bij geschrifte ingeboezemd, dat dit het middel tegen de onstaande kwalen, thans meer noodig dan immer, geenszins nieuw was, nadien de laatste hertogen van Burgondië, na de vereeniging van alle provincien, het plan daartoe gemaakt hadden, en erda nter meer van de vrienden bisschoppen en derzeiver zetels afhankelijk wozijn, en dat Karel V. altoos van de zelfde meening was geweest, maar dat de oorlogen het goede voornemen van de velen zoo wel als van den anderen hadden belet.

Toen de baron Montigni, in 1563 naar Spanje gezonden, gehoor bij den koning had, zeide

hem Zijne Majestelt, nopens dit punt, dat de keizer zijn vader, hem daarvan het ontwerp had opgegeven, en hem de uitvoering had aanbevolen.

Deze redenen maakten mogtans geen starken indruk; men bleef bij het gevoelen, dat het plan der nieuwe bisdommen, al twaalfvoorsuggesten en gevolgd was, en de middelen, ten uitvoering aangewend, het sterk waren geweest van den kardinaal Gravelle, voor zijn eigen belang, en dat hij het was geweest, die den koning daartoe had overgehaald, en hem zoo overzettelijk op dit stuk had gemaakt.

Men vroegde naar geen verder bewijs; toen men den kardinaal het aartsbisdom van Mechelen zag behalen, dat het beste en aanzienlijkste deel was, als het primaatschap hebbende over alle de overigen.

Men merkte nog op, dat deze nieuwe bisdommen opzettelijk op zoedanige wijze geplaatst waren, dat men konde twifelen of het geschied was met eene bedoeling op die provinciën heen, of wel op diegenen, die er het bewind voerden.

Vlaanderen, bij voorbeeld, en Artois hadden tot stadhouders den graaf van Egmond; voor het eerste gewest was het oude bisdom van Doornik, voor het tweede dat van Arras, en dat van

Kamerijk, in de nabuurschap van beide. Echter stichtte men drie nieuwe bisdommen voor Vlaanderen, Gend, Brussel en Yperen, en een voor Artois, dat van St. Omer.

In Brabant werden drie nieuwe bisdommen ingesteld, Mechelen, aartsbisdom en primaatschap, een te Antwerpen, en een te 's Hertogenbosch. Er kwam een nieuw te Boermonde voor Gelderland, en een ander te Namen.

In het nabuurschap van den prins van Oranje was slechts Utrecht, een oud bisdom; dit werd tot aartsbisdom verheven, met vijf onderhoorige bisdommen, Haarlem voor Holland, Middelburg voor Zeeland, Leuwarden voor Vriesland, Deventer en Groningen voor de meer kleine provinciën Overijsel en Groningen, terwijl de provincien Luxemburg en Henegouwen geenen bischop hadden, en er ook geenen nieuwen voor dat land gemaakt werd.

Inderdaad was het reene groote nieuwigheid, der Nederlanden, waar van oudsher vier bischoppen gewoest waren, er eensklaps agtien te zien hebben, waaronder drie aartsbisdommen, met dat van Kamerijk.

De oprigting in zoo groote getale, en de verdeling welke men er van maakte, bevestigden elkeen in het denkbeeld van een geregeld plan, met groote ruimte van tijd afgemeten en afge-

past, meer berekend voor het tegenwoordige dan voor de toekomst; en met meer overleg, dan noodig was voor eenen vromen en belangeloozen godsdienstijver.

Het is ligt te begrijpen welke verwarringen en veranderingen moesten plaats hebben om de inkomsten en bezittingen voor die nieuwe bisdommen te vinden. Ook daartoe was het plan gemaakt, maar er ontbrak nog veel aan de uitvoering. De aangestelden arbeidden daaraan meestal huns ondanks.

De kardinaal Granvelle droeg groote zorg voor zijn werk; het aartsbisdom van Mechelen was het eerste in orde; deszelfs inkomsten waren grootendeels aangewezen op de abdij van Afflighem.

De kardinaal nam daarvan bezit, en deed zijne intrede te Mechelen in het jaar 1561, met deze onaangename omstandigheid, dat hij door de geestelijkheid alleen, en slechts door zijne bedienden vergezeld, werd ingehaald. Niemand van het hof of van de edelen was er bij tegenwoordig; zij zeiden niet genood genood geweest te zijn, en de kardinaal had gevreesd eene weigering te zullen ontmoeten.

Hopperus verklaart het aldus; en wat de andere bisdommen betreft, zegt hij, dat, door de moeijelikheden, der inhaling in den weg

gelegd, of door volstrekte weigering derzelve, „tot heden toe zonder bischoppen zijn gebleven, die van Antwerpen, Roermonde, Groningen en Leeuwarden, en die van Mechelen en 's Hertogenbosch zijn, zoo weinig in aanzien, en hebben zoo weinig gezag, dat het is als of zij er niet waren.” Hij voegt er bij: „dat sommigen zich minder over de bisdommen beklagen, dan over de bischoppen, welke men hen gegeven heeft, inzonderheid die van Utrecht en van Haarlem.”

En inderdaad, hadden de meesten der nieuwe bisdommen tegen veel tegenspraak te kampen, eer zij in bezit konden treden. Sommigen hebben nooit in hunne zoms verblijf gehouden; anderen zijn genoodzaakt geworden dezelve te verlaten, kort nadat zij daarvan bezit hadden genomen; en in vervolg van tijd, zijn sommige bisdommen, gelijk het aartsbisdom van Utrecht met alle deszelfs onderhoorige bisdommen, ten gevolge der verandering in den godsdienst en in den staat, geheel opgeheven.

Er was eene gewigtige bedenking destijds betreffende deze nieuwe bisdommen in verband met de inquisitie, welke men wilde invoeren.

Want de inquisitie, die geduchte vierschaar, berooft niet alleen den bisschop van zijn natuurl.

VIFDE HOOFDSTUK

De Inquisitie.

Onder de beweegreden tot de Beroerten in de Nederlanden, was het hoofdpunt de voorgenomene invoering der inquisitie.

De andere middelen, welke men voorgaf instellen om de katholieke godsdienst te verzekeren, waren vatbaar geweest voor wijziging en verzachting, indien men elkander hadde willen verstaan.

Hierboven is gezegd, dat, na verloop van eenige jaren, en na de eerste verbittering, de haat tegen de nieuwe bischoppen niet meer zoo sterk was. Men verlangde slechts de wijziging en verzachting van eenige gestrengte bevelschriften. Op dit stuk, en dat van de aanneming van de Trentsche kerkvergadering, waren er aannemelijke voorwaarden voortstellen, en men konde tot eene geregelde schikking komen. Maar wat de inquisitie betreft, deze scheen den Spanjaarden zoo noodzakelijk, den Vlamingen zoo onverdragelijk, dat het onmogelijk was daarover een middel van vereeniging te vinden.

Integendeel, terwijl ook de andere punten den godsdienst betroffen, verwarde men die met de inquisitie, en men bestreed dezelve uit haat van deze, omdat zij daarmede gelijkfoortig schenen.

Dit was de oorzaak, en het groote voorwendfel, van den opstand, van den burgeroorlog, en van alle de gruwelen die er de gevolgen van waren.

De inquisitie, die in Spanje en Portugal voor goddelijk werd gehouden, [17] was in verfoeiing bij de vrije volken; en terwijl de koning van Spanje, om dezelve uittevoeren en te handhaven, het verlies van alle zijne ylaamsche staten in de waagschaal stelde, gaven de volken zich aan wanhoop over, en kwamen zij tot alle uitersten om zich daarvan te bevrijden.

Dit onderwerp, een der gewigtigste die in dit werk behandeld worden, vereischt een bijzonder en omstandig onderzoek.

Het oogmerk is niet de geschiedenis der inquisitie te geven, voor welke, om hare uitgebreidheid, in deze gedenkschriften niet de voegzame plaats is. Eene naamlooze verhandeling, gedrukt in 1693, voert dezen titel, en brengt de nasporingen, alle de eeuwen van het Christendom, de kerkvergaderingen en de bisschoppelijke regtsplegingen doorlopende, tot op den

tijd der apostelen. Zeer vele andere schrijvers hebben er met geleerdheid over geschreven.

Het blijkt genoegzaam dat deze vierschaar niet in de geschiedenis bekend is dan sedert den oorlog der Albigenzen, Waldenzen en Arnandisten, op het einde der twaalfde, en vervolgens in de dertiende eeuw. De Arnandisten hadden schrikkelijke beroerten aangeregt, de Waldenzen even zoo. De eersten te Rome, en tegen de pausen, de anderen in de valleien der Alpen, naar het Lyonnese en in Savoye. Er waren buitengewone en krachtige middelen noodig geweest om hen ten onder te brengen.

Daarop volgde de secte der Albigenzen, de gevaarlijkste van alle, omdat zij de meest verborgene was en de vermogendste ondersteuning genoot. De Albigenzen waren de oude Manichers of Bulgaren, ketters, die in hunne dwalingen zeer hardnekkig waren. Het kwam om hunnent wil tot eenen openlijken oorlog in Oppèr-Languedoc, en zij werden naar de kleine stad Alby, in die landstreek, benoemd.

De kleine souverainen in den omstreek, gelijk de graven van Toulouse, van Foix, van Comminges en van Bigorre, namen deel in den twist. Simon, graaf van Montfort, onderscheidde zich daarin als generaal der kerk; hij was tot die hoedanigheid aangesteld geworden, ter gelegen-

heid van de afkondiging van eenen kruistogt tegen deze dwepers, die zich met de woede van wanhopigen verdedigden.

De oorlog was een der vernielendste; er werden moorddadige gevechten geleverd; de steden Beziers en Carcastona werden, na hardnekkige belegeringen, genomen en verbrand, en derzelver inwoners vermoord.

Eindelijk werd, onder soortgelijke rampspoeden, de graaf van Montfoort gedood; de graaf van Toulouse insgelijks; hunne opvolgers kwamen tot eene schikking, en de partij der Albigenzen lag onder, na eenen oorlog die meer bloed en geld gekost had dan noodig ware geweest om een koningrijk te overwinnen.

Paus Innocentius III., zeer misnoegd over de bisschoppen, die, zoo hij oordeelde, in de voorkomende omstandigheden hunne pligten niet gedaan hadden; stelde op eigen gezag den raad van St. Dominicus in, dien men de inquisitie noemd, en die, onafhankelijk van de bisschoppen, in geloofszaken de hoogste uitspraak had.

Maar de commissarissen of inquisiteurs hadden niet aanstonds alle de magt, die hun naderhand werd in handen gegeven. Hun last bestond in te waken tot het bekeeren der ketteren door prediking en onderwijs, de vorsten en overheden te vermanen, de hardnekkigen, of die ergernis

gaven, te straffen, en kondschap te nemen van het getal, den rang, en de doolbegrippen der sectarissen, van het gedrag, de werkzaamheid en den ijver van de bisschoppen en van derzelver onderhoorige geestelijkheid. Zij zonden die berigten naar Rome, opdat de paus er in mogt voorzien; en het is uit het inwinnen en opsporen van die berigten, dat de naam van *inquisitie* ontleend is.

Paus Honorius III. verslaauwde niet in ijver voor de uitroeijing van de ketterij der Albigenzen. Gregorius IX., zijn opvolger, en de tweede paus na Innocentius III., zijn' oom, zoo men 't in Italië heet, of, anders gezegd, een volle neef zijns vaders, behartigde die met nog meer drift en bezorgdheid; hij vestigde eene blijvende vierfchaar of regthank der inquisitie te Toulouse. Men stelt de oprigting derzelve gelijktijdig met de kerkvergadering van Toulouse, maar zij moet later hebben plaats gehad, want de kerkvergadering schrijft wel straffen en voorzieningen tegen de ketters voor, maar zij laat de kennisneming daarvan aan de bisschoppen over.

Deze vierfchaar bestond eenigen tijd in de zuidelijke gewesten van Frankrijk; maar de Toulousers stonden twee malen tegen de inquisitie op; overigens verdween de ketterij der

Albigenzen bijna ten eenemaal, en dus verviel ook allengs de vierthaar der inquisitie.

Men laat nog te Toulouse een zeer groot en zeer oud gebouw zien, hetwelk eene kapel of kleine kerk in zich sijn. Dit hooge bouwgevaarte wordt nog steeds het hof der inquisitie genoemd. Ik heb gelezen dat een pater van de order der dominicanen aldaar woonde met den tijtel van inquisiteur. Ik heb op de plaats zelf daar onderzoek naar gedaan: het is mij bevestigd geworden. Een dominicaan woont daar met twee of drie andere paters van zijne orde; hij voert den tijtel van inquisiteur, die hem door den koning is opgedragen; zelfs geniet hij eenige inkomsten, doch is ten eenemaal buiten alle werkzaamheid. Het zelfde vindt men beschreven noemens Carcasson; maar in die plaats weet men daarvan niets.

Zie daar de in Languedoc nog overige sporen van de inquisitie, die er oudtijds haren oorsprong en haren zetel had. Want in de andere provinciën van Frankrijk is zij nooit aangenomen geworden. In de beroerten van Frankrijk, onder de minderjarigheid der koningen François II. en Karel IX., hebben de heeren de Guise meer malen aan de regentesse, koningin Catharina van Medicis, aangeraden er de inquisitie in te voeren als een zekergaand middel tegen de ketterijen

van den tijd; doch deze koningin, offchoort eene geborene italiaanfche, en van een pauselijk huis, durfde dit niet ondernemen.

In Italië, waar de inquisitie het eerst opgeworpen en opgerigt werd, is zij ingeperd en heerschende; maar op zeer verschillende wijze van de eene plaats tot de andere. Hare uitoefening wordt alleen door de gewoonte bepaald.

Te Rome benoemt de paus twaalf kardinalen, die de congregatie uitmaken van het H. Officie, tot het oppergeregtshof, dat hoven alle andere inquisitien verheven is. De paus benoemt ook de mindere inquisiteurs van den geestelijken stand, die slechts gemagtigden zijn, welker last weder kan ingetrokken worden, zij zijn verplicht, over alle min of meer gewigtige zaken te raadplegen met het hof van het H. Officie, hetwelk hun bevelen geeft, en hun de wijze der regtsvoering en den vorm der vonnissen voorschrijft. Het onderzoek betreft gemeenlijk de leerboeken en uitgedrukte gevoelens; overigens wordt niemand om zijne godsdienstbegrippen verontrust. De joden wonen er onder zekere schikkingen van politie, en hebben er een *ghetto* of kwartier, gelijk zij ook hebben te Reggio de Madera en Livorno. Men verneemt niets van groote gestrengheden, door de inquisitie van Rome uit-

geoesend; en de oordeelingen zijn er jaarslang zonder van de eerste heeren spreken.

De zelfde regel heeft te Milaan plaats, waar de inquisitie van die van Rome afhangt. In Sicilië geschiedt alles in naam des konings, uit kracht van de opdracht, door welke de koning die rijke bezittingen van de inquisitie heeft. Maar er was geene inquisitie te Napels; zij is er nooit gekomen, en is nu ook niet meer.

Don Pedro de Toledo, de vice-koning, wilde haar in 1569 op den afpanschen invoeren. Maar het ontsat een algemeen oproer. De Spanjaarden wierpen zich om het kalfteel, en veld mishandelingen ondergaan. Den eerzucht verloren en hebber. De opstand duurde eenige dagen; en sedert durfde men niet weder van reppen.

Mer is bekend dat er eene inquisitie te Volatij is; maar zij is daar zoo zeer bepaald door verdragen en voorschriften, dat zij er eene minder uitgebreide magt heeft dan op eenige plaats elders. De inquisitie vanstaat te Venetië veel vreeslijker dan die van het H. Officel.

Zie daar in het algemeen hoe de inquisitie zoo als zij in Italië bestaat, te beschouwen is.

In Duitschland heeft men haar gekend, ten tijde van de oude geschillen tusschen de pausen en de keizers; maar zij heeft er nooit wortel gevat.

Wat Engeland betreft, offchoon dit rijk in de afgeloopen eeuwen zeer verknocht was aan den Heiligen Stoel, blijkt het niet dat men immer getracht hebbe er de inquisitie in te voeren. Er is dus in geheel Europa eigenlijk slechts Spanje en Portugal, waar deze aanblijvende vierfchaar een regtsgezag uitoefent, zoo vreemd in deszelfs aanleg, vordering, vonnis en straf oefening, dat zij daardoor een schrikbeeld geworden is voor alle natien.

Zij werd ingevoerd in de vijfde eeuw. Toen Hanne Katholijke Majesteit Ferdinand en Isabella de Mooren aan onder gebragt, en het koninkrijk Grenada, dat hun laatste toevlucht was, veroverd hadden, was Spanje grootendeels bewoond door Mooren en Joden, die in alle standen met de Christenen vermengd waren.

Het hadde een onberisbaard ontfolking veroorzaakt, indien men alle deze bewoners van het rijk, die er sedert alle geslachten in het bezit waren van den geheelen handel, uit het land hadde willen zeten.

Er werd bepaald, dat de roomschkatholijke godsdienst de eenige zijn zoude voor geheel Spanje, zonder toelating van eenige andere, en dat men allen, die niet tot dezelve behoorden, goedschiks of kwaadschiks, tot de eenheid der kerk zoude brengen.

Don Thomas de Torquemada, een dominicaan, groot godgeleerde, in Spanje beroemd door zijnen vurigen ijver voor de verbreiding des geloofs, had een plan gevormd, waarop hij federt eenigen tijd met al zijnen invloed aandrong.

Hunne Katholijke Majesteiten gaven hunne toestemming, en de bulle werd te Rome in hunnen naam gevraagd. Paus Sixtus V. stond dezelve toe, en vader Torquemada, eerste grootinquisiteur, belastte zich, in 1477, met derzelver uitvoering.

De inquisitie begon met Arragon, en ging van daar naar Castilië over. Zij werd eerst in de volgende eeuw in Portugal aangenomen, onder Koning Jan III.; maar wat de inwerkingbrenging betreft, is men daar niet achterlijk gebleven.

De pater inquisiteur wist goede partij te trekken van het hem verleende gezag, en maakte, door den koning met alle zijne magt ondersteund, zoo groote vorderingen, dat er, gelijk beschreven is, in dertien of veertien jaren, door de inquisitie honderdduizend regtsgedingen, zesduizend veroordeelingen tot den brandstapel, en vijftigduizend bekeeringen geweest zijn. De Spanjaarden hebben haar ook ingevoerd in de

Indien onder hütte beheersching, en de Portugezen te Goa.

De naderhand verloopte tijd heeft slechts gestrekt om de magt te bevestigen van deze vierfchaat, bij welke, in Spanje, de aanzienlijken des rijks het zich tot eene eer rekenen als deurwaarders en trawanten geplaatst te zijn. Niemand is van hare regtspleging uitgezonderd; niemand, die niet blootgesteld is aan de verklikkers, die onder den naam van *familiares* hare vrijwillige dienaren zijn; niet de bisschoppen, de ministers, het koninklijk huis; niet de koning zelve.

Filips II. ondernam dezelve in de Nederlanden uittevoeren; [mm] hij beschouwde dit als een punt van eer in zijne hoedanigheid van katholijken koning. De kardinaal Granvelle werd in het algemeen gehouden voor dengenen, die hem het voornemen daartoe had ingeboezemd; in Spanje raadde men het hem af. De kardinaal d'Espinoza, zijn eerste minister, was groot-inquisiteur. De hertog van Alba haatte alle natien, uitgenomen de zijne, of liever een zeer klein gedeelte van dezelve. De ministers en hovelingen, die belang hadden in de verovering der Indien, roemden den voorspoed met welken men aldaar de inquisitie had ingevoerd, naat mate de heerschappij zich daar uitbreidde.

De koning echter, wel wetende welken tegenstand en onverzettelijken tegenzin hij in de Nederlanden tegen zijn ontwerp zoude ontmoeten, hadde gewenscht dat de uitvoering aldaar onmerkelyk geschiedde, en dat het volk zich er aan onderworpen mogt zien zonder het bijna te weten.

Deze was de beweegreden van zoo vele beloften, terugtrekkingen, dubbelzinnigheden, en, indien het geoorloofd is het te zeggen, bedorvingen, welke men naderhand gebruikte. De baron van Montigni, in 1563 naar Spanje gezonden, en menigmaal ten gehoor bij Zijne Majesteit toegelaten, vernam niets van het voornemen. De koning zeide hem, bij het afscheidnemen: *zegt hun nog dat het mij nooit in de gedachte gekomen is om in Vlaanderen een inquisitie in te voeren.*

Dus kwam de baron terug met de overtuiging dat men in Spanje niet dacht aan de invoering van deze nieuwigheid.

Hij deed zijn verslag aan de landvoogdes in den vollen raad van state, en toen hij op dit punt kwam, lachte hem den prins van Oranje, die beter onderrigt was, in het aangezicht, en verweet hem dat hij door de Spanjaarden omgekocht ware.

Er ontstond een hevige twist, toen Montigni

hierop zeide dat hij, door Frankrijk trekkende, vernomen had dat de Hugenootten den prins van Oranje voor het hoofd van hunne partij, en voor eenen hunner voorvechters hielden. De prins elschte genoegdoening, werd, tegen zijne gewoonte, zeer driftig, en bedreigde Montigni in de tegenwoordigheid der landvoogdes, die zich de moeite gaf om hen te bevredigen.

Niettemin werd het gegeven berigt, dat zoo voordeelig scheen, weldra algemeen ruchtbaar, en men vernam dat de inquisitie geen plaats zoude hebben, omdat de koning zelf zich daartegen verklaard had.

De graaf van Egmond reisde, in het volgende jaar, 1564, naar Spanje, belast met het voordragen en ontwikkelen van de maatregelen, welke de vlaamsche regering ontworpen had. Hij werd, bij verscheidene mondgesprekken, door den koning op de minzaamste wijze ontvangen, genoot alle gedienschtigheid en eer aan het hof, en werd zoo spoedig weder afgescheept, dat hij ten einde van vijf maanden terug was.

Zijn berigt was even gunstig als het vorige, en omtrent in den zelfden geest. De koning had alle de maatregelen en hulpmiddelen, welke men hem voorstelde, goedgekeurd; hij had den graaf met eenige bevelen voor de landvoogdes belast,

streckende om eenige bischoppen en eenige ministers te doen bijeenkomen tot eene naauwkeuriger beraadslaging en nadere inlichting.

Hopperus spreekt met ophêf van die gunstige gezindheid des konings en van het minzaam onthaal den graaf aangedaan, „zoodat deze,” vervolgt hij, „toen Zijne Majesteit door des- „zelfs brieven het straffen van eenige ketters en „wedertdoopers beval, zich daarover begon te „beklagen, als strijdende met de beloften, door „hoogstdezelve aan hem gedaan.”

's Graven misnoegdheid ging verder; hij verklaarde ronduit, dat men het gegeven woord verbrak, en dat, na het berigt, hetwelk hij op de belofte en de verzekeringen van den koning zelve gedaan had, er voor zijne eer en goeden naam aan gelegen was, dat hij niet gelogenstraft wierd. Men hechte volkomen geloof aan de woorden van den graaf, en zijne klagten moesten natuurlijk het mistroutwen van den adel tegen de Spanjaarden vermeerderen, en de misnoegde partij, die meer en meer vastheid kreeg, versterken.

Terwijl men in de Nederlanden raadpleegde over nieuwe voortestellen middelen, en nog in dobberende onzekerheid was nopens het beflissend besluit, dat sedert lange van Spanje verwacht werd, had Hare Hoogheid den koning

kennis gegeven van het beklag van den graaf van Egmond, en van de tegenspraak tegen de inquisitie, die van dag tot dag luider werd.

De hertogin ontving de brieven des konings van Valladolid, van den 2. juni 1565. Zij behelde het bevel om de plakaten met de uiterste gestrengheid te uitvoeren. Een nog stilliger bevel, tot herhaling en bevestiging van het eerste, werd te Segovia, den 17. oktober daaraanvolgende, uitgevaardigd.

De koning geeft daarbij zijne goedkeuring aan het beraadslaagde der bisschoppen en ministers over de hervorming der geestelijken en het geloof des volks; zegt „niet te mogen zien „of hoopen dat hij eenige nieuwigheid gemaakt „hadde in de kastijding der ketters;” treedt in een wijldloopig onderzoek, om te bewijzen dat de zaak niet nieuw is, dat het alden geschied was ten tijde van den keizer, zijnen vader, en vroeger, en beveelt dat, indien de regten achterlijk blijven, daarvan aan Zijne Majesteit berigt gedaan worde, om daarin te voorzien door anderen van betere gezindheid en ijver; zoo werd uitdrukkelijk in het bevel gezegd. En wat de inquisitie betrof, verklaarde Zijne Majesteit duidelijker dan te voren, offchoon men het al weder dubbelzinnig uitlegde: „dat de inquisitie „zoude geschieden door de inquisiteurs in, den

„vorm en op de wijze als tot nog toe geschied was, en hen door goddelijk en menschelijk regt toekwam.”

Eene oorlogsverklaring hadde geenen sterken indruk kunnen maken op de gemoederen, dan die brieven, toen zij ter kennis kwamen van het publiek.

Er werd langen tijd geraadpleegd over de wijze hoe men die zoude afkondigen, en toen de zaak bij de raad van state behandeld werd, verschoonden zich de prins van Oranje, de graaf van Egmond en de graaf van Hoorne, van over de inquisitie te stemmen, zeggende, dat, terwijl het bevel van Zijne Majesteit zoo onbepaald en uitdrukkelijk was, er niets te bezien of te overwegen viel, maar de bevelen, zon als zij waren, moesten een uitvoer gebragt worden; dat zij wel wilden verklaren, dat er groote moeilijkheden, ten gevolge van dit besluit, te vreezen waren.

Eenige stadhouders, gelijk de prins van Oranje, de markgraaf van Bergen, de graven Mansfeld en van Meghem, de baron van Montigni, verklaarden bij monde en bij geschrifte, dat zij noch de middelen noch den wil hadden om de plakkaaten in derzelver gestrengheid uittevoeren, of de hand te leenen aan de inquisitie; en dat zij, indien Zijne Majesteit en Hare Hoogheid daarbij

mogten volharden, verzochten van hun bewind ontslagen te worden, en alle hunne ampten te mogen nederleggen.

De besturende voorzitter Viglius, het vreeslijk onweder voorziende, dat stond uittebarsten, stelde voor, de uitvoering opteschorten, en met den meesten klem de onherstefbare gevolgen van het besluit den koning te betogen, met aanbod om het uitsfel en de ongenade, die daarvan het gevolg mogt zijn, op zich te nemen.

Men verwaarloosde echter dezen raad, omdat men niet eensgezind was. 's Konings wil werd aan de provinciale vergaderingen en stadhouders, door brieven van Hare Hoogheid, bekend gemaakt.

De brief, tot dat einde, aan den raad van Vlaanderen geschreven, is van den 18. december 1565. Na eene lange vooraffpraak over de godvruchtige bedoelingen des konings, en na het bittere van hetgeen te volgen stond zoo veel mogelijk verzoet te hebben, wordt daarin bevolen de plakaten met alle gestrengheid uitvoeren, alle hulp en bijstand te bewijzen aan de inquisiteurs van het geloof in de waarneming van hunne bedieningen; voorts aan de onderhoorige officieren en steden dit bevel te doen verstaan, met last om zich stiptelijk naar den inhoud te gedragen; daarbij was een uittreksel

gevoegd uit de laatste brieven van den koning aan de hertogin; en in dit uittreksel, zoo wel als in den brief van Hare Hoogheid, las men de woorden; „dat de inquisitie zoude geschieden door de inquisiteurs in den vorm en op de wijze als tot nog toe geschied was; en hun door goddelijk en menschelijk regt toe kwam.”

De brief en het uittreksel werden gelezen ter vergadering van den 24., daags voor kersmis, een voorname pleitdag; beide werden vervolgens, naar gewoonte, in druk aan de onderhoorigen toegezonden.

Men weet niet of het hof berouw had van deze wijze van bekendmaking te hebben verkozen, maar de voorzitter ontving eenigen tijd daarna eenen brief van Hare Hoogheid, van den 16. januarij, in welken zij hem schreef vernomen te hebben dat de brieven en hare laatste bevelen gedrukt en verspreid waren geworden, eene zaak; (zeide zij,) van zeer verderfelijke en gewigtigs gevolgen; bevelende maarstiglijk den drukker, de afdrukken, en hen die dezelve verspreid hadden, optesporen. De voorzitter dit ter tafel gebragt hebbende, antwoordde de vergadering, den 21. januarij, dat de bekendmaking ingevolge de eerste bevelen van Hare Hoogheid geschied was, dat de druk was bevolen gewor-

den aan J. van der Stoep, den gewonen en door Zijne Majesteit aangestelden drukker; dat er zestig afdrukken van waren getrokken, die, ten deele aan de officieren en overheden der voornaamste steden in Vlaanderen gezonden waren, naar luid van het bevel. De raad zond bij deszelfs antwoord een der afdrukken in, en zeide dat er bij den drukker nog eenige overig waren.

Er was bijgevoegd, dat dit bevel gedrukt was geworden, gelijk men gewoon was te doen met de bevelen der regering, en dat men het bekend had gemaakt, om het publiek van de ware bedoelingen van Zijne Majesteit te onder-
 rigten, terwijl de kwaadwilligen en vijanden der rust verspreidden dat de inquisite afgeschafte was.

Het schijnt dat deze brief het hof in deszelfs verlegenheid genust stelde; althans men vindt over dit onderwerp niets venders in de aantekeningen van den raad.

Het gemor en de oproerige gesprekken, die zich van alle kanten lieten hooren, konden overigens niet toegeschreven worden aan deze bekendmaking, die in Vlaanderen en in de andere provinciën, ten gevolge der rondgaande bevelen geschied was. Er waren twee maanden verloopfen sedert de tijding uit Spanje gekomen was, en sedert was de zaak op zoo velerlei

wijze uitgelekt, dat men overal van niets anders sprak, en alle de Nederlanden in gisting en beroerte waren.

Lieden van eenige wetenschappelijke kennis, of die ampten bekleedden, begonnen vragen van hooger en aard te behandelen, over hetgeen de vasfaal verschuldigd is aan den souverein, en de souverein aan den vasfaal, over de kracht der grondwettige instellingen, der eeden, en der wederzijdsche verplichtingen tuschen de vorsten en de onderdanen. Dergelijke gesprekken en rederingen vielen in de gemeenzaamste verkeer- ring voor.

Het volk, dat altoos naar het uiterste loopt, bragt zich al wat het vernomen had van de wreede vervolgingen, welke de Spanjaarden tegen de Indiers uitoefenden, voor den geest om dit toetepassen op de inquisitie; in de gesprekken, en met blaauwboekjes, zatte men de Spanjaarden in de Nederlanden die domme Mexicanen en die ellendige Peruvianen te vinden, die zich bij millioenen hadden laten onthalzen, omdat zij zich niet wisten te verdedigen.

Bij deze openlijke uitboezemingen, kwamen meer bedekte, in welke gerept werd van vereeniging, verbonden, oorlog, uithemfche hulp, vrijwillige bijdragen.

Mevrouw de landvoogdes vernam van dag tot

dag de beweging en verbittering, die zich algemeen verspreidde; zij zond daarvan berigt op berigt naar Spanje; doch daar veranderde men niet van den aangenomen stelregel.

De antwoorden kwamen gemeenlijk laat, en beslisten niets; men beval een nader onderzoek, nadere beraadslagingen; men begeerde dat iemand overkwame om den koning bij monde van alles te onderrigten; eindelijk stelde men het volkomen beslag uit tot de aanstaande reis van Zijne Majesteit.

Terwijl men in Spanje zich dus in slaap wiegde, en de geweldige bedoelingen ontveinsde, welke men reeds had in gedachten genomen, versterkte zich de partij der misnoegden in de Nederlanden van dag tot dag; het ontbrak niet aan lieden die de besluiten van Spanje poogden te regtvaardigen; er verschenen geschriften van wederzijde, welke de geleerden uitgaven naar hunne neiging of naar hun belang.

De laatste brieven van Valladolid en van Segovia, ligten het masker van het geheele vroegere gedrag, en deze zijn, naar het gevoelen van sommige schrijvers, de twee fakkels die den oorlog ontstoken hebben, na welken er geen herstel of toenadering meer was.

Men had echter gewenscht eene gunstige uitlegging aan dezelve te geven, en dit was een

der betogen, welke men, gelijk hierboven gezegd is, vele moeite had voortestellen en te verdedigen.

De vraag werd geopperd: welke inquisitie tot nog toe in de Nederlanden uitgeoefend was en den inquisiteur door goddelijk en menschelijk natuurlijk en gewoon regt toekwam?

Was het die van het regtsgezag der bischoppen naar het kanonieke regt in de kerkvergaderingen, of wel die van eene buitengewone vier-schaar en van regters, daartoe door den paus benoemd, en door middel van dat gezag, hetwelk enkel verplichtend is, in de plaatsen waar het aangenomen is, en naar de verschillende wijziging en den vorm, aldaar in gebruik; zoo konde de spaansche inquisitie zonder onderscheid zich vleijen in de -Nederlanden aangenomen te worden.

Met te bewijzen dat zij er aangenomen en uitgeoefend was, nam men alle nieuwigheid weg; men herstelde alle de misleidingen en dubbelzinnigheden van vroegeren tijd; en zij was van zelve bestaande.

De raadsheer Hopperus tracht dit bewijs te leveren, en maakt daar een geheel hoofdstuk van in zijn handschrift over de Beroerten, in het negende hoofdstuk, namelijk, van de tweede afdeeling.

Hij zegt, dat er, in de Nederlanden, tot op de lutherfche ketterij, geen geloofsinquisiteur geweest was, maar dat men, wanneer er somtijds noodig waren, die van Parijs had laten komen voor de landen van de fransche, en van Keulen voor die van de duitsche taal. Hij voert daarvan een voorbeeld aan, of liever, hij noemt, zonder te zeggen wat het was, een voorbeeld, dat te Douay in het jaar 1448 zoude plaats gehad hebben.

Men heeft daartegen de vraag voorgesteld, welk geval dat van Doornik geweest was, of het ketterij, tooverij of eenige andere misdaad, onder het bischoppelijk regtsgezag vallende, betroffen had? Men kon daar het gemis van eenen bischop niet aanvoeren; Douay lag tusschen Kamerijk, Doornik en Arras, de drie eenige bisdommen, die toen, of om dien tijd, bestonden, en het behoorde klaarblijkelijk tot het gebied van het eene of van het andere. Hoe droeg het zich toe, dat men inquisiteurs van Parijs deed komen? Indien er noodig waren bij hooger beroep, of in de kerkelijke opklimming, was de aartsbischop van Rheims de metropolitaan, en geenszins Parijs, 't welk destijds, en nog meer dan anderhalve eeuw later, slechts een onderhoorig bisdom was, staande onder den aartsbischop van Sens. Parijs is

eerst in het jaar 1622 tot een aartsbisdom verheven.

Nog is de vraag of er in dien tijd, te Parijs en te Keulen, waar de inquisitie niet ingevoerd was, andere inquisiteurs waren dan de bisschoppen?

Hopperus voert andere voorbeelden aan, en zegt dat keizer Karel V. eene aanstelling tot inquisiteur tegen de ketters gegeven heeft aan François Verhulst of van der Hulst, raadsheer van Brabant, die, een leek zijnde, geestelijken en godgeleerden tot bijzitters moest nemen; en deze aanstelling, gelijk hij ze noemt, zoude bekrachtigd zijn geworden door een brevet van paus Adriaan VI. in het jaar 1523.

Paus Clemens VII., vervólgte hij, ontsloeg hem weldra omdat hij een leek was, en stelde, door een breve, den bisschop van Luik, (Everard de la Marcq,) in zijne plaats. De hertogin van Savoye, landvoogdes, betoogde daartegen dat, door een ander breve, de proost der geestelijke kanunniken van Yperen, die van Val-des-Ecoliers te Bergen, en de deken van Leuven, voor Vlaanderen, Henegouwen en Brabant benoemd waren, en hun ampt onverlet uitoefenden, bijzonderlijk te Brussel, alwaar, in het jaar 1527, zestig en meer personen te regt gesteld, ten deele veroordeeld en ten deele tot boetedoening toegelaten werden.

Hij spreekt vervolgens van de plakaten, welke wij hierna zullen vermelden, en vervolgt de lijst der inquisiteurs tot op vijf, van welken de laatste Michel Bayus is.

Men bragt tegen Hopperus in, dat het niet eigenlijk zake was, te zien wie die inquisiteurs waren met hunne breves, die misfchien niet moeilijk te verkrijgen waren, maar welke de amptsuitoefeningen of verrigtingen waren geweest welke zij zoo openlijk en onverhinderd en onverlet zouden hebben waargenomen, zoo men daaruit een gevolg wilde trekken ten voordeele der spaansche inquisitie. Ook, wat de veroordeeling van eenigen uit de zestig, in het jaar 1527, te Brusfel teregtgestelden betreft, of dit wereldlijke veroordeelingen of boetedoeningen, *amendes honorables et profitables* genaamd, of aalmoezen waren, gelijk men die door de pauselijke hoven ziet toewijzen. Want, offchoon er geene oude bischoppen binnenslands waren, hadden die van de grenzen, of zelfs op vreemd grondgebied; het regtsgebied in hunne bisdommen niet verloren; zij hadden suffraganen en vicarissen in het land.

Tegen het geheele stelsel van Hopperus pleit aanstonds eene beslissende tegenstrijdigheid door de volgende daadzaak:

Na de afkondiging van de koninklijke bevelen,

door de verklaring ten opzichte der inquisitie, en de redenen van welke men zich bediende om die bij het publiek te verdedigen, waren de eerste tegenstanders de vier voornaamste steden van Braband, die, bij rekestre, aan den souverainen raad vertoonden, dat hun bevolen was bijstand te verleenen aan de inquisiteurs, 't geen strijdig was met de handvesten en kennelijke costumen, als niet onderworpen zijnde aan eenigen vorm van inquisitie, en begeerende dien ten gevolge ontslagen te worden van alle zoodanig bevel, inzonderheid van dat wegens de inquisitie, van welke niet dan onheil en ongelegenheid konde voortspruiten.

Dit is tot nog toe altoos het verhaal van Hopperus zelve. Hij vervolgt, dat de zaak voor Hare Hoogheid gebragt zijnde, het berigt van den geheimen raad en van dien van Braband door haar gevraagd werd; dat de raad van Braband zich in vrij duistere bewoordingen uitdrukte, maar dat, Hare Hoogheid eene andere uitlegging gevraagd hebbende, dezelve open en stellig verklaarde, dat die van Braband niet aan eenige inquisitie gehouden waren. Wat den geheimen raad en den raad van state aangaat, verhaalt Hopperus, die daarvan lid was, dat er stemmen waren om de geheele beraadslaging aan den koning lateztden; dat de graaf van Meghem

daarentegen van gevoelen was, dat men, in eene brabantfche zaak, zich houden moest aan de meening van den raad van Brabant, en, gemerkt de regten der verzoekers, hunne begeerte toestaan. Hij spreekt verder niet van het genomen besluit, maar merkt slechts aan, welk een kwaad voorbeeld zulk eene toestemming aan het volk moest geven, en van welke gevolgen dit wezen moest voor de andere staten, die op de zelfde vrijheid aanspraak zouden maken, wanneer de gelegenheid daartoe was.

Hij pijnigde zich om het tegenovergestelde gevoelen, dat waarschijnlijk het zijne was, te verdedigen, en voegt er bij, dat sommigen der leden stilzwijgende vooronderstelden, dat Brabant, even als de andere provinciën, aan de inquisitie onderworpen was.

Het schijnt dat de behandelde zaak niet van aard of geschikt was, om door eene stilzwijgende vooronderstelling bepaald of beslist te worden. En de andere provinciën bewoenden even zeer er niet aan onderworpen te zijn. Konden ook wel de steden van Brabant, in den tijd dien zij kenden, en van welken hun de hierboven bijgebragte voorbeelden, waaruit Hopperus zijne gronden ontleent, in het geheugen moesten zijn, wel alle hunne grieven, bij rekesten of in andere geschriften, voordragen? Die terechtfel-

ling van zestig en meer personen, te Brusfel, in 1527 gebeurd, moest kennelijk zijn aan allen die schreven, en niemand kon onwetendheid hebben van de openlijke en onverlette amptsuitoefening der vijf inquisiteurs, welke hij noemt. Was het mogelijk dat de raad van Braband niet wist welk ampt bekleed was geweest door des zelfs medelid Verhulst of van der Hylst, wiens aanstelling Hopperus in het jaar 1522 stelt, en zegt, dat dezelve vervolgens te Antwerpen afgekondigd werd.

Alle deze handelingen zouden kortgeleden gebeurd geweest zijn; zij liepen niet over, of zij haalden niet, vijftig jaren, en zij moesten in dadelijke en in dagelyksche werking zijn in het jaar 1565, toen men er voor en tegen pleitte.

Men zoude kunnen verbaasd staan, wanneer men nagaat, hoe eene openbare daadzaak, die bij allen bekend en in aandenken moest wezen, een onderwerp van geschil kon opleveren.

Echter laat Hopperus er niet van los, en laat hij in dit kappittel van zijn handschrift en in het volgende niets onbeproefd om zijne stelling staande te houden: dat de inquisitie in de Nederlanden aangenomen was.

Het is in den zelfden geest, dat hij de zwakheden ophaalt, die bij de beraadslaging, bij den raad van Braband, den geheimen raad en

den raad van state, zouden geopperd geweest zijn tegen het besluit der meerderheid.

Andere schrijvers gewagen niet van deze vermeende tegenpraak, en verzekeren dat de zaak, gelijk mede de papieren van den raadsheer Verhulst naauwkeurig onderzocht werden, ten volkomen genoegen van den raad van Brabant, den raad van state en van Hare Hoogheid zelve.

Die van de provincie Vlaanderen kwamen op hunne beurt op, (gelijk men voorzien had,) en betoogden in nog krachtiger bewoordingen de nieuwheid der inquisitie. Men wilde liever de zaak in twijfel laten voor die twijfelen wilden, dan dezelve in werking brengen.

En inderdaad, men had de plakkaaten tegen de wederdoopers en ketters in 1530 en in de volgende jaren ingevoerd. De raad, de overheid, mitsgaders de officieren der ordinaire justitie, hadden daarbij gedaan wat hun te doen stond, zonder dat er gerept werd van inquisiteurs of van inquisitie.

De raadsheer van Vlaanderen, Jacob de Blaesere, kreeg in last zich, met den raadsheer in den geheimen raad d'Asfonville, naar Doornik te begeven om kondschap in te winnen nopens de gedragingen van eenige ketters bij den aanvang der beroerten.

De zelfde de Blaesere en de raadsheer Everaert

worden bij het plakkaat van den 14. oktober 1529 benoemd om de regtgedingen tegen de ketters, en het onderzoek der boeken, te vervorderen.

De raadsheer Livin de Snoucq had, later, eenen voortgelijken last, naar het kwartier van Brugge. Maar men heeft nooit beweerd, dat die heeren inquisiteurs geweest waren, of brevetten van den paus hadden gehad.

Hopperus niet alleen, maar vele anderen bemoeiden zich om de zaak uit het begeerde oogpunt te doen beschouwen. Men zag in, dat het ondoenlijk zoude zijn de inquisitie in te voeren, zoo als het voornemen geweest was; men nam daarom toevlugt tot de kunstgreep van ze als reeds ingevoerd te doen aanmerken, en als bij stilzwijgende vooronderstelling, eene bewoording welke men hierboven heeft gebruikt gezien, vastgesteld; en de onderscheiding, met welke men tot nog toe de spaansche inquisitie zoo kennelijk afgezonderd had van de in sommige plakkaaten van Karel V. vermelde, werd opgeheven; men onderstelde eene ondeelbare inquisitie, waarbij het gedeelte overeenkwam met het geheel.

Werkelijk hadden de Vlamingen, die, van den begimme af aan, door alle de sluwheden, listige antwoorden en misleidingen, van welke men zich in Spanje bediende, begrepen hadden, dat men

den raad van state, zouden geopperd geweest zijn tegen het besluit der meerderheid.

Andere schrijvers gewagen niet van deze vermeende tegenspraak, en verzekeren dat de zaak, gelijk mede de papieren van den raadsheer Verhulst naauwkeurig onderzocht werden, ten volkomen genoegen van den raad van Brabant, den raad van state en van Hare Hoogheid zelve.

Die van de provincie Vlaanderen kwamen op hunne beurt op, (gelijk men voorzien had,) en betoogden in nog krachtiger bewoordingen de nieuwheid der inquisitie. Men wilde liever de zaak in twijfel laten voor die twijfelen wilden, dan dezelve in werking brengen.

En inderdaad, men had de plakكاتen tegen de wederdoopers en ketters in 1530 en in de volgende jaren ingevoerd. De raad, de overheid, mitsgaders de officieren der ordinaire justitie, hadden daarbij gedaan wat hun te doen stond, zonder dat er gerept werd van inquisiteurs of van inquisitie.

De raadsheer van Vlaanderen, Jacob de Blaesere, kreeg in last zich, met den raadsheer in den geheimen raad d'Asfonville, naar Doornik te begeven om kondschap intewinnen nopens de gedragingen van eenige ketters bij den aanvang der beroerten.

De zelfde de Blaesere en de raadsheer Everaert

worden bij het plakkaat van den 14. oktober 1529 benoemd om de regtsgedingen tegen de ketters, en het onderzoek der boeken, te vervorderen.

De raadsheer Livin de Snoucq had, later, eenen voortgelijken last, naar het kwartier van Brugge. Maar men heeft nooit beweerd, dat die heeren inquisiteurs geweest waren, of brevetten van den paus hadden gehad.

Hopperus niet alleen, maar vele anderen bemoeiden zich om de zaak uit het begeerde oogpunt te doen beschouwen. Men zag in, dat het ondoenlijk zoude zijn de inquisitie in te voeren, zoo als het voornemen geweest was; men nam daarom toevlucht tot de kunstgreep van ze als reeds ingevoerd te doen aanmerken, en als bij stilzwijgende vooronderstelling, eene bewoording welke men hierboven heeft gebruikt gezien, vastgesteld; en de onderscheiding, met welke men tot nog toe de spaansche inquisitie zoo kennelijk afgezonderd had van de in sommige plakkaaten van Karel V. vermelde, werd opgeheven; men onderstelde eene ondeelbare inquisitie, waarbij het gedeelte overeenkwam met het geheel.

Werkelijk hadden de Vlamingen, die, van den begiine af aan, door alle de sluwheden, listige antwoorden en misleidingen, van welke men zich in Spanje bediende, begrepen hadden, dat men

den raad van state, zouden geopperd geweest zijn tegen het besluit der meerderheid.

Andere schrijvers gewagen niet van deze vermeende tegenspraak, en verzekeren dat de zaak, gelijk mede de papieren van den raadsheer Verhulst naauwkeurig onderzocht werden, ten volkomen genoegen van den raad van Brabant, den raad van state en van Hare Hoogheid zelve.

Die van de provincie Vlaanderen kwamen op hunne beurt op, (gelijk men voorzien had,) en betoogden in nog krachtiger bewoordingen de nieuwheid der inquisitie. Men wilde liever de zaak in twijfel laten voor die twijfelen wilden, dan dezelve in werking brengen.

En inderdaad, men had de plakkaaten tegen de wederdoopers en ketters in 1530 en in de volgende jaren ingevoerd. De raad, de overheid, mitsgaders de officieren der ordinaire justitie, hadden daarbij gedaan wat hun te doen stond, zonder dat er gerept werd van inquisiteurs of van inquisitie.

De raadsheer van Vlaanderen, Jacob de Blaesere, kreeg in last zich, met den raadsheer in den geheimen raad d'Asfonville, naar Doornik te begeven om kondschap in te winnen nopens de gedragingen van eenige ketters bij den aanvang der beroerten.

De zelfde de Blaesere en de raadsheer Everaert

worden bij het plakkaat van den 14. oktober 1529 benoemd om de rechtsgedingen tegen de ketters, en het onderzoek der boeken, te vervorderen.

De raadsheer Livin de Snoucq had, later, eenen voortgelijken last, naar het kwartier van Brugge. Maar men heeft nooit beweerd, dat die heeren inquisiteurs geweest waren, of brevetten van den paus hadden gehad.

Hopperus niet. alleen, maar vele anderen bemoeiden zich om de zaak uit het begeerde oogpunt te doen beschouwen. Men zag in, dat het ondoenlijk zoude zijn de inquisitie in te voeren, zoo als het voornemen geweest was; men nam daarom toevlugt tot de kunstgreep van ze als reeds ingevoerd te doen aanmerken, en als bij stilzwijgende vooronderstelling, eene bewoording welke men hierboven heeft gebruikt gezien, vastgesteld; en de onderscheiding, met welke men tot nog toe de spaansche inquisitie zoo kennelijk afgezonderd had van de in sommige plakkaaten van Karel V. vermelde, werd opgeheven; men onderstelde eene ondeelbare inquisitie, waarbij het gedeelte overeenkwam met het geheel.

Werkelijk hadden de Vlamingen, die, van den begimme af aan, door alle de sluwheden, listige antwoorden en misleidingen, van welke men zich in Spanje bediende, begrepen hadden, dat men

den raad van state, zouden geopperd geweest zijn tegen het besluit der meerderheid.

Andere schrijvers gewagen niet van deze vermeende tegenspraak, en verzekeren dat de zaak, gelijk mede de papieren van den raadsheer Verhulst naauwkeurig onderzocht werden, ten volkomen genoeg van den raad van Brabant, den raad van state en van Hare Hoogheid zelve.

Die van de provincie Vlaanderen kwamen op hunne beurt op, (gelijk men voorzien had,) en betoogden in nog krachtiger bewoordingen de nieuwheid der inquisitie. Men wilde liever de zaak in twijfel laten voor die twijfelen wilden, dan dezelve in werking brengen.

En inderdaad, men had de plakaten tegen de wederdoopers en ketters in 1530 en in de volgende jaren ingevoerd. De raad, de overheid, mitsgaders de officieren der ordinaire justitie, hadden daarbij gedaan wat hun te doen stond, zonder dat er gerept werd van inquisiteurs of van inquisitie.

De raadsheer van Vlaanderen, Jacob de Blaesere, kreeg in last zich, met den raadsheer in den geheimen raad d'Asfonville, naar Doornik te begeven om kondschap intewinnen nopens de gedragingen van oenige ketters bij den aanvang der beroerten.

De zelfde de Blaesere en de raadsheer Everaert

worden bij het plakkaat van den 14. oktober 1529 benoemd om de regtsgedingen tegen de ketteren, en het onderzoek der boeken, te vervorderen.

De raadsheer Livin de Snoucq had, later, eenen voortgelijken last, naar het kwartier van Brugge. Maar men heeft nooit beweerd, dat die heeren inquisiteurs geweest waren, of brevetten van den paus hadden gehad.

Hopperus niet alleen, maar vele anderen bemoeiden zich om de zaak uit het begeerde oogpunt te doen beschouwen. Men zag in, dat het ondoenlijk zoude zijn de inquisitie in te voeren, zoo als het voornemen geweest was; men nam daarom toevlugt tot de kunstgreep van ze als reeds ingevoerd te doen aanmerken, en als bij stilzwijgende vooronderstelling, eene bewoording welke men hierboven heeft gebruikt gezien, vastgesteld; en de onderscheiding, met welke men tot nog toe de spaansche inquisitie zoo kennelijk afgezonderd had van de in sommige plakkaaten van Karel V. vermelde, werd opgeheven; men onderstelde eene ondeelbare inquisitie, waarbij het gedeelte overeenkwam met het geheel.

Werkelijk hadden de Vlamingen, die, van den beginne af aan, door alle de sluwheden, listige antwoorden en misleidingen, van welke men zich in Spanje bediende, begrepen hadden, dat men

hen met list tot het doel wilde brengen, zich te duidelijk verklaard om eenigen twijfel overte-laten.

In alle vertoogen en voorstellingen, geschriften en gesprekken, was met name de spaansche inquisitie aangeduid; de dagbladen en jaarboeken in alle talen spreken daarvan op geene andere wijze; kortom de spaansche inquisitie was te kennelijk om miskend te worden.

De onderscheiding was gemaakt geweest in de rescripten van den koning zelve, en in de verklaringen der regering te Brusfel.

Na de terugkomst van den graaf van Egmond werd de vergadering der bisschoppen gehouden; tot welker zamenkomst hij het bevel uit Spanje had gebragt; de storsom der handel-ingen was: „opdat men wete dat Zijne Majesteit „geene nieuwigheid wil, en nog minder de „invoering der spaansche inquisitie, gelijk kwaad- „willigen daarvan geruchten uitstrooijen.”

Uit het volgende blijkt nog duidelijker welke de bestendige meening op dit stuk geweest was van Hare Hoogheid en van de regering.

De raad van Vlaanderen, belast met het opsporen en straffen der ketters, gaf aan de landvoogdes kennis, dat, naar ingekomene berigten, het kwartier van Bailleuf, in West-Vlaanderen, en met name eenige parochien van hetzelfde, met

ketterij besmet waren, en dat de plaatselijke officieren er zeer nalatig waren in hunne pligten. De raad stelde in het geheim aan Hare Hoogheid voor, om tot deze afdeeling van den raad, en te dezer zake, vier raadsheeren en den procureur-generaal van hunnen raad te benoemen, om zich naar de plaats te begeven, en daar te handelen en te doen handelen tegen de ketters naar de gestrengheid der plakكاتen, ten ware zij genoegzame redenen vonden om de straffen te verzachten.

Hare Hoogheid, de zaak overwogen hebbende, antwoordde aan den raad, door haren brief van den 17. julij 1561, na de herhaling van het geheele voorstel:

„Wij hebben nog geen besluit kunnen nemen, „aangezien dat het, door dezen weg, aan het „volk toeschijnen konde als of men eene algemeene inquisitie, bij wijze van *grooten dagen*, „wilde invoeren, welken in de landen van haren „waard over onbekend en ongebruikelijk is, en „gevolgelyk, als eene nieuwe zaak, eene „grootte beweging konde veroorzaken.” Zij beval overigens den gewonen regtsvorm, door kondschap, dagvaarding, enz., naar stijle in acht te nemen.

De spaansche inquisitie was het voorwerp van afkeer, waarvan men den schijn wilde vermijden

en het wezenlijke invoeren. Het was de steen des aanstoots, tegen welken alle middelen van vereeniging struikelden.

Deze vierfchaar, die altoos de spaansche inquisitie genoemd werd, kon geenen ingang krijgen in de Nederlanden, noch iemand misleiden, op welke wijze men haar ook vermoede.

De weerzin en tegenkanting was algemeen, te meer, nadien men zich spoedig het versche voorbeeld, dat daarvan in Spanje had plaats gehad, voor den geest bragt.

Koning Philips II. vertrok van Zeeland in 1559; eenige maanden na zijne aankomst in Spanje, had hij in persoon zijn allerplegtigste *auto da fe* te Valadolid bijgewoond, en naderhand een ander te Seville. Daartoe waren groote toebereidselen gemaakt, en men had de gevangenen van lange her daartoe bewaard; onder dezelve waren sommige nieuwelings afgevallenen, ten gevolge van de bemoeijingen der hugenootsche zendelingen, die, in de afwezigheid des konings van Bearn gekomen waren, en de ketterij in Navarre en de omstreken verspreid hadden. Dezen, benevens Joden, Marannen, en anderen, werden veroordeeld, en op die *grooté dagen*, gelijk men ze in Spanje heet, ter straffe gebragt; velen werden, zoo wel bij lijve, als in beeltenis, verbrand. De aartsbischof van Toledo,

twee der voornaamste kapellanen van wijlen den keizer Karel V., het testament zelf van dezen monarch, werden in deze regtspleging betrokken.

Deze treurtooneelen hadden veel opspraak in Europa veroorzaakt, en eenen grooten schrik in de Nederlanden, alwaar het volk die beschouwde als de voorbeelden van de inquisitie, welke men daar te lande wilde invoeren; eene meening, van welke het niet mogelijk was hetzelfde terugtebrengen.

Kortom, om een eind te maken aan de geschiedenis der inquisitie, reeds zoo lang, en mischien tot vervelens toe, gerekt, zij het gezegd, dat er in de plakkaten van Karel V. van inquisiteurs melding wordt gemaakt. Doch welke waren hunne amtsverrigtingen in de Nederlanden? Men heeft gezien, dat men, in dien tijd zelfs, met warmte daarover streed; het is dan wel te verwonderen, dat, zoo vele jaren nadat zij is opgehouden, thans nog de meeningen zoo ver verschillende zijn over hetgeen zij, ten tijde van haar bestaan, in het geheel of ten deele geweest is, of zij anders, dan bij naam bekend, al of niet, en door wien en op welke wijze in onze provinciën aangenomen geweest zij?

Ik zal er eenige aanmerkingen bijvoegen, die over deze vrage opheldering kunnen geven.

De plakkaten van den keizer waren, van het

ontstaan der ketterij af, zeer gestreng en in groot getal, ten einde de Nederlanden te zuiveren van de besmetting die er voet gezet had, en dezelve voor eene zwaardere, waarmede zij bedreigd waren, te behoeden.

De straffen waren gestreng, de uitvoering derzelve menigvuldig, en altoos door den gewonen en bevoegden regter. Er moesten om die reden te dezen aanzien veelvuldige bekeeringen, kwijtscheldingen en verzoeningen plaats hebben.

De ketterij is eene zaak, die den paus, de kerkvergaderingen en de bischoppen voorbehouden is; zoodanig was de tucht der kerk sedert de invoering van het christendom.

De bischoppen konden voor de vierschaar van het geweten, door hun zelve of door hunne vicarissen, vergiffenis geven voor alle geheime zonden, zelfs die den heiligen stoel waren voorbehouden; uitgenomen de ketterij, welke zij zelve, alléén, maar niet door anderen, konden kwijtschelden.

Dit is de verklaring der kerkvergadering van Trente, overeenkomstig met de oude leer en de synodale statuten der provinciale kerkvergaderingen en synoden, niettegenstaande de sijne onderscheidingen, welke de godgeleerden en canonisten daaromtrent maken, in welke wij niet willen treden; het algemeene geloof was, dat, in zaken

van ketterij, de bischop alleen door zich zelve, maar niet door anderen, kwijtschelding kon geven.

Nu waren er geene bischoppen in het land; er bestonden slechts vicarissen en vreemde bischoppen, uitgenomen aan het uiterste van het grondgebied; en ook dezen waren veelal afwezig en bijkans vreemd; dit was eene reden om zich tot den paus te wenden.

„Wij hadden, ter voorziening daarin, onzen „Heiligen vader den paus verzocht, inquisiteurs „in onze gezegde landen aftevaardigen en te „benoemen; 't welk hij deed,” zegt keizer Karel V. in zijn edict van 14. october 1529; hij spreekt er niet verder van, en, verre van hun eenige regtsoefening toeteschrijven, benoemd hij, in het zelfde plakkaat, de raadsheeren de Blaesere en Everaert tot het vonnissen der ketters, hen bevelende kortelijk te werk te gaan, en, in geval van zwaarigheden, daarvan berigt te doen aan den raad.

In alle andere edicten, in welke van de inquisiteurs melding wordt gemaakt, worden zij gewoonlijk gerangschikt na de aartsbischoppen, bischoppen, derzelver vicarissen en officialen, in zoodanige gevallen, of als tot de bevoegdheid der bischoppen zouden behooren, en als hunne plaatsvervangers.

Daarvan is nogtans uitzonderen het plakkaat van den 19. april 1550, in hetwelk gezegd wordt, dat, eenig ketter, die vrijwillig en in tijds tot berouw komt en zich bekeert, tot boetedoening, afzweering en vergiffenis zal ontvangen worden door den apostolischen inquisiteur. Dit is mischien de eenige plaats, waar hij aldus en aan het hoofd genoemd wordt.

Zoude men daaruit niet kunnen afleiden, dat het hunne bestemming was, vertegenwoordigers van den paus te zijn, en dat hunne amptsbediening zich bepaalde tot het kwijschelden der ketters in de vereischte omstandigheden.

De gewone regter behoudt overal zijne regten: de betigting der personen, en zelfs van gewezene monniken en nonnen, geschiedt bij den plaatselijken amptenaar; de universiteit van Leuven is er toe gesteld om eene lijst van de goede en kwade te maken; de verbeurdverklaringen zijn bepaald met afhouding van hetgeen den leenheer toekomt; de regtsvorderingen, vonnissen en strafoefeningen, eindelijk, geschieden even als in lijfstraffelijke zaken; men ziet niet dat den gewonen regter eene enkele eigenschap ontnomen is om die aan een' ander op te dragen. Van alle deze omstandigheden strookt er geene met hetgeen bij de inquisitie in Spanje wordt in acht genomen. Een voorbeeld zal

hier te stade komen om te doen zien hoedanig het ampt was der inquisiteurs, en waartoe het zich bepaalde.

In het jaar 1561, vond de raad van Vlaanderen goed, om aan mevrouw de landvoogdes eenige voortkellingen te doen, om haar te bewegen tot het verleenen van vergiffenis aan eenige beschuldigden van ketterij, eenvoudige lieden, zonder erg, onkundig, en misleid, gelijk er sommige dergelijken somwijlen in de dolingen van den tijd werden medegesleept.

Hare Hoogheid antwoordde, door haren brief van 14 september 1561: „Wij zijn wel van „meening ons te voegen tot het verleenen van „vergiffenis, welverstaande, dat zij vooraf met „de kerk zullen verzoend zijn door herroeping „en afzweering in handen van den inquisiteur, „dien gij kunt verwittigen, wanneer uwe com- „misfariſen hunne werkzaamheden verder heen „zullen voortzetten, met aanschrijving; dat „hij zich in hunne nabijheid vervoege, om „tot het voorſz. einde te beter ter hand te „zijn.”

Men ziet tot welk einde hij beroepen werd, en tot welk bedrijf hij ter hand moest wezen. Hem en zijn ampt schijnt niets verders aantegaan.

Er zijn een groot aantal dergelijke voorbeelden, bijtebrengen, en men vindt tot doorgaande gewoonte, dat de plakkat en tegen de ketters werden achtervolgd, en zeer dikwijls ten gevolge derzelve strafoefeningen plaats hadden, zonder dat er van eenen inquisiteur of eene inquisitie melding zij; veel minder nog, dat de *spaansche* inquisitie in de Nederlanden zoude ingevoerd en in acht genomen zijn. (*)

(*) Over de instelling, den voortgang en de handelingen der Inquisitie, leze men het belangrijke werk van LLORENTE, getiteld: *Oordeelkundige Geschiedenis der Spaansche Inquisitie, zedert derzelver oprigting tot derzelver vernietiging*. Te bekomen bij de Uitgevers dezes.

ZESDE HOOFDSTUK.

Matiging der plakaten. Trentsche kerkvergadering.

De zestiende eeuw, in de geschiedenis zoo merkwaardig door hare oorlogen en groote gebeurtenissen, is het niet minder door hare godsdienstgeschillen. Het ontstaan en herleven van zoo vele onregtzinnige meeningen, zoo vele dwalingen, scheuringen en ketterijen, was het grootste ongeluk derzelve.

Ketterhoofden en scheurlingen zonder tal en zonder einde verpesteden het christelijk gemeenest. De dweeperij der éénen, de godslesteringen der anderen, vonden ondersteuning en ingang bij de volken door verleiding en door geweld.

Dit vermeerend vuur ontstak het oproer in Duitschland, in het Noorden, in Engeland, in Frankrijk en in de Nederlanden, met meerder of minder hevigheid, maar altoos met het schokken van kerk en staat.

Keizer Karel V. verzuisde niets om den geweldigen aandrang te keeren; zijne Nederlanden

waren daaraan sterk blootgesteld, en vertoonden reeds teekenen van aansteking; hij wilde den verderen voortgang te vuur en te zwaafd beletten.

Dit was de oorzaak en de aanleiding tot die, zoo menigmaal vernieuwde, edicten en plakkatē; men vind er, tusschen 1520 en 1550, veertien of vijftien in ons plakkaatboek van Vlaanderen; en zij zijn er niet alle. Koning Philips II. voegde er sedert nog andere bij in den zelfden smaak.

Dat van 1521 behandelt de geschiedenis van Luther en van het lutheranisme in het breedē; er zijn er tegen de wederdooers en andere sectarissen, tegen de gedrukte en ongedrukte boeken; over de pligten der opperste en onderhoorige amptenaren en regters.

Deze, in den strengsten geest gestelde, plakkatē waren overal uitgevoerd geworden door de plaatselijke regtbanken en amptenaren, die belast waren geweest met de kennisneming en vervolging van de misdaden van gekwetste goddelijke en menschelijke majesteit, en alle de provinciēn waren opgevuld met brandstapels en schavotten.

Terwijl de secten zich vermenigvuldigden, en het calvijnschap, het laatst opgekomenē, maar gevaarlijker en verleidendē dan de andere, het

vergif meer en meer uitbreidde, wilde men dubbele gestrengheid te baat nemen, en zoo werden nieuwe edicten uitgevaardigd, en nieuwe middelen en maatregelen aangewend naar gelang dat het kwaad toenam.

De naburige staten waren door de godsdienstoorlogen ontftoken. De wederdoopers, in Duitschland verftrooid zijnde, wierpen zich in Friesland, en van daar in de overige provinciën, waar die dweepers toegang verkregen en middelen vonden om hunne droomerijen aan den man te brengen, en de ligtgeloovigen in hun net te fleepen.

Het was even zoo met de andere secten; al wat uit Duitschland of Frankrijk vlugtte, het zij om de godsdienst het zij uit liederlijkheid, nam de wijk naar de Nederlanden, onder het voorwendfel van koophandel en vrijheid.

Deze lokspijs had reeds velen verleid, en de fcherpste edicten hadden niet alle de uitwerking gehad, welke men zich daarvan had voorgesteld. Sommigen der grooten betoonden afkeer of onverschilligheid daarover. Het volk, verhit door al hetgeen wij bijgebracht hebben op het stuk der inquisitie, beschouwde de gestrengheid der plakكاتen en de menigvuldige en zware straf-oefeningen, welke het telkens zag plaats hebben, als eene vervolging. Onkunde en nieuwigheidszucht bedierf anderen. Men wilde zich van

de vrees ontheffen, zoodat het gemor aan alle kanten uitbrak.

Reeds in het jaar 1550, en zelfs vroeger, had men ondervonden, dat de gestrengheid der eerste plakكاتen eerder geschikt was om vrees, dan wel gehoorzaamheid, te weeg te brengen. Keizer Karel V. was door zijne zuster, koningin Maria, landvoogdes der Nederlanden, en door andere vertogen, geraden geworden de zaak niet te ver te trekken, ten aanzien van sommige punten, waarvan de gevolgen voor het welzijn der gewesten in het algemeen te vrezen waren, en die merkbaar verlies konde berokkenen, zoo men den ijver te ver dreve.

Deze bedenkingen waren oorzaak dat eenige dier artikelen, door latere plakكاتen en verklaringen, veranderd en gewijzigd werden, gelijk men ziet ten aanzien der vreemde kooplieden, mits zij zich buiten ergernis gedragen. De magt, aan de raden gegeven, om de straffen te matigen in de daartoe vereischte omstandigheden, en de vergunning aan de onderhoorige amptenaren, om zich tot die raden te wenden en derzelver meening te verstaan en die matiging te vorderen, het straffen van den laster en de valsche berigtingen, en dergelijke punten meer, had men er bij gewonnen.

Deze nadere verklaring en verzachting van die

artikelen der eerste plakkatē, gaven aanleiding dat men in het beslissend oogenblik der beroerten, in welke men zich bevond, de zelfde matiging eischte.

Men beweerde, bijkans eenpariglijk, dat die scherpe plakkatē ontworpen, afgekondigd en uitgevoerd waren geworden, zonder de toetreding, en zonder de kennis, van de staten der provinciën, die de nadeelen derzelven hadden kunnen aantoonen zonder te wachten dat eene noodlottige ondervinding de noodzakelijkheid hadde doen inzien om ze te matigen; dat de wetten zich naar den tijd moeten schikken, en niet de tijd naar de wetten; dat het kwaad op het hoogst gestegen was; dat er slechts één middel overbleef, om allen aanstoot wegtēnemen, namelijk het affchaffen van alle hoegenaamde inquisitie, onder welken schijn of voorwendfel men die ook wilde vermommen, het veranderen der federt eenigen tijd op het stuk van godsdienst uitgevaardigde plakkatē, het bijeenroepen van de staten der Nederlandsche provinciën, en het ontwerpen van een nieuw plakkaat, met gemeen overleg van deze staten, en op goede grondbeginselen, opdat het de godsdienst waarborgde en de afgewekenē te regt brengt.

Dit was hetgeen de algemeene volksstem begeerde, en waarover men te Brussel en in Spanje

beraadslaagde, zonder iets te beslissen, althans zonder iets te doen hetwelk den weg ter verzoening zoude hebben kunnen banen.

Het ontvangen en afkondigen van de besluiten der Trentsche kerkvergadering, leverde eene nieuwe reden tot klagten op, terwijl reeds de andere hunne werking deden. De Trentsche kerkvergadering was nog niet afgeloopen, hetgeen eerst in 1563 plaats had.

Deze kerkvergadering was, na vele zwarigheden en langdurige onderhandelingen, het eerst te Mantua bijeengeroepen, en van daar naar Trente verplaatst geworden. Nadien zich eenige teekenen van pest in die stad vertoonden, werd op het plegtig goedachten van de geneesheeren van de plaats en van de omstreek, ter bekrachtiging van dat van de geneesheeren der kerkvergadering, besloten dezelve naar Bologna te verleggen, alwaar eenige zittingen gehouden werden; spoedig echter keerde zij naar Trente terug. Zij duurde agttien jaren, onder vijf pausen.

Het komt mij onnoodig voor, verder in de geschiedenis van deze kerkvergadering te treden. Dezelve is door vier of vijf schrijvers bijzonderlijk geschreven, en in handen van iedereen.

Men weet over het algemeen, dat de kardinaal van Lotharingen, gedurende de zittingen

en bij het fluiten derzelven, er eene groote rol speelde.

Hij verhaaste de fluiting met al zijn vermogen, uit bijzondere inzigten, zoo men vermoedde; inderdaad ging men op het einde een weinig ras te werk. Hij was het die de *acclamatiën* aanhief, gelijk men daarvan in de oude kerkvergaderingen voorbeelden ontmoet.

Ondertusschen vond deze kardinaal, als in zegenpraal naar Frankrijk teruggekeerd zijnde, in weerwil van zijnen invloed en van dien van zijn huis, tegen zijne verwachting, zoo vele hinderpalen, dat hij de genomene besluiten in dat rijk niet kon doen aannemen.

De koning van Spanje was de eerste die dezelve in zijne spaansche koninkrijken invoerde en deed afkondigen; en hij zond uitdrukkelijke bevelen tot het zelfde einde naar zijne staten van Italië en de Nederlanden, tot in de Indiën.

Er werd veel gesproken over den spoed, welken die monarch daarmede maakte; en de scherpstzienden meenden er de staatkundige beweegredenen van te gissen.

Hij was in groot aanzien bij het hof van Rome. De partij van Spanje had, destijds en later, den voorrang boven alle andere, en, behalve het misverstand en geschil, 't welk

onder Paulus IV. over de belangen van de huizen Colonna en Caraffa plaats had, bleef de meerdere invloed van den koning van Spanje gedurende zijne geheele regering stand houden.

Hij verzulmde niets om de vriendschap met het hof van Rome aantekweken, en zijnen invloed aldaar te bewaren, met oogmerk (zegt men,) om aan zijne kroon, in het hofceremonieel te Rome, den voorrang te doen toekennen boven die van Frankrijk.

Hij kon niet verduwen, dat zijn vader, als keizer, overal den eersten rang had gehad, en dat men hem slechts den derden gaf.

Dat dit zijn eisch was, lijdt geen twijfel; geheel Europa had gezien wat bij de Trentsche kerkvergadering was voorgevallen, waar er weinig aan ontbroken had of alles was in onrust en verwarring geraakt door dit geschil, en waar, na langdurige vruchteloze onderhandelingen en veelvuldige kuiperijen, de graaf van Luna, zijn afgezant, eene ten eenemaal ongewone plaats, buiten allen rang, innam, ten einde niet, zoo hij meende, voor Frankrijk ondertedoen.

De vaardigheid, met welke de koning van Spanje de besluiten der Trentsche kerkvergadering in zijne staten deed afkondigen, werd toegeschreven aan zijnen grooten ijver voor den

godsdiens; doch men wil, dat er eene groote mate van inschikkelijkheid voor den paus en het hof van Rome was bijgekomen.

Met de aanneming der kerkbesluiten liep het evenwel in de Nederlanden zoo snel niet; men fukkelde er mede tot in 1565, uit hoofde van den grooten tegenstand en de zwarigheden die in den weg werden gelegd. Men bragt zelfs den koning onder het oog hoe zeer zijne hoogheden en voorregten daarmede in aanraking waren.

Na verloop van dien tijd, werden de kerkbesluiten, wat het leerstellige betreft, zonder toe- of afdoen, aangenomen. Maar ten aanzien der kerkucht, werd er bijgevoegd: *zonder inbreuk op de hoogheden, regten, voorregten, en regtsoefening van Zijne Majesteit, deszelfs vasalen, staten, en onderdanen.*

Misfchien hadde men, onder die bepalende voorwaarden, door welke de regten van den fouverein en van zijne onderdanen in hun geheel gelaten werden, vroeger tot een besluit kunnen komen; maar de omftandigheden van den tijd waren te netelig om eene bevredigende fchikking te laten hopen.

De misnoegden fmeedden toen hunne verbin-
tenis en hunne ontwerpen van aanval en verde-
diging. Velen hunner hielden tot de ketterijen
over, en zagen in de kerkbesluiten eene ver-

zware van de veroordeeling der dwalingen en der secten.

De menigte, die meestal noch het onderwerp noch de besluiten verstond, schreeuwde over nieuwigheden, en hief nog luider kreet aan, toen men haar listig inblies, dat die nieuwigheid een deel was van het plan, 't welk de kardinaal Granvelle ter onderdrukking des lands beraamd had.

De schijn was er voor; doch tot nog toe kende het publiek er de wezenlijkheid niet van.

De prins van Oranje alleen had het geheim en de raderen van hetzelfde ontdekt, en ging voort met die op het spoor te volgen.

Om dit te verhalen, moeten wij een weinig hooger opklimmen; ik had het voor eene andere plaats gespaard, maar het komt mij voor te dezer plaatse niet onvoegzaam te zijn.

Ter gelegenheid van den vrede van Château-Cambressis, is hierboven gezegd, dat de beide koningen wegens eenige geheime artikelen waren overeengekomen. Deze betroffen de instandhouding van de katholieke godsdienst.

Koning Hendrik II. had, van den beginne zijner regering, de scherpste edicten tegen de Hugenooten uitgevaardigd. De partij was daar

in volle werking; de koning had de onrust en verwarring, door dezelve veroorzaakt, in verscheidene gedeelten van zijn rijk, en tot in zijn hof, ondervonden, en hij vreesde voor ergere; dus was hij volkomen geneigd om de hand te leenen tot de hulpmiddelen, welke men tegen een zoo groot onheil voorstelde, en de kardinaal van Lotharingen was zijn vertrouweling en de ziel van zijn ministerie.

Men heeft in dit werk gezien welke de gezindheid was van den koning van Spanje en van den kardinaal Granvelle, (destijds nog bisschop van Arras.) De twee ministers hadden elkander te Trente, gedurende de kerkvergadering, ontmoet; zij hadden over dit onderwerp gesproken; zij waren zeker van de meening van hunne meesters, en zij verschaften zich beide de voorduring van derzelver gunst; maar zij moesten de volvoering hunner ontwerpen uittellen tot op den vrede, die, in 1559 gesloten wordende, hun ruime baan liet.

Zij hadden, gedurende de onderhandelingen, en ook na den vrede, verscheidene zamenkomsten, en beraamden in het geheim eenige artikelen, van welke in het traktaat geene melding wordt gemaakt.

De inhoud derzelven was, dat de beide ko-

ningen zich verbonden om de katholieke godsdienst te handhaven; elk in zijn rijk de nieuwe leeringen en meeningen uitteroeyen, en die niet te duldten; elkander wederzijds, op de eerste aanvrage, met hun vermogen, en, des noods, met hunne geheele krijgsmagt, bijtestaan tegen elke buiten- of binnenlandsche magt, die hen daarin zoude willen verhinderen.

De middelen, ter volvoering van dit voorneemen, waren door de ministers beraamd; zij bestonden in het invoeren der inquisitie in alle de staten der beide rijken, en het in werking brengen van de besluiten der te Trente bijeengekomen kerkvergadering, benevens eenige daaraan ondergeschikte maatregelen.

Nadien het destijds ook gebruikelijk was, bij het sluiten van eenen zoo plegtigen vrede, wederzijds gijzelaars te geven, en gezantschappen te zenden om den vrede te zien bezweeren, werd aan den prins van Oranje, aan het hoofd van eenige andere heeren, opgedragen bij deze plegtigheid tegenwoordig te zijn.

Hij begaf zich naar Frankrijk met eenen talrijken en prachtigen stoet.

Hij werd er, met den uitersten luister, en de grootste eer- en vriendschapsbewijzen, aan het hof ontvangen en onthaald; ook hadden de

Franschen reeds de verleezen welken zij bij den oorlog geleden hadden, en de bezwarende voortwaarden van den vrede, dien zij ongelukkig noemden, en die inderdaad zeer tot hun nadeel was, vergeten.

De koning, de koningen, de prinzen, waren geheel en al bezig met de vermaken en feesten, ter oorzake van de beide vorstelijke huwelijken; het eene, namelijk, van de prinses Elizabeth, Zuster des Konings, met den Koning van Spanje, die, na den dood van de Koningin van Engeland, zijne tweede vrouw, met haar voor de derde maal in den echt trad; het andere, van de zuster des konings met den hertog van Savoye.

De prins van Oranje woonde alle de feesten bij, en verbleef eenen geruimen tijd in Frankrijk; hij was bij alle vermaken des konings tegenwoordig.

Op zekere dag, bij eene verpoozing op de jagt, sprak de koning met hem gemeenzaam over de nieuwe verbindtenissen, welke hij met den koning van Spanje had aangegaan. De prins had nog slechts eenig vermoeden; hij antwoordde bescheiden, echter als van de zaak onverschillig; en de koning, niet twijfelende, of de grootste geheimen waren onder zijn oog behan-

deld, weidde in het breede uit over deze verbintenissen, en over de maatregelen, door de ministers beraamd tegen de oproerige onderdanen en de vreemde mogendheden.

De prins van Oranje was de man niet, om het voordeel van zulk eené ontdekking te verzuimen; en deze, zoo gelukkige als toevallige, gelegenheid, gaf hem het middel, om aan de bron te putten. Zijn verblijf in Frankrijk was niet zonder vrucht voor hem; hij vestigde er zijne geheime kondschap, zoo aan de zijde van het hof, als van den admiraal Colligni, en de hugenootsche partij, van welken hij naderhand groot licht trok voor zijne eigene gedragingen, gelijk wij hierna zullen zien. De vorst spaarde niets om zijne kondschap te onderhouden, niet alleen in Frankrijk, maar in Spanje, in Duitschland en in Engeland; en het zal in het vervolg van dit werk blijken, dat hij in sommige gelegenheden wonder wel gediend werd.

Terwijl de prins van Oranje, van stap tot stap, gadesloeg wat er omging, en de bevestiging kreeg van de narigten, welke hij van zoo goeder hand had, geraakten de zaken in de Nederlanden meer en meer in verwarring; en versterkte zich aldaar de partij der misnoegden ongevoelig. Landlieden en stedelingen ont-

moeteden elkander en kwamen met of zonder opzet bijeen; er waren op verscheidenē plaatsen geheime bijeenkomsten, in welke over het nieuws van den dag gesproken werd; men beklagde er de rampen van het land, en dacht op redmiddelen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Verbond der Edelen. Smeekschrift aan mevrouw
de Landvoogdes.

Het waren tot nog toe slechts stille beraadslagingen en bewegingen; men had vereenigingen en verbonden beraamd en ontworpen; maar, terwijl de gemoederen bereid waren, om tot eenige in het oog loopende onderneming overtegaan, was men nog wachtende van welken kant het vuur zoude uitbarsten.

Het was te Breda, bij eenen edelman, genaamd Filips van Marnix, heer van Aldegonde, bij wien zich negen zijner vrienden bevonden. Ik heb elders gelezen dat zij twaalf in getal waren.

Deze heer van Aldegonde is naderhand zeer bekend geworden in den loop der beroerten; hij bezat het vertrouwen van den prins van Oranje, bevond zich aan het hoofd van alle de zaken der provinciën, na derzelver afval van Spanje, en was langen tijd afgezant bij de koningin Elifabeth in Engeland.

Hij was, zegt men, reeds een calvinist, toen de bijeenkomst plaats had, in februari 1566; de anderen waren van verschillende plaatsen; hetgeen vermoeden doet, dat hunne zamenkomst niet toevallig was.

De algemeene gesprekken destijds over de plaats hebbende rampen hadden nadenken verwekt; men besloot een ontwerp van gemeenschappelijke vereeniging en verdediging te maken, om de vrijheid tegen alle nieuwigheid te handhaven, en zich, den eenen aan den anderen, onder eede te verbinden, goed, bloed en leven te wagen, om alle vreemde verdrukking te weren, en de vrijheid en de voorregten des vaderlands gewapenderhand te verdedigen.

Marnix ontwierp het schriftelijk opstel der verbintenis; of liever, zoo anderen zeggen, hij had het reeds opgesteld te hand, en las het voor; het werd door de anderen met groote toejuiching goedgekeurd en bezworen.

Dit was het zoo vermaarde stuk, het *compromis* genaamd. Het behelsde hoofdzakelijk de uiterste verfoejing van de inquisitie, welke men er onder de zwartste en afzigtigste kleuren in affchilderde, en als aandruischende tegen de goddelijke en menschelijke wetten, gruwelijk voor het geheele menschdom, en wreeder dan alle wreedheid van tirannen. [m.]

Men betoogde daarin, dat vreemdelingen, om hunne onverzadelijke eerezucht en gouddorst te boeten, den koning verleid hadden, om niet alleen de verzachting der scherpe plakكات te weigeren, maar om, tegen zijnen eed en zijne beloften, deze inquisitie met geweld te willen invoeren, waaruit volgen zouden het verderf des lands, bloedbaden, en de verdrukking en flavernij des volks; dat de adel, dien het toekwam de natie te beschermen en de verdrukten bijtestaan, over deze snoodheden verontwaardigd, zich vereenigd en zamen verbonden had, om die gewelddadigheden te keeren; dat zij edelen zich door eenen onschendbaren eed verplicht hadden nimmer eenige inquisitie, in de Nederlanden, onder welke benaming het ook zijn mogte, te dulden; zij verklaren dus, en nemen God tot getuige, dat deze vereeniging alleenlijk strekkende was tot zijne verheerlijking, tot den dienst des konings, en het voordeel van het land.

Dit is de hoofdzakelijke inhoud van het compromis; men erkent daarin den geest van den tijd. Daarin wordt geene melding gemaakt van de nieuwe bisdommen, noch van de Trentsche kerkvergadering; men gewaagt slechts ter loops en als bijomstandigheid van de plakكات. Alle de verontwaardiging valt op de inquisitie, als

het enige onverdragelijke leed. Ook, toen dit compromis, in andere talen overgezet, gedrukt en door geheel Europa verspreid werd, had het affchrift, dat te Londen vertaald werd, den tijtel van: *Verdrag der grooten en edelen der Nederlanden tegen de spaansche inquisitie.*

Zoodra het opstel van het compromis te Breda goedgekeurd en geteekend was, deden de eedgenoten daarvan eene menigte affchriften onder de hand door alle de Nederlanden verspreiden, en andere affchriften werden, in alle talen vertaald, naar buitenslands gezonden.

Terwijl de gemoederen reeds voorbereid waren door de vroegere bewegingen, die sinds zoo lange aan het roeren geweest waren, kan men ligt beseffen welke de uitwerking was van dezen, met opengelaten onderteekening, door alle de provinciën, van Artois en het Kamerijksche tot in het hart van Friesland gezondene papieren. Die van den hoogsten adel, tot den geringsten schildknaap, namen deel aan het verbond.

De graaf Lodewijk van Nassau, broeder van den prins van Oranje, ging voor, benevens Hendrik van Brederode, burggraaf van Utrecht, Floris Pallant, graaf van Kuilenburg, de graaf van Bergen, de heeren Argenteau en Hermal, van Gibercl, Gistelles, Olhain en vele anderen.

In de geschiedenis van Holland, Zeeland, en Gelderland, vindt men, bij de naamlijst van den hoogen adel, diegenen opgeteekend die des tijds tot het verbond toetraden en het compromis onderteekenden.

Hendrik van Brederode werd voor het opperhoofd erkend, en stelde zich aan de spits. Hij was een man van tusschen de dertig en veertig jaren, vol van moed en stoutheid, een vijand der Spanjaarden, magtig en van den eersten rang, als wettiglijk en ontegensprekelijk afstammende van Arnold, eenen jongeren broeder van Diederik IV., graaf van Holland. Hij was trotsch op zijne geboorte en op zijne regten op Holland, overigens driftig van aard, ondernemend, en misschien ligtzinnig genoeg, om zich te verbeelden zijne aanspraken te kunnen doen gelden.

Tot bevestiging der nieuwe zaamverbondenen, werden gunstige geruchten verspreid; dat de ridders van het gulden vlies en vermogende naburen tot hetzelfde waren toegetraden; men noemde de koningin Elisabeth van Engeland, den admiraal Colligny en zijne partij in Frankrijk. En maatschen maakte het compromis snellen voortgang in alle de provinciën en nam van dag tot dag toe. De onderteekenaren schreven in voor eene somme gelds, en voegden er somtijds bij:

„En voor mijnen persoon.” Men vindt een compromis van eene tweede vereeniging, tijdens de wreedheden van den Hertog van Alba, waar hij Brederode voor 12,000 guldens teekende.

Dit eerste compromis vond zoo veel bijval, dat het gezegd wordt gerekend geweest te zijn door tweeduizend personen; want niet alleen de edelen, maar ook andere welgezeten lieden en voornaame kooplieden schreven er op in.

De voornaamsten der verbondenen kwamen nog meermalen te Hoogstraten en op andere plaatsen, onder voorwendsel van jagdpartijen en andere vermaken, bijeen; de uitflag van deze zamenkomsten was, dat men een smeek-schrift zoude opstellen om het aan Hare Hoogheid aan te bieden.

De bewegingen, welke deze zamenkomsten en vergaderingen der edelen, de verspreiding van het compromis, het ontwerp van smeek-schrift, veroorzaakt hadden, maakten geenen grooten indruk bij het hof; de landvoogdes hield zich, of was inderdaad, er onkundig van. Het was eerst in het midden van maart, dat de graaf van Meegen er het eerste bericht van gaf, toen de edellieden reeds bij troppen bijeenkwamen, om zich naar Brusfel te begeven; ook de graaf van Egmond gaf er eenig bericht van.

Mevrouw de landvoogdes deed den raad van

state bijeenkomen. Er werd beraamd hoe te handelen met deze smeekschrijt-dragers. Velen zeiden, dat het eene onbetamelijkheid en eene oneerbiedigheid jegens de regering was, zich gewapend en in zoo grooten getale te vertoonen; dat zij eenigen der voornaamsten uit hun midden konden afvaardigen om hunne klagten in te leveren; dat zulk eene vertooning bij het volk ergernis, of ten minste verbazing, zoude verwekken, en eenen zweem had van eene zamenzweering, waardoor verwarring kon ontstaan; hun gevoelen was, dat men de deur voor hen moest toefluiten.

Anderen spraken ten hunnen voordeele; de prins van Oranje en anderen zeiden, dat deze edellieden, de eersten des lands, bloed- of aanverwanten van de meesten hunner, te wel bekend waren om oneerbiedigheid of geweld te doen vreezen; dat zij een aanzienlijk lid van staat in de Nederlanden uitmaakten; dat hun aantal hunne eenstemmigheid en de vurige wenschen van den adel en van het volk deed blijken; dat men hen moest hooren; en aan hun verlangen voldoen, indien het met de regtvaardigheid bestaanbaar was.

Er waren er, die voorstelden hen ongewapend toetelaten, maar deze wijze van verdrag duidde te veel vrees aan; men bepaalde zich tot het

tweede gevoelen, na eenige voorzorgen genomen en de wache versterkt te hebben.

Den 3. april, tegen den avond, kwamen zij te Brussel, bijna te gelijker tijd, in onderfcheidene troppen, ten getale van 250 of daaromtrent, met hunnen gewonen stoet. De graaf Lodewijk van Nassau en de heer Brederode stegen af aan het hotel van Oranje, waar de graven van Hoorne en Mansfeld hun aanstonds kwamen bezoeken. De anderen namen hunnen intrek bij hunne vrienden, of in eene herberg. De graven van Kuilenburg en van 's Haerenberg kwamen eerst twee dagen later met rijtuig.

Des anderen daags deed Brederode hen allen aan het hotel van Kuilenburg zamenkomen; hij hield eene soort van monstering over hen, en ondervraagde hen; zij herhaalden de belofte van het compromis en stonden in voor de afweziggen, elk voor zijne vrienden; want zij moesten te zamen omtrent 400 zijn. Het gehoor werd in aller naam gevraagd, en Hart Hoogheid stond hetzelfde toe tegen des anderen daags op den middag.

Den 5. april 1566, op nieuw aan het hotel van Kuilenburg bijeengekomen zijnde, gingen zij twee aan twee, als bij wijze van optocht, volgens hunnen rang en jaten, de aanzienlijken na de anderen, en de graaf van Nassau en de

stade bijeenkomen. Er werd beraamd hoe te handelen met deze sneekschrijftdragere. Velen zeiden, dat het eene onbetamelijkheid en eene oneerbiedigheid jegens de regering was, zich gewapend en in zoo grooten getale te vertoonen; dat zij eenigen der voornaamsten uit hun midden konden afvaardigen om hunne klagten in te leveren; dat zulk eene vertooning bij het volk ergernis, of ten minste verbazing, zoude verwekken, en eenen zweem had van eene zamenzweerting, waardoor verwarring kon ontstaan; hun gevoelen was, dat men de deur voor hen moest toefluiten.

Anderen spraken ten hunnen voordeele; de prins van Oranje en anderen zeiden, dat deze edellieden, de eersten des lands, bloed- of aanverwanten van de meesten hunner, te wel bekend waren om oneerbiedigheid of geweld te doen vreezen; dat zij een aanzienlijk lid van staat in de Nederlanden uitmaakten; dat hun aantal hunne eenstemmigheid en de vurige wenschen van den adel en van het volk deed blijken; dat men hen moest hooren; en aan hun verlangen voldoen, indien het met de regtvaardigheid bestaanbaar was.

Er waren er, die voorstelden hen ongewapend toetelaten, maar deze wijze van verdrag duidde te veel vrees aan; men bepaalde zich tot het

tweede gevoelen, na eenige voorzorgen genomen en de wacht versterkt te hebben.

Den 3. april, tegen den avond, kwamen zij te Brussel, bijna te gelijker tijd, in onderscheidene troppen, ten getale van 250 of daaromtrent, met hunnen gewonen stoet. De graaf Lodewijk van Nassau en de heer Brederode stegen af aan het hotel van Oranje, waar de graven van Hoorne en Mansfeld hun aanstonds kwamen bezoeken. De anderen namen hunnen intrek bij hunne vrienden, of in eene herberg. De graven van Kuilenburg en van 's Heerenberg kwamen eerst twee dagen later met rijtuig.

Des anderen daags deed Brederode hen allen aan het hotel van Kuilenburg zamenkomen; hij hield eene soort van monstoring over hen, en ondervraagde hen; zij herhaalden de belofte van het compromis en stonden in voor de afweziggen, elk voor zijne vrienden; want zij moesten te zamen om trent 400 zijn. Het gehoor werd in aller naam gevraagd, en Hart Hoogheid stond hetzelfde toe tegen des anderen daags op den middag.

Den 5. april 1566, op nieuw aan het hotel van Kuilenburg bijeengekomen zijnde, gingen zij twee aan twee, als bij wijze van opnoet, volgens hunnen rang en jaten, de aanzienlijken na de anderen, en de graaf van Nassau en de

state bijeenkomen. Er werd beraamd hoe te handelen met deze smeekschrijt dragers. Velen zeiden, dat het eene onbetamelijkheid en eene oneerbiedigheid jegens de regering was, zich gewapend en in zoo grooten getale te vertoonen; dat zij eenigen der voornaamsten uit hun midden konden afvaardigen om hunne klagen in te leveren; dat zulk eene vertooning bij het volk ergernis, of ten minste verbazing, zoude verwekken, en eenen zweem had van eene zamenzweering, waardoor verwarring kon ontstaan; hun gevoelen was, dat men de deur voor hen moest toefluiten.

Anderen spraken ten hunnen voordeele; de prins van Oranje en anderen zeiden, dat deze edellieden, de eersten des lands, bloed- of aanverwanten van de meesten hunner, te wel bekend waren om oneerbiedigheid of geweld te doen vreezen; dat zij een aanzienlijk lid van staat in de Nederlanden uitmaakten; dat hun aantal hunne eenstemmigheid en de vurige wenschen van den adel en van het volk deed blijken; dat men hen moest hooren, en aan hun verlangen voldoen, indien het met de regtvaardigheid bestaanbaar was.

Er waren er, die voorstelden hen ongewapend toetelaten, maar deze wijze van verdrag duidde te veel vrees aan; men bepaalde zich tot het

tweede gevoelen, na eenige voorzorgen genomen en de waache versterkt te hebben.

Den 3. april, tegen den avond, kwamen zij te Brussel, bijna te gelijker tijd, in onderscheidene troppen, ten getale van 250 of daaromtrent, met hunnen gewonen stoet. De graaf Lodewijk van Nassau en de heer Brederode stegen af aan het hotel van Oranje, waar de graven van Hoorne en Mansfeld hun aanstonds kwamen bezoeken. De anderen namen hunnen intrek bij hunne vrienden, of in eene herberg. De graven van Kuilenburg en van 's Heerenberg kwamen eerst twee dagen later met rijtuig.

Des anderen daags deed Brederode hen allen aan het hotel van Kuilenburg zamenkomen; hij hield eene soort van motivering over hen, en ondervraagde hen; zij herhaalden de belofte van het compromis en stonden in voor de afweziggen, elk voor zijne vrienden; want zij moesten te zamen omtrent 400 zijn. Het gehoor werd in aller naam gevraagd, en Hare Hoogheid stond hetzelfde toe tegen des anderen daags op den middag.

Den 5. april 1566, op nieuw aan het hotel van Kuilenburg bijeengekomen zijnde, gingen zij twee aan twee, als bij zijner van optoeg, volgens hunnen rang en jaer, de aanzienlijksten na de anderen, en de graaf van Nassau en de

state bijeenkomen. Er werd beraamd hoe te handelen met deze smeekschrijftdragere. Velen zeiden, dat het eene onbetamelijkheid en eene oneerbiedigheid jegens de regering was, zich gewapend en in zoo grooten getale te vertoonen; dat zij eenigen der voornaamsten uit hun midden konden afvaardigen om hunne klagten in te leveren; dat zulk eene vertooning bij het volk ergernis, of ten minste verbazing, zoude verwekken, en eenen zweem had van eene zamenzweering, waardoor verwarring kon ontstaan; hun gevoelen was, dat men de deur voor hen moest toefluiten.

Anderen spraken ten hunnen voordeele; de prins van Oranje en anderen zeiden, dat deze edellieden, de eersten des lands, bloed- of aanverwanten van de meesten hunner, te wel bekend waren om oneerbiedigheid of geweld te doen vreezen; dat zij een aanzienlijk lid van staat in de Nederlanden uitmaakten; dat hun aantal hunne eenstemmigheid en de vurige wenschen van den adel en van het volk deed blijken; dat men hen moest hooren; en aan hun verlangen voldoen, indien het met de regtvaardigheid bestaanbaar was.

Er waren er, die voorstelden hen ongewapend toetelaten, maar deze wijze van verdrag duidde te veel vrees aan; men bepaalde zich tot het

tweede gevoelen, na eenige voorzorgen genomen en de wacht versterkt te hebben.

Den 3. april, tegen den avond, kwamen zij te Brussel, bijna te gelijker tijd, in ondersteldene troppen, ten getale van 250 of daaromtrent, met hunnen gewonen stoet. De graaf Lodewijk van Nassau en de heer Brederode stegen af aan het hotel van Oranje, waar de graven van Hoorne en Mansfeld hun aanstonds kwamen bezoeken. De anderen namen hunnen intrek bij hunne vrienden, of in eene herberg. De graven van Kuilenburg en van 's Haerenberg kwamen eerst twee dagen later met rijtuig.

Des anderen daags deed Brederode het allen aan het hotel van Kuilenburg zamenkomen; hij hield eene soort van monsteking over hen, en ondervraagde hen; zij herhaalden de belofte van het compromis en stonden in voor de afweziggen, elk voor zijne vrienden; want zij moesten te samen omtrent 400 zijn. Het gehoor werd in aller naam gevraagd, en Hant Hoogheid stond hetzelfde toe tegen des anderen daags op den middag.

Den 5. april 1566, op nieuw aan het hotel van Kuilenburg bijeengekomen zijnde, gingen zij twee aan twee, als bij wijze van opnoeg, volgens hunnen rang en jaer, de aanzienlijken na de anderen, en de graaf van Nassau en de

226 NEDERLANDSCHE

binggen van Brecht (Brederode) vrede af te
 laaten zijnde, op het bepaalde uur naar het
 hofstomewal, *le lieu des nobles*, liqns 2. noll
 Hare Hoogheid was juist uit den raad geke-
 men, die vergaderd was geweest, en onderhield
 zich met eenigen der haar omringende groeten.
 De verzoekers trokken in groote stille haast voor-
 bij, en plaatsten zich in de laatste Brederode
 studeer. Hare Hoogheid, en zeide haar: dat de
 met hun vereenigde edellieden, nevens anderen
 die nog komen zouden, niet geen ander oog-
 meek zamengekomen waren, dan om haar het
 belang te doen zien, tot welk zij stelde in de
 verzoeken, vervat in het smeekschrift, hetwelk
 hij haar tevens aanbood; hij bad Hare Hoog-
 heid, in naam van allen, te gelooven, dat een
 zoo groot getal brave lieden niet anders voor-
 hadden dan gehoorzaamheid, de glorie des ko-
 nings, en het heil van het vaderland. *als 2. 2. 2.*
 Dit smeekschrift, te welk teem en naderhand
 heel veel geschied maakte, en; van hetwelk
 afschrijven in onbescheiden gelaten in omloop
 kwamen, was zeer eerbiedig en tamelijk breed-
 boerig; het voorstel had den zelfden gang als
 in het compromis, over den rampoed en het
 gemaal des laijls, id weeg gebragt door de
 toedienissen de griffingheid van zekere plak-
 staten; naar zij, vgeenogwa vassalen in onderda-

nen van Zijne Majesteit, te rade waren geworden. Hare Hoogheid daarvan kennis te geven, en haar te smeken onverwijld aan den koning te zenden om een spoedig herstel te verkrijgen. Ten slotte verzochten zij eene bijeenroeping der algemeene staten, en eene voorloopige opschorting van alle hoegenaamde inquisitie en plakaten, betuigende voor God, den Koning, Hare Hoogheid en de raden, in hun gewetens ontlast te zijn van alle de verwarringen, heeroerten of bloedvergieting, die zouden kunnen voortvallen bij ontstentenis van de noodige redmiddelen in dit oogenschijnlijk gevaar.

Brederode had zich ook nog, in den naam der edelen, bij dit eerste gehoor, beklagd dat men hen beschuldigde van met vreemde mogendheden verdragen te hebben aangegaan; hij voorderde daarover regterlijke uitspraak, en drong er op aan, dat hem de uitsinders dier lastering bekend gemaakt werden.

Des anderen daags, toog de geheele optogt weder in de zelfde orde als te voren hofwaards; Hare Hoogheid gaf hun het smeekschrift, met haar besluit op den kant geschreeven, terug; zij gaf hun daarin hoop, dat de inquisitie zoude ophouden, en de plakaten gematigd worden; doch was het noodig daarover aan den koning te schrijven. De edelen, zich in een ander

vertrek begeben hebbende, om over dit antwoord te raadplegen; 't welk den meesten hunner zeer dubbelzinnig toefcheen, kwamen terug. De heer de Fiennes voerde het woord, dankte Hare Hoogheid en verzocht haar te willen gelooven en verklaren, dat hun geheele stap enkel voor 's konings dienst geschied was. Zij antwoordde, dat de tijd en hunne gedragingen dit in het vervolg zonden doen blijken.

Ziedaar waarop deze bezending uitliep, over welke zoo vele vrees en geruchts geweest was. Het grootste gedeelte der edelen verbrak na een verblijf van eene week, of nog korter; de overigen volgde spoedig daarna. Eenige weinigen bleven, wel is waar, met welken men eene soort van onderhandeling aanging; want, terwijl zij sterk aandrongen op de voorloopige opschorting, welke zij bij het smeekschrift verzocht hadden, werd hun te kennen gegeven, dat Hare Hoogheid daartoe de magt niet had, maar dat zij aan de amptenaren en overheden zoude bevelen met zachtheid te werk te gaan, in dier voege, dat er, in afwachting van de bevelen des konings, geene nieuwe redenen tot klagten gegeven wierden. Daarentegen werd van die van het verbond gevorderd, dat zij inmiddels zich insgelijks gematigd zouden houden. De brieven werden werkelijk door Hare Hoogheid uitge-

vaardigd, maar terwijl deze soort van belofte of verdrag in het wettelijke niet veel beteekende, en eigenlijk slechts op bedrijseloosheid van wederzijde neerkwam, twijfel ik zeer of men zich daaraan stiptelijk gehouden hebbe. Intusschen was deze zamenroeping, hunne intrede te paard, hun statelijke togt naar het paleis, voor Brussel eene verbazende vertooning geweest. In de vier of vijf eerste dagen, waren er niet dan feesten en gastmalen. Een ieder herbergde en onthaalde zijne vrienden.

Den dag van het tweede gehoor, was de togt talrijker geweest dan de eerste maal, omdat de graven van Kuilenburg en van Bergen, en nog vele anderen, des nachts met ruituigen aangekomen waren. Op dien dag gaf Brederode, in het hotel van Kuilenburg, een prachtig gastmaal aan alle de edelen.

Men had reeds gesproken van voor het verbond en deszelfs leden eenen naam aantenemen, doch daarover was het tot geen besluit gekomen. Toen Brederode aan de graven van Kuilenburg en van Bergen verslag deed van het eerste gehoor, herinnerde hij zich dat Hare Hoogheid, die talrijke bezending van verzoekers ziende, een weinig ontzet scheen, maar dat de graaf van Balthazar, een harer hovelingen, om

laestigstinstellingen), haar met half-hulder kwam, doch zoodat de naastbijzijnden het ook vastenden gezegd had, dat het slechts een hoop geuzen (*gueux*, schooijers,) waren. De naastgekomenen graven vonden zich des ernstig beledigd, naast Brederode, die in eenen vrolijken toon was, schertste er mede, en eigende zich dezen bijnaam toe, als zeer voegzaam voor de welgezinden, die tot den bedelzak toe den koning en het vaderland zouden dienen. Dese korstwijl geviel, en werd door alle de diestgenooten, ten getale van omtrent driehonderd, luide toegejuicht. Men maakte daarover allerlei uitbreidingen, en men spijste zich, gedurende den gansen maekij, om er zinspreuken aan leuzen toe te vinden. Een lunner, eene gezondheid zullende uitbrengen, had den inval van te roepen: *vivent les gueux!* en dit trend oogenblikkelijk van mond tot mond herhaald. Brederode, die intusfchen esnen randfel of bedelzak had doen halen, hing dien op het einde van het gastmaal, om den hals, en dronk uit eenen houten nap, het geheele gezelschap toe, met het roepen van *vivent les gueux!* De nap en de zak gingen rond, met herhaalde kraken van *vivent les gueux!*

De graaf van Hoogstrate ging vestallig voorbij; hij werd met luid geschreeuw genood om

in gekomen. De maaltijd duurde lang. De prins van Oranje, de graven van Egmond en van Hoorne, en van Mansfeld, die ten huize van den laatstgenoemden het middagmaal gehoord hadden, kwamen mede vrij laat; zij vonden het gezelschap in de vrolijkheid, en werden met de kreet van *vivent les gueux* uit honderden monden, te gelijk ontvangen, en de ooren doofgeschreeuwd. Aan elken nieuwen aankomeling moest uitgelegd worden wat daarmede bedoeld werd.

Dit is de aanleiding en oorsprong van het woord *geuzen*, naderhand zoo vermaard geworden, dat het thans nog in zwang is, en bij het volk onroomschen beteekend. Het franche woord is in de andere talen, in het vlaamsch, het latijn, het spaansch en het engelsch, [even als in het nederduitsch,] met verandering van den uitgang, onvertaald gebleven.

De aldus in zwang gekomen benaming van *geuzen*, gaf aanleiding, dat anderen er de zinnekenen van aannamen; men zag kalebasen en pelgrimsflaven, bekers, nappen, en gedenkenningen in menigte, eerst van hout en aardewerk, vervolgens van zilver en van goud, op den hoed of voor de borst gedragen. De panningen hadden aan de eene zijde de beeltenis des konings, en aan de wederzijde twee han-

den, zamengevoegd in eenen dubbelen bedelzak, met de spreuk: *Tot den bedelzak den koning getrouw.*

De heer van Loon geeft in zijne *Geschiedenis der Nederlandsche Gedenkenningen*, afbeeldingen in plaat van deze penningen van onderscheidene grootte, gelijk mede van de bakjes, nappen, en andere gereedschappen, en noemt de kabinetten van liefhebbers, in welke die bewaard worden. Joachim Hopperus zegt alleen, dat hun, omstreeks dien tijd, de naam van *geuzen* gegeven was, zonder dat men wist bij welke gelegenheid of door wien, en, zoo als hij het doet voorkomen, zonder erg of bedoeling. Men ziet wel, dat hij zich niet wil inlaten met hetgeen van den graaf van Barlaumont verhaald werd. Hopperus werd te dien tijd naar Spanje geroepen, om zitting te nemen in den hoogen raad, in plaats van Karel van Fismac, die als besturend voorzitter van daar terug kwam. Indien hij, gelijk men geschreven heeft, den 2. april naar Madrid vertrok, is hij te verontschuldigen van niet tegenwoordig geweest te zijn bij het gehoor der edelen, hetwelk drie dagen na zijn vertrek plaats had; maar nadien hij, in Spanje zijnde, zijne gedenkschriften vervolgd heeft, en altoos met de Nederlanden gemeenschap onderhield, en terwijl hij over den naam

van geuzen geschreven heeft, schijnt hij niet onkundig te kunnen geweest zijn van de in der tijd algemeen bekende omstandigheden.

Hierboven is gezegd, dat, na het tweede gehoor, de zamengekomen edelen als van zelve uiteengingen, en elk naar huis keerde; maar men had niet nagelaten een gunstig bericht van den uitflag en de gevolgen van het vertoogschrift, als of alle geschillen daardoor waren bijgelegd, naar de provinciën overtebrieven. Men vleide zich eenen tijd lang, dat de regering bevreesd was gemaakt, en dat Hare Hoogheid al wat men begeerde had toegestaan, zoo dat er geen spraak meer zoude wezen van plakkaaten of inquisitie. Dit gerucht hield zich niet lang staande; men erkende weldra, dat het alleenlijk op een schrijven naar Spanje was uitgekomen.

Velen der edelen waren daarover zeer misnoegd, en wilden zich meerder wezenlijkheid en zekerheid verschaffen. Kort te voren was nog eene goede tijding verspreid geworden, namelijk, dat de ridders van het gulden vlies, door eene plechtige verbintenis van den 8. april, van welke afschriften in omloop waren, de opschorting der inquisitie en der plakkaaten ge- waarborgd hadden; maar dit was mede slechts

een valsche gerucht, dat gembt verwekte toen men beter onderzocht werd.

De edelen, of diagenen hunner, die het werk bestuurden, belegden eene tweede zamenkomst, die, in de maand juli, te St. Truijen, in het land van Luik, gehouden werd; daarheen begaven zich meer dan tweeduizend personen, gewapend, en elk op zijne wijze vergezeld; zij kwamen daar te paard, meestal in groote troppen, en namen gedeeltelijk hunnen intrek op de landhoeven en boerderijen van den omtrek; de overigen legerden zich op het veld, en men was niet zonder vrees voor geweld.

- Deze vergadering, die talrijker was dan eene der vorige, was oproeriger dan die alle. Zij werd van dag tot dag versterkt door vreemdelingen, sectarissen en uitgewekenen, die er bescherming en als het ware eene wijkplaats kwamen zoeken.

Men kan zich dezelve verbeelden als een van die poolfche landsdagen, waarop altoos meer stemmenden verschijnen dan er behooren, en de besluiten met sabelhouwen worden opgemaakt.

Mevrouw de landvoogdes zond er den prins van Oranje en den graaf van Egmond heen, om hen binnen de palen van het onzagg te

houden en de orde te bewaren; maalen het tot eenige onverhoedsche onderneming kwame.

Zij werden van tijd tot tijd met een *viens les gueux* vergast. Overigens vonden zij er eenen slechtgelegerden en zeer onstuimigen hoop; men wilde hen tot borgen hebben voor de beloften, door het hof gedaan, of nog, na het ontvangen van het antwoord van Spanje, te doen.

Sommigen stelden, al schreeuwende, eene volkomene vrijheid voor, in het stuk van godsdienst zoo wel als in alle andere zaken. Het fmeerder getal, echter, was bescheidener, en vergenoegde zich met de verzoeken, bij het smeekschrift gedaan; doch, zeer wantrouwend zijnde, uit hoofde van het uitblijven der tijdingen van Spanje, begeerden zij daaromtrent zekerheid te hebben.

Op het laatst werd deze vereenigde magt, in zeker opzigt, verzwakt door het vertrek van de graven van Nassau en Brederode, die eene andere zamenkomst, te Duffele nabij Lier, gingen bijwonen. Graaf Lodewijk begaf zich zelfs, met eenige afgevaardigden, naar Brusfel, terwijl de vergadering van St. Truijen even oproerig als immer bleef voortduren, en, benevens de bedreigingen, verderfelijke ontwerpen smeedde, die weldra uitbarsteden.

Hare Hoogheid, van alle kanten gewaar-

schouwd tegen de slechte bedoelingen en oproerige praktijken der misnoegden, bevond zich in de grootste verlegenheid.

Zij had reeds de markgraven van Bergen en van Montigni benoemd, om in Spanje de zaak tot een besluit te brengen. Doch had zij zich moeite moeten geven om de blijkbare afkeerigheid, welke beiden daartegen betoonden, te overwinnen.

Wat de voorloopige punten van schikking betreft, waren de verbondenen alle de verdragingen, waarmede men hen, ~~zoo~~ zij begrepen, om den tuin wilde leiden, moede geworden. Graaf Lodewijk en anderen, die te Brusfel waren, lieten zich daarover, gemeenschappelijk met die van St. Truijen, met ronde woorden hooren; zij bepaalden eenen dag om de besluiten van Spanje vreedzaam afte wachten, en verklaarden, na verloop daarvan, voor niets intestaan.

Echter ontbrak het niet aan de klagten of zorgen van Hare Hoogheid; zij schreef alle dagen, en zond koerier op koerier. Zij beschreef hare verlegenheid in de krachtigste bewoordingen. Zij betuigde op het punt te staan van zich genoodzaakt te zien tot het inwilligen van onbillijke en onwaardige voorwaarden, welke zij nooit, naar haar geweten of met goeden wil, kon toestaan; maar dat, indien zij die

weigende, de burgeroorlog, metterdaad, binnen drie dagen, eenen aanvang zoude hebben genomen.

Het hof van Spanje haastte zich in niets, en week niet af van zijne deftigheid en gewone stelregelen. Op de eerste, niet minder dreigende, brieven der landvoogdes, had de koning geantwoord; doch in oppervlakkige bewoordingen, en zonder iets te bepalen; integendeel scheen zijn besluit ontkennend te zijn ten aanzien van de zamenkomst der staten, van welke hij niets wilde hooren. Hij beval het aanwerven van duitsche troepen, en bepaalde de midelen tot derzelver onderhoud; hij wees terug op vorige bevelen, zeide den markgraaf van Bergen en den baron van Montigni, welke de hertogin van Parma naar hem afgevaardigd had, wachtende te zijn, om met hen te raadplegen en zijn eindelijk besluit te nemen, en sprak verder van de noodige toebereidselen tot zijne aanstaande reize naar de Nederlanden.

Dit waren geene antwoorden welke men konde vertoonen, om daardoor eene aan het woe-
len gebragte volksmenigte te stillen. De daardoor voortdurende onzekerheid, was oorzaak van eene andere ongelegenheid; de opstandelingen geloofden en verspreidden dat de landvoogdes de noodige volmagt om alle geschillen te

beflechten en te vereffenen reeds ontvangen had of nog ontving, maar dat zij, op den raad der tegen het volk vijandige ministers, slechts ten duursten prijze wilde handelen.

De prins van Oranje dacht zoo niet, en zeide kort daarna, in het geheim, aan iemand, in wien hij vertrouwen stelde, dat de koning, die besloten had hen alle te bedriegen, met het bedriegen van zijne zuster begon. Kortom, van de zijde van Spanje was er niet dan besluiteeloosheid en bedrijveloosheid, in eenen tijd van zoo beslissenden uitflag, te wachten.

Men kan er van zeggen, gelijk vroeger in den punischen krijg gezegd werd: *Laquatum ging verloren terwijl men te Rome beraadslaagde*. In de maand september, kwamen er brieven van Spanje, die van een goed gevolg hadden kunnen zijn, indien zij ter regter tijd gekomen waren; maar reeds in het begin der vorige maand was het lot geworpen geweest, en de brieven kwamen te laat.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Opstand; vernieling en ontheiliging van de kerken en gewijde plaatsen. Schrikkelijke ongeregeldeheden in de Nederlanden.

Hierboven is gezegd, dat er sedert eenige jaren, aan de grenzen, van lieverlede, eene soort van kolonie van vagebonden ontstaan was. Bedelaars, leegloopers, omzwervers, waren daar heimelijk ingeslopen; ligtmisfen van alle natiën hadden daar allengs en ongevoeligerwijze hunne wijkplaats genomen.

Toen het getal daarvan aanwies, werd de regering er oplettend op; de stadhouders der provinciën en de stedelijke overheden kregen last op hen acht te geven, hen te verwijderen en hun het inkomen te beletten; maar het moest beleden worden, dat deze bevelen op verscheide plaatsen slecht uitgevoerd werden.

In dit jaar, 1566, en in het vorige, nam hun getal oogenschijnlijk toe; zij hadden het veld in, zonder tot nog toe eenig ander nadeel te doen, dan den schrik, dien zij de bewoners

aanjoegeu; uitventers, ketellappers, verkochten, voor luttel gelds, of liever, verspreidden, om niet, terwijl zij verder voorwaards in het land togen, kleine boekjes en vliegende blaadjcs, liedjes, in verschillende talen gedrukt, en allcr-lasterlijkst tegen de katholieke godsdienst en de spaansche inquisitie; anderen, te gelijker tijd, of wel de zelfden, gaven onderrigt in de nieuwe leerstellingen der hervormers, en in de kerk-oefeningen, zoo als die in vreemde landen in zwang kwamen.

Deze slechte waar miste niet van, om de nieuwigheid alleen, gewild te zijn, en zoo was de weg der verleiding gebaad. De over de grenzen verspreide onbekenden vormden zich, meer dan te voren, tot troppen; zij hadden in hun midden geestdrijvers en predikers, die de nieuwe leer verkondigden, eerst heimelijk, maar weldra in het openbaar op het open veld; eerst des nachts, daarna over dag; eerst zonder wapenen, eindelijk gewapend, (de toehoorders, wel te verstaan; op plantsen, waar beletselen te vreezen waren.)

Dit werk duurde eenigen tijd, en middelerwijl voegde zich zoo vele drugenieten als er slechts in de provincien waren bij hen. Deze versterking bemoedigde hen grootelijks en deed hen verder in het land vooruitdringen, waar de predikin-

gen menigvuldiger werden en méérder roeloop kregen.

Er waren vier of vijf van de benden op de grenzen omzwervende; een uitschot van wederdoopers in Vriesland en Groningen, van lutheranen en zwinglianen naar den kant van Holland en Overijsel; maar dit bereekende weinig in vergelijking met de uit Frankrijk gekomen calvinisten.

Er waren twee horden, gelijk men ze noemen naar de wijze der Barbaren, Arabieren, en andere zwervende volken, welken zij volkomen geleken. De een bevond zich op de grenzen van Artois, naar den kant van Haute-Lys, in de omstreken van St. Omer d'Aire en Poperingue; de andere, tuschen Doornik en Valenciennes. In de maanden mei en juni, 1566, begonnen zij zich te bewegen; zij hielden hun vliegend leger van dorp tot dorp, en predikten nu in het fransch, dan in het vlaamsch; want, zoodra zij middelen hadden om te werken, en er hoop op buit was, kregen zij eenen grooten roeloop van leeraars. Het waren lieden, wier beroep in Frankrijk niet had opgenomen, afgevallene priesters en monniken van alle landen, zoo wel vlaamsche als andere, die zich buiten adem scheuwden, om leerstellingen, welke zij

zelve niet al te wel begrepen, met hunne eigene mijmeringen, aan den man te helpen.

De lompeste boeren en het onwetend gepeupel bewonderden desniettemin de lieden, die zich zoo vele moeite gaven om hun eene zoo gemakkelijke godsdienst te leeren, door welke zij in niets gehinderd werden.

De losbandigheid in dit stuk, maakte vele nieuwe bekeerlingen; maar het grootste gedeelte werd naar die preken gelokt door loutere nieuwsgierigheid, en om de nieuwigheid der zaak; vrouwen, kinderen, oude lieden, allen wilden die hervormers zien, en die nieuwe leer, van welke zoo veel gesproken werd, hooren. Terwijl de eene van die horden invallen deed naar den kant van Bailleul en in West-Vlaanderen, kwam de andere van Doornik te Renaix en onder Oudenaarde. Verkooyaardigd door hunnen voorspoed en hun groot getal, waagden zij het de groote steden te naderen.

De plaatselijke amptenaren veronrustten sommigen hunne predikingen; maar weldra bespeurde men dat de straffeloosheid boven draef, en het getal hunner toehoorders vermeederde tevens met hunne stoutheid.

Na op verscheidene plaatsen gepredikt te hebben, durfden zij eindelijk dit doen op eene halve mijl afftands van Gend; hunne zendelin-

gen hadden reeds die van de partij opgeruid; geene overheid of amptenaar kon het gepeupel weerhouden; vrouwen en kinderen gingen er naar toe als naar een feest. Men vindt in de gedonkschriften, dat er meer dan zes duizend menschen tegenwoordig waren. De bailluw van Ghendbrugge, als plaatselijke amptenaar, volgde alleen zijnen ijver in; hij seelde te paard, met den degen in de eene, het pistool in de andere hand, midden door de menigte door, om den leeraar te vassen, die in het bosch ontloopt. Het feest was gestoord, doch de bailluw Croefens, door niemand ondersteund wordende, werd ter aarde geworpen, en dood gesteentigd.

Er werden meer predikingen, de eene na de andere, gehouden, op de zelfde plaats, te Wondelghem, in de omstreken van Gend, en elders. Men vernam dat er onder Yperen, Bailloul en Mechelen plaats hadden.

In Holland, Zeeland, en Vriesland, in Gelderland, en onder de wallen der steden werd gepredikt, gelijk mede naar den kant van 's Herrogenbosch. Dit was het voorspel, in de maanden mei, juni, en juli, gedurende den tijd dat de onstuimige zamenkomst, van welke zoo even gesproken is, te St. Truijen plaats had; want het groote geval begon eerst in de maand augustus daaropvolgende.

Den 14. van die maand, werd de abdij van Wavelghen, tusſchen Meenen en Kortrijk, overweldigd door de beide, die van den beginne af zich in den omtrek van St. Omer, Cassel en Bailloul onthouden had, de verachtelijſte van alle, en beſtaande miſſchien uit drie of vierhonderd inderdaad bedelende geuzen, met vrouwen en kinderen, gewapend met haken, hammers, met ijzer beſlagene ſtokken, bijlen, en andere werktuigen; meer geſchikt tot afbraak dan tot den oorlog. Zij verbrijelden de altaren; het beeldhouwwerk, de beelden, de glazen, verſcheurden de ſchilderſtukken en de ſieraden van de kerk en van het klooster, en vertraden met voeten al wat er meest heilig was, met eene woede, erger dan die der oude heelſtormers, plunderden de kerk en de kapellen, en voerden weg wat der moeite waardig was.

Zij kwamen daar op klaar lichten dag en vonden de poorten open. Met de zelfde woede en heilighenijis plunderden zij de domkerk, de parochiekerken, alle de kloosters, het biſchoppelijk paleis en de huizen der kanunniken, en voerden den roof weg zonder eenigen tegenſtand te ontmoeten.

Het is onbegrijpelijk hoe eene handvol ſtroopers, van de ellendigſte ſoort, alle deze gruwelen ongeſtraft heeft kunnen bedrijven. Zeker is

het, dat, bij het meerdergedeelte van dergelyke opvoeren, eenige amptenaren, eenige burgers uit de gilden en ambachten, om niet te spreken van de benden van ordonnantie, of van de weinige gewapende magt, die evenwel bestond, dit gespuis, bij deszelfs eerste verschijning, honderdmaal hadden moeten vernielen. Wij hebben het voorbeeld daarvan ter hand.

Die landloopers handelden even zoo te Meenen, Commines en aan de Lys. Zij vernielden en plunderden de schoone abdij van Marquette, van waar zij tusschen Rijsfel en Douai heen togen, met oogmerk om op eene der beide steden te vallen. Een paar edellieden van dien omtrek, verontwaardigd over deze snoodheden, verzamelden eenige gewapende boeren, en overvielen hen, met hunne bedienden, te Seclin, maakten een groot bloedbad onder hen, en joegen de overigen in de rivier.

Dit hadde men overal kunnen doen, indien men in den beginne gewild had.

Zij bleven aanhoudend rondom Gend prediken; men bragt aan die zoogemaande kerkleeraars kinderen te doope; zij deden eenige pogingen om binnen Brusfel te komen; doch te vergeefs.

Den 19. augustus werden twee altaren bij de augustijnen verbrijzeld; op dien dag, en de

beide volgende, tot op den 24, maakten zij eene schrikkelijke verwoesting in alle de kerken, en plunderden alle de kloosters, zelfs dat der karthuizers, die destijds te Rougem waren, en de abtdij van Drongene buiten Gend. Alle de sieraden werden verbroken of geroofd, en het huisraad der kloosters uit de vensters geworpen; de abtdij van St. Pieter werd bijna vernield, en zij plunderden de domkerk van St. Bayo, te middernacht, met flambouwen.

Er zoude meerder wijldloopigheid vereischt worden om alle die vreeselijke ongeregeldeheden, en de heiligschennis, die er in deze weinige dagen plaats had, te beschrijven. Onze voorouders hebben die rampspoeden als tijdgenooten bijgewoond, en daarover gedenkschriften nagelaten, welke wij gedrukt of in handschrift bezitten. Er zijn er, die een nauwkeurig verhaal geven van alle de geweldensdaden en woestheden door die snoodaards begaan, van dag tot dag, en bijna van uur tot uur. Maar zulke omstandige verhalen, bepalen en rigten zich bijzonder tot de plaats zelve, en volgen niet in dit werk.

Het zal genoeg zijn te zeggen, dat de woede en de dolle drift der beeldstormers, met niet minder snelheid dan woestheid, het meerdergedeelte der steden van Vlaanderen doorliep; behalve het kwartier van Yperen en de steden aan

de Lys, moesten Valenciennes, Doornik, Oudenæerde, Renak er in deelen. Ter zelfder tijd hadden soortgelijke aanrandingen plaats te Amsterdam, te Delft, te Leijden, te Utrecht, te Middelburg, te Lier, te 's Hertogenbosch, en te Mechelen.

Antwerpen onderging het zelfde lot, Hare Hoogheid zond daar heenden prins van Oranje, die in deze stad zeer bekind was. Broederodt ging hem te gemoet; men riep *vivent les gueux*, en men zong de psalmen van Marot. De prins omving hen zeer kwalijk, deed de overheid vergaderen, en nam maatregelen tot bewaring van de rust der stad, die niet lang ongestoord bleef.

Want, toen, den 15. augustus, de prins van Oranje vertrokken zijnde, het beeld der H. Maagd in plegtigen optogt omgedragen werd, hadden er zoo vele oneerbiedigheden en onwelvotge-lijkheden plaats, dat men genoodzaakt was de plegtigheid te bekorten; dit duurde de volgende dagen tot den 21., wanneer, tegen den avond, die toomelooze dolzinnigen zich meester maakten van de hoofdkerk, en daar bedreven al wat goddeloosheid en razernij meer duivelachtigs kunnen ingeven; des anderen daags deden zij even zoo met de andere kerken en de kloosters, zoo dat die zoo prachtige kerken, met

alle hunne kostbare sieraden, verbrijzeld, geplunderd en vernield werden in minder dan vieren-twintig uren.

Deze vreeselijke storm, in de beste steden der Nederlanden, veroorzaakte de uiterste ontsteltenis in het algemeen, en zelfs bij zulken als er toen hadden medegewerkt, uitgenomen slechts eene hand vol bedienden en wanhopigen die niets te verliezen hadden.

De hertogin landvoogdes ontving, slag op slag, die booze tijdingen, en werd daardoor van droefheid overstelpt. Bij de eerste berigten uit Vlaanderen, deed zij daarover bittere verwijtingen aan den graaf van Egmond, stadhouder van die provincie, en voorzorg in de veiligheid van Rijsfel met een klein getal troepen uit de nabuurschap daarheen te zenden. De graaf en anderen zeiden haar, dat, terwijl het geheele land in gisting was, het nutteloos en gevaarlijk zoude wezen geweld te gebruiken, en dat men, om dezen opstand met de wapenen ten onder te brengen, zich getroosten moest tweemaal honderdduizend menschen omtebrengen.

Hare Hoogheid stond op het punt om van Brussel te vertrekken en naar Bergen de wijk te nemen, doch werd daarvan door goeden raad weerhouden, en hield stand te Brussel, waar men niet ophield haar van de eene zijde vrees

intehoorzemen, en van de andere voorstellen ter bemiddeling te doen.

De van de eene stad na de andere inkomende tijdingen der schrikkelijke rampen, de vrees voor Brusfel en voor hare eigene veiligheid, noopten haar eindelijk om zich tot eenige overeenkomst te schikken. Zij magtigde den prins van Oranje, en de graven van Egmond, en Hoorne, om een verdrag te sluiten met de afgevaardigden der edelen van St. Truijen.

Dit verdrag werd weldra tot stand gebragt, om dat over hetzelfde lang te voren bij onderhandeling voorstellen waren gedaan; en de acht of negen artikelen, die in geschil geweest waren, en welke Hare Hoogheid niet de magt gehad had toe te staan, bepaalden zich eigenlijk tot drie, oer welke men den 23. augustus 1566 overeenkwam, en waarvan het zakelijke was, dat de koning zoude toestemmen dat de inquisitie geheel ophield; dat de edicten en plakkaaten ten eenemaal afgeschaft en veranderd zouden worden, en dat, middelerwijl, Zijne Majesteit daarin voorzage door nieuwe, met overleg der algemeene staten te vervaardigen, de predikingen bij voortduring zouden geschieden in de plaatsen waar die thans gehouden werden; dat het volk, ongewapend en zonder ergernis te geven, dezelve magt bijwonen, onder voor-

waarde, echter, dat er van deze zijde geen lefsef of hindernis zoude toegebracht worden aan de godsdienstoefeningen der katholieken. De edelen, zich onttrekkende aan het verbond en het compromis, zouden hunne aanhangers de wapenen doen nederleggen, en niets ondernemen tegen de dienst van Zijne Majesteit, noch tegen de katholieke kerk.

Van deze artikelen werden oorkonden gemaakt, en de uitwisseling van deze geschiedde twee dagen daarna. Den 25. augustus ontvingen de prins van Oranje, de graven van Egmond en van Hoorne, de heer van Hachicourt en de raadsheer d'Asfonville, uit naam van Hare Hoogheid, de oorkonde en den eed der edelen, ten getale van dertien of veertien, met den graaf Lodewijk van Nassau aan het hoofd. Affchriften daarvan werden, met rondgaande brieven van Hare Hoogheid, omgezonden, en de onlusten hielden overal op.

Her was den 28. augustus, dat deze prinses op eenen jammerenden toon aan den koning schreef, dat zij ten laatste iets had toegestaan, dat Zijner Majesteit onwaardig was, en 't welk zij niet zonder schaamte en smert kon schrijven. Zij klaagt, dat zij langen tijd weerstaan heeft zonder nachtrust te hebben, en met de koorts behebt, gekweld van geest en ziek van ligchaam;

dat zij, uit vrees voor zwaarder rampen, den zaamgezworenen de verzochte vergiffenis en veiligheid had geschonken; dat zij, echter, noch het een noch het ander van 's konings wege, maar alleen in haren eigenen naam, had toegestaan; dat hij haar konde wreken, en ongedaan maken wat door haar gedaan was, als daarin niet betrokken zijnde; met andere dergelijke uitdrukkingen meer, en, ten slotte, Zijne Majesteit bezweerend om niet het voorjaar aftewachten, om de gehoonde godsdienst in de Nederlanden te komen wreken. Deze brief, en andere, in den zelfden schreelachtigen stijl, verzwaarden, bij de eerste gewaarwording, de nadeelige indrukken, welke men reeds voor lange in Spanje had opgevat, en het gelukte Harer Hoogheid niet, die naderhand, zoo als zij wenschte, uittewischen.

Zij had zich, wel is waar, langen tijd verzet, en men had deze toestemming, als met geweld, afgeperst; maar zij had dit voorzien, en daarover, gelijk gezegd is, berigt op berigt naar Spanje gezonden. Het hof van Spanje hadde zich kunnen verwaardigen tot bevredigende maatregelen te komen, of wel haar bater in staat stellen om haar gezag te handhaven, en haar niet aan haar zelve overlaten, en aan gevaren

blootstellen, van welke men maar al te wel onderrigt was.

Inderdaad hadden de onpartijdige en belangloozen alle deze bewegingen van verre zien aankomen, die trapswijze en als bij aaneenschakeling geduchter werden.

Men wist dat sinds lange een hoop leegloopers, die aanhoudend in getal toenamen, langs de grenzen zwierf; men sprak er openlijk van, en men vermoedde, dat het eene bende waaghalzen was, die van de Hugenenoten, in Frankrijk, of van het eene of andere korps van den admiraal Collegni waren vooruitgezonden, om het eerste vuur doortestaan.

Deze bende was daar niet zonder oogmerk; zij werd door den eenen of anderen onderhouden, in afwachting van den buit der plundering, met welke zij van dag tot dag de door haar bespiede steden scheen te bedreigen. Bij hare inkomst, tot in het binnenste des lands, ontmoette zij noch tegenstand noch beletfel; zij groeide aan als een overstroomende vloed, naderde de groote steden, en hield er hare predikingen met grooten toeloop. Men zoude gemeend hebben dat haar togt en onthaal, even als bij geregelde troepen, vooraf bepaald waren geweest.

Toen de sectaristen en hun afzigtig gevolg in de steden ontvangen werden, bespeurde men meer dan immer te voren die bedrijveloosheid en laauwheid bij de meeste amptenaren en overheden; van welke ik bij den aanvang der beroerte gesproken heb. Diegenen zelfs, die zich in de weer stelden, werden door niemand ondersteund, en liepen gevaar van hun leven te verliezen, of althans van beleedigd te worden. Want de onbeschaamdheid van het naar buit of roof hongerige gespuis was ten toppunt gestegen. Men zoude, zoo men die zoeken wilde, verbazende voorbeelden van hunne vermetelheid in alle steden vinden.

Te Gend hebben de gedenkschriften van dien tijd ons daarvan treurige herinneringen nagelaten.

De overheden hielden zich wel genoeg bij den eersten aanval; vernemende dat de kerken van den omtrek verwoest en vernield waren, voorzagen zij dat onvermijdelijk ook de kerken en de gewijde plaatsen in de stad zouden aangetast worden, en riepen zij de burgerij en gilden op, om die heiligchennis gewapenderhand te keeren; maar de meesten weigerden den dienst.

De raad van Vlaanderen werd in deszelfs vergaderzaal beleedigd, en genoodzaakt de zitting te staken en voor eene wijl opteschorten; nogtans werden eenige besluiten afgekondigd, die

meer krachtig van opstel dan van uitwerking waren. Zoo werd onder anderen eene belooning uitgelooft voor elkeen die eenen gewaanden leeraar zonde vatten. Een kroeghouder, genaamd Nicaïse Verschuere, wiens eenige zending en begaafdheid in eene alle palen te buiten gaande onbeschaamdheid bestond, aanvaardde dit nieuwe beroep, en predikte voor het volk. Deze vervoegde zich bij den voorzitter Martins, en klaagde zich zelve aan, om, zoo als hij, met eenen vloed van gruwelijke beledigingen, zeide, hem de belooning te laten verdienen.

Die zelfde marktprediker, of een ander van het zelfde allooi, (want het regende er,) ging naar den procureur-generaal om hem te kappittelen, en in den naam van God te bedreigen.

Alle deze wanbedrijven bleven ongestraft en zonder nasporing. Het geval is te Gend en elders gebeurd, dat een voornaam amptenaar, die onderrigt werd van een kwaad opzet, 'twelk stond uitgevoerd te worden, ten antwoord gaf, geen bevel te hebben om het te verhinderen.

De oogluiking der overheden en de onbeschaamde vermetelheid der oproerlingen werden met vrij vele waarschijnlijkheid toegeschreven aan de kuiperijen van de te St. Truijen vergaderde belhamels, die alle de bewegingen

schenen te besturen, en de onstuimigheid des volks naar welgevallen konden toelaten of tegengaan. De uitkomst bevestigde dit vermoeden.

Den 24. augustus, des anderen daags na de te Brusfel geslotene overeenkomst, verscheen te Gend een advocaat van Doornik, die groot aandeel had aan de zaken van den tijd. Hij was de bringer van eenen brief aan de leeraars en opperhoofden der sectarissen, geteekend door graaf Lodewijk van Nassau, en zes andere personen; de zakelijke inhoud van denzelfven was, dat zij, alzoo, bij het verdrag, de hervormde godsdienst op goede grondslagen scheen gevestigd te zijn, voortaan hunne lieden moeten in bedwang en in rust houden, nadien niemand meer over dit onderwerp verontrust zoude worden; het overige was in cijfer en vergezeld van eenen geloofsbrief voor den bringer.

Leclerc nam zijnen intrek in de herberg; waarheen hij de consistorialen bescheidde (want zoo noemden zij zich,) en zijn bevel was in het midden der verwarring van meerder kracht, dan de staatkundige afkondigingen van den raad en de overheid.

Alle rumoer, vermaeling, roof, en plundering hielden, van dit oogenblik aan, op, niet alleen

te Gend en in Vlaanderen, maar door het geheele land, aanstonds en overal.

Men kwam allengs weder tot gerustheid, even als bij het ontwaken uit eenen vreesfelijken droom, en men begon de geleden onheilen en schaden opterekenen. De verwoesting in de gewijde plaatsen was verschrikkelijk. Het was niet te begrijpen hoe eene handvol elendelingen, in zoo weinig tijds, het werk van verscheidene eeuwen had kunnen vernielen; want deze storm en die helsche brand waren als een zwavelvlammetje voorbijgegaan, en hadden slechts zeven of agt dagen geduurd, alles bijeengenomen, over alle de provinciën.

Het is opmerkelijk echter, dat er in het beslissend oogenblik uit het kwaad een groot goed ontstond, en dat, na zoo geweldige verontrusting, de kalmte van zelve volgde. De eenen deden in stilte zich zelve het verwijt van te ver gegaan te zijn, de anderen berouwden hunne zwakheid van het niet belet te hebben,

Zeker is het dat de buitensporigheid van deze schrikkelijke verwoestingen de geheele wereld mishaaagd had, en dat, uitgenomen zeer weinige lieden, wier eigenbelang eene onverzoenlijke scheuring vorderde, alle de overigen van alle partijen geene zoo woedende uitspatting verwacht hadden.

Een goed aantal van die zamengezworēne edelen, medegesleept door de algemeene misnoegdheid, dachten er over gelijk het eerlijke lieden betaamt; zij wilden de voorregten handhaven, met de zelfde vrijheid leven als te voren, alle nieuwigheden en verdrukking ter zijde stellen, maar zij wilden niet van godsdienst of van meester veranderen.

Ook waren zij oprégtelijk afkeerig van deze snoodheden; sommigen kwamen openlijk terug van het compromis; anderen onttrokken zich, en het verbond smolt ongevoelig weg.

De burgers in de steden, en de boeren op het land, keerden tot hunne pligten terug.

De raad van Vlaanderen had reeds sedert de maand october zijne zittingen hervat, en de overheid was in haar gezag hersteld.

Het verdrag werd met vrij veel goede trouw van wederzijde naargekomen. De kerken en kloosters werden allengs hersteld, de beeldstormers en plunderaars overal gevat, en in het openbaar teregtgesteld op de plaatsen, waar de prediking plag te geschieden. Die van den nieuwen godsdienst verkregen daartoe aangewezen plaatsen; te Gend hadden zij tot hunne kerk-oefening eene houten schuur, welke zij op een kwartier uurs afstand van de stad oprigten; te Yperen en Oudenaerde hadden zij dergelijke,

die echter slechts vijf of zes maanden bestonden, van november tot in de maand april van het volgende jaar 1567.

De zaken neigden zich over het algemeen tot vrede en rust, ofschoon het onmogelijk te verhinderen was dat niet de onlusten hier en daar bij de of eene andere gelegenheid weder opkwamen. Er had een vrij hardnekkig gevecht plaats te Oosterweel, bij Antwerpen, in hetwelk de calvinisten zich van de oorlogseus *vivent les gaux* bedienden, dien op hunne vaandels staken, en geslagen werden. De steden Doornik en Valenciennes, waar de geuzen en hunne leeraars nog de overhand hadden, weigerden de bezetting welke de landvoogdes hun zond. Doornik gaf zich over op de aanbadering van een klein legerkorps, over hetwelk de baron de Noircarmes het bevel voerde. Doch Valenciennes moest eene geregelde belegering hebben, na welke de stad zich op genade overgaf.

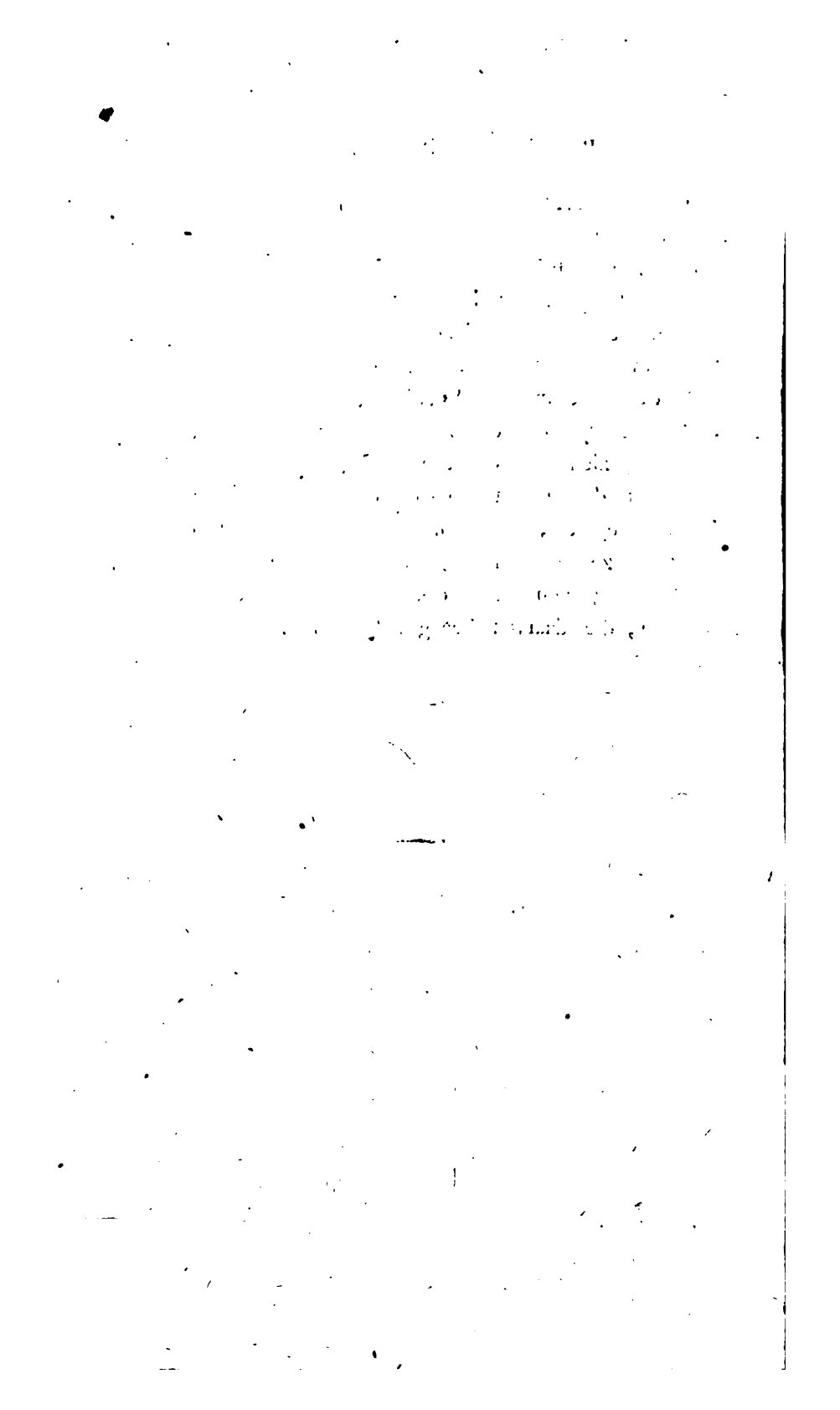
Deze krijgsbedrijven vielen voor in het voorjaar van 1567.

Inrusfchen hield Hare Hoogheid niet op naar Spanje te schrijven, om den storm, dien zij voorzag dat van daar zoude opkomen, te verdrijven. Zij gaf den koning kennis van de gerustheid binnenslands, en van den voorspoed zijner wapenen op de grenzen. Zij verzocht

hem de wervingen, welke hij in Duitschland bevolen had, te doen staken, omdat hij die, bij den goeden gang dien de zaken namen, niet noodig had. Maar het is niet gebleken, dat die brieven de eenmaal gemaakte kwade indrukken konden wegnemen, noch de geweldige besluiten, welke men in Spanje genomen had.

In het nu volgende Derde Boek van dit werk zal men zien welke deze besluiten waren, en aan wien derzelver uitvoering opgedragen werd; de maatregelen, welke men in de Nederlanden nam om ze te verhinderen of met gelijke munt te betalen; den burgeroorlog; en de nieuwe rampen, die daarvan het gevolg waren.

AANTEKENINGEN

VAN DEN FRANSCHEN UITGEVER,

DEN HEER *J. TARTE*, DEN JONGEN.

THE WESTERN

WEEKLY

OF THE WESTERN

AANTEEKENINGEN

VAN DEN HEEER

T A R T E

[a] Bladz. 5.

Afkomst, zeden, gewoonten, wetten, maatschappelijke huishouding, alles was verschillend bij de twee natien, die overigens elkander niet kenden. Tot op het einde der vijftiende eeuw, schenen de Pijseneen Spanje tot eene kleine afzonderlijke wereld te maken. In even zoo vele koningrijken verdeeld als het gewesten telde, had het stoffe genoeg om zijnen souvereinen werk te verschaffen; en dus, in bestendigen oorlog met elkander, of althans elkander niet vertrouwende, had men zelden verder uitzigten dan tot de onmiddellijke aangrenzende staten.

Ferdinand, die, door het huwelijk van zijne dochter met Filips den Schoonen, Souverein der Nederlanden, de staatkundige betrekkingen naar buiten voerde, is te beschouwen als de

stichter der spaansche monarchie; zijn huwelijk met Isabella had de spanjaarden vereenigd; onder zijne regering ging de heerschappij der Mooren te niet; na de aanwinst van het Graafschap Roussillon en het in bezit nemen van Navarra, had zijne staatkunde voornamelijk de strekking om zich in de algemeene belangen van Europa te mengen. Hij zag om zich heen geene nuttige uitbreiding dan slechts in Portugal, waarop hij geene regten had te doen gelden, en hetwelk hij hoopte dat, vroeg of laat, door huwelijksverbindtenissen, onder eenen volgenden Koning, met Spanje vereenigd zoude worden. Dat hij de verovering van het koninkrijk Napels ondernam, was ongetwijfeld, opdat Spanje gewigt zoude krijgen in de schaal van Europa, door de vermenging van deszelfs belangen met die der italiaansche mogendheden; hij slaagde daarin zoodra hij regten te verhandelen kreeg met diegene derzelven, op welke sedert lange de oplertendheid van alle hoven gevestigd was, en hij had daarenboven door deze verovering het voordeel van op eenen afstand bezigheid te verschaffen aan oude soldaten, die te zeer aan het kriegsleven gewoon waren om in den burgerstand nuttig te kunnen zijn. — Naar Huig de Groot, zouden de Nederlanden, waren de naburige volken aan hen toegevoegd ge-

weest, met dezen in goede eensgezind hebben kunnen leven, om dat zij eenen gemeenen oorsprong hadden en hunne regeringwijze op de zelfde gronden rustte; maar de Spanjaarden en de Belgen, vervolgt hij, verschillen tot in de geringste zaken, en zij slooten des te geweldiger aan in die punten, waarin zij elkander ontmoeten.

En die punten moesten menigvuldig zijn. De landbouw, bij voorbeeld: deze was in groote achting bij de Nederlanders, in Spanje verwaarloosd; de volksnijverheid en koophandel, in het eerstgenoemde land ten toppunt gevoerd, lieten zich niet overeenbrengen met de eenvoudigheid van het stelsel der Spanjaarden, bij welke die groote bronnen van algemeene welvaart nog in derzelver kindsheid waren. Men stelle zich voor dat er in Spanje, binnenslands, voor den koophandel niet meer gerijfelikheden waren dan bij de wildste volken; de wegen waren nog dezelfde als ten tijde toen elke provincie, een afzonderlijk koninkrijk zijnde, geen anderen rijkdom had dan hare oogsten, en de enge passen moest verkiezen, die den nabuur verhinderden om dezelve te verwoesten. Ter naauwernood konden muilezels door Castilie trekken. In een land, dat door de schoonste rivieren doorneden was, kende men het ge-

bruik van schuiten niet. De waren werden langs de Guadiana, den Eber en de Tong op lastdieren vervoerd; men had niet eens beproefd die stroomen bevaarbaar te maken.

Wat de zeden betreft, merkt Huig de Groot aan dat beide volken zich sedert verscheidene eeuwen in den oorlog hadden onderscheiden; maar de Belgen hadden ten laatste het krijgsumoer tegen eenen verrukkelijken vrede verwisseld; terwijl de spaansche dapperheid nieuwe latweren was gaan plukken in de veldtogten van Italie en Africa. De hebbelikheden van een handeldrijvend leven nopen den bewoner van de Nederlanders tot vredelievendheid, maar hij is daarom niet minder gevoelig voor beledigingen: geen volk is vrijer van veroveringszucht, maar geen is er ook, dat zijn grondgebied, wanneer het aangevallen wordt, met meerder moed verdedigt. De beide volken hebben van nature verknochtheid voor hunne souvereinen, met dit onderscheid dat de Belgen de wetten boven de monarch stellen. De Castiljanen waren onder alle Spanjaarden de keteloorigste op hunne regten; maar zij benijdden aan anderen de vrijheden op welke zij aanspraak maakten: daarom was het voor den souverein zoo noodzakelijk zijne zorgen en gunst gelijkelijk over de beide volken te verdeelen, opdat

geen aan de Castiljanen gegeven voorkeur de Belgen griede, en de aan de laatsten toegekende gelijkheid de castiljaansche fierheid niet beleedigde.

Men zal welhaast zien dat de, tusschen den schoonvader en den schoonzoon opgerezen, wederzijdsche afneiging niet toeliet dat men zich verstorde nopens de toegeselijkheden, die, op den duur, eene wezenlijke vereeniging tusschen de beide volken hadden kunnen te weeg brengen.

[b] bladz 26.

Het testament werd geopend in tegenwoordigheid van den koning, van Ximenez, van de aartsbisdommen van Saragossa en Valencia, van Antonio Fonseca, Jan de Velasco, benoemde executeuren, en van het meerdergedeelte der grooten van Castilie en Arragon, die den koning naar Toledo gevolgd waren.

Het behelsde een vrij groot aantal artikelen, van welke de volgende de belangrijkste zijn.

Het beval, zonder eenige vermelding van den aartsbisdom, dat, in gevalle deaartshertogin Johanna, om welke reden het ook ware, niet geraden oordeelde zich in persoon naar Castilie te begeven, om aldaar zelve de staten te re-

geren, waarvan zij bij den dood der koningin erfgename zoude worden, koning Ferdinand die bij voortduring met onbepaald gezag zoude blijven beffuren, tot dat prins Karel, zijn klein-zoon, den ouderdom van twintig jaren bereikt hadde; dat hij, ter erkentenis van de diensten door hem aan de kroon van Castilie met de verovering van het koninkrijk Grenade bewezen, gedurende zijn leven, de helft zoude genieten van de inkomsten van het nieuwelings ontdekte Oostindie: benevens een jaargeld van eene milioen, te nemen uit de zuivere inkomsten van de kroon van Castilie; dat hij, eindelijk, gedurende zijn leven, het grootmeesterschap zoude hebben van de orden van St. Jacob, van Alcantara en van Calatrava, waarvan de bijzondere tijtels sedert kort ingetrokken en met de kroon van Castilie vereenigd waren.

De schrijver van het leven van den kardinaal Ximenez, die deze bepalingen bijbrengt, geeft op eene eenigzins andere wijze die van het regentschap, en laat het *no pudiendo* weg, dat niet overeenkomt met de voorwaardelijke uitsluiting van koningin Johanna; doch van der Vynscht heeft een echt afschrift van het testament, onder zijn oog gehad, en wij moeten hem gelooven.

[c] Bladz. 29.

3) Reeds bij het eerste gehoor, verklaarde de aartshertog zijne meening ruitèrlijk; hij beklagde zich sterk over de kwade trouw van den koning van Arragon, zijnen schoonvader, en hield vrijmoedig staande dat het testament van de overledene koningin van Castilië een stukje van zijne uitvinding was.

De kanselier van Brabant, die na den aartsbischof het woord voerde, weidde breedvoeriger uit over de valscheid van het testament; hij betoogde de volstrekte onwaarschijnlijkheid, dat de koningin van Castilië, eene vorstin van zoo algemeen erkende wijsheid, hare eigene kinderen hadde willen ontèrven om eenen echtgenoot te bevoordeelen, over wien zij bovendien geene reden had om volkomen te vreden te zijn; dat hare menigvuldige geschillen met hem nopens het oppergezag in Castilië te minder een geheim waren, alzoo zij, niettegenstaande zij zich dit bij hare huwelijksvoorwaarden voorbehouden had, menigmaal genoodzaakt was geweest hare toevlugt te nemen tot de grenzen van haar koningrijk, om de inbreuken des konings van Arragon op haar gezag te keeren: zoo vele vruchteloze pogingen daartoe, bij haar leven, moesten der overledene koningin

gegronde rednen hebben gegeven, om te duchten, dat hij, na haren dood, zich geheel en al van Castilië zoude meester maken, en er hare kinderen, ten voordeele van die van een tweede huwelijk, van zoude uitsluiten. De spraker merkte vervolgens aan, dat, nadien Ferdinand de helft jonger was dan de koningin, de laatstgenoemde gemakkelijk had kunnen voorzien, dat hij niet gezind zoude wezen om zonder vrouw te leven, en integendeel, daar hij, bij haar leven, de huwelijkstrouw jegens haar niet ongeschonden bewaard had, niettegenstaande zij de schoonste en deugdzaamste prinses van Europa was, geene zwaarigheid zoude maken, om, na haren dood, zijn bed te deelen; dat eene zoo langdurige en zoo onbepaalde beheering van Castilië als het testament bepaalde, hem meer tijd en middelen gaf dan noodig waren om zich ten eenemaal meester van het gezag te maken zoodra hem de lust daartoe bekreep; dat de nabijheid van zijne staten, Arragon, Valencia en Catalonie, en de afgelegenheid van die des aartshertogs, zoodanige onderneming gemakkelijk maakten; dat dergelijke aanmatigingen niet zonder voorbeeld waren in het huis van Arragon, en dat de laatste, over de kroon van Arragon zelve, ter verkorting van de regten van den overledenen prins van Vienne, ten voordeele

van Ferdinand, te kort geleden waren om verge-
ten te zijn; dat hieruit klaarblijkelijk volgde dat
de overledene koningin van Castlie, wier be-
kwaamheden en doorzigt niemand betwistte, in dit
geval de grootste van alle fouten in het vak van
staatkunde zoude begaan hebben, indien zij, bij
zoo vele redenen van mistrouwen, een zoo
teeder pand als dat van zoo vele kroonen toe-
betrouwd hadde aan den man, die, meest van
allen ter wereld, bij haar in verdenking moest
zijn.

De kanselier stemde toe dat de koning van
Arragon aan de kroon van Castlie eenen we-
zenlijken dienst bewezen had, met, ten voor-
deele van dezelve, het koninkrijk Grenada te
veroveren; maar hij verminderde den prijs daar-
van door onderscheidene treffende aanmerkingen;
hij zeide bepaaldelijk, dat deze verovering hem
die van het koninkrijk Napels verschaft had,
hetwelk federt lange in de magt der Franschen,
die daarop regmatige en oude aanspraken had-
den, zoude geweest zijn; indien niet de schat-
ten der Mooren hem de middelen hadden ge-
geven, om de troepen te betalen die zich er
van hadden meester gemaakt.

Bij dit gedeelte der redevoering, maakten de
gezanten van Arragon eene beweging om den
spreker in de rede te vallen; doch de aarts-

hertog, die hem met genoegen hoorde, gebod stilzwygen door een teeken met de hand, en de kanselier vervolgde. Indien, zeide hij, het onderhavige testament even onbetwistbaar van de overledene koningin ware als het dit klaarblijkelijk niet is, zoude noodwendigerwijze moeten onderfeld worden, of dat de aannadering van den dood haren geest verzwakt hadde, of dat zij, ten éénemaal in de mágzt zijnde van den koning van Arragon, die alle diegenen van hare dienaren, welke hij niet kon hopen omtekoopen, verwijderd had, en onder anderen den aartsbisshop van Toledo, die eene zoo groote ongeregtigheid nooit zoude geduld hebben, niet met die vrijheid gehandeld had, die vereischt werd om eene daad van zoo veel gewigts van kracht te doen zijn.

Hij voegde er bij, dat, zelfs al wilde men onderstellen dat het testament werkelijk van de koning afkomstig ware, en dat zij het gemaakt hadde met alle de tegenwoordigheid van geest en alle de vrijheid, noodig om dergelijke oorkonden geldende te doen zijn, dit den aarts-hertog geenszins konde bekorten; dat hij, terwijl hij met toestemming en op verlangen van de overledene koningin, door de algemeene vergadering der stenden, te Burgos bijeengekomen, tot noodwendigen troonopvolger van Castilie

erkend was, het niet meer in hare magt stond hem een voor het vervolg onherroepelijk regt te ontnemen; dat het ongehoord ware dat men eenen wettigen erfgenaam zoude ontferd hebben, die nimmer daartoe eenige reden gegeven had, en die overigens alle de noodige middelen had om de lasten der erfenis op zich te nemen; dat de overledene koningin nimmer den geringsten grond tot beklag over den aartshertog gehad had, en dat hij, door de wijsheid waarmede hij de Nederlandsche volken regeerde, die nog moeilijker te besturen waren dan de Castiljanen, genoegzaam had doen blijken, dat hem geene der vereischte hoedanigheden ontbrak om de kroon van Castilie met roem te dragen.

Hij eindigde met den aartshertog aantemanen om zijne regten te handhaven, en bood hem, van wege zijne onderdanen, de geldmiddelen en kracht van wapenen aan, die noodig mogten zijn om ze te doen gelden, indien men hardnekkig weigerde hem gerechtigheid te laten wedervaren.

[4] Bladz. 29.

Naar andere opgaven, behelsde het geschrift de uitdrukkelijke toestemming, dat het testament der koningen in alle deszelfs bepalingen nitge-

310 AANTEKENINGEN

voord wierd, en dat de koning haar vader, in hoedanigheid van bestuurder, meester bleve van Castilie, tot op het tijdstip, in de oorkonde bepaald.

[e] Bladz. 37.

Of Sanabria, eene kleine stad op de grenzen van Castilie en Leon.

[f] Bladz. 37.

Die spaansche geschiedschrijvers melden, dat hij begeleid was door duizend man voetvolk, en eene vrij sterke ruitery, en overigens vergezeld door alle de grooten van Castilie, en de vlaamsche heeren, die hem naar Spanje gevolgd waren.

[g] Bladz. 38.

Hier schijnt de schrijver zich te wederspreken, alzoo hij te voren Manuel beschouwde als den stokenbrand van de oneenigheid tusfchen de twee koningen; maar deze schijnbare tegenstrijdigheid verklaart zich; dien griffeling was het gelukt, sedert zijns meesters komst in Spanje, het meerderdeel der grooten tot zich te trekken

en Ferdinand, die zich weldra verlaten vond, op zich zelve te laten staan; toen was het, dat hij eene toenadering en eene zamenkomst verlangde, ter vernedering van den vorst, wiens ontwerpen hij reeds had weten te verijdelen.

[h] Bladz. 38.

De geschiedschrijver van den kardinaal Ximenez, verhaalt deze omstandigheid op eene eenigzins verschillende wijze. Manuel, zegt hij, dus onverhoeds aangetast, liet zich buiten de kapel geleiden; Ximenez keerde dadelijk terug, ging op den drempel der deur zitten, en zeide, Manuel aanziende met die houding van meerderheid, die altoos ontzet, wanneer zij onverwacht komt: „Gij moogt doen wat u gelieft; „ik voor mij, zal heden het ampt van deur- „waarder voor onze vorsten waarnemen.”

Ferdinand, van Manuel ontslagen zijnde, twijfelde niet meer of de onderhandeling zoude hem gelukken; de koning van Castilië, daarentegen, vreezende te veel voet te geven, nam zich voor alles te weigeren.

[i] Bladz. 39.

De heer van der Vynckt slaat hier eene ge-

wigtige omstandigheid over: Alvorens naar zijn staten terugtekeeren, had Ferdinand, door de tuschenkomst van Ximenez, eene tweede samenkomst met zijnen schoonzoon beschikt; deze had plaats in de sacristij van Romedo, op eenigen afstand van Valladolid; daar was het, dat de zwarigheden vereffend werden.

[k] Bladz. 40.

In zoo verre zelfs, dat zij nooit geleden had, offchoon menigmaal op zware proeven gesteld.

[l] Bladz. 54.

Het was aan haar dat keizer Maximiliaan, door den hierna volgende brief, zijn voornemen te kennen gaf om zich tot paus te doen verkiezen, zeggende dat zijn oogmerk was heilig te worden, opdat men hem na zijn dood zoude aanbidden. Toen, meer dan tweehonderd jaren daarna, de graaf van Lauragueis aan Joseph II. voorstelde eenen stadvoogd naar Rome te zenden, werd hij door meer wereldlijke inzichten gedreven; overigens, is er geen bewijs dat het huis van Oostenrijk van verre zijne netten uitwerpe om Rome in deszelfs itali-

aansche bezittingen. intelijven: de aartshertog-cardinaal, zegt men, staat primate van Duitschland te worden.

[De bedoelde brief luidde aldus:]

« Tres chiere et tres aimée fyllé, je entendu l'avis que vous m'avez donné par Guillaume Pingun, nostre garderobes vyeff, dont avons encore mins pensé dessus.

« Et ne trouvons point pour mille raisons bon, que nous nous devons franchement marier, mais avons plus avant mys nostre délibération et volonté de james plus hanter faem nre.

« Et envoyons demain monsr. de Gurce, évêque à Rom devers le pape, pour trouver fachen que nous puysuns accorder avec ly de nous prendre pour ung coadyuteur, afin qu'après sa mort pourrns estre assuré de avoer le papat et devenir prester, et après estre saint, et que yl vous sera de nécessité que après ma mort vous serez contraint de me adorer, dont je me trouveré bien glor-yocs.

« Je encoyé sur ce ung poste devers le roi d'Aragon, pour ly prier quy nous vouldé

aider pour à ce parvenir, dont il est aussi content, moyant que je résingne l'empir à notre commun fils Charl: de sèla ausi je me suis contenté.

« Le peupl et gentilhommes de Rome ount faet ung allyance contre les Franchoes et Espaingnos, et sunt ix m. combattans, et nous ount mandé que yl veolent estre pour nous; pour faire ung papa à ma poste, et du l'empir d'Atmaingne, et ne veulunt avoer ne Franchoes, Aregonoes, ne mains nul Venecien.

« Je commence ausi practiker les cardinaux, dont ijc. ou iiijc. mylle ducas me feront ung grand service aveque la parcialité qui'est déjà entre'eos.

« Le roy d'Aragon a mandé à son ambaxateur que il veult commander aux cardinaux espaingnos, que il veulent favoriser le papat à nous.

« Je vous prie tenés ceste matière un pu secret, ossi bien en brieff jours je crains que yl fault que tout le monde le sache, car bien mal esti possible de practiker ung tel sy grand matière secretement, pour laquelle yl faut avoir de tant de gens et de argent secours et practike; et à Dieu, faet

de la main de vostre bon père Maximilien, futur pape: le xviii. jour de septembre.

« Le papa a encore les yeux doubles et ne peult longement fyvre: La suscription, à ma bonne fylle l'archiduchesse d'Ostrie, douairière de Savoye, et en ses mains.»

Het oorspronkelijke van dezen brief is door wijlen den Heer Godefroid, directeur van de rekenkamer van Rijsfel, vertoond geweest aan den abt Lenglés du Frañoy, die er zijne *méthode d'étudier l'histoire* mede verrijkt heeft. De heer president de Neny heeft denzelven in zijn geheel afgeschreven in deszelfs uitmuntende *Mémoires historiques et politiques sur les Pays Bas autrichiens*, en hij voegt er bij, dat een andere brief van den zelfden keizer Maximiliaan II insgelijks doet blijken: „dat hij, nadien het aan geld ontbrak tot eene zoo groote onderneming, bij de *Fuggers* eene leening zoude doen om de stemmen der kardinalen te winnen; dat hij hun zelfs de keizerlijke kleinoödien wilde te pand geven, en hun het derde gedeelte van de inkomsten van den Heiligen Stoel zoude afstaan, tot zoo lange dat zij hunne voorschotten terug bekomen hadden.” 't Waren wel zeker zeer wereldlijke middelen en een ten eenemaal menschelijk overleg voor zulk een geestelijk doel.

[m] Bladz. 58.

De schrijver begaat hier twee mislagen, doch van geen belang, en welke wij enkel om der naauwkeurigheid wille verbeteren. Ximenez werd geboren te Villaivar; maar zijn vader was procureur in het rechtsgebied van Tordelaguna, of Tortelaguna, welke plaats van der Vynckt voor die zijner geboorte houdt. Het is niet waarschijnlijk, dat deze procureur, die Alfonso de Cisneros Ximenez heette, van adellijke afkomst geweest zij; of die was althans zeer vervalien. Ximenez, de oudste zoon van een talrijk huisgezin, was bestemd om zijnen vader in deszelfs kantoor op te volgen; deze leerde hem de eerste beginselen van de wijze van regtsvoordering, die destijds bij de regtbanken in Spanje in gebruik was, en de groote kardinaal zoude veroordeeld geweest zijn om zijn leven toetebrengeu in den stand van procureur, in een der kleinste geregts-districten van Castilië, indien de wil van zijn vader gevolgd was. Gelukkig voor Spanje, en een groot gedeelte van Europa, werd deze gepoopt om van voornemen te veranderen, door den sterken tegenzin, dien Ximenez tegen de regtspraktijk betoonde, en door zijne neiging tot den geestelijken stand.

[7] Bladz. 61.

Manuel had zich openlijk voor den keizer verklaard, meer door zijn driftig verlangen om Ferdinand, zijnen vijand, daarvan uitsluiten, dan uit hoofde van eenige verbintenis met Zijne Keizerlijke Majesteit. In zijne belangen waren alle de grooten, die, zich tegen Ferdinand verklaard hebbende in zijne geschillen met den overledenen koning, vreesden aan zijne wraak blootgesteld te zijn, wanneer hij de regering van Castilië hervatte.

[8] Bladz. 62.

De aanspraak van den aartsbischof van Toledo aan de vergaderde drie stenden, is een meesterstuk van ontwikkeling. Marfolier geeft er, in zijne geschiedenis van het ministerie van den kardinaal, een kort begrip van, 't welk inderdaad merkwaardig is; ook won hij alle gemoederen, met uitzondering van Manuel, die standvastig voor keizer Maximiliaan gezind bleef, en een klein aantal van deszelfs aanhangers. In de zelfde zitting behaalde Ximenez twee andere voordeelen: Manuel kon niet verwerven dat de verkiezing tot des anderen daags werd uitge-

steld, en de aartsbischof werd in het landsbestuur, tot op de komst van den koning van Arragon, bevestigd.

[p] Bladz. 67.

Volgens Zurita en Argenfola, schrijvers van de jaarboeken van Arragon, bepaalde het testament alleenlijk, dat prins Ferdinand het regentschap over alle de koninkrijken zoude hebben tot de komst van den aartshertog, zijnen broeder, doch was hem daarbij het grootmeesterschap van de drie militaire orden opgedragen. Robertson, die geenszins gunstig is voor den arragonschen monarch, neemt deze lezing aan, en berispt hem niettemin. „Offchoon hij,” zegt die schrijver, „de hoop verloor om eenen zoon te krijgen, verminderde zijne ijverzucht tegen den aartshertog niet; hij kon zich niet weerhouden van hem met die afkeerigheid aanzien, welke de vorsten menigmaal van hunne opvolgers hebben.”

[q] Bladz. 79.

De eerste minister, de Chievres, vergezelt hem. (Robertson.)

[r] Bladz. 80.

Robertson noemt den hoofdbewerker van deze treek, en geeft de algemeene beweegredenen daar toe op: „Hetgeen Chievres nog meer vreesde,” zegt hij, „was eene zamenkomst tusfchen den „koning en Ximenez.” Aan den eenen kant gaven de braafheid en grootheid van ziel van dezen prelaat hem eenen bijna onwederitaanhijken invloed op de gemoederen; het was zeer waarfchijnlijk, dat zijne groote hoedanigheden, gerugfteund door den eerbied, welken zijn rang en hooge jaren verdienden, eene foort van ontzag zouden inboezemen aan eenen, voor edele en grootmoedige gevoelens varbaren, prins; en Karels bewondering van de deugden des grijsaards kon niet misfen het vertrouwen te verzwakken, 't welk hij tot nog toe gehad had in lieden van eene geheel verfchillende geaardheid. Aan den anderen kant, wanneer Karel aan zijne ministers den invloed liet, welken zij altoos in zijnen raad gehad hadden, was het gemakkelijk te voorzien dat Ximenez een zoo grievende hoon voor de fpaanfche natie niet geduldig zoude aanzien, en dat hij de regten van zijn land met de zelfde onverfchrokkenheid zoude verdedigen, met welke hij de voorregten der kroon gehandhaafd had.

[/] Bladz. 84.

Ongelukkig voor den roem van keizer Karel V., heeft de onverbiddelijke geschiedenis in hare wrekende bladen zijne ondankbaarheid opgeteekend jegens eenen man, die, te midden der verontrustendste moeilijkheden, zijne staten voor hem behouden, en zijn gezag bevestigd had; zeker wordt zijn ongelijk eenigzins verminderd in zijne jeugd, door den invloed van den heer de Chièvres, zijnen eersten minister, die zijn gouverneur geweest was, en eindelijk door de kunstnarigen der hovelingen, wier baatzuchtige ontwerpen in strijd waren met de gestrengte deugd van Ximenez; doch dit baart slechts te meerder verontwaardiging tegen de Vlaamsche ministers en de Spaansche grooten; en hierbij komen de, zoo menigmaal aangevoerde, verhevene regels van Racine voor den geest, met welke deze de verleiders der vorsten der verfoeijing wijdt.

*Détestables flatteurs, présent le plus funeste
Que puisse faire aux rois la colère céleste.*

Zelfs wanneer de brief, van welken van der Vynckt gewaagt, niet geschreven geweest waren, of aan Ximenez te laat toegekomen ware, was het immers genoeg om de ziel van den

grootmoedigen grijsaard te verbrijzelen, dat de koning zijnen raad in den wind floeg, en zich niet verwaardigde het mondgefprek toetestaan, 't welk hij verzocht had. Wij zullen hier het gezag van Robertson aanvoeren, die overigens het door van der Vynckt gestelde nader toelicht.

„Door deze omstandigheid” (de hem te Bos-Sequillos overkomene ongesteldheid) „genoodzaakt zijnen togt op te schorten, schreef Ximenez aan Karel, en raadde hem, met zijne gewone vrijmoedigheid, alle de vreemdelingen van zijn gevolg wegtezen, alzoö hun aantal en invloed reeds bij de Spanjaarden opspraak hadden verwekt, en niet misfen zouden welhaast de genegenheid van het geheele volk van hem te vervreemden. Hij verzocht te gelijker tijd een mondgefprek met den koning, om hem rekschap te geven van den toestand der natie en van de gezindheden zijner onderdanen. Niet alleen de Vlamingen, maar ook de Spaansche edelen, spanden zamen om dit mondgefprek te beletten, en wendden alle hunne slimheid aan om Karel te verwijderen van Aranda, werwaards de kardinaal zich had doen vervoeren. Op hunnen last werden alle de door hem aanbevolene plans verworpen, en droeg men tevens de grootste zorg om hem te doen gevoelen, en tevens voor de geheele natie te doen blijken, dat zijn

gezag aan het afnemen was. Tot in de onverschilligste zaken toe, koos men opzettelijk de zijde, welke hem het meest onaangenaam moest zijn. Ximenez leed deze behandeling niet met zijnen gewonen moed: het gevoel, 'twelk hij had van zijne eerlijkheid en bekwaamheden, had hem op meer erkentelijkheid doen hopen van eenen vorst, aan wien hij een koninkrijk overgaf, in grooter bloei dan immer, en een gezag, meer uitgebreid en beter bevestigd, dan de doorluchtigsten zijner voorgangers het ooit genoten hadden."

Overigens, ondersteunt meer dan één schrijver de wezenlijkheid van het schrijven van den brief door Karel V, en van de overgave van denzelfden, eer de cardinaal zijne bewustheid verloren had; Gometius, Baudier, Marfollier, maken er melding van, en Robertson verklaart zich deswegens in dezer voege: „Hij (Ximenez) ontving eenen brief van Karel, die, na eenige koele betuigingen van achting, hem vergunde naar zijn aartsbisdom te trekken om aldaar in rust het overschot van een zoo werkzaam leven door te brengen. Deze boodschap verplette Ximenez: zijne ziel was te fier om dezen smaad te overleven: mischien ook dat zijn grootmoedig hart het denkbeeld niet verdragen kon van de onheilen, die zijn land zouden overstelpen. Hoe

het zij, het is zeker dat hij weinige *was* *na*
het lezen van den brief des konings overleed:

[s.] Bladz. 98.

Drie eeuwen later, waren de Spanjaarden ge-
 lukkiger. Hunne naneven verwezenlijken thans
 de wenschen van derzelver voorouders. Indien
 wij geloof staan aan Robertson, waren de op-
 standen der gemeenten niet, blootelijk een uit-
 werksel van volkswoede en oproerigheid; zij
 hadden de herstelling van vele misbruiken, en
 de vestiging der openbare vrijheid op eenen
 rechten grondslag, ten doel: deze oogmerken
 waren wel de geestdrift waardig, welke het
 volk betoonde om dezelve te bereiken.

Wanneer men de vertoogschriften van de
 verbondenen in dezen langverloopenen tijd na-
 gaat, ziet men inderdaad dat de Spaansche natie
 niet dan hare wettige regten inriep. De vergelij-
 king van deze eischen der zestiende eeuw met
 de staatsregeling der Cortes in de negentiende,
 heeft iets treffends en verbazends; de laatste
 verschilt van de eerste slechts, wat de alge-
 meene punten betreft, onafhankelijk van de in-
 delijke omstandigheden, daarin, dat zij de wet-
 gevende magt des monarchs geheel heeft weg-
 genomen, en dat, op het stuk der nationale

vertegenwoordiging, en van de bestelling der ampten, derzelver opstellers de tegenwoordige verlichting hebben te baat genomen. Zie hier de zamenvatting van de voornaamste punten der vertoogschriften van 1522.

Na eene lange voorafpraak over de rampen die de natie teisterden, en over de gebreken der regering, doet men daarin het buitengewone geduld opmerken, met hetwelk de natie alle die onheilen geleden heeft, tot dat eindelijk het belang van haar eigen behoud, en de overweging van hetgeen men aan het vaderland verschuldigd is, haar genoodzaakt hadden bijeen te komen, ten einde op eene wettige wijze in hare eigene veiligheid en in die der staatsregeling te voorzien. Dien ten gevolge, vraagt het bondgenootschap 1.) dat het den koning behage, naar het voorbeeld van de koningen, zijne voorgangers, zijn verblijf in Spanje te vestigen; 2.) dat hij niet moge in het huwelijk treden zonder toestemming der Staten; 3.) dat hij, in het geval dat hij genoodzaakt ware het rijk te verlaten, zich verbinden nimmer het regentschap aan eenen vreemdeling op te dragen; 4.) dat, onder geen voorwendsel hoe genaamd, vreemde krijgsbenden in het koninkrijk zullen gebragt worden; 5.) dat alleen inboorlingen de ampten en gunsten in den Staat

en in de kerk zullen kunnen bekomen; 6.) dat de troepen voortaan niet meer 'vrij kwartier zullen genieten; 7.) dat het huis des konings niet langer dan zes dagen, en allen, wanneer de koning zich op reis bevond, zal ingekwartierd worden; 8.) dat de vervreemding van domeinen en koninklijke inkomsten, sedert den dood van Isabella geschied, zal hersteld worden; 9.) de affchaffing van de talrijke bedieningen, sedert dien tijd ingevoerd; 10.) dat voortaan, bij de Staten, die zouden vergaderen, elke stad eenen vertegenwoordiger hadde te zenden uit de geestelijkheid, eenen uit den adel, en eenen uit den burgerstand, elk derzelven door zijnen stand te kiezen; 11.) dat het hof, noch middellijk, noch onmiddellijk, de verkiezing van die vertegenwoordigers zoude hinderen; 12.) dat geen lid der Staten eenig ampt of pensioen van den koning mag bekomen; noch voor hem zelve, noch iemand van zijne familie, op straffe des doods en verbeurte zijner goederen; 13.) dat de Staten ten minste eenmaal in de drie jaren zullen vergaderen, hetzij de koning hen samenroepen of niet; 14.) dat zij zullen hebben te onderzoeken of de opgemelde punten worden nagekomen, en overigens over de publieke zaken zullen hebben te raadplegen; 15.) dat voor de regters vastenjaarwedden zullen bepaald

worden, en zij voortaan geen aandeel zullen hebben aan de boeten en verbeurdverklaringen van de goederen der veroordeelden; (16.) dat voortaan alle schenking van goederen door int staat van beschuldiging zijnde personen nietig verklaard zal wezen, ten ware voor het vonnis geschied; (17.) dat alle voorregten door edellieden verkregen, in welken tijd dit ook ware, voor zoo verre zij ten nadele strekken der gemeenten, (herroepen zullen worden; 18.) dat het bewind over de steden niet meer aan den adels gegeven zal worden; (19.) dat de goederen der bedelen aan alle belastingen onafhavig zullen wezen, even als die der gemeenten; (20.) dat geene aflaten in het rijk zullen gepredikt of verspreid worden, zonder dat de staten dien onderzoeken en de redenen goedgekeurd hebben, waarom zij worden afgekondigd. (21.) dat al het geld, oorspruitende uit den verkoop der aflaten, besteed zal worden tot den oorlog tegen de ongeloovigen; (22.) dat de prelaten, die geene zes maanden van het jaar in hunne bisdommen hun verblijf zullen houden, verstoken zullen wezen van si hunne inkomsten voor al den tijd van hunne afwezigheid; (23.) dat de koning alle de handelingen van het bondgenootschap zal bekrachtigen, en die aanmerkingen als goede diensten aan hem en de natie be-

wezen; 24.) dat hij vergiffenis zal schenken voor alle ongeregeldheden, welke de steden mogten hebben kunnen begaan uit overmaat van ijver in eene regtvaardige zaak; 25.) dat hij, op de plechtigste wijze, zoude belooven en zweeren alle deze artikelen na te komen, en die op geenerlei wijze te ontduiken of te herroepen, enz.

[v] Bladz. 99.

Karel V. was goedertierend na de overwinning, in weerwil van zijnen raad, die hem sterk aanzocht om meerder gestrengheid te betoonen. Naauwelijks twintig personen werden, in Castilie, aan het leven gestraft: hij verleende eene algemeene amnestie, die zich uitstreckte over alle misdaden, sedert den aanvang van den opstand begaan; slechts tachtig personen waren daarvan uitgezonderd; en nog scheen hij die eerder te noemen om den anderen schrik in te boezemen, zonder oogmerk om hen te vervolgen. Daarontrént verhaalt men eene bijzonderheid, die aan eene andere, onzer dagen voorgevallen, herinnert; een gedienslig hoveling had den keizer aangeboden hem te ontdekken waar een der voornaamsten van de uitgezonderden zich verborgen hield, doch hij verwierp dit aanbod met eene spotterij in welke zijne grootmoedigheid

uitblinkt. „Loop heen,” zeide hij, „ik heb niet
 „te vreezen van dien man; maar hij heeft wel
 „reden om zich van mij te verwijderen, en gij
 „zoudt beter doen hem te zeggen dat ik hier
 „ben, dan mij de plaats te noemen waar hij is.” *

Zie hier het in onzen tijd gebeurde: In zeker koningrijk bevond zich een vreemdeling van groote verdiensten, uitgeweken wegens eene politieke misdaad; de ambassadeur van den koning, wiens onderdaan deze vreemdeling was, vorderde zijne wegzending, op grond of onder voorwendfel dat de nabuurschap der beide koningrijken hem gevaarlijk maakte. Dit werd toegestaan, en de vreemdeling ging, in het slechtste jaargetijde, scheep naar de Vereenigde Staten van Amerika; door eenen hevigen storm overvallen, werd hij, bijna door een wonder, gered, doch genoodzaakt terug te keeren in eene der havens van den monarch, die hem eene wijkplaats had gegeven. De ambassadeur vernam het, en, ter middagmaaltijd zijnde bij den koning, die eenmaal zich naar zijn verzoek gevoegd had, wil men dat hij tot denzelfden zoude gezegd hebben: *Sire, M... is hier*. Geen antwoord. De ambassadeur komt andermaal daarmede te berde, waarop de monarch, op eenen gestrengen toon antwoordde: *Mijnhaer de marquis, hij is er niet om mijnenwille*.

[x] Bladz. 108.

Haraus, Burnett, en, volgens hen, Watfon, verhalen dat Filips Engeland, na een verblijf van veertien maanden, verliet, en, bij zijne terugreis, niet door de Nederlanden kwam, waar de keizer zich toen bevond; en waar deze hem wenschte te zien. — Naauwelijks was hij in het bezit van Napels en Milaan, of hij zette de ministers van Karel af, om zijne eigene afhangelingen in de plaats te stellen.

[y] Bladz. 109.

Men zoude vragen waarom het oneerbiedig gedrag van Filips den keizer niet weerhield van hem alle zijne staten afteftaan? Daarin fchijnt, integendeel, de voorname beweeggrond gelegen te hebben, die hem in dit befluit verfterkte; men ziet klaar genoeg dat dit het gevoelen was van van der Vynckt; het is ook dat van Watfon; hij zag in, zegt de laafte, dat het heerschezuchtig karakter van Filips hem tot de droevige keuze noodzaakte van of met zijnen zoon in onmin te geraken, of afftand te doen. Hij befloot tot het tweede, omdat hij begreep, dat hij, door ziekte verzwakt, voor het vervolg, onvermijdelijk zoude genood-

zaakt zijn, of zich op zijne ministers te verlaten, 'tgeen hij tot nog toe zorgvuldig vermeden had, of weldra te bezwijken onder den last der bezigheden, welke het bewind over zoo vele aan zijne magt onderworpenen staten medebragt.

De hartelijke aanspraak, welke de keizer hield in de plegtige vergadering, te Brusfel, ter oorzake van den afstand bijeengekomen, eindigde aldus: „Moge de hemel u ook eenen zoon „schenken, aan welken gij uwe magt kunt over- „geven, maar die er u niet toe noodzake”.

[z] Bladz. 112.

Het was in het begin van het jaar 1542; hij kwam in met een talrijken stoet van Spaansche edelen. Na eenige dagen te Brusfel gebleven te zijn, met den keizer, die, bij alle gelegenheden, eene teederheid deed blijken, gelijk een vader die, tegen het einde van zijn leven, zoo levendig voor eenen eenigen zoon gevoelt, vertrok Filips om de voornaamste steden der Nederlanden te bezoeken, vergezeld door de regentes, koningin weduwe van Hongarije.

Hij werd overal met de schitterendste praal ontvangen. Men besteedde groote geldsommen aan feesten, maaltijden, illuminatiën en ridderfe-

len: de steden beijverden zich om het zeerst om pracht ten toon te spreiden, en ijver en vindingrijkheid te befoemen; kortom, het volk gaf hem overal de sterkste blijken van verknochtheid.

Dan Filips konde, te midden dezer feesten, niet welken men hem trachtte te vermaken, en die indedaad behagelijk moesten zijn voor eenen jongen en leersuchtigen vorst; de natuurlijke lughed van zijn karakter niet verbergen. De Vlamingen bemerkten niet bekommering hoezeer de zoon het tegenbeeld was van den vader. Karel was beleefd en minzaam; men zag welhaast dat Filips niet ligt te gekken, trotsch en gestreng was. De eerste sprak de voornaamste talen van Europa met gemak, en had de gewoonte om zich gemeenzaam met alle zijne onderdanen te onderhouden. De andere, integendeel, had niets dan Spaansch willen leeren, hij sprak weinig met de Vlamingen, en was volstrekt ongenaakbaar voor allen, uitgezondend de edellieden van zijn huis; hij kleeide zich naar hunne wijze, leefde overal even als hij dit in Spanje deed, en wilde zich in niets hoegenood naar de Vlaamsche gebruiken te schikken. *Harci annales duum Brabantie. Meteren.*
Watson. ob 1600. wano manen 1611

[aa] Bladz. 112.

Zijn floet, zegt bisschop Burnett, was zoodanig, dat het aan het hof van Elizabeth eene der grootste tijdkortingen was, met hem en zijne Spanjaarden den draak te steken.

De natuurlijke geveinsdheid van Filips en zijne trotschheid, bleken uit zijn geheele gedrag. Hij ontving de voornaamste edelen des lands zonder hun de geringste belangstelling te betoonen; hij vergunde niemand tot hem te naderen, dan na vooraf daartoe bekomen verlof, en hij was aldus ongenaakbaar voor diegenen zelve, wier genegenheid hij wenschte te winnen of te verzekeren. — *Idem.*

[bb] Bladz. 128.

Er waren dus twee en eene halve eeuw toe noodig, eer de Nederlanden die voordeelen herkregen. *ô Noodlot! ô Voorzienigheid!*

[cc] Bladz. 136.

De kardinaal geeft den inhoud op van de redevoering van den bisschop van Arras.

„ De redenaar ontwikkelt de redenen van

's konings vertrek naar Spanje. Hij weidt uit over de genegenheid, welke die vorst had voor zijne Vlaamsche onderdanen, aan welken zijn geslacht zoo zeer voor deszelfs magt en roem verplicht was. Filips hoopte dat zijne zaken geene langdurige afwezendheid zouden vereischen; doch, indien dit het geval ware, beloofde hij zijnen zoon naar de Nederlanden te zenden om daar verblijf te houden. Middelerwijl, vermaande hij de staten met warmte, om hunne beste pogingen te doen tot het bewaren der openbare rust, en hij verzekerde hun dat niets geschikter was tot dat einde, dan de volkomene verdelging van de ketterij, die hare aankleefers als tegen alle gezag weerspannig maakt, tegen dat van God en tegen dat der wettelijke regenten. De staten moesten dus de zuiverheid van hun oud geloof met ijver handhaven, en de nieuwe edikten gestrengelijk doen uitvoeren. De koning twijfelde niet of zij zouden hiertoe, gelijk tot alle andere maatregelen, gaarne zamenwerken met de hertogin van Parma, welke hij aanstelde tot regentesse bij zijne afwezigheid. Hij verliet de Nederlanden, door drongen van eene innige erkentelijkheid voor de verknochtheid van zijne getrouwe onderdanen; hij zoude ten spoedigsten de vreemde troepen doen vertrekken, en het volk van alle las-

ten ontheffen, welke de raad hem gedwongen had aan hetzelfde opleggen.

[44] Bladz. 141.

Filips betoonde afkeerigheid van Willem, zonder eenige reden te hebben om zich over diens gedrag te beklagen; bij de geschiedschrijvers is slechts een enkele omftandigheid te vinden, die tot zijne achterdocht kan aanleiding geven. Onze fchrijver zal die weldra omftandig aanvoeren.

De prins van Oranje naar Frankrijk gezonden zijnde als een der gijzelaars voor de uitvoering van het tractaat van Cateau-Cambresis, ontdekte het ontwerp, 't welk de koningen van Spanje en van Frankrijk beraamd hadden tot de verdelging van de protestantfche partij; hij gaf daarvan kennis aan diegenen zijner vrienden in de Nederlanden, die den hervormden godsdienst omhelsd hadden. Van dit oogenblik af, hield de koning op, hem met vertrouwen te behandelen.

Dan wij vinden eene nog meer voldoende reden van de ongunftige gezindheid van Filips jegens den prins van Oranje, in de jaloersheid van Granvelle en van de Spaanfche ministers. Van zijne teedere jeugd af, was Willelm da

voornaamste gunsteling van den vorigen keizer geweest, die hem bij alle gelegenheden blijken gegeven had van zijne genegenheid. Karel liet hem tot zijne geheimste beraadslagingen toe; en had meermalen erkend dat de prins, schoon naauwelijks in zijne jongelingsjaren, hem zeet nuttige ondernemingen had aangeraden. Willem was in zijn drieëntwintigste jaar toen Karel afstand deed van den troon; echter had hij reeds vele blijken van 's konings achting ontvangen. Om niet te spreken van zijne verkiezing van den prins van Oranje, om hem bijtestaan in die plegtige vergadering, in welke hij de souvereiniteit in handen gaf van zijnen zoon, of van de voorkeur, welke hij hem toekende boven alle de andere hovelingen: hij had hem het bevel opgedragen voor zijne armee, in de afwezigheid van den hertog van Savoje. Te vergeefs bragt men hem onder het oog, dat het onvoorzigtig was eenen jongeling van tweeëntwintig jaren, tegen over Fransche veldheeren te stellen, gelijk den hertog van Nevers of den admiraal de Coligni; Karel bleef bij zijne gedane keuze, en had geene reden om zich in het vervolg daarover te beklagen, alzoo de Spaansche troepen, onder het bevel van den jongen Willem, niet slechts volstrekt geene nederlaag ondergingen, maar de prins daarenboven Char-

lemont en Philippeville versterkte, en elders de begrenzing der Nederlanden tegen den aanval der vijanden dekte. Deze buitengemeene genegenheid, welke Willem den keizer had ingeboezemd, was de ware oorzaak van de koelheid, welke Filips hem betoonde. Granvelle en de Spaansche ministers, jaloers over zijne opkomende grootheid, onderhielden den afkeer des konings, wekten zijne achterdocht op, en verzuimden geene gelegenheid om het karakter en de bedoelingen van hunnen mededinger met hatelijke kleuren aftefchilderen. Filips werd in zijne verdenkingen versterkt door Willem's weigering om het bevel over zijne troepen te aanvaarden, en, om de zelfde reden, dacht hem de graaf van Egmond even zeer, in plaats van tot uitvoering zijner heerschzuchtige ontwerpen te kunnen dienen, eene hinderpaal voor dezelve te zijn. (*Watson*).

[*ee*] Bladz. 145.

Van der Vynckt voegt er bij dat het huis van Châlons-Oranje zeer vermogend was in de beide Burgondiën en in de Nederlanden. Deze goederen waren bij erfenis in het bezit gekomen van René van Nasfau, een' zoon van Hendrik, graaf van Nasfau, en van Claudia

Châlons, zijne zuster. René stelde onzen held, zijnen vollen neef, tot zijnen algemeenen erfgenaam in. Deze was souverein van Oranje, onder den naam van Willem IX. Gedurende zijne regering, die in 1544 aanving, vestigde zich aldaar de hervorming, niettegenstaande den tegenstand van het parlement, dat echter de zelfde partij koos, toen de prins zich voor den hervormden godsdienst verklaard had; doch de oorlog brak kort daarna uit. — Serbillona, een neef van den paus, sloeg zijn leger op bij Grenouillet, met agt duizend man, en deed te Avignon afkondigen dat Oranje aan plundering zoude worden overgeleverd. Die van Oranje waren ongelukkigerwijze toen bezig met eenen togt tegen de burgt Saint Andoul. De bezetting van het kasteel werd, in weerwil van het verdrag, op hetwelk zij zich had overgegeven, over de kling gejaagd; de stad werd uitgeplunderd, en de woeste overwinnaar deed de inwoners wreedelijk ter dood brengen; die van Oranje oefenden wedervergeldingen daarover uit, die op onderscheidene plaatsen vreeslijk waren.

Willems beide zonen, Maurits en Frederik Hendrik, waren zijne opvolgers. Des eerstgemelden roem deed het prinsdom Oranje eerbiedigen, hetwelk gedurende zijne gansche regering rustig was; hij deed het kasteel naar

den nieuwen trant versterken. De tweede zoon, die insgelijks een groot man was, zoude het zelfde geluk genoten hebben, waren zijne onderdanen niet in opstand gekomen. De slootvoogd Walkendorf wilde zich onafhankelijk maken, en had het aan zijne waakzaamheid toevertrouwde kasteel aan de koningin van Portugal, en aan verscheiden andere souvereinen aangeboden; maar, door het beleid van Knuijt, die door Fredrik Hendrik naar Oranje gezonden was, werd Walkendorf overrompeld en gedood, waarop de rust zich herstelde. Onder Willem X. genoot het prinsdom insgelijks eenen ongestoorden vrede. De stad Oranje was eene schuilplaats geworden voor de Calvijnschgezinden, en een schrik voor de katholieken in het graaffschap.

Sedert dat tijdstip, zocht Frankrijk menigmaal, en onder verschillende voorwendselen, zich van hetzelfde meester te maken. Bij den vrede van Nymegen werd de stad teruggegeven aan den prins van Oranje, Willem Hendrik, die naderhand de beroemde Willem III., Koning van Engeland, was. Weinige jaren daarna maakte Louis XIV. zich meester van dezelve, en behield ze gedurende den ganschen, in 1684 aangevangen, oorlog. Bij deze nieuwe bezitting, deed Louis de werken omverhalen; hij

verbande de hervormde godsdienstleeraren, en zond in hunne plaats dragonders, die bij de ingezetenen werden ingekwartierd. Door het traktaat van Rijswijk, in 1677, kwam alles weder aan Willem. Na zijnen dood, beleende Louis XIV. den prins van Conti met het prinsdom Oranje, 't welk hij in bezit had doen nemen. Dit leen werd, bij het traktaat van Utrecht bevestigd, doch de prins deed daarvan, in 1731, afstand ten voordeele der Fransche kroon.

Om tot Willem I. terugtekeeren, zie hier nog eenige trekken, naar andere schrijvers, om de karakterschets te voltooijen, welke van der Vijnckt zoo meesterlijk ontworpen heeft:

„Zijne minzaamheid won aller harten; hij ondernam gene onderhandeling zonder daarvan eenig voordeel te trekken. Zijn vooruitzicht was zoo sterk dat hij zijnen vijanden den moed benemen, en hunne oogmerken verijdelen kon. Gevaren konden hem niet doen wankelen, noch fortuin hem omkoopen.” [*Zie de aant. van den Vertaler.*]

[ff] Bladz. 145.

Inderdaad is het aan niemand onbekend dat het huis van Nassau een der doorluchtigste en oudste van Duitschland is. Voor meer dan vijf

eeuwen, heeft het eenen keizer aan het westen gegeven.

[gg] Bladz. 148.

Het winnen van den veldslag van St. Quentin, waarvan de gevolgen beslissend waren, is, zoo wel ten aanzien van het ontwerp, als van de uitvoering aan hem toeteschrijven. Guicciardini kent ook aan den graaf van Egmond een aandeel aan deze overwinning toe: *auctore consuasore, et prope dicam perfectore Egmondenci*. De lezer beoordeelde de waarheid daarvan uit de volgende omstandigheden.

De hertog van Savoyje was opperbevelhebber van de Spaansche armee, die uit Duitschers, Hollanders en Vlamingen bestond, en bij welken de Spanjaarden, gelijk Watſon ⁽¹⁾ aanmerkt, het kleinste gedeelte uitmaakten. De connestabel de Montmorency had zijn leger over eenen engen pas gevoerd, welken hij weder moest doortrekken eer hij zijne troepen in veiligheid konde brengen. Deze onvoorzigtigheid ontsnapte den hertog van Savoyje niet, die oogenblikkelijk zijnen kriegsraad deed bijeenkomen, om te beslissen welke maatregelen hij had te nemen. Verscheiden officieren waren van

---

(1) Eerste deel bladz. 72, van de Amsterdamsche uitgave.

gedachten dat men den connestabel zijnen terugtocht moest laten doen; dan de graaf van Egmond, bevelhebber der kavallerie, hield met levendigheid staande, dat het mogelijk was hem op dien terugtocht aantevallen, en dat dit naar de tastbaarste waarschijnlijkheid eenen goeden uitflag moest hebben. De hertog van Savoyje keurde het door den graaf voorgestelde plan goed, en droeg de uitvoering daarvan aan hem op. Men verloor geen tijd; Egmond rukte op aan het hoofd van zijne kavallerie, en werd weldra gerugsteund door den hertog van Savoyje, die de infanterie aanvoerde; de Franschen waren op dezen aanval niet voorbereid, en werden aanstonds in wanorde gebragt. Montmorency gedroeg zich met moed om zijne dwaling te herstellen, doch de graaf van Egmond en de hertog van Savoyje rukten met zoo veel onstuimigheid aan, dat de connestabel het gevecht niet weder kon hervatten, noch zijne gelederen herstellen. Te zeer overtuigd dat de veldslag beslist, en zijne feil onherstelbaar was, wierp hij zich in het midden der vijanden, en scheen besloten te hebben zijne nederlaag niet te overleven, om zich niet blootstellen aan de verwijzingen, welke hij maar al te wel verdiend had. Hij werd gevaarlijk gewond, en zoude ongetwijfeld in het gevecht gesneuveld zijn, gelijk hij

het wenschte, indien niet eenige Vlaamsche officieren, die hem herkenden, hem voor de woede van het krijgsvolk bewaard hadden. Hij werd gevangen gemaakt, en zijne armee ten eenemaal verslagen. Drieduizend man bleven op het slagveld, en vierduizend vielen in 'svijands handen; onder de laatsten telde men, behalve den connestabel en zijne twee kinderen, verscheidene aanzienlijke personen, en vele edellieden; er waren aan de zijde der overwinnaars slechts tachtig man gesneuveld, 't geen een zeker bewijs oplevert dat de aanval met even veel behoedzaamheid als stoutheid bestuurd was geworden.

De veldslag van St. Quentin zoude de gewigtigste gevolgen gehad hebben, indien Filips het gevoelen gevolgd had van sommigen zijner veldheeren, die hem rieden zijne zegevierende armee in het hart van Frankrijk te voeren. Doch zulk een raad was te stout om opgevolgd te worden door Filips, wiens voorzigtigheid aan vreesachtigheid grensde.

Zie hier hoe gezaghebbende geschiedschrijvers van den veldslag van Grevelingen verslag geven:

Terwijl de hertog van Guise in Luxemburg zegevierde, was de maarschalk de Thermes, een oud ervaren generaal, die tot bevelhebber van Calais benoemd was geworden, en een leger

van 10,000 man voetvolk en 1500 paarden bijeengetrokken had, in Vlaanderen ingerukt, en had hij Duinkerken en eenige andere min gewichtige steden genomen en verwoest, was tot Nieuwpoort doorgedrongen, het land afslopende en alles te vuur en te zwaard verteerende.

Filips stelde hem den graaf van Egmond tegen, met eene in getal veel aanzienlijker armee. Toen trok de marschalk de Thermes schielijk op Grevelingen terug, met oogmerk om zijnen marsch, langs de kust, tot Calais voorttezetten, zonder eenen veldslag te wagen; doch de onstuimigheid van den graaf van Egmond, die met de grootste drift op de Franschen aanviel, maakte het onmogelijk het gevecht te vermijden; de Franschen waren beladen met den buit, welken zij uit de door hen verheerde landen geroofd hadden, en hun marsch werd daardoor verzwaard. Intusschen had de marschalk de Thermes den tijd om de Aa overtetrekken; maar ziende dat het niet mogelijk was zijnen togt te vervolgen, zonder verlies te lijden, deed hij zijne armee op het vlakke veld eene zeer voordeelige stelling nemen, waardoor de vijand, zonder van deszelfs overmagt partij te kunnen trekken, genoodzaakt werd hem in het front aan te vallen; hij steunde met zijnen regter vleugel tegen de zee, dekte

zijn linker door zijne wagens en pakkaadje, en nam de monding van de Aa in den rug. In deze stelling wachtte hij den vijand af, en aldus voorbereid zijnde om hem te ontvangen, maakte hij aanstonds eene groote slagting door zyn grof geschut. Dan dit eerste voordeel vermeerderde slechts de woede der Franschen, die zich haasteden om handgemeen te raken; zoodat de beide legers zich als tot een enkel onder elkander mengden, en er weldra, trop tegen trop, man tegen man, gevochten werd; de Franschen, aangedreven door het wanhopige van hunnen toestand, in een vijandelijk land, waar zij zich alleen door de overwinning konden redden; de Vlamingen, vast besloten hebbende om zich te wreken over de beledigingen, welke zij van de Fransche armée ondergaan hadden, en brandende van verlangen om den buit te hernemen, welk deze met zich voerde. Beide partijen streden met eene onbeschrijfelijke verbittering; het gevecht was hardnekkig en bloedig, en de overwinning bleef weifelende. Het is waarschijnlijk, dat dezelve nog langer onbeslist zoude gebleven zijn, indien de Duitschers bij den graaf van Egmond, even als de Vlamingen, het voorbeeld gevolgd hadden van hunnen bevelhebber, die bij deze gelegenheid de pligten vervulde van een' groot' veldheer en van een onverschrok-

ken krijgsman. De Franschen behielden echter nog hunnen grond, en schenen besloten te hebben te overwinnen of te sterven, toen eene onverwachte gebeurtenis het lot van dezen dag besliste. Eenige Engelsche oorlogschepen kruisten bij toeval langs de kust; zij bespeurden den rook van het geschut, en gisten de oorzaak daarvan. Daarop liepen zij de rivier binnen, en bestookten den rechtervleugel der Franschen. De graaf van Egmond maakte met vele schrandernheid gebruik van het voordeel, 'twelk het toeval hem aanbood, viel met verdubbelde onstuimigheid op den vijand aan, brak door zijne gelederen, en noodzaakte hem de vlugt te nemen. Omtrent tweeduizend man oude troepen bleven op het slagveld; een groot aantal verdronk in de Aa, en eenigen van de vlugtelingen werden afgemaakt door de, over de verwoesting van hunne landerijen verbitterde, boeren. Slechts een zeer klein gedeelte werd gered. De maarfchalk de Thermes werd, zwaart gekwetst, benevens alle opperofficieren en drieduizend soldaten, krijgsgevangen gemaakt; de gansche artillerie en pakkaadje viel in handen der overwinnaars.

[hh] Bladz. 156.

Wij willen Bever, zeiden zij, door den oceaan

verzwolgen worden, dan ten prooi blijven aan de wreedheid en hebzucht der Spaansche soldaten. (*Watson.*)

[ii] Bladz. 164.

Op een vierendeel uurs afstand van de stad.

[kk] Bladz. 177.

De cardinaal Hendrik, koning van Polen, stierf den 31. Januarij 1580, het regentschap van zijn rijk overlatende aan vijf personen, aan welken hij de magt opdroeg om zijnen opvolger te verkiezen. Hij had in het vorig jaar den troon beklommen, na den dood van zijnzen neef Sebastiaan, die in den slag van Alcatar, in Afrika, gesneuveld was.

[ll] Bladz. 201.

Deze wijze van zien was in Spanje niet algemeen. De inquisitie had er onlusten veroorzaakt; velen van de ijverigste katholieken hadden zich sterk daartegen verzet. De Engelschman Watson berigt ons dit, en er ligt niets bevreemdends in. Zoo, deze onlusten geen gevolg gehad hebben, was dit eensdeels omdat men

niet altoos eenen held vindt, in staat om de-
 zelve tot een doel te besturen. Men kan
 daarbijvoegen, dat het Spaansche volk niet,
 gelijk het Nederlandsche, inzonderheid sedert de
 overwinning welke Karel V. in 1520 op de
 muitelingen behaalde, in de gelegenheid was om
 deszelfs burgerlijke en natuurlijke regten inte-
 roepen. Hebben wij niet, in onze dagen,
 Spaansche bisschoppen en andere geestelijken,
 tweemalen zien medewerken om die heillooze
 instelling afte schaffen. Het jaar 1820 heeft de-
 zelve ook in Portugal zien omverwerpen.

[*mm*] Bladz. 210.

Men siddert bij de beschouwing der gruwe-
 len, welke onze voorouders te verwachten
 hadden, en die, zonder de heldhaftige opoffe-
 ring van Willem den Verlosfer, nog vele eeu-
 wen lang hun nageslacht zouden geteisterd heb-
 ben. Schiller geeft de volgende beschrijving
 van de inquisitie:

Een dominicaner monnik, Torquemada, be-
 klom het eerst dezen bloedigen troon; hij
 maakte verordeningen voor denzelven, en liet
 zijne hatelijke magt aan zijne orde na. De
 geloften van die kloosterlijke regters zijn ver-
 schrikkelijk. Hunne veroordeelingen gelijken

naar de schrikkelijke plaag der pest, die in weinig tijds de bestgestelde lichamen verwoest. Zij vervloeken zelfs de levenlooze voorwerpen, die aan eenen ketter hebben toebehoord. Geenerlei toestand kan een slagtoffer voor hen bevrijden. Hunne vonnissen worden op lijken en op beeltenissen uitgevoerd, en het graf zelf is voor die vreesfelijke regters niet veilig.

De schuldige wordt met de staatfe eener zegenpraal naar de strafplaats geleid. Eene bloedroode balie wijst de rigting aan van den stoet; het luiden van alle klokken verkondigt het vertrek; priesters in feestgewaad, en lofzangen zingende, openen den togt, na hen treedt de veroordeelde zondaar, in een geel gewaad gekleed, op hetwelk zwarte gedaanten, duivels verbeeldende, geschilderd zijn. Op het hoofd draagt hij eene papieren muts, die op eene menschenbeeltenis uitloopt, rondom welke vlammen en vreesfelijke duivelen wemelen. Het kruisfix wordt, omgekeerd, voor den schuldigen gedragen, om aantekenen dat hij geen heil meer te wachten heeft. Zijn sterfelijk ligchaam zal de prooi der vlammen worden, gelijk zijne onsterfelijke ziel in het eeuwige vuur zal branden. Eene prop sluit zijnen mond, en belet hem zijne smerten door klagten te lenigen, medelijken optewekken door het aandoenlijk

verhaal zijner geschiedenis, of het geheim van de heilige vierschaar te openbaren. Rondom hem is een drom van een gedeelte der geestelijkheid, met derzelver gewijde sieraden, de overheidsperfonen en de edelen. Men meent een lijk naar het graf te zien dragen, en het is een levend mensch, wiens teregtstelling voor het volk een verschrikkelijk schouwspel staat te verschaffen! Gemeenlijk worden die strafoefeningen voor de groote feesten bewaard; tot dat einde, verzamelt men in de kerkers van het heilig officie een aanmerkelijk getal van die ongelukkigen, ten einde de plegtigheid te verheerlijken door de menigte der slagtoffers, en alsdan is de souverain zelf in persoon daarbij tegenwoordig. Hij zit, blootshoofds, op eenen minder verheven zetel dan de groot-inquisitors, die op zulken dagen voorrang heeft. Wie nu zal niet sidderen bij het gezigt van eene vierschaar, voor welke de souverain zelf zijn luister verliest.

[*nn*] Bladz. 255.

De verdraagzaamheid is een noodzakelijk gevolg van den haat tegen de inquisitie. Om een tafereel van den geest der steden te leveren, 'tgeen altoos bij-groote staatkundige herscheppingen nuttig is, achten wij het voegzaam een rekest der over-

heid van de stad Antwerpen tegen het edikt van verdraagzaamheid van Joseph II. en het uittrekfel van een ander rekest der staten van Namen onder het oog onzer lezeren te brengen. De geest, die in deze stukken heerscht, was, een weinig voor het einde van de agttiende eeuw, aan de staten der andere provincien gemeen. Er zal uit blijken, dat de hebbelijkheden van een volk, het gevolg van hunne wetten en instellingen, meer invloed op hen hebben dan het klimaat zelve. Joseph II. had, omtrent kerkelijke zaken, geheel andere gevoelens dan Filips II. Hij zag niettemin tegen zijne wetten eenen tegenstand oprijzen, die even hevig was als die van de zestiende eeuw, en in den ten eenemaal tegenovergestelden geest; het is waar dat er een tijdverloop van meer dan twee eeuwen tusschen beide is. Het rekest, 'twelk wij hier zullen affchrijven, verzwakt dus grootelijks de beroemde stelling van Montesquie, over welke zoo veel spraaks geweest is.

„ AAN ZIJNE MAJESTEIT DEN KEIZER EN KONING.

„ Het berigt van de in Uwer Majesteits staten
 „ ingevoerde verdraagzaamheid, eenige weken ge-
 „ leden in de nieuwspapieren geplaatst, ver-
 „ spreidde bekommering onder alle burgers;

„droefheid was op hun gelaat afgemaald; zij
„ontmoeteden elkander niet zonder elkander
„hunne deernis medetedeelen; er bleef hun
„nogtans één troost over, die, namelijk,
„dat er slechts van een voornemen gewaagd
„werd, 'twelk niet bewerkstelligd zoude wor-
„den, althans niet in uwe Belgische staten. Maar
„thans, nu de wil van Uwe Majestéit ten de-
„zén aanzien aan ons is bekend gemaakt door
„het rescript van Hunne Koninklijke Hoogheden
„van den 18. dezer maand, zoude het een mis-
„dadig stilzwijgen zijn, indien wij niet den
„troon van een weldadig vorst naderden met
„de kreten van zijne bedroefde volken en de
„zuchten zijner onderdanen, wier vader hij is,
„en wier liefde hij verdient.

„Wanneer men de geschiedenis van alle eeu-
„wen doorloopt, vindt men overal dat de vol-
„ken steeds zeer gevoelig geweest zijn over die
„staatsgebeurtenissen, die den godsdienst raakten.
„Hoe treffende moest het dus niet zijn voor
„ons, die eenen godsdienst belijden, welken
„wij vastelijk gelooven de eenige ware te zijn,
„en buiten welken er geene zaligheid is, toen
„wij vernamen dat men inschikkelijkheden, voor-
„regten, en zelfs de lokspij van ampten, de
„zamenwoning met ons, ja het gelijke genot
„van alle onze handvesten aanbiedt aan die

„personen, welken onze godsdienst ons beveelt te
 „beminnen, terwijl wij voor hunne bekeering
 „bidden, maar welker besmetting dezelve ons
 „gebiedt te vermijden, terwijl men niet zonder
 „huivering denken kan aan die naauwere verbin-
 „tenissen, die huwelijken, bij welke een ver-
 „schillende godsdienst de bron wordt van het
 „ongeloof!

„Welk een rampzalig vooruitzicht voor ons
 „nog ongeboren nageslacht! Welke bliksemslag
 „voor eenen huisvader die aan het welzijn zijner
 „nakomelingen denkt!

„In eenen tijd, vooral, wanneer in alle lan-
 „den geklaagt wordt over de ongeregeldeheid
 „der zeden en over het ongeloof, wanneer
 „overal gezocht wordt over dat zedenbe-
 „derf, 'twelk het gevolg is van de schande-
 „lijke boeken, welke men in de handen der
 „jeugd ziet; in eene eeuw, wanneer die god-
 „delooze schrijvers geduld worden, en de
 „oplettendheid op de zeden der jeugd in de
 „scholen minder werkzaam is, bij gebrek aan
 „toezigt; wanneer de lessen van het evangelie
 „als schadelijk voor den staat, de voorschrif-
 „ten van onthouding als nutteloos beschouwd
 „worden; in één woord, wanneer er in het
 „stuk van godsdienst eene zoo groote kleingeest-
 „tigheid heerscht, dat, op den eersten aanstoot

„aan deze groote drijfveer der openbare zaken,
„de godsdienst, die het gemakkelijkst is, door
„de menigte zal omhelsd worden; wat zouden
„wij in deze omstandigheden niet te vreezen
„hebben, wanneer onze jeugd hoogeschole
„zoude bezoeken, bij welke een afvallig hoog-
„leeraar het sijn vergif van zijne verworpen leer
„met de honig eener wegslepemde welsprekend-
„heid bedekt?

„Welke ongerustheid voor de ouders wegens
„de liefdeverbintenissen met die sectarissen!
„welken invloed op de wankelende godsdienst
„van de onkundige lagere volksklassen!

„Eindelijk, welk een kommerlijk vooruitzicht
„van in de raden, de overheden, aan het
„hoofd der politie, sectarissen te zien, aan
„welken de beslissing en de waakzaamheid
„zoude toevertrouwd zijn voor de zeden, die
„noodzakelijk verbonden met eene onverdraag-
„zame godsdienst? De uitnoodiging van
„die vreemdelingen tot het bezit van onze
„ampten doet ons niet de geringste vermeerde-
„ring van onzen koophandel verwachten; in de
„tijden, toen deze het bloeiendste was, heeft
„dezelve nimmer het geringste beletfel ontmoet
„van wege het opperhoofd van den godsdienst,
„en wanneer daarin zelfs door deze nieuwig-
„heid eene vermeerdering mogt komen, zoude

„dit tijdelijk voordeel bij ons weinig in aan-
 „merking komen, wanneer wij de vreesfelijke
 „gevolgen beschouwen, welke het onfeilbaar
 „zoude na zich slepen. Alle schatten, groot-
 „heid en voorspoed zijn slechts een ijdele schim,
 „eene schaduw die voorbijgaat; wij hebben
 „het oog op een geluk, dat nimmer eindigt,
 „en dat het voorwerp is van alle onze uitzig-
 „ten, voor ons en voor onze nakomelingen.

„Het is door déze gevoelens dat wij hopen
 „van Uwe Majesteit te verdienen, dat het
 „Uwer Majesteit behage geene uitvoering te
 „geven aan het bovengemeld rescript, en de
 „blijdschap te doen voortduren, welke wij ge-
 „voeld hebben, toen Hoogstdezelve, weinig
 „tijds geleden, zich verwaardigde om, door
 „eenen plegtigen eed, onze oude handvesten
 „en gebruiken te waarborgen. En welk voor-
 „regt kan voor ons dierbaarder zijn dan het
 „bestuur over deze provincien, in handen te
 „zien van regenten van onzen godsdienst!

„De burgemeesteren, schepenen,
 „en vroedschappen der stad
 „Antwerpen,

(Get.) P. VAN LETTERS

„Antwerpen, den 20. November 1781.”

Eenige fragmenten uit het rekest van de staten van Namen, van den 4. Julij 1787, komen in verband met het hiervoren medegedeelde:

.....
.....
„Willen niet gewagen van de *tallooze onheilen*, die hier zouden veroorzaakt worden door de *burgerlijke verdraagzaamheid*, welke men aan Uwe Majesteit voorgesteld had in de Oostenrijksche Nederlanden invoeren, gelijk blijkt uit de depeche van Hunne Koninklijke Hoogheden van den 12. November 1781 aan de overheid van Namen, strekkende om de gevolgen van deze verdraagzaamheid te doen uitspreken tot de personen, bekend onder den naam van protestanten, en uit die van 15. December 1781, van den 1. Mei 1782, en andere verklaringen, daaraan gegeven, weinig geschikt om de ongerustheid, waarin men algemeen te dezen aanzien is, te doen bedaren; men zal zich vergenoegen met Uwe Majesteit te smeken dat het Hoogstdezelve behage zich verslag te doen geven van het verzoekschrift, 'twelk wij de eer gehad hebben aan Hoogstdezelve op dit onderwerp den 15. December 1781 intedienen; wij zullen er slechts

„bijvoegen, dat Uwer Majesteits edikt van den
 „26. Junij 1784, betreffende de *begravenissen*,
 „de ter aarde bestelling der ware geloovigen
 „met die der protestanten schijnt te vermengen,
 „en de strekking heeft om aan dezen gunsten
 „toetestaan die zelfs aan de anderen *niet* gemeen
 „zijn, nadien ter, in het 21. artikel, gezegd
 „wordt dat er in elke nieuwe begraafplaats,
 „een afgezonderd gedeelte voor de protestanten
 „zal gehouden worden, bestemd tot het be-
 „graven van hunne dooden, ten ware zij
 „mogten verkiezen eene afzonderlijke begraaf-
 „plaats te hebben, in welk geval de overheden
 „hun tot dat einde, kosteloos, eene plek gronds
 „buiten de stad zullen aanwijzen.

„Zoo deze gemeenschap van begraafplaats,
 „zoo de bijzondere gunst aan de protestanten
 „verleend, ons heeft moeten bevreemden, wij
 „zijn zulks nog meer geweest bij het lezen van
 „het tractaat van den 18. November 1785, in
 „deze provincie den 14. Maart 1786 afgekon-
 „digd, betreffende de *schikkingen omtrent den*
 „*koophandel tuschen Uwer Majesteits onderda-*
 „*nen en die van de keizerin van Rusland;*
 „omdat daarin dit bijzondere is, dat er, tegen
 „het wezenlijk bestaande aan, in worde aange-
 „kondigd dat, ten gevolge van de grondbegin-
 „selen *der algemeene verdraagzaamheid*, in

„de staten van Uwe Majesteit ingevoerd, de
„onderdanen van het Russisch rijk eene vol-
„komene gewetensvrijheid zullen genieten, en
„dat zij, vrijelijk, hetzij in hunne eigene
„huizen, hetzij in de gebouwen of kerken,
„welke Uwe Majesteit tot dat einde zal be-
„stemd hebben, hunnen godsdienst zullen mo-
„gen uitoefenen, zonder daarin immer te kun-
„nen gestoord worden. De algemeene ver-
„dragzaamheid, verre van ingevoerd te zijn
„in deze provincie of in eenige andere der
„Nederlanden onder de heerschappij van Oos-
„tenrijk, is daar, integendeel, altoos tot nog
„toe onbekend geweest, offchoon men daar
„nimmer iemand beleedigd hebbe om het belij-
„den van eenen godsdienst, verschillende van
„den onzen, die geene mengeling gedooft, en
„niet alleen de heerschende, maar de eenige,
„is, zonder dat zij diegenen, die daarvan zijn
„afgedwaald, vervolge.”

.....
.....

De staten verklaarden hunne begeerte op het
stuk der verdraagzaamheid in dezer voege:

„16°. Dat men, ten aanzien der verdraag-
„zaamheid, zich gedragen zal naar hetgeen in

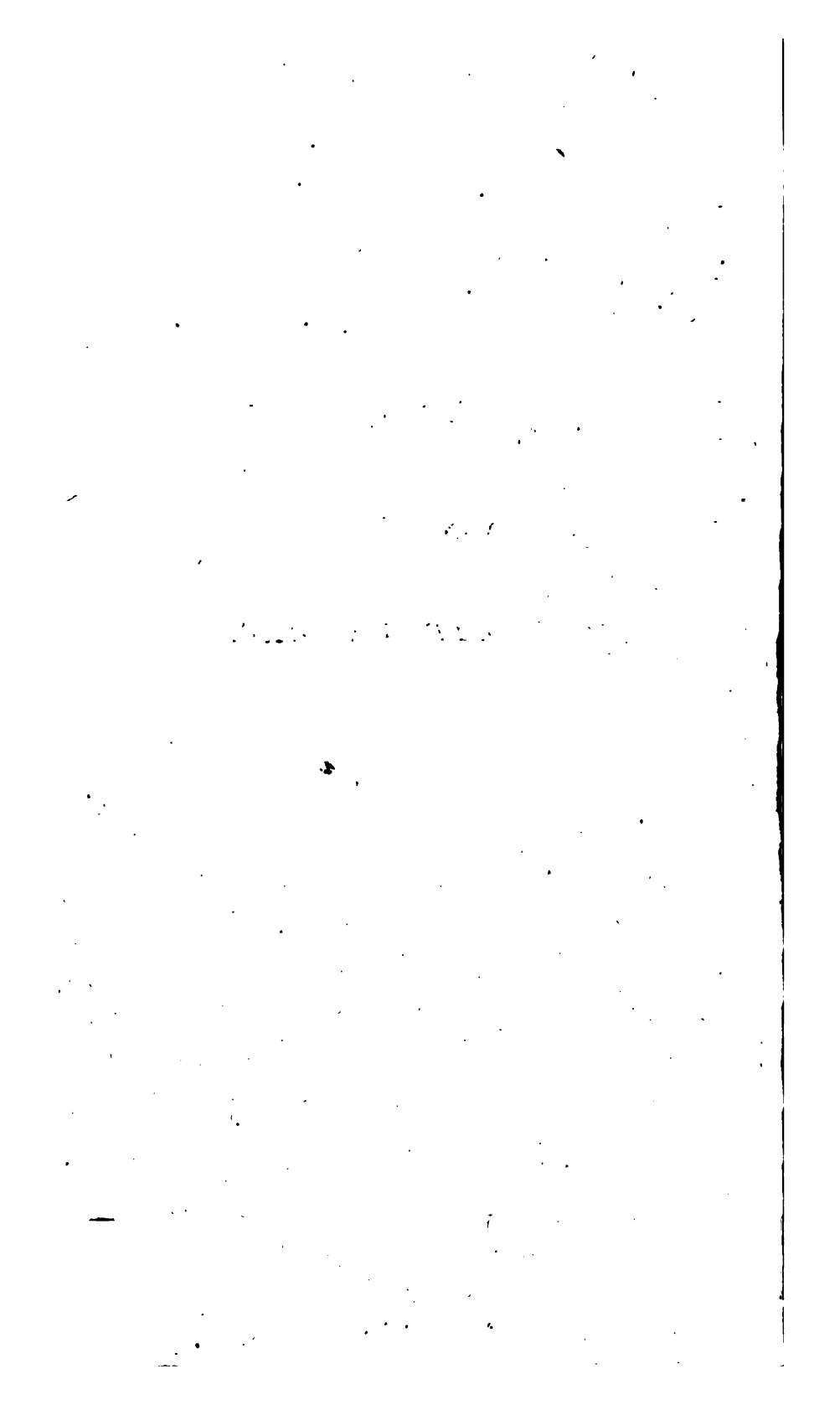
„werking was voor Zijner Majesteits komst tot
„den troon, op den voet van het aan Hoogst-
„dezelve gedane vertoogfchrift van den 15. De-
„cember 1781, en dus bepaaldelijk niemand
„hoegenaamd met eenig ampt moge bekleed wor-
„den, dan onder voorwaarde van den roomsch-
„katholijken godsdienst te belijden, en den ge-
„wonen eed afgelegd te hebben, zonder dat in
„dit opzigt eenige vrijlating moge plaats hebben.”

AANTEKENINGEN

VAN

DEN HEER *DE REIFFENBERG*,

AANTEKENINGEN

VAN DEN HEER

DE REIFFENBERG,

Bladz. 109.

Robertson maakt met regt de aanmerking dat men bij de geschiedschrijvers de grootste nauwkeurigheid zoude verwachten nopens eene zoo gedenkwaardige en gewigtige gebeurtenis als de troonsafstand eens keizers, en dat zij nogtans op eene onbegrijpelijke wijze daaromtrent verschillen ⁽¹⁾. Het is waarschijnlijk dat van der Vijnckt, die aan de bron kon putten, en vrijen toegang had tot de archieven, zich in dit stuk niet bedroge hebbe. Hij stelt den dag van den afstand op den 25. October en is van het gevoelen van Godlevens, die over dit onderwerp eene verhandeling geschreven heeft. Herrera en Pallavicini, wiens gezag van groot gewigt is

---

(1) *Herrera*, T. I. p. 155. *Pallavicini*, Hist. lib. 16, d. 168.

ten aanzien der dagteekeningen en andere omstandigheden, bij welke eene stipte naauwkeurigheid vereischt wordt, nemen insgelijks den 25 October aan.

Bladz. 179.

Het oorspronkelijk opstel van de gedenkschriften over het leven van Viglius, door hem zelve opgesteld, en door den heer Hoynck van Papendrecht in zijne *Analecta Belgica* geplaatst, bevindt zich in de Brusfelse boekerij. De académie had, in 1779 en 1780, de lofrede van Viglius tot prijsvraag opgegeven (1).

Bladz. 180.

De Brusfelse boekerij bezit het afschrift van het *Recueil des Troubles*, van hetwelk zich de heer Hoijnck van Papendrecht bediend heeft, geschreven door Denys van Hersbos, een monnik van de abdij Affighem, ten tijde toen Jacob Boonen den zetel van Mechelen bekleedde. Het *memorial* wordt gevolgd van eene kleine latijnsche verhandeling *de republicâ ordi-*

---

(1) Zie het voorbericht voor de *Mém. Courronnés* in 1817, pp. 10 - 11. [Zie ook de *Aant. van den Vert.*]

nanda. Daarvan is aldaar ook nog een ander, minder fraai geschreven, afschrift, met eene verhandeling, getijld: *La source et commencement des troubles suscités aux Pays-Bas sous le gouvernement de la duchesse de Parme par ceux qui avoient pris le nom de Gueux*.

Overigens zijn de boeken over de algemeene en bijzondere geschiedenis der berberten even veelvuldig in getal, als meestal onbelangrijk van inhoud. De boekerij bezit dat van Ponthua Payen, dat niet verder gaat dan tot het vatten van Egmond en Hoorne, en zich vervolgens bepaalt tot het gebeurde te Arras. Ook is het werk aangekocht van *Renom de France*, ridder en heer van Nbielles, president van Artois, het zelfde onderwerp behandelende. Het behoorde tot de boekerij van den bisschop van Antwerpen, Ambrosio Capello. De schijver droeg hetzelve op aan Hunne Hoogheden Albert en Isabella, en bracht het tot het vertrek van de hertogin van Parma in 1667. Foppens maakt er geene melding van.

De oorspronkelijke brieven van Hopperus aan Viglius, alle in het latijn geschreven, zijn ter zelfder plaats te vinden. Zij maken vijf boekdeelen uit; doch daarvan zijn er nog slechts drie overig, waarin driehonderd brieven, loopende van den 9. Julij 1554 tot den 6. December 1562,

Die het belangrijkste tijdvak betreffen, zijn dus verloren of in onbekende handen. Uit de andere is niets bijzonders te vernemen, doch laten zij zich met genoegen lezen.

Bladz. 262.

De voordragt, door den Heer van Brederode tot mevrouw de hertogin gehouden, alvorens het vertoogfchrift overtegeven, luidde als volgt:

Mevrouw,

De edellieden, in deze stad bijeengekomen, en andere van het zelfde aanzien en ten genoegzamen getale, doch om zekere redenen niet alhier verschenen, hebben besloten om, in het belang van 'skonings dienst en van het algemeen welzijn der Nederlanden, aan Uwe Hoogheid, met alle ootmoedigheid, dit vertoog aan te bieden, over hetwelk het Haar moge behagen zoodanig besluit te nemen als oorbaar zal zijn, Uwe Hoogheid biddende hetzelfde ten goede te willen dhiden. Verder, Mevrouw, hebben wij vernomen, bij Uwe Hoogh., bij de heeren van den raad, en elders, beschuldigd te zijn van met het aan het licht brengen van deze

onze beraadslaging voornamelijk bedoeld te hebben onlusten, oneenigheden, en oproer te veroorzaken; en, wat nog gruwelijker is, den vorst te veranderen, als daartoe verbintenissen en zamenzweeringen hebbende aangegaan met vreemde vorsten en veldheeren; zoo Fransche, als Duitfche en andere; iets hetgeen nimmer bij ons in gedachten is gekomen, en ten eenemaal aandruischt tegen onzen eerbied voor het wettig gezag, en tegen de gevoelens welke U. H. in dit vertoog zult vervat vinden, nogtans U. H. bidde ons te willen noemen en ontdekken wie degenen zijn, die, zoo onregtvaardig, op een zoo edel en achtingswaardig ligchaam dien blaam hebben geworpen.

Daarenboven, Mevrouw, zijn de alhier tegenwoordige heeren onderrigt dat sommigen hunner met name beschuldigd zijn van aan de genoemde heillooze onderneming, zoo met de Franschen als andere vreemdelingen, de hand te hebben gehouden en de uitvoering daarvan te hebben willen bewerkstelligen, waarover wij zeer gevoelig zijn; weshalve wij Uwe Hoogheid bidden ons de goedheid en gunst te willen bewijzen van ons de beschuldigers en beschuldigten te willen noemen, opdat, de snoodheid en kwaadwilligheid ontdekt zijnde, U. H. daarover goed en spoedig regt doe, en zulks ten einde

de onheilen en ergernis te voorkomen, die daarvan het gevolg konden zijn, wel verzekerd zijnde dat U. H. nooit zal toelaten dat één zoo edel en achtingswaardig ligchaam beschuldigd blijve van zoo misdadige en heillooze handelingen.

Het sneekfchrift zelve was van den volgende inhoud:

Mevrouw,

Het is genoegzaam door de gansche christenheid bekend, dat de getrouwheid van het volk der Nederlanden jegens hunne vorsten en natuurlijke heeren altoos grootelijks vermaard is geweest, en zulks ook nog tegenwoordig is, zoodat de adel zich steeds heeft voorgedaan en nimmer goed of bloed heeft gespaard om de vorstelijke grootheid te handhaven of te vermeerderen, waarin wij, de zeer ootmoedige vassalen van Zijne Majesteit, steeds willen volharden en in ijver toenemen, bij nacht en bij dag bereid zijnde om hem in ootmoed met onze lijven en goederen te dienen. En ziende waar toe de zaken thans gekomen zijn, hebben wij liever een weinig ongunst op ons willen laden dan voor U. H. dingen te verbergen, die na-

derhand ten nadeele van Z. M. konden uitval-
len, en de rust en veiligheid dezer landen ver-
storen. Hoopende dat door de gevolgen moge
blijken, dat van alle dienstbewijzen, welke wij
aan Z. M. hebben kunnen of nog zullen doen,
de tegenwoordige als een der aanmerkelijkste
en doelmatigste zal behooren te worden be-
schouwd, waarom wij ons ook wel degelijk
verzekerd houden, dat het door U. H. niet
anders dan zeer ten goede kan geduid worden.
Offchoon wij dan, Mevrouw, geenszins twijfelen
of al hetgeen door Z. M. te voren, en zelfs
op dit oogenblik bij herhaling, bevolen is ten
opzigt der inquisitie en der stipte betrachting
der plakكاتen over het stuk van godsdienst,
eenigen grond en billijkheid hebbe, als zijnde
om te handhaven hetgeen door wijlen keizer
Karel, allerhoogster gedachtenisse, met goede
uitzigten was vastgesteld, komt niettemin in
aanmerking, dat het verschil van den eenen tot
den anderen tijd in zich zelve verschillende mid-
delen vereischt, en dat reeds sedert eenige jaren
de genoemde plakكاتen, offchoon niet met alle
gestrengheid uitgevoerd, doch tot vele zware
grieven hebben aanleiding gegeven. Inderdaad,
het laatste besluit van Z. M., waarbij niet alleen
verboden wordt de gezegde plakكاتen op eeni-
gerhande wijze te matigen, maar daarenboven

uitdrukkelijk bevolen de inquisitie te handhaven, en de plakkaaten ten allerstrengste ten uitvoer te brengen, geeft ons billijke redenen om te vreezen, dat daardoor niet alleen de gezegde grieven nog zullen worden verzwaaard, maar dat daarvan eindelijk een algemeene opstand en oproer het gevolg zoude kunnen zijn, strekkende tot het ellendig bederf des ganschen lands, gelijk het door de openbare blijken van de gevoeligheid des volks (zich van alle kanten voordoende) oogenschijnlijk is geworden.

Aldus de blijkbaarheid en het gewigt kennende van het ons dreigend gevaar, hadden wij tot nog toe gehoopt, dat, hetzij door de heeren, hetzij door de staten des lands, ter gelegenheid aan U. H. vertogen zouden worden gedaan, ten einde daarin, door het wegnemen van den oorsprong en de oorzaak van het kwaad, te voorzien, doch gezien hebbende dat dezen om eenige ons onbekende redenen zich niet hebben voorgedaan, en dat niettemin het kwaad van dag tot dag toeneemt, zoodat het gevaar van algemeenen opstand en oproer voor de deur staat, hebben wij het van onzen pligt geacht, ingevolge den eed van gehoorzaamheid en getrouwheid en onzen goeden ijver voor Z. M. en het vaderland, niet langer te toeven, maar liever de eersten te zijn om den noodigen stap te doen,

en dit met te meerder vrijmoedigheid, hoe meer wij reden hebben te hoopen, dat Z. M. ons vertoog gaarne ten goede zal houden, in aanmerking nemende dat de zaak ons nader aangaat dan iemand anders, alzoo wij meer dan anderen zouden blootgesteld zijn aan de ongelegenheden en rampen, gemeenlijk ten gevolge van zoodanige gebeurtenissen ontstaande, als zijnde onze huizen en goederen voor het grootste gedeelte op het land gelegen en ten prooi van iedereen; overwogen ook dat in het algemeen bij de gestrengte uitvoering der gezegde plakkaaten, gelijk die door Z. M. uitdrukkelijk bevolen wordt, er niet een eenige onzer, neen maar geen mensch in het gansche land van herwaards over, van welken rang of stand ook, wezen zal, of hij ware blootgesteld aan verbeurte van lijf en goed, en prijsgegeven aan den laster van den eersten besten vijand, die, om aandeel te hebben aan de verbeurdverklaring, hem onder den dekmantel der plakkaaten zoude willen beschuldigen, waarbij hen geene andere toevlugt overgelaten is dan tot de geheimhouding van den amptenaar, van wiens genade zijn leven en goederen ten eenemaal afhankelijk worden gemaakt. Ten gevolge waarvan wij te meerder reden hebben om U. H. ootmoedig te smeken, (gelijk wij smekende zijn mits dezen,) daarop goede

orde te willen stellen. En (gemerkt het gewigt der zaak), zoo spoedig mogelijk, een geschikt en bevoegd persoon naar Z. M. aftevaardigen om Hoogstdenzelven daarvan te verwittigen en van onzentwege zeer ootmoedig te smecken dat het Hoogstdenzelven behage daarin voor het tegenwoordige en toekomstige te voorzien. En dat het, voor zoo verre dit niet geschieden kan met in kracht blijving der gezegde plakkaaten, aangezien deze de bron en oorzaak der gezegde grieyen zijn, Hoogstdenzelven behage zich te willen verstaan tot zoodanige afschaffing derzelven, als bevonden zal worden noodzakelijk te zijn tot afwending van het geheele verderf en den ondergang van Zijner Majesteits landen van herwaards over.

En opdat Hoogstdezelve geene reden hebbe om te vermeenen dat wij (die alleen ten oogmerk hebben aan Hoogstdenzelven allereerbiedigste gehoorzaamheid te betoonen,) ons zouden vermeten Zijne Majesteit te beperken of naar ons dunken wetten voorteschrijven, (gelijk wij niet twijfelen of onze tegenpartij zal het ten onzen nadeele dus uitleggen,) behage het Zijner Majesteit andere bevelfschriften uittevaardigen, met overleg en toestemming van de vergadering der algemeene staten, om in het gunt voerz. te voorzien door andere meer voegzame

middelen, en zonder zoo in het oog loopende gevaren.

Smekende insgelijks H. H. zeer ootmoedig om, inmiddels dat Z. M. ons billijk verzoek zal hooren en daaromtrent naar Hoogstdezelfs regtmatig welbehagen zal beslissen, deze gevaren te weten voorkomen door eene algemeene opschorting, zoo van de inquisitie, alsmede van alle verdere uitvoering der gezegde plakaten, tot tijd en wijle dat Z. M. daaromtrent andere bevelen hebbe; met uitdrukkelijke verklaring van, voor zoo verre in ons is, ons door de tegenwoordige voordragt van onzen pligt te hebben gekweten. Zoodat wij van dit oogenblik af ons ontslagen zouden achten voor God en de menschen, verklarende dat, ingevalle eenige ongelegenheid, onrust, beweging, opstand of bloedvergieting in het vervolg ontsta bij gebreke van tijdige voorziening, wij niet te beschuldigen zijn van een zoo klaarblijkelijk gevaar verborgen te hebben gehouden. Waaromtrent wij God, den Koning, Uwe Hoogheid, en de heeren van den raad, tevens en ons eigen geweten tot getuigen nemen, dat wij gehandeld hebben gelijk aan goede en getrouwe dienaren en vasfalen des konings betaamd, zonder op eenigerlei wijze de grenzen van onzen pligt te buiten te gaan, waarop wij te ernstiger U. H.

bidden te willen letten, opdat er geen kwaad van kome.

't Welk doende, enz.

Ingediend door heer Hendrik van
Brederode, heer dier zelfde plaats,
vergezeld van de edelen der Neder-
landen, den 5. april 1565, vóór
Paschen.

Hare Hoogheid gaf op dit smeekschrift, in den raad van state, het volgende antwoord bij wijze van kantteekening:

Hare Hoogheid, verstaan hebbende het gevraagde door den inhoud van het tegenwoordig verzoekschrift, is wel genegen om eenen afgevaardigden aan Z. M. te zenden, ten einde hier aan Hoogstdenzelfen voortedragen, en alle goede diensten te doen welke Hare Hoogheid zal bevinden te kunnen strekken om Zijne gezegde Majesteit te bewegen en overtehalen tot het bewilligen van de begeerte der verzoekers, die niets dan waardige en met Hoogstdeszelfs opregte en gewone welwillendheid strokende besluiten te verwachten hebben; hebbende reeds Hare gezegde Hoogheid, voor de komst der

verzoekers, met toetreding en instemming van de stadhouders der provinciën, vliesridders en die van den rade, te harent zijnde, beraadslaagd om eene matiging der plakkaten over het stuk van den godsdient te ontwerpen en opstellen, ten einde die aan Z. M. voortedragen. Welke matiging H. H. hoopt dat zoodanig zal bevonden worden als aan iedereen redelijkerwijze voldoening zal geven. En terwijl het gezag van H. H., gelijk de verzoekers wel kunnen inzien en begrijpen, zich niet zoo verre uitstrekt, dat zij, gelijk verzocht wordt, de inquisitie en de plakkaten zoude kunnen opschorten, en het niet voegzaam is het land in het stuk van godsdienst zonder wet te laten, vertrouwt gezegde Hare Hoogheid dat de verzoekers er mede genoegen zullen nemen dat zij, ten einde voorsz. eene bezending aan Zijne Majesteit afvaardige, zullende in afwachting van Hoogstdezelfs antwoord, Hare Hoogheid order stellen dat zoo wel door de inquisiteurs (waar er tot nog toe geweest zijn,) als door de ambtenaren elk in den zijne, met bescheidenheid en gematigdheid in de uitoefening hunner amptspligten te werk gegaan worde, opdat niemand reden tot klagte hebbe, vertrouwende Hare Hoogheid, dat de verzoekers zich ook in dier voege zullen gedragen,

dat het niet noodig zal zijn andere maatregelen daaromtrent te nemen; en laat het zich hopen dat door de goede diensten van Hare Hoogheid bij Zijne Majesteit, het Hoogstdenzelven zal behagen de overigen van de inquisitie, waar die bestaat, te ontheffen, gelijk reeds te verstaan is uit het verklaarde op het verzoek van de koopsteden van Braband, dat deze er niet mede zullen belast worden. En zal zich Hare Hoogheid te meer beijveren om alle goede diensten bij Z. M. tot het einde voorsz. aantewenden, alzo zij zich verzekerd houdt dat de verzoekers het stellig voornemen en de bedoeling hebben om geene nieuwigheden intevoeren in den ouden godsdienst, zoo als die in de landen van herwaards over, uitgeoefend wordt, maar denzelven met al hun vermogen zullen handhaven en be- trachten.

Gedaan door Hare Hoogheid, te
Brusfel, den zesden dag van april
1565, vóór Paschen.

Die van den adel gaven daarop, den 8. April,
een wederantwoord, luidende als volgt:

Mevrouw,

Gezien hebbende de kantteekening, welke het Uwe Hoogheid behaagd heeft ons te geven, hebben wij niet willen nalaten Uwe Hoogh. in de eerste plaats dank te betuigen voor de spoedige uitvaardiging derzelve, alsmede voor het welgevallen, hetwelk Uwe Hoogh. gehad heeft over deze onze vergadering, die te geener andere oorzake gehouden is dan voor den dienst van Zijne Majesteit en voor het welzijn en de rust van dit land: en zouden wij tot grooter voldoening en geruststelling van dit land zeer gewenscht hebben dat dezelve kantteekening van Uwe Hoogh. breeder opgehelderd ware. Niettemin, al-zoo Uwe Hoogh. niet zoodanige magt heeft als wij zouden wenschen, hergeen ons zeer leed doet, vertrouwen wij op de ons door Uwe Hoogheid gegevene hoop en verzekering dat Uwe Hoogheid daarop order zal stellen, zoo ten aanzien der overheden als der inquisiteurs, door hen te belasten zich te onthouden van alle vervolgingen ter zake van de inquisitie, op het stuk van godsdienst, in afwachting dat Zijne Majesteit daaromtrent anders zal hebben beschikt. Van onzen kant, Mevrouw, niets meer ter harte nemende dan te betrachten al hetgeen door

men weet, (1) deed verzamelen, en welke een monnik van de abtdij van Egmond, die in de twaalfde eeuw leefde, verzekert in zijn klooster, waar zij bewaard werden, gezien te hebben. Zie hier wat men leest in de kronijk van Klaas Kolijn, geschreven omstreeks 1670, waarvan de heer van Loon eene uitgave heeft bezorgd, en welke men insgelijks vindt in de *analecta* van Gerard Dumber, eerste deel, bladz. 245 en volg.

En ti barden wolzen lezen
Ti noch overich haben wezen
Minen daghe binnen Hegmonde
Zolckes hab ic zo bevonden. (2)

De heer des Roches onderstelt dat die overblijffelen van onze oude dichtkunst verloren zijn gegaan bij de geheele verwoesting van de beroemde abtdij van Egmond, die in 1574 op bevel van Sonoi verbrand is (3).

Het was ook in dien rampvollen tijd dat het kruisbeeld, door Erasmus in het klooster te

---

(1) *Equilo.* apud Du Chesne, Tom. II. p. 103.

(2) *Ed.* van Loon, bl. 64. v. 158 en volg.

(3) Noordhollandfche Oudheden, I. D. bl. 475. *Mém. de l'acad. de Bruxelles.* T. I. p. 429.

Stein geschilderd, hetwelk de cel van Cornelius Musius in het St. Agatha klooster te Delft versierde, te loor ging. (1)

Van der Vynckt maakt hier den evangelischen godsdienst verantwoordelijk voor de buitensporigheden van hen, die denzelven beleden. Wanneer men zoo wil redekavelen, wat ware er dan niet van den roomschen godsdienst te zeggen? Deze wijze van oordeelen verwondert ons in eenen schrijver, die overal elders eene onwankelbare onpartijdigheid aan den dag legt; en het is kwalijk te verontschuldigen ten zij men aanneme dat het tafereel der oude rampen, voor zijn oog levendig geworden onder zijne behandeling van het penfeel, zijne smert en verontwaardiging tot die mate opwekte dat hij daardoor zijne gewone grondbeginselen van regtvaardigheid vergat. Overigens zijn de verhalen der verschillende partijen even zeer overdreven. Men kent de geschiedenis der Gorcum'sche martelaren door Ejtius. De boekerij van Brusfel bezit een handschrift in dien smaak, overgeschreven door Foppens. Het is getijeld: *Geustanismus Flandriæ occidentalis, hoc est succincta narratio rerum magis memorabilium, quæ orta*

---

(1) Dirck van Bleijswijck, Besch. der stad Delf. 1667, 4to. bl. 321. Confer. C. Vermand. Schilderb. bl. 165.

sunt in Flandriâ occidentali Geusiorum grassante tumultu, earum potissimum, quæ conciones campestris nocturnas atque diurnas concernunt, et Iconomachorum furorem, piorumque multorum sacerdotum crudelem et horrendam interfectionem. Auctore rev.^{do} patre Carolo Wynckio, S. Th. licentiato ord. FF. Prædicatorum, priore conventus Iprensis. in 4.to 107 pp. Het oorspronkelijke, in 12.mo, bevond zich in de boekerij der gegradueerde kanunniken te IJperen.

De woede der Spanjaarden wordt met niet minder levendige kleuren afgemaald in dit weinig bekende werk: *Vera delineatio omnium præliorum, obsidionum aliarumpue rerum memorabilium quæ durante bello adversus regem Hispaniæ auspiciis ordinum generalium gesta sunt*. Amst. 1621, 2 deelen in 4.to oblong. cum 295 fig. Adriaan Pars, schrijver van den *Naamrol van de Batavise en Hollandse schrijvers*, heeft dit boek niet gekend of gezien. Hij spreekt bladz. 266 van de *Poleographia Auriaco Belgica scriptore Wilhelmo Baudartio, Denisiano Flandro*, (1) zonder aan-

---

(1) In den *Batavicus* of *Naamrol van de Batavise en Hollandse schrijvers*. Tot Leiden, bij Abraham de Swal, 1701, 4to.

380 AANTEKENINGEN

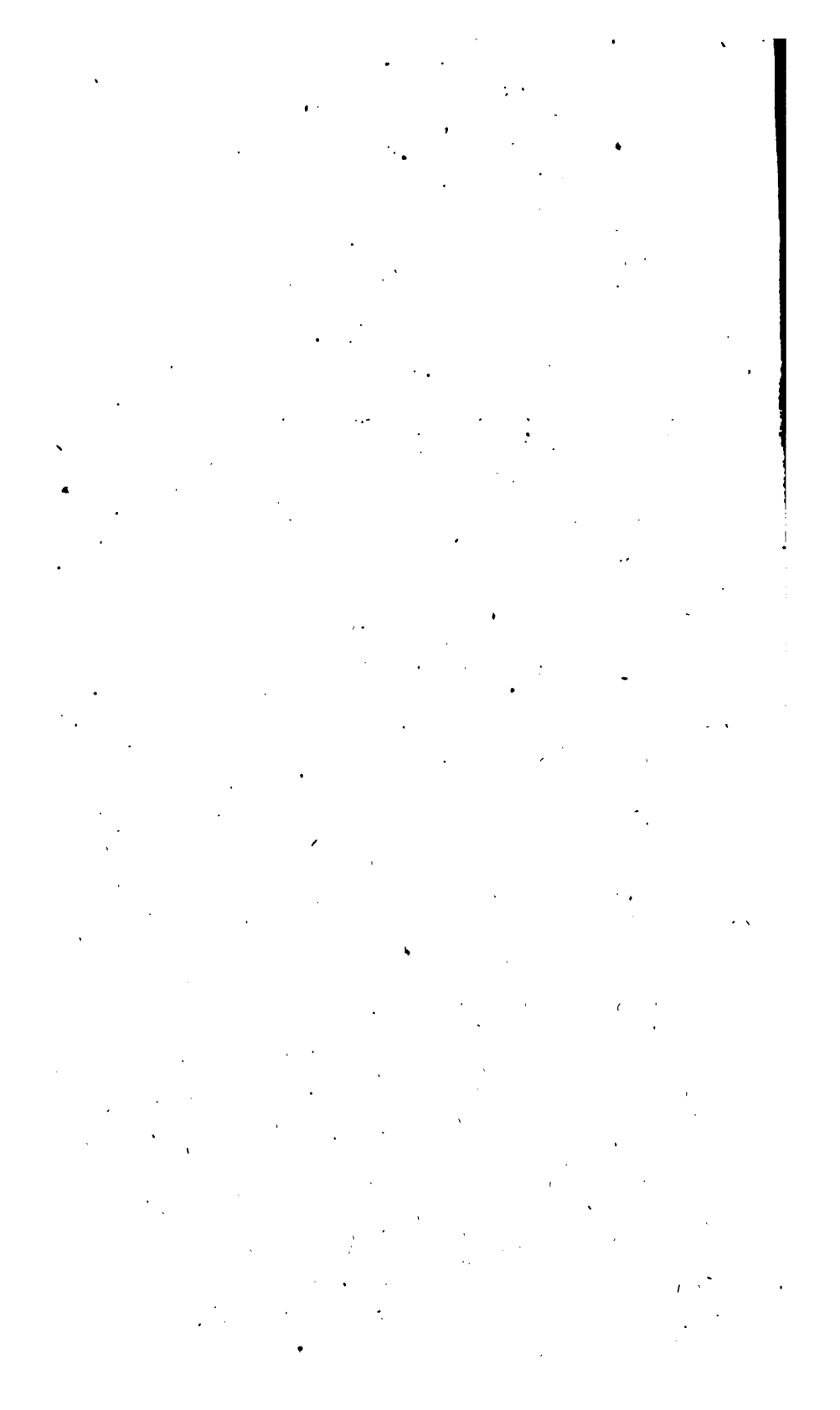
wijzing van schrijver, drukplaats of jaargetal, en hij meent dat het slechts platen zijn met vierregelige latijnsche verzen er onder. Echter bevatten de door ons geziene exemplaren, behalve die platen met de verzen, de geschiedenis van de beroerten der Nederlanden, van 1559 tot 1615. De titel van het tweede deel onderrigt ons dat het inderdaad het werk van Baudartius en in 1621 gedrukt is.

AANTEEKENINGEN

VAN DEN

VERTALER.

AANTEKENINGEN

VAN DEN

VERTALER.

Pag. 336 reg. 2 van ond. en volg.

Het prinsdom Oranje is van zeer ouden oorsprong. Men vindt onder Charlemagne eenen beroemden krijgsheld, genaamd *Guillaume au Cornet* (*au corrt nez*, Willem met den korten neus,) die de stad Oranje van eene volslagen vernieling bevrijdde ter gelegenheid van eenen inval van barbaren in Gallië. Hij voerde den titel van *graaf van Oranje*, en deze titel, bij de nakomelingen van dien zelfden Willem, naderhand erfelijk geworden zijnde, even als met die van hertog van Bourgogne, hertog van Frankrijk, graaf van Orleans, enz. plaats had, werd het geslacht van Oranje tot een souverain huis, gelijk die der andere bezitters, van de groote leenen des rijks.

Wat de opvolging in dit huis betreft, is het opmerkelijk dat de dochters daartoe altoos wer-

den toegelaten, zonder dat daartegen, even min als tegen de vrouwelijke opvolging in het hertogdom Burgondie, door de Fransche koningen, op grond der Salische wet, eenige tegenspraak werd gedaan.

. Zoo was er onder anderen, in 1115, zekere gravin *Tiburga*, eene dochter van den in het heilige land overledenen Raimbaud II., van welke de souvereiniteit overging op hare twee zoonen, gesproten uit 'haar huwelijk met Willem van Omelas.

In 1150 was eene andere *Tiburga*, de dochter der eerstgenoemde, de opvolgster van Raimbaud III. haren broeder, en van haar ging het prinsdom Oranje over op hare kinderen uit haar huwelijk met Bertrand van Baux.

Maria, de oudste dochter van Raimond IV., volgde met haren gemaal Jan van Chalons, in 1393, haren vader op.

Jan II., haar kleinzoon, zijnen vader willende wreken over de mishandeling, hem door Lodewijk XI. aangedaan, en over de gewelddadigheid, met welke deze van hem hulde had gevorderd, verbond zich met den hertog om aan Frankrijk eenen oorlog aantedoen, welchen hij met roem en voorspoed voortzette tot op den vrede van Arras in 1482. Hij bewees groote diensten aan de koningen Karel VIII. en

Lodewijk XII., en deze laatste gaf hem de hulde van het prinsdom Oranje terug, en herstelde hetzelfde in de regten van eene vrije en onafhankelijke souvereiniteit.

Philibert, zijn zoon, zocht te vergeefs herstellen te verkrijgen van de ongerechtigheid, door welke François I. de door zijnen voorzater vervreemde domeinen weder aan de kroon had gehecht. Hij koos daarop de partij van keizer Karel V., en de koning verklaarde zijne vorige bezittingen verbeurd. Een artikel van het traktaat van Madrid herstelde hem in alle zijne goederen. Hij bleef niettemin den keizer dienen, en sneuvelde voor Florence, hetwelk hij belegerde en zeer in het nauw had gebragt.

Deze vorst was niet gehuwd geweest, doch zijne nalatenschap werd, zonder tegenstand van de zijde des konings van Frankrijk, aanvaard door René van Nasfau, den zoon van zijne zuster *Claudia van Chalons*, de gemalin van Hendrik van Nasfau.

Prins René, geene kinderen uit zijn huwelijk hebbende, maakte, bij uitersten wil, de souvereiniteit van Oranje aan zijnen neef, *Willent van Nasfau*, den grondlegger van het gemeenebest der Nederlanden. Te vergeefs wilde de hertog van Longueville, als afstammeling van het huis van Chalons, die erfopvolging be-

twisten; hij werd door koning Hendrik II., in 1559, bij het traktaat van Chateau-Cambresis, als prins van Oranje erkend.

Deszelfs opvolgers erfden met den vorstelijken naam van Nassau ook het prinsdom Oranje; prins Maurits deed zelfs het kasteel van Oranje tot eene der bestbevestigde sterkten van Europa maken.

Willem Hendrik van Nassau, naderhand koning van Engeland, eenige domeinen, in de Nederlanden aan het huis van Auvergne toebehoorende, in beslag genomen hebbende, nam Lodewijk XIV. daarvoor wedervergelding op het prinsdom van Oranje. Bij prins Willem's overlijden ontstonden er geschillen over de nalatenschap onder verscheidene mededingers. Zonder de vroegere erfopvolging, de vredetraktaten en de erkenningen van de koningen Lodewijk XII. en Hendrik II. in acht te nemen, beweerde Lodewijk XIV. dat het prinsdom aan de kroon vervallen was bij ontstentenis van mannelijk oir, zich hierin grondende op de gedwongen huldiging aan Lodewijk XI. gedaan. Aan den anderen kant trad de prins van Conti op als erfgenaam van het huis van Longueville, dat reeds afgeweken was geweest. Bij besluit van het parlement van Parijs werd hem het bating bezit, en den koning van Frankrijk de hoog-

heid toegekend. Door het 10. artikel van het traktaat van Utrecht, werd dit besluit bekrachtigd, doch daarentegen het markgraaffschap Bergenopzoom en de andere in beflag genomen goederen van den graaf van Auvergne voor altoos van Frankrijk gescheiden, terwijl de vorsten van Nassau, erfgenamen van Willem III., den titel van *prinsen van Oranje*, onder welken hun huis zoo veel roems had behaald, bleven behouden.

Dan het huis van *Nassau* is, ook als zoodanig, een der oudste en aanzienlijkste van het hedendaagsch Europa.

Jan, graaf van Nassau-Dillenburg, en jonger broeder van Willem I., prins van Oranje en Nassau, was in het elfde lid van opklimming de voorzaat van Z. M. den tegenwoordigen koning, en een kleinzoon van Hendrik, vollen neef van keizer Adolf van Nassau, die, bij den oorlog, welken hij tegen hertog Albert van Oostenrijk voerde, in het jaar 1298, in den veldslag van Spiers sneuvelde.

Zijne nakomelingen verbonden zich door huwelijken met de keizerlijke en alle koninklijke huizen van Europa, daaronder te noemen zijn dat van *Holsteijn*, hetwelk de troonen van Rusland, Polen, Denemarken, Zweden en Noorwegen bekleedde of nog bekleedt; dat van *Oosten-*

rijk, de keizerlijke kroon en die van Hongarije en Boheme dragende; het huis van *Bourbon*, over Frankrijk, en de Beide Siciliën regerende; dat van *Brunswijk*, tot den troon van Grootbritannienje en van Hanover geroepen; dat van *Brandenburg*, hetwelk in Pruissen den scepter zwaait, en eindelijk met de tegenwoordige huizen van *Beijeren*, *Wurtemberg*, *Saxen*, *Portugal*, en met dat van *Savoje*, hetwelk den troon van Sardinie bekleedt.

Van zeker geschrift over de begraafplaats der leden van het huis van Chalons kennis bekomen hebbende door middel van het openbaar verslag der tweede klasse van het Kon. Nederl. Instituut van den jare 1822, nam ik de vrijheid den heer Mr. s. IPZN. WISELIUS daarover te onderhouden, en deze maakte geene zwarigheid mij uit zijne historisfche- en reis-aanteekeningen het volgende verhaal te mijnen gebruike mede te deelen:

In de lente des jaars zeventienhonderd vijf en negentig bevond ik mij te Chalons en bezichtigde aldaar, onder anderen, de kerk der Kordelieren. Bewust, dat te dier plaatse eene be-

graafplaats was, of geweest was, van de Prinzen van Chalons, verlangde ik dezelve te bezoeken, inzonderheid ter oorzaak van de betrekking tusschen dat Geslacht en het Doorluchtige Huis van Nasau-Oranje. Met omzichtigheid deed ik hier en ginds eenige vragen, welke mij, zoo ik hoopte, op het verlangde spoor konden brengen: dit gelukte, en weldra ontdekte ik den grafkelder, niettegenstaande het gebouw, ook inwendig, nog deerlijk verwoest was en de grond alom met brokken van vernielde gedenkreken en versierfelen, (alle getuigen van de woede der omwenteling,) als bezaaid lag.

Om nu verder en in den kelder zelven te geraken, vervoegde ik mij tot den Maître, in wien ik, ten allen gelukke, een zeer redelijk en beschaafd man aantrof. Ik deed hem evenwel geene volledige opening van den grond mijns verlangens, uit vrees van zijn republikeinsch gevoel te zullen kwetsen, en bij hem voor een aristokraat te boek gesteld te worden; maar wendde voor, dat ik mij met het schrijven eener geschiedenis van mijn vaderland onbedig hield, waar het Huis van Chalons eenige betrekking toe had, en dit mij noopte, om, zoo mogelijk, de begraafplaats van dat geslacht in oogenschouw te nemen, weshalve ik hem daartoe verlof verzocht, hetgeen hij mij zonder

aarzelen toestond, te gelijk aan eenen onder-officier van de nationale garde, die zich in het voorvertrek van den Citoyen Maire ophield, last gevende, om het gewelf te doen openen en mij er den volgenden dag heen te geleiden.

's Anderendaags kwam, volgens de gemaakte afspraak, de sergeant mij afhalen. In de kerk gekomen en van fakkels voorzien zijnde, daalden wij af. Ik vond eene zeer groote ruimte, naar de Frankische, (of zoo als men verkeerdelijk zegt, Gothische) wijze verwulfd, en daarin vijf tomben, ieder nagenoeg vijf voeten hoog, en, gelijk het mij toefcheen, van den zoogenaamden steen van Tourriere vervaardigd.

Op deze vijf tomben vond ik even zoo vele opschriften, allen, zoo wel als de grafsteden zelve, nog zeer goed bewaard. Deze opschriften waren gegroefd in dezelfde soort van steen, met een wapenschild er nevens, en alle volledig, behalve dat op de vierde tombe, hetgeen wel den naam en het schild vertoonde van Philiberta van Luxemburg, gravinne van Chainy en Champagne, doch van den dag haars verscheidens geene melding maakte, iets, dat anders op al de overigen plaats vond.

Deze bijzonderheid trok dan ook bepaaldelijk mijne opmerking, waarom ik mij dezelve vervolgens tot een punt van onderzoek stelde, ten

gevolge waarvan mij is gebleken, dat deze Philiberta, tweede gemalin van Jean van Chalons, prins van Oranje, en moeder van Claude (Claudius), Giberrus en Claude (Claudia) van Chalons, deze tombe heeft doen vervaardigen, met oogmerk, om aldaar ter aarde te worden besteld, doch hetgeen niet alzoo heeft mogen gebeuren, zijnde zij, gelijk ik op grond van deze en gene opgezamelde berigten, voor hoogstwaarschijnlijk houde, bijgezet geworden te Mont St. Marie, waar zij overleden is, in het jaar vijftienhonderd en veertig. — Zie voorts hier den inhoud der overige opschriften:

OP DE EERSTE TOMBE.

Ci-git dame Jeanne de Bourbon,
princesse d'Orange, premiere femme
de Mesire Jean de Chalons, Prince
d'Orange, laquelle trépassa le 10.
Juillet 1493.

OP DE TWEEDE TOMBE.

Ci-git Marie Jean de Chalons, prince
d'Orange, mari premièrement de dame
Jeanne de Bourbon, et secondement de
dame Philiberta de Luxembourg, qui
trépassa le Avril 1502.

OP DE DERDE TOMBE.

Ci-git Claude de Chalons, seigneur d'Arguël, fils de Messire Jean de Chalons et de dame Philiberta de Luxembourg, qui trépassa au mois de Novembre 1500.

OP DE VIJFDE TOMBE.

Ci-git Philiberte de Chalons, prince d'Orange, comte de Tonnère et de Ponthièvre, Vice-Roy de Naples, lieutenant général de l'Empereur en Italie, gouverneur de Bourgogne, qui mourut le 3. Aout 1530.

Claude, dochter van Jean van Chalons, (den vierden van dien naam) gemalin, in tweeden echt, van Hendrik grave van Nasfau, overleed in 1521 en liet na René, grave van Nasfau, prins van Oranje, ridder van het gulden vlies en gouverneur van Holland, Zeeland en Friesland. Philibert van Chalons nam hem aan tot zoon en sneuvelde voor Empoly, na de belegering van Florence, op den 15. Augustus 1530, in den ouderdom van agtewintig jaren.

René eigende, als aangenomen zoon, zich den naam en de wapens van het huis van Cha-

lons toe, hetgeen met groote statelijkheid geschiedde op den 28. October dienszelfden jaars, in het groote choor van de kerk der Korde-lieren, nadat Philibert (zie boven op de vijfde tombe), met veel pracht en staatſie was begraven.

René zelf werd op den 18. Julij 1544, bij het beleg van St. Dizier, door een kanonskogel getroffen, en hier, zonder wettige kinderen overleden zijnde, al zijne goederen aan zijnen neve, Willem van Nasfau.

Weleer stond, zoo als ik vernam, in deze zelfde kerk een prachtig gedenkteeken, door Philiberta van Luxemburg, ter eere van haren oudſten zoon opgerigt. Dat geſicht is in het begin van 1793 geheel vernield geworden. Naar de daarvan nog overgeblevene brokken te oordeelen, moet hetzelfde, voor die tijden, met zeer veel kunst bearbeid zijn geweest.

Men vindt nog te dier plaatſe twee andere tomben, de eene van Marie de Beaux, prinsesse van Oranje, gemalin van Jean van Chalons (den derden van dien naam,) begraven den 22. Mei 1418; de andere van Aly van Chalons, dochter van Jean en Marie, zoo even gemeld, welke gehuwd is geweest met Philippe de Vienne, heer van St. George. Deze Aly overleed in het jaar 1431. Twee jonggeſtorvene heeren van Vienne liggen mede hier begraven.

Het huis van Vienne, niet minder oud dan dat van Chalons, en door de vrouwelijke linie aan hetzelfde verwant, bestaat nu nog alleen in dien graaf van Vienne, welcër luitenant-generaal van de legers des konings van Frankrijk, thans een man van zeer hooge jaren. Bedrieg ik mij niet, dan moet hij, reeds in den eersten aanvang der Fransche omwenteling, naar Weenen zijn geweken; mischien bevindt hij zich nog aldaar.

Amsterdam den 16. September 1795.

N A S C H R I F T .

In de maand April des jaars . . . . . bevond een heer, met wien ik sedert vele jaren vriendschappelijk bekend was, zich als luitenant-generaal in Franschen dienst te Chalons. Ik deelde hem de bovenstaande aantekeningen mede, hem tevens verzoekende, om het bevoorens door mij aldaar waargenomene te willen onderzoeken en mij zijne bevinding te melden. Inderdaad ontving ik van hem een brief tot antwoord, gedagteekend den 3. Junij, waarin onder anderen, het volgende te lezen staat :

On s'occupe dans ce moment à réparer l'église des Cordeliers, et on rétablit, autant

qu'il est possible, tout ce qui a été démoli. Cette circonstance m'a facilité l'examen que vous m'avez demandé, et j'ose maintenant vous assurer, que j'ai trouvé le tout parfaitement conforme à votre description, qui est même si exacte que je me propose de m'en servir dans mes rapports au ministère, en omettant néanmoins ce qui concerne plus particulièrement les généalogies.

Quant au vieux comte de Vienne dont vous faites mention, il est décédé à Constanz en 1799, âgé de soixante et dix ans. Avant de mourir il a fait un acte solennel qu'il a déposé au bureau Impérial, et par lequel il a déclaré qu'il était le dernier de la maison de Vienne, et que tous ceux qui à l'avenir voudraient se hausser sur cette famille, en auraient menti. Cet acte est conservé dans les archives de Constanz.

Bladz. 339.

„Van het oogenblik der afreize van Flips mag men Willem van Nassau als den wezenlijken graaf beschouwen, niet alleen van Holland, maar ook van alle de overige gewesten, die de zijde van Holland hielden, waartoe de koning, nog minder menschenkenner dan staatkundige,

zelf den grond had gelegd, door dien schranderen prins als stedehouder achtertelaten. Bezwaarlijk zou hij eenen sterveling hebben kunnen vinden, voor hem gevaarlijker, dan deze, indien hij namelijk voornemens was, zoo te handelen, als hij met de daad heeft gedaan: 'eene slechts oppervlakkige beschouwing van 's prinses karakter en bestaan, zal dit in den heldersten dag stellen.

„Willem van Oranje of van Nassau, doorgaands Willem de eerste genoemd, was buiten tegenpraak een der uitmuntendste mannen van zijne eeuw, en, (op weinige vlekken na, die het tafereel zijns rusteloozen levens eerder verflaauwen, dan ontluisteren,) te gelijk een edelaartig en deugdzaam mensch en een voortreffelijk vorst. Mogt iemand staatkundig worden geheeten; hij zekerlijk had op dien naam de gegrondste aanspraak. Hij toonde zich, het is waar, begeerig naar een uitgestrekt gezag; maar wie is er, die, met hem geboren en opgevoed, en nevens hem in gelijke omstandigheden geplaatst, dien zoo algemeenen trek van het menschelijk hart niet gevoeld, of daaraan met vrucht wederstand geboden zoude hebben? Dong hij naar de oppermagt over een volk, dat hij van een hard juk zocht te verlossen, volgens de begrippen van die eeuw kon daarin niets misdadigs, zelfs

niets berispelijks liggen opgesloten, behalve nog, dat de ondervinding hem dagelijks leerde, hoe men, om de Spaansche magt te wederstaan, vaardigheid van besluiten en snelheid van uitvoering noodig had, waarnaar men, bij de langwijlige beraadslagingen van der staten vergaderingen, veelal vruchteloos bleef wenschen. En moest Nederland door eenen fouverainen heer geregeerd worden, het stond Willem, meer mischien dan eenigen anderen sterfeling op aarde, vrij naar dat bewind te dingen. De groote Kosmus de Medicis, door alle volken en door alle eeuwen even zeer geprezen en geacht, had hem hiervan reeds een voorbeeld gegeven. En als men dien uimuntenden regent met onzen Willem vergelijkt, in alle die opzichten, waarin zij vergeelykbaar zijn, dan waarlijk! zal nog elke onpartijdige beoordeelaar aan laatstgemelden den prijs van grooter bedrijf en van meerdere bekwaamheden, zonder aarzelen, moeten toewijzen.

„Meermalen ondertuschen heeft men hem te last hooren leggen, dat hij, ter zelfsverheffing en tot vergrooting van den luister zijns huizes, zich 's volks diepgaande ellende en benaauwdheid eigenbarig ten nutte maakte; doch ook al ware eene dergelyke beschuldiging in zekeren zin gegrond, dan nog mogt men zeggen, dat zoo-

danige pogingen, offchoon in het afgetrokkene al berispenswaardig, in dien voortreffelijken man te eerder te verfchoonen zijn, omdat zijn dingen naar hooger gezag in die oogenblikken wezenlijk in verband stond en volkomen strookte met hét welzijn des volks en 'slands behoudenisfe, waaraan het veelhoofdige bewind, en de hiermede verknöchte trage gang van raadplegen en besluiten, de grootste nadeelen menigwerf toebragt. Op dienzelfden grond, dat veelmalen het staatswerktuig, zoude het niet geheel stilstaan of zelfs verderfelijk worden, door eene klemmende en stevige hand aangegrepen en door den wil van één éénigen bestuurd en aan den gang gehouden moest worden, mag men den prins regtmatig verdeelen, zoo hij al soms de palen van de hem aanbetrouwde magt mogt overschreden hebben.

„Wil men nogthands beweren (en velen zijn er, die zulke stellingen hebben aangenomen), dat de hoogheid, waar Willem zich toe verhief, de bron geweest zij van veelvuldige rampen, die ons vaderland daarna zijn overgekomen en welke men beschouwd wil hebben als gevolgen der eerezucht van zijne opvolgers, bij name van Maurits, Willem den tweede en deszelfs zoon, den derde Willem, ik geef dit, ofschoon het bezwaarlijk zou te bewijzen zijn,

voor een oogenblik toe, maar vorder dan ook te gelijk onwederlegbaar aangetoond te zien, dat men onder het beleid van eenen minschranderen vorst of onder dat van 's lands staten alleen, hetzelfde uitwerksel, onze verlossing van het Spaansche juk, zoude hebben zien geboren worden. En bovendien, waarom de hier bedoelde onheilen, uit welke hoofdbron dan ook voortgevloeid, den uitmuntenden Nassauer geweten? Is niet ten allen tijde het bestaan der volken, even als dat van bijzondere personen, met geluk en ongeluk doorweven? Wil niet de Voorzienigheid baarblijkelijk, dat voorspoed door wederwaardigheden getemperd worde? Zou! Nederland eene onafgebrokene welvaart genoten hebben, zoo de roem en de invloed van hem, die teregt den naam van Vader des Vaderlands droeg, den grondslag niet gelegd hadden voor de volgende grootheid van het huis van Nassau-Oranje? Zouden integendeel dan niet andere rampen in het boek des noodlots voor ons bestemd zijn geweest, om ons te hoeden voor volkomen zorgeloosheid, die onheilbarende dochter van een onafgebroken geluk?

„Het is waar, dat de liefde, welke zich een vorst bij zijne volken weet te verwerven, hoogstgevaarlijk worden kan voor de vrijheid.

De ondeugden van Karel den negende in Frankrijk, of liever die van zijne listige, dweepzieke en bloeddorstige moeder, leverden voor het menschdom nuttiger lessen op, dan de schitterende en edele hoedanigheden van Hendrik den Groote. De laatste immers bragten slechts nut aan voor het toen levende geslacht, en gaven zelfs, in het zegenend gedenken van dezelve, nieuwen steun aan den willekeur van volgende koningen; de andere daarentegen houden den afkeer van de dwingelandij levendig en doentastbaar bemerken, dat eene regering, die den wil des volks ten eenigen grondslag en het belang van allen ten hoofddoel en drijfveder heeft, doorgaands verkieslijk is boven het bestuur van koningen, wier gezag niet is beperkt en wier handelingen aan geene grondwetten verbonden zijn. Maar zal men te dezer oorzake voortreffelijke en deugdzaame vorsten haten? Zal men uit dien hoofde wenschen om dwangzuchtige en bloeddorstige gebieders? Wie zulke wenschen koesterde, mogt met even groote reden bidden, dat het vuur een deel der steden vernielde, de zee een deel des lands verzwolg, en de pest een deel der inwoners ten grave rukte, opdat zij, die deze jammeren ontkomen waren, tegen zodanige plagen voor het vervolg beter op hunne hoede mogten zijn.

„Vader Willem dan verdient het dankbaar aandenken van elken regtgeaarten Nederlander, zoo als hij de liefde en wellust des volks was gedurende zijn leven. Zijne staatszucht, voor zoo verre die drift waarlijk wortels moge geschoten hebben in zijne groote ziel, werd niet alleen door eene beminnelijke nederigheid onaanstotelijk gemaakt, maar wat meer is, zij stond nooit in tegenspraak met de verbetering van der ingezetenen lot, noch met de redding des lands; en offchoon het bezwaarlijk zijn zoude met eenige waarschijnlijkheid te ramen, of hij van nog wijder strekkende ontwerpen zwanger hebbe gegaan, in allen gevalle zijn zijne bemoeijenissen en rusteloze werkzaamheden alle gekenmerkt door eene hartelijke liefde voor dit zijn aangenomen vaderland.

„Zoo dan werd de grootmagtige opperheer van vele koninkrijken en uitgebreide staten, de rijkste vorst van Europa, die voor den geslepensten staatsman zijner eeuw gehouden wilde zijn, en zich beroemde op eene geregelde verstandhouding in alle buitenlandsche staatskabinetten, de ontzagchelijke Flips de Tweede, de speelbal van een Duitschen graaf, die het zich aanvankelijk tot eer had gerekend 's konings hoveling en deszelfs dienaar in deze landen te mogen zijn.

„De voorbereidende hoofdzorg van Willem, om zijn doel te beschrijven, was het nasporen van 's konings karakter, en om deszelfs wijze van zien en handelen grondig te leeren kennen. Eén middel slechts, wist hij, was den koning overgebleven, om het verloren gezag in deze landen te herwinnen, en zelfs, nog verder dan het immer reikte, uitbreiden en optevijzen, te weten, in het voortaan oerbiedigen van der landen- en steden-regten, in het bijeenroepen der staten, en in bij vervolg niets meer te doen of te ondernemen, zonder derzelyer raad of toestemming. Dit middel hem voor altijd te ontnemen, door hem eenen regt-tegenovergestelden weg te doen inslaan, werd voor den prins en voor het geheele land van de hoogste noodzakelijkheid; ook bereikte hij dat doel, volkomen. Hij wist den van zichzelf hooggevoelenden Philips te vervoeren tot de onheradenste stappen, en deze mislagen, door zijn eigen beleid geschapen, kunstig te doen dienen om 's volks verbittering tegen den dwangzuchtigen vorst al meer en meer te doen opblaken. — Op deze wijze voerde de groote Nassauer tegen den dwingeland eenen zedelijken krijg, met het scherpzinnigste overleg ondernomen en beëindigd, en, met de grootste standvastigheid volgehouden; ja, wie de keurige le-

vensbeschrijving van den prins, ons, zoo men wil, door den schranderen Beaufort nagelaten, met een oplettend oog gadeslaat, ontwaart met verbazing, schier op elke bladzijde, hoe Flips, jaren agteren, zonder daarvan het geringste te bevroeden, het blind werktuig geweest is van onzen voortreffelijken Willem.

„Tot dit zelfde schrander ontwerp behoorde dan ook het afvaardigen van den graaf van Egmond naar Spanje; want de prins, die Flips zoo nauwkeurig kende, wist van te voren zeer wel te berekenen, dat een vorst, zoo dweepziek, trotsch en stijfzinnig, als de Spaansche monarch, zich nooit door eenige voorstellen of beden zou laten bewegen tot het geven van gewetensvrijheid, of het intrekken der uitgevaardigde vinnige strafplakkaaten. De vruchteloosheid der pogingen van dezen afgezant, die algemeen bij den Nederlander in hooge agting stond, moest alzoo een bewijs opleveren van 's konings onverbiddeijken aart, opdat de prins er openlijk mede zou kunnen te voorschijn treden; en de dwaze Flips verschaftte zoodanig een bewijs, sterker sprekend en meer overtuigend, dan zijn doorzichtige tegenstander zelf het zich had mogen beloven. De graaf van Egmond immers had ten Spaanschen hove nauwlijks van het oogmerk zijner zending opening

gedaan, of de koning riep een vijftigtal geestelijken in zijn paleis bijeen, om over den staat der kerk in de Nederlanden te raadplegen, en toen deze vergadering van oordeel was, dat de koning, offchoon er niet toe verplicht, tot behoud zijns gezags, den Nederlanderen vrijheid van geweten behoorde toetestaan, wierp de ijverhoofdige Flips zich in het midden der zaal op zijne kniën en donderde, bij het ten hemel heffen zijner handen, met eene heesche en van drift trillende stem, deze onzinnige woorden uit: „Groote God! liever wil ik geene onderdanen hebben, dan gebied voeren over ketters.” —

„Bevorens reeds had de prins zich weten te ontslaan van zijn gevaarlijksten vijand, den doorslepen Perenot, kardinaal van Granvelle. Dezen kende hij in staat, om zijne oogmerken te doorgronden, waarom hij met reden voor hem beducht was; en toen er geen kans scheen te zijn, om dien prelaat op eenige andere wijze den voet te ligten, bediende hij zich tot dat einde van het geliefde middel der lagere staatkunde, te weten van bespotting en schimp, om langs dien weg den algemeenen volksgeest tegen den schrander kerkvoogd, voorin te nemen en te verbitteren.

„Dit ontwerp, anders der groote ziel van

den prins onwaardig, slaagde naar wensch, in zoo verre zelfs, dat de koning geheel in den strik viel, den kardinaal van hier opriep en aldus zijnen bekwaamsten staatsdienaar aan zijnen onverzoenlijksten vijand opofferde.

„Zoo ongelijk was Flips aan zich zelve; ja zoo weinig hield hij een geregeld stelsel in zijn gedrag en bestuur, dat hij, na den kardinaal, in de hitte zijner redelooze gramschap, ten kerker verwezen te hebben, hem vervolgens tot den allerhoogsten rang verhief, en hem niet alleen Spanje, maar ook zijn eigen koninkrijken perfoon liet regeren en naar welgevallen leiden.

„Zonder twijfel verongelijkt men den kardinaal van Granvelle grootelijks, als men hem beschouwt met het bevooroordeelde en door godsdiensthaat benevelde oog onzer voorvaderen. Prins Willem kende den man, zoo als hij was, en hierin lag de reden, waarom de eerstgemelde niet rustte vóór dat hij dien, hem zoo gevaarlijken, Argus van den Nederlandschen grond had zien verwijderen.

„Nu waren ondertusfchen de landzaten zoo verre gekomen, om in het algemeen te bevroeden, dat van vertogen, smeekfchriften en andere middelen van overreding niets meer te hopen viel tot verligting in den ondraagbaren druk: niemand echter durfde het zich voor als nog

onderwinden, om slechts het denkbeeld van dadelijken wederstand te opperen; maar Willem, die de natie, zoo wel als den vorst, grondigkende, voer middelertijl voort met aan het algemeen ongenoegeu gedurff voedsel te verschaffen en wachte de uitwerking af van de rijd. Het was hem bewust, hoe het Nederlandsch gemoed niet dan traaglijk rijpt voor gewigtige ondernemingen, en dat er, alvorens de volksgeest er geheel toe gevormd zoudc zijn, niet te denken viel aan openbare maatregelen. Hij was ook niet onkundig van het vermogen van 's lands grooten, en den dwazen eerbied der menigte voor hetgeen men grijze adel noemde. Hij voorzag dus en doorgrondde, welken geweldigen indruk een openbare stap van dien bevoorregten stand op den grooten hoop zoude te weeg brengen, offchoon zulk een stap dan ook verkeerd mogt uitvallen. Om deze reden was het, dat hij het sluiten van een bondgenootschap onder de edelen en het inleveren van een smeekschrift bij de landvoogdesse bedektelyk aanried, en onder 's hands begunstigde, terwijl hij zich voor het uiterlijks gedroeg als van de zaak onkundig, ten einde het vertrouwen, dat de Spaansche regering nog in hen scheen te stellen, niet geheel te verliezen; voor 't minst niet eer, dan wanneer de zaken tot meerdere

rijpheid zouden zijn gekomen, of de omstandigheden hem mogten noodzaken, om het masker aftelegten.

„Hendrik van Brederode, gesproten uit het Hollandsche huis van 'slands graven, werd, almede door 's prinzen beleid, aan het hoofd geplaatst van de nu met eerdadig verbondene edelen, en de onpartijdige beschouwer der geschiedenis ziet daarin een zeer aanmerkelijk bewijs voor de reinheid van Willem's bedoelingen; want hadde hij van belang — of heerschzuchtige onwerpen zwanger gegaan, zekerlijk zoude hij er niet toe hebben medegewerkt, om eenen Hollandfchen edelman van zulk een vermogen, als de baron van Brederode, op eene zoo mistrijke wijze in het oog des Nederlandfchen volks te doen schitteren, daar dit hem zelve, zoo hij er in op gesteld ware geweest, om eene rol te spelen, slechts de tweede zoude hebben overgelaten.

„Onderzuchten levert dat zelfde smeekfelst, waarvan wij straks melding maakten, een treffend bewijs op van de onkunde der tijden, inzonderheid met opzigt tot burgerlijke vrijheid en volksregten. Niets anders ook vindt men er in, dan eene nederige bede, dat het den koning genadelijk mogt behagen de rampen van Nederland te lenigen en de gestrengheid zijner

bevelen te verzachten; niet anders, dan eene volkomene erkenning van den Goddelijken oorsprong van 's vorsten oppermagt; niets anders, dan betuigingen van trouw, welke men den landheer, als dienaren en vazallen schuldig was, en van de bereidvaardigheid, om voor deszelfs voeten, indien hem zulks goeddacht, de dood te ondergaan; niets anders, dan een nederig en onderworpen te kennen geven van de gekoesterde hoop, dat de vorst de pogingen, door de ondertekenaars in dezen aangewend, allergenadigst zoude beschouwen, als voor deszelfs bijzondere belangen in het werk gesteld. — Met geen enkel woord wordt er in gewag gemaakt van 's volks onvervreembare regten, van een wederkeerig verdrag tusschen vorst en volk, met plegtigen eede bekrachtigd, noch van 's konings onregtvaardige en gewelddadige handelwijze. — Alleenlijk eene nederige bede, de slaafsche taal der leenregering. — Geen wonder dierhalve, dat men dit veel geruchtsmakende geschrift ten hove als weinig of niets beteekenende beschouwde, er openlijk den spot mede dreef en het met verfmading bejegende.

„Den opmerkzamen moet het bovendien raadselachtig voorkomen, op wat regt 's lands edelen, door Willem aangespoord, zich boven anderen, tot het doen van een zoodanigen stap

bevoegd hebben gerekend. Als edelen toch konden zij niet gerekend worden de natie te vertegenwoordigen; want, zelfs volgens de begrippen van die dagen, stonden de staten der landschappen veel meer in die betrekking. — Of zoude het geweest zijn in hoedanigheid van 's graven vazallen? — Maar dan konden zij slechts voor hunne leengoederen en de inwoners van hunne heerlijkheden spreken. — Of moesten zij, als de voornaamsten in den lande zich aan de spitse stellen? Maar te dier tijd waren er reeds velen onder den burgerstand, die in aanzien en vermogen den adel niets behoefden toe te geven, terwijl men daarentegen onder de verbondene edelen niet weinige schamelijke gelukzoekers en eigenlijk gezegde vreemdelingen vond. — Laat ons dan het zeggen, gelijk het is: zij matigden zich het boven en voor alle anderen voornattreden aan, alleenlijk omdat zij geboren edelen waren,—en bij het algemeen vond dit toejuiching; hetwelk tot een klaar bewijs mag verstreken, dat het volk even onkundig was van de gelijkheid, als van de burgerlijke vrijheid, en wel vast in het begrip moet gestaan hebben, dat de edelen in waarheid van een verhevener oorsprong waren, dan andere menschen, en derhalve meer dan anderen, ja ook, zonder daartoe uitdrukkelijk gelastigd

te zijn; in den naam van anderen spreken
mogten.

„Zulk een vooroordeel, hoe ellendig en beklag-
lijk op zich zelve, bragt echter te dier tijd
aan de groote zaak geen nadeel toe; ook konden
daarboven de gevolgen van dien eigenmagtigen
stap den adel geene grootere voorregten doen
verwerven, noch deszelfs luister vergrooten.
Want, ware de bede verhoord geworden, het
aanzien der edelen zoude er veel bij hebben
gewonnen, maar nu dezelve niets goeds te
weeg bragt en het verzoek van de hand werd
gewezen, strekte dezelve veelmeer, om den in-
vloed van dien bevoorregten stand te vermin-
deren, terwijl, van den anderen kant, de haat
tegen de Spaansche regering, die weldra in een
openbaren krijg stond uittebarsten, er een ver-
bazenden wasdom door verkreeg. — Op die
wijze dan bragt dit ontwerp, dat kwalijk be-
raamd en niet naar vereisch berekend scheen,
vooral in zoo verre men met eene niets beteuv-
kenende magt sene grootsche vertooning maakte,
juist die gevolgen te weeg, welke de schrandere
Willem er mede betogd had: het vergrooten
namelijk van de afkeerigheid der Nederlanders
van het Kastiliaansche bewind.

„Hoe middelerwijl de zaak van het smeek-
schrift ook beschouwd moge worden, men zag

veldra diezelfde veldot, die het der landvoogdesse hadden aangeboden, sidderent voor 's konings ongenade; maar hoe gedroeg zich Filip in dezen staat der zaken?

„In stede van, en sneekschijn en inleveren, te hietig te blijven achter, om zich deswege een oogenblik te bekommeren, beging hij alwederom eenen groven mislag, door sommigen der voornaamste verbondelingen te vervolgen en ter dood te verwijzen, volgens de dwaze, althands heir verkeerdelijk toegepaste, stelregel der dwingelandij: „dat men, bij binnenlandsche „beroerten, altijd de voornaamste aanvoorders „straffen moet;“ en deze regel volgde de Spaansche monarch blindelings, zonder vooraf te onderzoeken, of zij, welken hij zijne wraak gevoelen deed, wel in waarheid aanvoorders geweest waren, en of de zaak der misnoegden mer derzelver dood benadeeld, dan wel bevoordeeld stond te worden.

„Tot die tijd toe had het lang getergde volk in de verbondene edelen niets anders gezien, dan een aantal eerlijke vaderlanders, die, uit zucht voor de algemeene belangen, eené onvoorzichtigheid begaan hadden; maar thans begon het dezelve te beschouwen als martelaren der vrijheid. Het bevroedde nu ook tevens, dat zwaard of strop een iegelijk te

wachten stond, die zoude durven klagen, of slechts reppen van 'slands regten, door den vorst bezworen. Zoo dan werd dat zelfde verbond, dat in den aanvang geene wijdere strekking had, dan om verzachting der bloedplakkaten te weeg te brengen, dat door den koning veracht was, doch welks aanleggers hij niettemin ter dood toe vervolgde, eerlang de schrikkelijkste leus tot den algemeenen opstand.

„Ferdinand van Toledo, hertog van Alva, was nu de man, welken de verdwaasde koning uitkoos uit alle zijne hovelingen, om, vergezeld van alle de razernijen, die de ijzeren kroon des gewelds omringen, en gewapend met de snerpende roede van dweperij en godsdiensthaat, de laatste hand te leggen aan de vernieling dezer gewesten, en daardoor een onmiskkenbaar zegel te drukken op 's graven meined en affchuwelijke trouwloosheid. Die wreedaart voldeed ook getrouwlijk aan het helsche doel van zijnen vloekwaardigen lastgever, doch met eenen geheel anderen uitslag, dan de koning met zijnen raad, en hij zelf, er zich van beloofd hadden. Er was juist zulk een monster noodig, om den koelbloedigen Nederlander de volheid zijner ellende te doen gevoelen en de bron te openen, waar de schitterendste heldendaden bij dit volk eenmaal uit hervoort moesten komen. Stroomen

bloeds moesten den Bataaffchen grond doorweken, alvorens men zich genezen gevoelde van het jammerlijke vooroordeel, dat het verbreken der onderdanigheid aan den landsheer eene dadelijke schennis ware van de Goddelijke Majesteit. Deze verlichting werd uit de gruweldaden van Toledo geboren, zoodat hij zelf het werktuig wierd, om zijnen vorst eene van deszelfs kostelijkste bezittingen te doen verliezen en ons Nederland voor altijd te rukken uit de magt van het huis van Oostenrijk.

„Het kan niet geacht worden tot dit beschouwend tafereel te behooren, de wandaden op te tellen of stuksgewijze te beschrijven, door den onmeêdogendsten bloedhond gepleegd, aangeraden, of stilzwijgende toegelaten: van de vroegste jeugd af aan zijn zij elken Nederlander kennelijk gemaakt en in het geheugen geprent. Ik zoude ook mijn bestek verre moeten overschrijden, zoo ik het verhaal van de lotgevalen, onzen voorvaderen in die tijdperken overgekomen en door onderscheidene zwiervolle pennen in verschillende vormen, naar waarheid te boek geslagen, in dit mijn geschrift wilde invlechten. Gebeurde zaken omstandig voortdragen, kan hier alleenlijk dan te pas komen, als zulks gelegenheid geeft, om over het bestuur dezer landen en de gemoedsgefeiten der

daarin levende volken nutte bespiegelingen te maken en een helderder licht te verspreiden.

„Het vorenstaande ons dan tot regel stellende, hebben wij bij dit tijdperk slechts in het algemeen op te merken de Spaansche wreedaardigheid, en de daartegen overstaande lanckmoedigheid der Nederlanderen; de weersprekende krijgskunde van Alva, en de onkunde der voorvaderen in de kunsten des oorlogs; de magt, de middelen en de staatsverbandenissen van Filips, en de geringe vermogens van de ingezetenen dezes lands. Alle deze, wederzijds zoo verrepitteenlopende, omstandigheden immers leveren ons het onomstootelijkste bewijs op van de onwederstaanbare kracht der wanhoop, als dezelve den geest eener geheele natie beheerscht, en van het vertrouwen op eenen algemeenen aanvoerder, zoo deze zich een zoodanig vertrouwen op den duur waardig betoont. Eene vlugtige vergelijking van onzen Willem met den Spaanschen Alva, zal ons daarin ten proeffteen kunnen verstreken.

„In staatkunde stak vader Willem den hertog verre de loef af, doch moest voor dezen evenzeer onderdoen in krijgskundige bekwaamheden. Alva bezat misschien grootere onverschrokkenheid en meer den onwankelbaren moed van den krijgsheld, maar nog meer schitterde Oranje

haven hem uit in koel beleid, onvermoeibare oplettendheid en in alles doordringende schrandrheid. Alva scheen geboren alleen tot groote en helklinkende bedrijven. Willems geheel bestaan was gevormd en gestemd tot goede, nuttige en heilzaambrengende verrigtingen.

„Nog één voordeel bezat Willem boven Alva, hetgeen hem in den bloedigen worstelkamp bij de natie, wier hoofd en geleider hij nu werd, van eene onschatbare nuttigheid was: zijne zeden, namelijk, als men zijne stand, leeftijd en betrekkingen in aanschouw neemt, mogten zuiver en onbesmet genoemd worden, terwijl die van zijnen tegenstander bezoedeld en geschandvleekt waren door allerlei misdrijven en ongebondenheden.

„Het was derhalve in de krijgskunde alleen dat Oranje voor Toledo wijken moest. Tunis, Katalonia en Navarre getuigden met Napels van 's hertogs krijgbeleid en bekwaamheden, en de veldslag bij Mühlberg drukte den lauwerkrans van Cezer op zijnen verstaelden kruin. — De prins daarentegen kon zich alleenlijk op zijne togt in Pikardije beroepen, en voorts geene wettige aanspraak maken op den titel van veldheer. Deze daarenboven bleef in het veld altijd een eenzelve karakter aan den dag leggen. De andere, nu eens bezielde met het heldenyzur

der Romeinsche Deciën, stortte zijnen krijgslieden denzelfden moed in, waarvan hij blaakte; dan weder, waar het pas gaf, eenen Fabius Cunctator overtreffende, zag hij de uittartingen van zijnen vijand aan met eene onverbijsterbare onverschilligheid. — Maar zou dit alles den roem des onvolprezenen Nasfauwers verkleinen? Neen! die onsterfelijke staatsman wordt zoo veel te grooter, naar gelang Toledoos begaafdheden in getal en mate toenemen. Hij toch, die zijne minderheid in de oorlogskunst zeer wel kende, besloot niettemin den grootsten veldheer zijner eeuw het hoofd te bieden; hij durfde zich vleijen hem te zullen overwinnen; hij beloofde dit den onderdrukten Nederlander; wat meer is, hij deed deze zijne belofte gestand.”

Wij hebben ons niet kunnen weêrhouden van den lust om het bovenstaande brokstuk overtemen uit het vóortreffelijk *Tafereel van de Staatkundige Verlichting der Nederlanden*, geplaatst in de *Mnemosyne*, II. Deel, 1823. Dit Tafereel, hetwelk, zoo men meent, staat vervolgd te worden, wordt algemeen toegeschreven aan den Heer Mr. S. IPSEN. WISELIUS.

Bladz. 365.

Wij mogen niet nalaten hier melding te ma-

ken van eene Verhandeling „over den *Frieschen Edelman Viglius van Aytta van Zuichem*, ten tijde van Koning Philippus II., Voorzitter in den Raad van State en den Geheimen Raad te Brusfel.” in der tijd door wijle den Heer Richeus van Ommeren, in leven rector der Latijnsche scholen te Amsterdam, voorgedragen in de Maatschappijen *Felix Meritis* en *Doctrina*, en ten onderwerp hebbende een Betoog „*waarom* „toch een man, door zijne verdiensten tot zulk „eene waardigheid opgeklommen, geboren in een „land, in alle eeuwen afkeerig van hoofdsche „dwingelandij, den ijzeren scepter van Philips „verkoos boven eene vrije gemeenebestregering.”

Met opregte dankbetuiging aan de heeren Mrs M. C. van Hall en J. de Vries, door wier beleefdheid de uitgever dezes, de mededeeling heeft mogen erlangen van een, uit de nalatenschap des overledenen afkomstig, afschrift van dit stuk, laten wij hier eenige zinsneden uit hetzelfde volgen, ten blijke van de eigendommelijke wijze van zien des redenaars, en van de oordeelkundige onpartijdigheid, met welke hij sommige punten behandelde omtrent welke zijn eigen gevoelen zeker van dat des door hem geprezenen staatsmans verschilde.

„De groote staatsman, wiens uitmuntende verdiensten geheel Europa vervuld hadden, die

voor zijn vaderland, voor God, de waarheid en het regt den dood tartte, was gekluisterd aan de vooroordeelen zijner eeuw; en de nevelen, waarmede men in zijne jeugd zijne oogen bedekt had, stelden hem buiten staat, om den nacht, in welken hij wandelde, te ontdekken, en de aanbreekende dageraad der schoone hervorming te bewonderen. Doch dit vooroordeel omtrent den Godsdienst ging gepaard met een ander omtrent de alleenheersching, een regeringsvorm, welke uit haren aart geschikt is om het hart van den mensch te betooveren en zijn oog te verblinden.

„Het gezigt van eenen koning met een' glans van majesteit omgeven, gezeten op zijn vaderlijken troon en omringd van eerbiedige dienaars — het denkbeeld dat hij onder miljoenen van menschen slechts eenig in zijne soort is; — dat wij in hem den doorluchtigen afstammeling van eene reeks van vorsten en helden aanschouwen; — dat duizenden van legerbenden op zijn wenk staroogen; en dat geheele volkeren en rijken van zijn bevel vrede of oorlog, overvloed of verwoesting afwachten — deze indrukken, wanneer zij eens ons hart vermeesterd hebben, zullen naderhand zeer bezwaarlijk door eene gezuiverde rede worden uitgewischt. Doch er waren nog andere oorzaken, welke zijn

hart in 't bijzonder tot den Spaanschen koning. Flips deden overhellen. — Hij beschouwde in hem den waardigen zoon van zijnen achtbaren weldoener Karel V., welke hem niet alleen met de luisterrijke eertekenen zijner hooge gunst en vertrouwen vereerd had; maar hem zelfs in vroegere jaren het bestier van dezen zijnen zoon had willen toevertrouwen; — hij erkende in hem den onverschrokkenen voorvechter van den Godsdienst zijner vaders, die de eer van het kruis en de begrippen zijner kerk tegen alle hare aanvallen met vuur en zwaard zoude handhaven; en (tegen niet minder dan dit alles bij hem werkte) zijnen bijzonderen vriend en weldoener.

„Een milddadige straal van den vorstelijken troon nedergedaald, werkt met eene betooverende kracht op 't hart der menschen, en belet hetzelfde maar al te dikwijls om de vlekken dezer weldadige zon te ontdekken. Maar hoeveel zeldzamer was deze gunst van een koning als den verbazenden afstand tusschen den vorst en den burger zoo diep gevoelde, wiens hart den verzachtenden invloed der vriendschap zoo schaars had ondervonden, en wiens zwaarmoedig en hovaardig oog elken onderdaan als zijnen vijand mistrouwde, of als zijn slaaf vernederde. En nogthands had deze vorst hem bij herhaling

de vleijendste blijken zijner goedkeuring be-
toond; — bij zijne komst tot den troon bad
hij hem om zijnen dienst en bijstand; meerma-
len beloonde hij die met loftuitingen en eer-
ambten; — in zijne ziekte zelfs had hij hem
zijne deelnemende bezorgdheid met de hart-
lijkste blijken bewezen; — bij alle zijne togten
en plechtige inhalingen was Viglius zijn onaf-
scheidbare medgezel; en gedurende zijn gansch
verblijf in deze landen, in alle omstandigheden
zijn bestendige raadsman en eenige toeverlaat. —
Van hier dan, dat hij in meest alle brieven
zijne verkleefdheid aan den dag legt; dat hij
beruigt, zijn eigen leven minder te waarden,
dan deszelfs eer en welvaart, en dat hij bij
aanhoudendheid beweert, dat de beroerten en
het verderf dezer landen niet aan 's konings wil,
maar aan de wreedheid en heerschzucht zijner
ontrouwe dienaren waren toeteschrijven.

„Doch behalve deze beweegredenen, uit den
aard van onzen grijsaard zelven ontleend, waren
er aan den kant der hervormers geene mindere
hindernissen welke hem beletten hunne partij te
omhelzen.

„Want, schoon het mijn oogmerk nietis, der
gezegende hervorming een vlek aan te wrijven,
noch de dierbare leus van de eerste beschermers
van dit gemeenebest, om de ontaardheid van

fommigen, door min gunstige bedenkingen hunner nakomelingen te onteeren, is het nogthands zeker, dat de beroeringen van dien tijd zich voor het oog van onzen Viglius geheel anders moesten opdoen; dan dezelve zich thands aan ons vertoonen. Het voorbijgaan van vele omstandigheden, welke aan hem bekend waren, doch thands door de hand des tijds zijn uitgewischt, en het bijvoegen van latere gebeurtenissen, welke toen nog in den schoot des tijds begraven lagen, moeten ons dit voorval noodzakelijk uit een geheel verschillend oogpunt doen beschouwen.” . . . . .

„De hervorming was ook van dien aard, dat zij bij onzen Viglius, schoon minder met vooroordeel bezet, noodzakelijk afkeer en verachting had moeten verwekken.

„De godsdienstige vergaderplaatsen, door haar gesticht, bezaten niets om de verbeelding op te wekken en het hart tot godsdienstige bespiegelingen voortebereiden. Nimmer hoorde men in hunne vergaderingen den lof van hunnen Grooten Meester en dien van zijne uitmuntende leerlingen in hartelijke lofzangen ten hemel opgaan. Hunne heilige leerredenen misten dien eerbied en bedaardheid, zonder welke de ziel zich niet konde verheffen; zij waren meer ver-

vuld met bittere schimpreden op den Roomschen Godsdienst, dan met eerbiedige overdenkingen en eene vreedzame zedeleer. En schoon men voorgaf, den Godsdienst wederom in zijne vorige reinheid te zullen herstellen, 'is het nogthands ligt te beseffen, hoe ver de onbeschaafde redevoeringen van eenen Datheen, Hicker en dergelijken verwijderd geweest zijn van die schoone en eenvoudige leer, welke de Insteller van het Evangelie weleer in de velden van Palestina had verkondigd" . . . . .

„Dan niets van alle deze uitsporigheden werkte sterker op zijn hart, dan de afschuwelijke beeldenstorm. Toen was het, dat eene onzalige bende de stille verblijfplaatsen der heiligen en dooden ging ontrusten, en, onder den schoonen naam der vrijheid en der banieren van den Gekruisten, hunne roof-, wraaken moordzucht den vollen teugel vierde. De eervwaardigste beeldtenissen, door de achtbare schaduw der eeuwen omgeven, die duizenden hunner ontslapene voorvaderen Godvruchtige neigingen hadden ingeboezemd; die der nagedachtenis dier vrome helden gewijd waren, welke niet om ijdele eerzuilen of vorstelijke gunst, maar voor de geschondene eer van hunnen gekruisten Vriend den wreedsten martel-

dood hadden ondergaan, werden van hunne plaatsen gerukt en vernield. Zij, die door den Schepper van het Heelal boven alle stervelingen was uitgekozen om den Verlosser der wereld te ontvangen en optekweken, die de wellust harer ziel zelfs ten beste dezer heiligschenners met den afgrijselijksten dood had zien worstelen, werd gehoond, ter aarde geworpen en doorstoken; — en opdat er niets aan deze ongehoorde heiligschennis zoude ontbreken, moest de beeldtenis van den Allerheiligsten Martelaar mede eene prooi worden van hunne razernij.

„Het zoude inderdaad dwaas zijn, deze gebeurtenis naar onze denkwijze te beoordeelen, daar wij thands alle deze zinnelijke indrukfelen uit onze Godsdienst oefeningen verbannen, en het verband tusschen dezelve en hoogere indrukfelen geheel verbroken hebben; maar wij moeten ons in de plaats stellen van een man, wiens verbeelding van jongs af aan door deze zinnelijke voorwerpen tot Godsdienstige gevoelens was opgeleid, en wien het bloot gezigt dezer meesterstukken der kunst, al het schoone verhevene van den Christelijken Godsdienst levendig voor oogen stelde.

„Dan 't geen wij voorheen omtrent de hervorming in den Godsdienst hebben aangemerkt, kan met geen minder regt van de hervorming

in het staatsbestuur gezegd worden. Sommigen (zegt Viglius) beoogden eene volstrekte vrijheid, en wisten anderen, die gereedelijk alle partijen omhelzen, tot hunnen aanhang overtehalen; zelfs ontbrak het niet aan eenigen, die met geheel andere oogmerken bezielde waren. Velen der edelen waren tot zulk eene armoede vervallen, dat zij in iedere omwenteling eene gunstige verandering van hunnen eigenen toestand verwachtten. Sommigen van hen werden door persoonlijken haat tegen den koning, anderen tegen den kardinaal Granvelle vervoerd. Ook legt Viglius hun te last, dat, na het vertrek van den kardinaal, alle ambten en verdere gunstbewijzen, voor hen veil waren."

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

JAN 21 1921